

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικό και Καποδιστριακό

Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

**Σκιαγραφώντας το πατρικό σημαίνουν στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα:
Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες**

Απόστολος Κούτριας

Μεταπτυχιακή Διατριβή που υποβάλλεται στο καθηγητικό σώμα για τη μερική
εκπλήρωση των υποχρεώσεων απόκτησης του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κλινικής Ψυχολογίας» του Τμήματος
Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Εγκεκριμένη από την επιβλέπουσα επιτροπή:

Κύρια επιβλέπουσα: Λίσσυ Κανελλοπούλου, *Αναπληρώτρια Καθηγήτρια*, ΕΚΠΑ

Επιβλέπων 1: Βασίλης Παυλόπουλος, *Αναπληρωτής Καθηγητής*, ΕΚΠΑ

Επιβλέπων 2: Ντιάνα Χαρίλα, *Μέλος ΕΔΙΠ*, ΕΚΠΑ

Αθήνα, Ελλάδα

2019

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Φύλλο Εξέτασης

Επόπτρια: Κανελλοπούλου Λίσσυ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μέλος: Βασίλης Παυλόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Μέλος: Ντιάνα Χαρίλα, Μέλος ΕΔΙΠ

Ημερομηνία:

Βαθμός:

Ο συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά σε εργασίες τρίτων, όπου ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

© 2019

Κούτριας Απόστολος

ALL RIGHTS RESERVED

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Ευχαριστίες

«Δεν μπορώ να σκεφτώ καμία ανάγκη του παιδιού τόσο ισχυρή όσο η ανάγκη της πατρικής προστασίας» (Freud, 1930)

Παρακινημένος από τη λιτή- και επιδεχόμενη πολλαπλών αναγνώσεων- διακήρυξη του Freud περί της πατρικής προστασίας αλλά και ευρισκόμενος σε μια φάση ζωής όπου η πατρότητα με περι-«έβαλλε» εξωτερικά και ξεκίνησε να με απασχολεί προσωπικά, οδηγήθηκα στη σύλληψη της ιδέας για την ερευνητική αυτή εργασία. Με φόντο τη διερώτηση που σχηματικά θα μπορούσε κανείς να αποτυπώσει στο ερώτημα «τι είναι ένας πατέρας;», ξεκίνησε για μένα ένα μακρύ και πλούσιο οδοιπορικό γεμάτο με ενθουσιασμό, πολύωρη επένδυση, προβληματισμό αλλά και ικανοποίηση. Στην πορεία αυτή είχα την τύχη να υποστηρίζομαι από τους δικούς μου σημαντικούς Άλλους στους οποίους και απευθύνονται οι προλογικές αυτές γραμμές. Πρωτίστως, θέλω να ευχαριστήσω τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος της κλινικής ψυχολογίας αλλά και της τριμελούς εποπτικής επιτροπής για τη γενικότερη και ειδικότερη διαφωτιστική συνεισφορά τους, κυρίως όμως την επόπτρια της διπλωματικής μου εργασίας, κα Κανελλοπούλου Λίσσυ, η οποία μου έδειξε από την πρώτη στιγμή την εμπιστοσύνη της, με παρακίνησε ενισχυτικά, μου παραχώρησε γενναιόδωρα την ελευθερία να προσεγγίσω το ερευνητικό θέμα με το δικό μου τρόπο και τους δικούς μου ρυθμούς και, κυρίως, ήταν εκεί για μένα με την επιστημονική, υποστηρικτική και βαθιά ανθρώπινη ματιά της όποτε τη χρειάστηκα. Ένα επίσης μεγάλο ευχαριστώ θέλω να προσφέρω σε όλους τους δικούς μου κοντινούς ανθρώπους, φίλους και οικογένεια, που αγκάλιασαν την προσπάθειά μου αυτή και υπέμειναν στωικά τον απομονωτισμό της συγγραφής μου μαλακώνοντας πάντα το άγχος και τις ανησυχίες που τους επεφύλλασα. Φυσικά, δεν θα μπορούσα παρά να εκφράσω και την τεράστια ευγνωμοσύνη μου προς όλους τους συμμετέχοντες πατέρες στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια οι οποίοι δέχθηκαν να καταθέσουν την προσωπική τους εμπειρία και να κάνουν τελικά βιώσιμη- ο καθένας με το ξεχωριστό του αποτύπωμα- την αρχική μου σκέψη περί μιας συνθετικής απεικόνισης του «γίγνεσθαι- πατέρας», σεβόμενος αλλά και συνεπαρμένος από τον πλούτο του υλικού που τελικά είχα στα χέρια μου. Κλείνοντας, θα ήθελα να καταθέσω το τελευταίο πλην όμως μεγάλο μου ευχαριστώ στον ανηψιό μου, που μέσα από το

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

παιχνίδι του, το μεγάλωμά του και τις στιγμές πατρικής ενασχόλησης που μου επέτρεψε απλόχερα και γενναιόδωρα να μοιραστώ μαζί του, φώτισε και εμπλούτισε όλη αυτή την πορεία συγγραφής με τον πιο όμορφο και ζωντανό τρόπο.

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.	11
1.1: Θεωρητικές επισημάνσεις – Κατευθυντήριο πλαίσιο προσέγγισης.	14
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική ανασκόπηση – Ερευνητικοί στόχοι	19
2.1: Ιστορική επισκόπηση	19
2.2: Η πολιτισμική διάσταση της πατρικής λειτουργίας	30
2.2.1 Η δυναμική της πατρικής λειτουργίας στο κοινωνικό πεδίο	30
2.2.2 Η ιδιαίτερη δυναμική της ελληνικής οικογένειας και οι ψυχοκοινωνικές της προεκτάσεις στην έκφραση της πατρικής λειτουργίας	34
2.3 Ψυχολογικές διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας.	40
2.3.1 Η επιθυμία για παιδί στον άντρα	40
2.3.2 Η ικανότητα του ζεύγους να ανεχθεί τη γονικότητα και ο διαμεσολαβητικός ρόλος της μητέρας.	42
2.4 Διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας στον ενδοψυχικό χώρο.	46
2.4.1 Η συμβολική διάσταση.	46
2.4.2 Πέρα από τη συμβολική διάσταση: το φαντασιακό και το πραγματικό	49
2.5 Η «αρκετά καλή» πατρική λειτουργία και το ιδιαίτερο του δεσμού με το πρόσωπο του πατέρα	53
2.6 Η «κρίση» της μετάβασης στην πατρική ιδιότητα: προκλήσεις και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά	59
2.7 Ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις του βιώματος της πατρότητας.	65
2.8 Ερευνητικοί στόχοι	76
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία	79

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

3.1 Μεθοδολογική προσέγγιση	79
3.2 Δείγμα – Συμμετέχοντες	82
3.2.1 Σκεπτικό δειγματοληψίας - κριτήρια συμπερίληψης.	82
3.2.2 Χαρακτηριστικά δείγματος	84
3.3 Μέσα και διαδικασία συλλογής των δεδομένων.	85
3.4 Κωδικοποίηση και ανάλυση των δεδομένων.	89
3.5 Αναστοχαστικότητα.	92
Κεφάλαιο 4: Αποτελέσματα.	95
4.1 Όψεις του πατρικού «επιθυμείν» για το παιδί.	97
4.1.1 Το έχεγγυο της συντροφικής σχέσης και η ανεύρεση της κατάλληλης «μητέρας».	97
4.1.2 Το μοντέλο της «εις γάμον» οικογένειας.	100
4.1.3 Η οικονομική εξασφάλιση υπό το αμφίσημο πρίσμα της κρίσης.	102
4.1.4 Το παιδί ως φορέας προσωπικής εξέλιξης.	110
4.2 «Εγκυμονώντας» και καλωσορίζοντας την πατρότητα.	112
4.2.1 «Οδοιπορικό» στο συναίσθημα: από την είδηση της εγκυμοσύνης στο κατώφλι της γέννας.	112
4.2.2 Η φαντασιακή επένδυση του βρέφους και της επαφής μαζί του.	122
4.2.3 Από το «σκοτάδι» του τοκετού στο «σοκ» της πρώτης επαφής.	126
4.2.4 Περιγεννητικές προκλήσεις και αντιρροπιστικά ισοδύναμα.	131
4.3 Η δομούμενη πατρική ταυτότητα.	138

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

4.3.1 «Εν μέσω» και «πέραν» της προσωπικής κρίσης: η πατρότητα ως σημείο βιογραφικής τομής και επανατοποθέτησης.	138
4.3.2 Ο σύνθετος πατρικός ρόλος: από την εμπειρική πατρική λειτουργία στην κοινωνική μύηση.	145
4.3.3 Η πατρική έγνοια: ανησυχίες και προβληματισμοί.	153
4.4 Το «σχετίζεσθαι» μετά τη γέννα	157
4.4.1 Ο δομούμενος δεσμός με το παιδί: η σταδιακή επένδυση της διακριτής πατρικής φιγούρας και ο καίριος ρόλος της διαντίδρασης.	158
4.4.2 Η μετασχηματισμένη συντροφική σχέση: προκλήσεις και βελτιωτικά επακόλουθα.	165
4.4.3 «Επανασυναντώντας» τους πατρικούς γονείς: «εκεί που είσαι ήμουν, κι εδώ που είμαι θα έρθεις».	171
Κεφάλαιο 5: Συζήτηση.	176
5.1 Σύνοψη ευρημάτων παρούσας έρευνας.	176
5.2 Περιορισμοί – Μελλοντικές κατευθύνσεις.	202
5.3 Συμβολή της έρευνας.	204
Βιβλιογραφικές παραπομπές	206
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α	231
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β	233

Περίληψη

Η παρούσα ποιοτική έρευνα επιχείρησε να μελετήσει την εμπειρία της μετάβασης στη γονική πατρική ιδιότητα σε νέους ενήλικες, εξετάζοντας σε βάθος τις διεργασίες εκείνες που προσδιορίζουν και εμπλέκονται στην υποκειμενική και διαπροσωπική διάσταση της διαδικασίας του «γίγνεσθαι- πατέρα» εντός του σύγχρονου ελληνικού κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου. Στην έρευνα συμμετείχαν 9 ενήλικες έγγαμοι άντρες (30-38 ετών), μεσαίας κοινωνικο-οικονομικής θέσης, που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες εντός των τελευταίων τριών ετών. Το συλλεχθέν αφηγηματικό υλικό αναλύθηκε με βάση τους κανόνες που επιτάσσει η ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση, η οποία παράλληλα εμπλουτίστηκε από μια ψυχοδυναμική συνθετική προσέγγιση. Η ερμηνευτική θεματική ανάλυση ανέδειξε τη σύνθετη και δυναμική πορεία- ενδοψυχική και διαπροσωπική- που διαγράφεται προς την οικειοποίηση του πατρικού ρόλου και της συνοδής σε αυτόν λειτουργίας, αρχής γενομένης ήδη από την περίοδο της εγκυμοσύνης. Για τους συμμετέχοντες, η επιθυμία τους να αποκτήσουν παιδί φάνηκε να ερείδεται κατά βάση στις στέρεες συναισθηματικές βάσεις της σχέσης με τη σύντροφό τους, χάρη στην οποία μάλιστα κατάφεραν να οραματιστούν την πατρική τους δυνατότητα και να αψηφήσουν ή να αντισταθμίσουν πιθανές εξωτερικές-οικονομικής φύσεως- προκλήσεις. Η προπαρασκευαστική και «εγκυμονούσα» της πατρότητας περίοδος, πλούσια συναισθηματικών και φαντασιακών διεργασιών για τους συμμετέχοντες, ακολουθήθηκε από την πραγματική συνάντηση με το βρέφος, συνθήκη που φάνηκε να λαμβάνει το χαρακτήρα βιογραφικής τομής για εκείνους και να ορίζει μια κανούργια πραγματική, ενδοψυχική και σχεσιακή τάξη πραγμάτων. Εντός της νέας αυτής συνθήκης και προσαρμοζόμενοι στις ψυχοαναπτυξιακές απαιτήσεις και ικανότητες του παιδιού, κλήθηκαν να επενδύσουν σταδιακά τον ξεχωριστό δεσμό τους μαζί του και, εν τέλει, να επαν-αναγνώσουν εαυτόν υπό το πρίσμα της πατρικής τους ιδιότητας. Μιλώντας για αυτή, φάνηκε να την εντάσσουν σε μια σύγχρονη αφηγηματική κατασκευή με βάση την οποία διεκδικείται πια- χωρίς να επιβάλλεται- η ενεργητική και ισότιμη συμμετοχή του πατέρα στη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού, χωρίς ωστόσο να απεμπολείται το ουσιαστικό- συμβολικής τάξης- καθήκον της εισαγωγής του τελευταίου στην έξωθεν της οικογένειας πραγματικότητα με την απεμπλοκή του από την αρχική συμβιωτική μητρική ενασχόληση και τη σταδιακή κοινωνική του μύηση.

Λέξεις- κλειδιά: πατρότητα, ρόλος, λειτουργία, ενδοψυχική πορεία, βιογραφική τομή

Abstract

The present qualitative study aimed to study the transitory experience of young adults to paternity, through in-depth investigation of the processes that determine and are being involved in the subjective and interpersonal course of “becoming-a-father” in the contemporary greek socio-cultural context. The sample consists of 9 middle-classed married adult males, aged between 30 and 38 years old, who had become fathers for the first time during the last three years. The collective narratives were analyzed according to Interpretive Phenomenological Analysis’s guidelines and had been secondarily enriched with a psychodynamic synthetic approach. The hermeneutic thematic analysis highlighted the complex and dynamic trajectory- intrapsychic and interpersonal- that is being outlined towards the reconciliation with their paternal role and its subsequent psychic function, starting early on from the pregnancy. The respondents’ desire of a child seemed to be based mostly on the solid emotional guarantees of their relationship with their spouse, through whom they managed to envision their own paternal capability and defy or countervail any external economic challenges. The preparatory, pregnancy-related phase of the fatherhood, rich in emotional and imaginary processes, was followed by the encounter with the real infant, a condition seeming to cause a biographical caesura and establish a new real-life, intrapsychic and inter-subjective status quo. Under this condition and forced to adapt to the child’s psychodevelopmental requirements and capabilities, the participants were called on to gradually invest in their special bond with their offspring and, ultimately, reconstitute themselves through their paternity lens. Fatherhood has seemingly arisen in a new narrative context, wherein fathers yearn for- and not being obliged to- an active and equal involvement to their child’s upbringing, without though omitting the core symbolic duty of the child’s disengagement from the early symbiotic maternal preoccupation and its gradually acquainted social empowerment.

Key words: fatherhood, role, function, intrapsychic trajectory, biographic caesura

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Η μετάβαση στη γονικότητα έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς επιστημονικού ενδιαφέροντος, με τη Friedman να αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «το-γίγνεσθαι-γονέας είναι ο μόνος καθοριστικός ρόλος στη ζωή ενός ανθρώπου για τον οποίο ελάχιστα είναι κανείς προετοιμασμένος» (1992, σελ.61), χωρίς όμως αυτό να αντιπροσωπεύεται εξίσου και για τους δύο γονείς. Ιστορικά, το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής βιβλιογραφίας επικεντρώθηκε για το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στη μελέτη της σχέσης μεταξύ μητέρας και βρέφους, ενώ η εμπειρία της πατρότητας καθυστέρησε να λάβει την ανάλογη επιστημονική προσοχή (Barclay & Lupton, 1999), λαμβάνοντας πολλές φορές άρρητα τη θέση μιας δευτερεύουσας γονικής μορφής ως προς τη συναισθηματική έκφραση αλλά και την καθημερινή φροντίδα του παιδιού, η οποία αποτελούσε σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο της μητέρας (Κόντου, 2004). Ακόμα και όταν στη δεκαετία του 1970 το θέμα της πατρότητας άρχισε να αποτελεί αντικείμενο όλο και περισσότερων επιστημονικών μελετών καλύπτοντας ένα ευρύ επιστημολογικό φάσμα με κύριο γνώμονα τη σημαντικότητα της σχέσης ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί, η τελευταία συνέχισε να εξετάζεται ως επί το πλείστον μέσα από τις αφηγήσεις των μητέρων (Freeman, Newland & Cowl, 2010).

Τα τελευταία ωστόσο χρόνια το γίγνεσθαι – πατέρας έχει προσελκύσει έντονα το επιστημονικό κλινικό και ψυχαναλυτικό ενδιαφέρον μετά από μια μακρά περίοδο αποκλειστικής σχεδόν ενασχόλησης με το μητρικό ρόλο και την εμπειρία της μητρότητας εν γένει. Πιο συγκεκριμένα, έχουν ξεκινήσει να διερευνώνται διάφορες πτυχές της εμπειρίας της πατρότητας, συμπεριλαμβανομένων των πρώτων εντυπώσεων και βιωμάτων που συνοδεύουν τη μετάβαση ενός νέου ενήλικα στο ρόλο του πατέρα (Trowell, 2002; Hederson & Brouse, 1991; Jordan, 1990) μέσα από τις αφηγήσεις των τελευταίων. Η στροφή του ενδιαφέροντος για τη μελέτη της εμπλοκής του πατέρα στην ανατροφή και το μέγαλωμα των παιδιών επήλθε έπειτα και από μια σειρά απαιτήσεων και αλλαγών της σύγχρονης εποχής. Οι αλλαγές αυτές, εκτός των άλλων, σχετίζονται με τη ενεργότερη συμμετοχή των γυναικών στο χώρο εργασίας, την αύξηση των διαζυγίων, την αλλαγή στην οικονομική δύναμη της οικογένειας που κάποτε προερχόταν αποκλειστικά από την εργασιακή απασχόληση του πατέρα και τη σφαιρικότερη κοινωνικο-οικονομική αναδιοργάνωση των σύγχρονων κοινωνιών

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

(Sanderson & Thompson, 2002) συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής ειδικά τα τελευταία χρόνια της κρίσης.

Οι ανωτέρω αλλαγές στον κύκλο της οικογενειακής ζωής αλλά και οι επισυμβαινόμενες κοινωνικές αλλαγές, με το «άνοιγμα» της γυναίκας προς την κοινωνία και τη «στροφή» του πατέρα προς την οικογένεια (Parke, 1987 στην Κόντου, 2004) έχουν εγείρει σημαντικά το ενδιαφέρον γύρω από τη συμμετοχή του τελευταίου στην οικογενειακή καθημερινότητα γενικά και στην ανατροφή των παιδιών ειδικότερα (Lamb & Lewis, 2010; Pleck & Masciadrelli, 2004). Πιο συγκεκριμένα, μεγάλος αριθμός ερευνών πλέον ασχολείται με την πολυπρόσωπη και πολυδιάστατη φύση και συνεισφορά της πατρικής εμπλοκής στο γνωστικό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό πεδίο της βρεφικής και παιδικής ανάπτυξης. Κατά τον Johnson (2002), οι άντρες πλέον καλούνται μέσα από τις σύγχρονες και μετασχηματισμένες κοινωνικές αναμονές να συμμετάσχουν ενεργά στην ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών τους, σαν κάτι που όχι μόνο «δικαιούνται» αλλά και που «προβλέπεται» να κάνουν, υπερβαίνοντας παλαιότερα περιχαρακωμένα στεγανά γύρω από τον πατρικό και το μητρικό ρόλο, γεγονός που διακινεί ενίοτε έντονο άγχος καθότι νιώθουν αβέβαιοι ως προς το περιεχόμενο του γονικού τους ρόλου και τον τρόπο άσκησης του (Howarth, Scott & Swain, 2017). Σε αυτό το στοιχείο φαίνεται να συντελεί και η επί χρόνια εδραιωμένη αντίληψη του πατέρα ως ενός τρίτου προσώπου «σε μια ιστορία αγάπης που αφορούσε τους άλλους δύο... περισσότερο ταυτισμένη με κοινωνική υποχρέωση παρά με ιδιότητα» (Κόντου, 2004 σελ.7). Με άλλα λόγια, φαίνεται να έχει σημειωθεί μια «ιστορική» αλλαγή και μετακίνηση της εστίασης από τον «απόντα-παρόντα» ρόλο του πατέρα-κουβαλητή σε αυτόν που ο ίδιος κατέχει εντός της οικογενειακής εστίας (Lamb, 2004) αλλά και μια πρόθεση κατανόησης της εμπειρίας της πατρότητας μέσα από τις αφηγήσεις των ίδιων των πατέρων και όχι μέσα από τις αντίστοιχες των μητέρων (Lupton & Barclay, 1997).

Την ίδια στιγμή, εξετάζοντας κανείς την εμπειρία της πατρότητας σε μια περισσότερο προσωπο-κεντρική βάση, αντιλαμβάνεται τις σύνθετες και βαθύτερες ψυχοσυναισθηματικές διεργασίες στις οποίες εμπλέκεται ο επικείμενος πατέρας. Σύμφωνα με τον Zayas (1987), κατά τη διάρκεια της σημαντικής αυτής μετάβασης, φαίνεται να επαναδραστηριοποιούνται προηγούμενες ψυχοαναπτυξιακές συγκρούσεις, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν την προσαρμογή του ατόμου στις σύγχρονες συνθήκες και απαιτήσεις ζωής και κατά κύριο λόγο αφορούν στον

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

επανα-αναδυόμενο αδελφικό ανταγωνισμό, τις ισχυροποιημένες εξαρτητικές ανάγκες καθώς και την επαναφύπνιση οιδιπόδειων αλλά και προ-οιδιπόδειων συγκρουσιακών δυναμικών. Κατά τον Ross (1982a), η ανάδυση αυτών των προβληματικών παίζει καθοριστικό ρόλο στη μορφή που θα λάβει η σχετική με τον πατρικό ρόλο συμπεριφορά- ως επιστέγασμα της παρατεταμένης εκείνης εξελικτικής διαδικασίας που στη βάση και αφετηρία της έχει την επιθυμία του ενήλικα να αποκτήσει παιδιά και να γίνει πατέρας. Με άλλα λόγια, η άσκηση του πατρικού ρόλου αντανακλά τα διάφορα νοήματα με τα οποία αντιλαμβάνεται κανείς το γίγνεσθαι-πατέρα. Εξάλλου, όπως χαρακτηριστικά γράφουν οι Habib & Lancaster (2006) : «δεν υπάρχει ένας και μόνο τρόπος να είναι κανείς πατέρας» (σελ. 237), καθότι πρόκειται για μια διαδικασία που εμπλέκει τόσο εξωτερικές- υπό μορφή κοινωνικών, νομικών και πολιτισμικών απαιτήσεων- συνθήκες αλλά και βαθύτερες εσωτερικές διεργασίες οι οποίες δρουν συνεργητικά και σχηματοποιητικά της επεκφρασμένης εντέλει διάστασης της πατρικής λειτουργίας.

Αναγνωρίζει κανείς επομένως εύκολα πως η αποκαλούμενη πατρική ταυτότητα περικλείει ένα πλέγμα σύνθετων και δυναμικών εξωτερικών και βαθύτερων ψυχολογικών διεργασιών και διαστάσεων (Eerola & Huttunen, 2011; Johansson, 2011), οι οποίες αποτελούν μια ιδιαίτερη συνθήκη ειδικά για τους νέους γονείς (Habib, 2012). Σε αυτή, μάλιστα, φαίνεται να προσδίδονται χαρακτηριστικά προσωπικής κρίσης και δοκιμασίας, υπό την έννοια ότι το άτομο καλείται να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες, να επαναξιολογήσει ή και να επανα-ιεραρχήσει προσωπικές αξίες και προτεραιότητες, αλλά και να διαχειριστεί έντονα αναδυόμενα συναισθήματα και σχεσιακά δυναμικά, ως επακόλουθο της εισαγωγής ενός τρίτου μέλους στη δυαδική αποκλειστικότητα του συντροφικού ζεύγους.

Υπό αυτό το πρίσμα, σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετηθεί η εμπειρία της μετάβασης στη γονική πατρική ιδιότητα σε ενήλικες άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες και ειδικότερα, να εξεταστούν σε βάθος οι διεργασίες εκείνες που προσδιορίζουν και εμπλέκονται στην υποκειμενική και διαπροσωπική διάσταση της διαδικασίας του «γίγνεσθαι- πατέρα». Μέσα από την ανάλυση της εμπειρίας, των συναισθημάτων και των αναπαραστάσεων των νέων πατέρων επιδιώκεται επίσης η ανάδειξη των ψυχολογικών εκείνων συνιστωσών που σκιαγραφούν μια «νέα» ανδρική και πατρική ταυτότητα σε συνάρτηση με τη γενικότερη δυναμική που χαρακτηρίζει την ελληνική οικογένεια, όπως αυτή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες επηρεάζεται, εξελίσσεται και αντιδρά στο σύγχρονο μετα-νεωτερικό κοινωνικό δεσμό.

1.1 Θεωρητικές επισημάνσεις – Κατευθυντήριο πλαίσιο προσέγγισης

Προκειμένου να γίνει ευκολότερα αντιληπτή η συλλογιστική που θα ακολουθηθεί τόσο στη θεωρητική επιστημολογική επισκόπηση όσο και στην ερευνητική επιστημονική τεκμηρίωση που θα συνοδεύει τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας, κρίνεται σκόπιμο και βοηθητικό να επισημανθούν εξ αρχής ορισμένες βασικές διαστάσεις της ρητορικής που θα αναπτυχθεί στη συνέχεια, αλλά και να στοιχειοθετηθεί με μεγαλύτερη σαφήνεια το σκεπτικό που υπάρχει πίσω από το συγκεκριμένο τρόπο προσέγγισης.

Ήδη από το εισαγωγικό κομμάτι η χρήση του όρου «γίνεσθαι- πατέρας» είναι δηλωτική του τρόπου με τον οποίο επιχειρείται να εξεταστεί η μετάβαση στην πατρότητα ως μια σταδιακά εξελισσόμενη και δυναμική διεργασία (Genesoni & Tallandini, 2009) η οποία περιλαμβάνει τόσο εσωτερικές- ψυχικές- διαστάσεις όσο και εξωτερικές-κοινωνικοπολιτισμικές- συνθήκες που από κοινού συνθέτουν την όλη διαδικασία ως ένα ευρύ και σύνθετο ψυχο-κοινωνικό φαινόμενο που τελεί εν κινήσει και διαρκή ανασχηματισμό. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως σημαντικός αριθμός πρόσφατων αλλά και παλαιότερων μελετών επιβεβαιώνουν την ανωτέρω θέση υποστηρίζοντας πως η γέννηση ενός παιδιού δεν αποτελεί παρά ένα – σημαντικό μεν, αλλά όχι το μοναδικό- ορόσημο στο εσωτερικό «οδοιπορικό» της μετάβασης στην πατρότητα και όχι την απαρχή του (Kowlessar, Fox, & Wittkowski, 2015; Fenwick, Bayes, & Johansson, 2012). Υπό αυτή την έννοια, ο όρος «μετάβαση», στο πλαίσιο που αναφέρεται εδώ, μπορεί να εννοηθεί ως η μακρόχρονη εκείνη διαδικασία που καταλήγει σε μια ποιοτικά διαφορετική αναδιοργάνωση τόσο σε επίπεδο εσωτερικών ψυχικών στοιχείων όσο και σε επίπεδο εκδηλούμενης συμπεριφοράς (Cowan, Cowan, Heming & Miller, 1991). Συγκεκριμένα η μετάβαση στην πατρότητα, ως διεργασία φαίνεται να εκκινεί ήδη από την εγκυμοσύνη και να εκτείνεται για αρκετό χρονικό διάστημα μετά τη γέννηση, εντός του οποίου οι νέοι πατέρες αρχίζουν να χτίζουν σταδιακά συναισθηματικούς δεσμούς με το παιδί τους ακολουθούμενοι από τις ανάλογες ενδο- και δια-προσωπικές προσαρμογές (Perren, von Wyl, Simoni, Stadlmayr, Burgin & von Klitzing, 2003).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Σύντονη με την παραπάνω τοποθέτηση είναι και η βασική θεωρητική θέση της Θεωρίας Μετάβασης του Draper (Draper's Transition Theory), σύμφωνα με την οποία η μετάβαση στη γονική λειτουργία για τους πατέρες, η οποία εκκινεί ήδη από την περίοδο που γίνεται γνωστή η εγκυμοσύνη της συντρόφου τους, περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα συναισθηματικών, φαντασιακών και συμπεριφορικών αντιδράσεων, προσδοκιών και απαιτήσεων (Chin, Hall & Daiches, 2011; Premberg, Hellström & Berg, 2008; Goodman, 2005). Οι Henderson & Brouse (1991), μετά από έρευνα που διεξήγαγαν σε Καναδούς άντρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες, υποστήριξαν μία τριμερή σταδιακή πορεία κατά το γίνεσθαι-πατέρας. Στην πρώτη φάση αυτό που κυριαρχεί είναι οι «προσδοκίες» γύρω από τον ερχομό του βρέφους στη ζωή αλλά και τη δική τους θέση και ρόλο σε αυτή. Στη συνέχεια ακολουθεί η επαφή και διαντίδραση με το «πραγματικό» παιδί και τις προκλήσεις που επιφυλάσσονται στο «εδώ-και-τόρα» της καθημερινότητας ενός νέου γονέα, ενώ η τρίτη φάση περιλαμβάνει τη διαχείριση των δυσκολιών αυτών και τη «μετάβαση» προς την επίλυσή τους. Η εν λόγω διάκριση, παρότι από αρκετούς έχει αποδοκιμαστεί ως υπερβολικά απλουστευτική, δεδομένου ότι φαίνεται να μη λαμβάνει υπόψη-τουλάχιστον ανοιχτά- το οικογενειακό-κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου σχηματοποιείται κάθε φορά ο ρόλος, η λειτουργία και το πρόσωπο αυτού που ονομάζεται «πατέρας» ενός παιδιού (Kowlessar, Fox, & Wittkowski, 2015), μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μια σαφή και εύκολα αντιληπτή σχηματική διάκριση του πώς οι πρώιμες εμπειρίες, σκέψεις και προσδοκίες των αντρών που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες δρουν συνεργητικά στη διαμόρφωση του γονικού ρόλου περιγεννητικά, αλλά και χρωματίζουν τη γενικότερη εμπειρία τους εντός αυτής της υπαρξιακής μετάβασης.

Προκειμένου να γίνει σαφέστερη τόσο η διαχρονική (όπως αναπτύχθηκε προηγουμένως) όσο και η δυναμική διάσταση που χαρακτηρίζει τη διαδικασία μετάβασης στην πατρότητα, κρίθηκε σκόπιμο στη μελέτη αυτή να υιοθετηθεί μια κλινική μεθοδολογία η οποία θα αφορμάται από μια ψυχοδυναμική θεωρητική ανάλυση του φαινομένου, αλλά θα συμπληρώνεται και από την επισκόπηση της ψυχολογικής διάστασης των κοινωνικών μεταβλητών που αφορούν στην αντιλαμβανόμενη θέση του πατέρα εντός του πλέγματος των σχέσεων που ο τελευταίος δομεί τόσο με το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον όσο και με το ευρύτερο-συστημικά ιδωμένο- κοινωνικο-πολιτισμικό σύστημα ιδεών και αναμονών.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Δεδομένου ότι η πατρότητα ενέχει ως διαδικασία και μια αρκετά ισχυρή κοινωνική διάσταση η οποία – όπως θα αναλυθεί και παρακάτω- πολλές φορές ξεπερνά σε σημαντικότητα το βιολογικό στοιχείο της αναπαραγωγής που προηγείται της ενεργού ανάληψης του πατρικού ρόλου (Russell & Radojevic, 1992), απώτερος στόχος της ανωτέρω συνδυαστικής λογικής είναι να διασφαλιστεί η ευρύτητα αλλά και το βάθος που δύναται να λάβει μια μελέτη για την πατρότητα εντός της κοινωνικο-ψυχολογικής της διάστασης· συνάρθρωση η οποία συνάμα επιτρέπει την ανάδειξη του ενδο- και δια-προσωπικού στοιχείου που χαρακτηρίζουν- ούτως ή άλλως- σε μια συμμετρικά συμπληρωματική σχέση, τις περισσότερες πτυχές του ανθρώπινου ψυχισμού. Μέσα από αυτό το «πάντρεμα» επιδιώκεται η υπέρβαση μιας μονοδιάστατης περιγραφικής προσέγγισης του υπό εξέταση θέματος και η αξιοποίηση της εμπειρίας και των βιωμάτων του άνδρα / πατέρα μέσω της βαθύτερης δυναμικής του λόγου που εκφέρει, προκειμένου να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο ο ίδιος ενσαρκώνει τις διαφορετικές διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας και τις εκφράζει μέσω του ρόλου του σε ένα δυναμικό πλαίσιο διαπροσωπικών σχέσεων, κανόνων και προσμονών.

Αρκετά συχνά, βέβαια, παρατηρείται μια σύγχυση γύρω από την έννοια του πατέρα και τη λειτουργία του, σύγχυση που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται ακριβώς σε αυτό που αναπτύχθηκε παραπάνω και αφορά στη διασταύρωση στοιχείων από δύο διαφορετικά θεωρητικά επιστημολογικά επίπεδα, το κοινωνικό- διαπροσωπικό και το ψυχικό. Προκειμένου να γίνει κατανοητή αυτή η διάκριση και να αποφευχθεί η σύγχυση, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί από τη μία πλευρά η κοινωνική διάσταση, ο ρόλος του πατέρα (έννοια που συναντάται συχνά με διάφορες παραλλαγές, όπως «εικόνες του πατέρα», «καλός» ή «κακός» πατέρας, «θέση του πατέρα» κ.α.) και από την άλλη πλευρά, η φαντασιωσική αναπαράσταση του πατέρα από το παιδί, όπως αυτή – χρησιμοποιώντας όρους της ψυχοδυναμικής παράδοσης και θεωρίας- δομείται μέσα από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και αποκτά ένα συγκεκριμένο νόημα για τη δόμηση του υποκειμένου. Η πρώτη διάσταση παραπέμπει στο κοινωνικό συμπεριφοριστικό ιδεώδες γύρω από το ρόλο και την κοινωνική πλευρά της πατρικής λειτουργίας και εξαρτάται άμεσα από τις ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά προκαθορισμένες συνθήκες εντός των οποίων αυτή επιτελείται. Η δεύτερη διάσταση, αυτή της ψυχικής λειτουργίας του πατέρα, αναφέρεται στην «προσωπική πλευρά της λειτουργίας του πατέρα» (Κανελλοπούλου, 1992 σελ. 11),

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

όπως αυτή νοηματοδοτείται για το εκάστοτε υποκείμενο εντός της οικογένειας στην οποία μεγαλώνει μέσα από το λόγο, ο οποίος αποτελεί την «ενεργοποίηση, την πραγματοποίηση της τάξης της γλώσσας» και καθιστά εφικτή τη σύνδεση του υποκειμένου με την επιθυμία και την ένταξη του στον πολιτισμό (Κανελλοπούλου, 1992), στην κοινωνία των ανθρώπων.

Οι δύο αυτές πλευρές δεν είναι – και δεν οφείλουν να νοούνται ως- ταυτόσημες. Χαρακτηριστικό ωστόσο παράδειγμα της σύγχυσης αυτής αποτελεί η εσφαλμένη μεταφορά όρων που αφορούν σε ενδοψυχικές διεργασίες εντός του κοινωνικού πεδίου εξέτασης της πατρικής λειτουργίας. Εκεί δηλαδή που στο ψυχικό πεδίο η περιγραφή του πατέρα ως «εκπροσώπου του νόμου» αποκτά ένα συγκεκριμένο νόημα ως προς την ψυχική οργάνωση και δομή του υποκειμένου (με βάση την οποία προκαλούνται ή όχι ορισμένα συμπτώματα), σε κοινωνικό επίπεδο καταλήγει να μεταφράζεται υπό το πρίσμα μιας εξουσιαστικής θέσης και στάσης ισχύος που έρχεται να εκπροσωπήσει το πρόσωπο του πατέρα, στοιχείο που δεν αναπαράγει τίποτα περισσότερο από παρωχημένες συντηρητικές θέσεις (Κανελλοπούλου, 1992).

Προς επίρρωση των ανωτέρω και για την αποφυγή της όποιας προσδιοριστικής ασάφειας, είναι απαραίτητο να γίνει στο σημείο αυτό μια σημαντική διάκριση στο εννοιολογικό περιεχόμενο όρων που θα χρησιμοποιηθούν αρκετά στη συνέχεια και αφορούν στις έννοιες της «λειτουργίας», του «ρόλου» και του «προσώπου του πατέρα». Για την αποσαφήνιση αυτή κρίθηκε σκόπιμος ο δανεισμός της αντίστοιχης διάκρισης που έκαναν στο δικό τους ερευνητικό έργο οι Δραγώνα & Ναζίρη (1995) όπως και η ανάλογη εννοιολογική τοποθέτηση της Κανελλοπούλου (1992) επί του θέματος. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια του «ρόλου» έχει ένα κοινωνιολογικό χαρακτήρα και παραπέμπει κυρίως σε όλες εκείνες τις κοινωνικές αναπαραστάσεις περί πατρότητας, δηλαδή σε συμπεριφορές και πρακτικές που αναμένεται από έναν πατέρα να εκτελέσει με βάση τα κοινωνικώς κείμενα (Stoetzel, 1978). Από την άλλη πλευρά, η λειτουργία του πατέρα όντας περισσότερο συνδεδεμένη με τα σημασιολογικά φορτία – συνειδητά και ασυνειδητά- που διακινεί αντιπροσωπεύει το νόημα που αποκτά για έναν άντρα το γεγονός της πατρότητας, δηλαδή «το ότι αναγνωρίζεται ως πατέρας ενός παιδιού ή/ και η σημασία που έχει για ένα παιδί το ότι έχει πατέρα» (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995 σελ. 51). Με άλλα λόγια, η λειτουργία αναφέρεται στη διάσταση εκείνη η οποία δίνει νόημα στην πατρότητα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

εισάγοντας ταυτόχρονα το ίδιο το άτομο στην τάξη της γλώσσας και του λόγου και δομώντας το ως υποκείμενο μέσα από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και την επεξεργασία του. Τέλος, το «πρόσωπο του πατέρα» αφορά στον άντρα της πραγματικότητας που ορίζεται να φέρει το όνομα του πατέρα και το ρόλο αυτό μέσα στην οικογένεια. Όπως το θέτει η Κανελλοπούλου (1992) στο κείμενό της «είναι εκείνος που είναι “πατέρας του υποκειμένου” κατά τους ισχύοντες κοινωνικούς νόμους» (σελ. 12), χωρίς όμως να είναι ταυτόσημη έννοια με τη λειτουργία που αναπτύχθηκε προηγουμένως. Η διευκρίνιση αυτή σε ένα πρώτο επίπεδο καθιστά εφικτή τη διαφοροποίηση του προσώπου από τις αφηρημένες έννοιες του ρόλου και της λειτουργίας και κατ’ επέκταση της κοινωνικής και συμβολικής αντίστοιχα διάστασης της πατρότητας, ενώ σε δεύτερο χρόνο προσδιορίζει με μεγαλύτερη σαφήνεια και τις ποικίλες ψυχικές διεργασίες στις οποίες εμπλέκεται ο άνδρας και καλείται να αντεπεξέλθει, προκειμένου να υπερβεί την ιδιότητα του γεννήτορα και να ενστερνιστεί τη συμβολική λειτουργία που χαρακτηρίζει την πατρότητα.

Η προαναφερθείσα ανάλυση δεν έχει σκοπό να αποπροσανατολίσει ούτε και να καταστήσει την κατανόηση της πατρότητας περισσότερο πολύπλοκη από αυτό που ήδη είναι. Για λόγους, επομένως, αναγνωστικής διαύγειας και θεωρητικής αποσαφήνισης, κρίνεται σκόπιμο ο ανωτέρω σχολιασμός να διατηρηθεί προς το παρόν ως έχει και να εμπλουτιστεί με στοιχεία γύρω από τις ξεχωριστές διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας που θα αποτελέσουν και αντικείμενο ανάλυσης στη συνέχεια.

Κεφάλαιο 2

Βιβλιογραφική ανασκόπηση – Ερευνητικοί στόχοι

2.1 Ιστορική επισκόπηση

Προτού αναπτυχθεί εκτενέστερα η συμβολή του πατέρα στις ενδοψυχικές και αναπτυξιακές διεργασίες που χαρακτηρίζουν το γονικό του ρόλο και χρωματίζονται από την επιτελούσα λειτουργία του, κρίνεται χρήσιμο να ιδωθεί η εξέλιξη που αυτή έλαβε μέσα στην ιστορική ερευνητική και ψυχαναλυτική της πορεία, επηρεασμένη πιθανόν από τις εκάστοτε ισχύουσες επιστημολογικές και πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες. Η προσπάθεια αυτή εκτός των άλλων εντάσσεται και στο γενικότερο πνεύμα και συλλογιστικό υπόβαθρο που η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να υποστηρίξει και αφορά στην αναγνώριση της δυναμικής και του ιδιαίτερου νοήματος που αποκτά οποιαδήποτε θέση, αφήγηση, και εμπειρία εντός του ισχύοντος κάθε φορά εξωτερικού πλαισίου αναφοράς, ως μέρος μιας αμφίδρομης διαδικασίας επαναπροσδιορισμού του κοινωνικού στο ενδοψυχικό και αντίστροφα. Εξάλλου, όπως συμβαίνει και σε κάθε ψυχοκοινωνικό φαινόμενο, οι συνθήκες εντός των οποίων συναντώνται συγκεκριμένες εκδηλώσεις ψυχικών φαινομένων και σχηματοποιούνται γονικοί ρόλοι και συμπεριφορές βρίσκονται πάντα σε ανοιχτό και αλληλοεπηρεαζόμενο διάλογο με τον ενδοψυχικό χώρο και τα παράγωγά του.

Υπό αυτό το πρίσμα, μπορεί να υποστηρίξει κανείς πως η μελέτη γύρω από την πατρότητα είναι σχετικά καινούργια, τουλάχιστον στον αμιγώς ερευνητικό αλλά και ψυχαναλυτικό χώρο συγκριτικά με τη συνολική ιστορία τους αλλά και την αντίστοιχη ενασχόληση των ανωτέρω πεδίων με την εξέταση της μητρικής λειτουργίας. Ο Ross (1979), μάλιστα, δηλώνει χαρακτηριστικά πως «μέχρι πρόσφατα ο πατέρας ήταν ο ξεχασμένος γονέας στην ψυχαναλυτική και ψυχολογική βιβλιογραφία» (σελ. 317). Παρόλα αυτά, για πολλούς οι λόγοι για αυτή τη «γονική μεροληψία» (Biller, 1974) παραμένουν ασαφείς. Μία άποψη υποστηρίζει πως εκ προοιμίου η σχέση του παιδιού με τη μητέρα δεν είναι συμμετρική της αντίστοιχης με τον πατέρα (Lansky, 1992). Πέραν αυτού, υποστηρίζεται πως ο στενός συναισθηματικός δεσμός που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας-βρέφους καθώς και οι πρώιμες ανάγκες φροντίδας του τελευταίου καθιστούν ευκολότερα κατανοητή τη μητρική λειτουργία συγκριτικά με την πατρική λειτουργία που εμφανίζεται «περισσότερο πλαίσιο-συστημικά καθορισμένη» (Lansky, 1992 σελ. 4). Με άλλα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

λόγια, όπως υποστηρίζει και η Etchegoyen (2002), η μητρική λειτουργία φαίνεται να είναι εξ αρχής συνυφασμένη με τη βιολογική ανωριμότητα του βρέφους και κατ' επέκταση την εξάρτησή του από την ίδια από ό,τι η πατρική, η οποία εμφανίζεται περισσότερο πολιτισμικο- κοινωνικά εξαρτώμενη καθώς και διαμεσολαβούμενη από τη σχέση της μητέρας με τον πατέρα.

Οι πρώτοι, ωστόσο, ψυχαναλυτές απέδωσαν καίρια σημασία στην πατρική φιγούρα, στοιχείο που επιβεβαιώνεται και από τις αρχικές θεωρίες και θέσεις των Freud, Ferenczi και Abraham γύρω από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, την έννοια του ευνουχισμού και τη σημασία του στην ψυχοσυναισθηματική οργάνωση και ανάπτυξη. Εστιάζοντας ειδικότερα στο Freud, ο όρος οιδιπόδειο σύμπλεγμα, παρότι υπήρχε ως γενικότερη κατασκευή και σύλληψη από την αρχή του έργου του, για πρώτη φορά εμφανίζεται με το συγκεκριμένο όνομα το 1910 στο κείμενο «Μια ειδική περίπτωση επιλογής αντικειμένου από άντρες». Την ίδια χρονιά, ο Freud σε μια επιστολή του προς το Leonardo, αναφερόταν στο σημαντικό ρόλο που έχει ο πατέρας, όντας είτε παρών είτε απών από την οικογένεια, στο να βοηθήσει το παιδί να ρυθμίσει και να διαχειριστεί τις λιβιδινικές του ενορμήσεις προς τη μητέρα του. Τοποθετούσε δε το οιδιπόδειο σύμπλεγμα περίπου στην ηλικία των τριών ετών, οπότε και το παιδί ήταν σε θέση πλέον να διερωτάται και- καλώς εχόντων των πραγμάτων- να αναγνωρίζει τη σεξουαλική σχέση μεταξύ των γονέων του (Etchegoyen, 2002). Για τον Freud, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα πηγάζει από μια πανανθρώπινη ενδοψυχική σύγκρουση και αποτελεί μια πυρηνική φαντασίωση οργανωτική της σεξουαλικής ανάπτυξης με ιδιάζουσα ταυτόχρονα σημασία για τη συναισθηματική ωρίμανση. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα ο ίδιος αναφέρει στις «Τρεις Πραγματείες (essays) για τη Θεωρία της Σεξουαλικότητας»: «Κάθε νέα άφιξη σε αυτόν τον πλανήτη έρχεται αντιμέτωπη με το χρέος να φέρει σε πέρας το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Οποιοσδήποτε αποτυγχάνει γίνεται θύμα της νεύρωσης» (Freud, 1905 σελ. 171). Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ως ψυχολογική διεργασία απαιτεί εσωτερική πάλη, πόνο αλλά και πένθος για τον χαμένο κόσμο της παιδικής αθωότητας, τότε που «πιστεύαμε πως όλα ήταν δυνατά δεδομένου ότι πραγματικά αγαπούσαμε και αγαπιόμαστε από το γονέα μας» (σελ. 71). Αποτέλεσμα αυτής της διεργασίας είναι μια δομική ψυχική αλλαγή, κατά την οποία ο νόμος και οι ηθικές αρχές που αρχικά προέρχονταν μέσω των γονέων αποτελούν πλέον μέρος της ψυχικής λειτουργίας του ίδιου του παιδιού, με την

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες υπερεγωτική λειτουργία να παίρνει τη θέση κληροδοτήματος της οιδιπόδειας περιόδου.

Υπό αυτή την έννοια, κυρίαρχο στοιχείο της εικόνας και της λειτουργίας του πατέρα συνίστατο στην απαγόρευση της αιμομικτικής σχέσης του παιδιού με τη μητέρα, το οποίο πλέον καλείται να διαχειριστεί την αντιπαράθεση της επιθυμίας του με το νόμο που εκπροσωπεί η παρουσία του πατέρα, απομακρύνοντας το ενδιαφέρον του από τον γονέα του αντίθετου φύλου- τον οποίο αρχικά επιθυμεί να κατέχει αποκλειστικά- και ταυτιζόμενο με τον γονέα του ίδιου φύλου. Ο τρόπος με τον οποίο το παιδί θα τακτοποιήσει τις αιμομικτικές του επιθυμίες θα καθορίσει και την ψυχοσεξουαλική του ανάπτυξη αλλά και την πρόσβαση, όπως θα συζητηθεί εκτενέστερα και παρακάτω, στη διαδικασία της συμβολοποίησης.

Η σχέση με τον οιδιπόδειο πατέρα κατέχει γενικά κεντρική θέση στα κυριότερα φιλοσοφικά και ανθρωπολογικά έργα του Freud, συμπεριλαμβανομένων του «Τοτέμ και Ταμπού» (1913), «Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό» (1930) και «Ο άνδρας Μουσής και η μονοθεϊστική θρησκεία» (1939). Φαίνεται ταυτόχρονα να είναι και άρρηκτα συνδεδεμένος με τις έννοιες της απαγόρευσης και της απειλής, με προφανέστερη απόδειξη το φόβο ευνουχισμού που ελλοχεύει στο παιδί (με διαφορετικό τρόπο στο αγόρι και στο κορίτσι) σε περίπτωση που δεν συμμορφωθεί με την αναγνώριση της παρουσίας του πατέρα και της σεξουαλικής σχέσης του γονικού ζεύγους. Τόσο το αγόρι όσο και το κορίτσι έρχονται αντιμέτωπα με διαφορετικές πτυχές και από διαφορετικό πρίσμα με τη συνειδητοποίηση του ευνουχισμού και έτσι επανακαθορίζουν τον πρώιμο δεσμό τους με τη μητέρα. Πιο συγκεκριμένα το αγόρι, φοβούμενο τον ευνουχισμό από τον πατέρα εγκαταλείπει το ενδιαφέρον του για τη μητέρα και ταυτίζεται μαζί του, ενώ το κορίτσι έχοντας ανακάλυσει την απουσία του πέους και χρεώνοντας τη στη μητέρα αλλά και ταυτόχρονα φοβούμενο την απώλεια της αγάπης της ταυτίζεται μαζί της εγκαταλείποντας την άμεση επιθυμία της για τον πατέρα.

Παρόλα αυτά, κατά την Etchegoyen (2002), ο Freud απέδωσε μικρότερη έμφαση στη θετική σχέση με τον πατέρα, περιορίζοντάς τη στα χαρακτηριστικά που βιβλιογραφικά εμφανίζονται ως Ιδεώδες Εγώ, και «θυσιάζοντάς» την υπέρ της απαγόρευσης και των παρελκόμενων της στη διαμόρφωση του πυρήνα του υπερεγωτικής λειτουργίας. Έτσι, στη θεωρία του η πατρική γονική φιγούρα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

εμφανίζεται στο μυαλό του παιδιού ως ευνουχιστική, εκδικητική, επικίνδυνη και απολυταρχική είτε ως αποτέλεσμα της φυλογενετικής μνήμης είτε μέσα από την προβολή ενστικτωδών ώσεων που ωθούν το παιδί σε μια φανταστική σεξουαλική ένωση με τη μητέρα. Ειδικότερα ως προς το πρώτο, στο έργο του «Τοτέμ και Ταμπού» (1913) αναφερόμενος στην προϊστορία του ανθρώπινου γένους κάνει λόγο για μια ισχυρή σύγκρουση μεταξύ ενός πρωτόγονου κυριαρχικού και κτητικού πατέρα (πατέρας της πρωτόγονης ορδής) και των γιων του, η οποία κατέληξε στο φόνο του πρώτου. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε τη βάση για τη συγκρότηση της κοινωνικής ζωής, η οποία πρεσβεύει την υποδούλωση της ατομικής ενστικτώδους επιθυμίας υπέρ του κοινού καλού. Την ίδια στιγμή ωστόσο η ενοχή που πυροδοτήθηκε από την πράξη του φόνου λειτούργησε ενισχυτικά της δύναμης και της εξουσίας που ο πρωτόγονος δολοφονημένος πλέον πατέρας κατέλαβε στο νου των δολοφόνων γιων του. Κατά τον Freud, λοιπόν, υπάρχει μια φυλογενετική κληρονομιά υπό μορφή ασυνείδητων και πρώιμων μηνμών που μας προδιαθέτει να επενδύουμε ψυχικά την πατρική φιγούρα με τα χαρακτηριστικά κατάλοιπα της αρχέγονης μορφής του, και τη μητέρα με τα αντίστοιχα της πρώιμης τροφού.

Αν ωστόσο εξετάσει κανείς τη θεωρία περί οιδιποδείου εντός του κοινωνικού της πλαισίου, εύκολα συμπεραίνει πως ο πατέρας της βικτωριανής εποχής του Freud ήταν εν γένει ένας απών πατέρας συγκριτικά με τους περισσότερο εμπλεκόμενους και δραστηριοποιημένους πατέρες άλλων, πιο σύγχρονών του εποχών (Freeman, 2008; Fuchs, 1988; Galinsky, Howes, Kontos & Shinn, 1994). Η περιγραφή επομένως του πατέρα ως εχθρικού και επικριτικού φαίνεται να συμβαδίζει και με τα πραγματικά γονικά μοτίβα λειτουργίας της δυτικής οικογένειας της εποχής εκείνης και να μην οφείλεται αποκλειστικά στα αρχέγονα φυλογενετικά χαρακτηριστικά του πατέρα της πρωτόγονης ορδής αυτά καθαυτά (Target & Fonagy, 2002).

Η αρχική αυτή εναπόθεση της «μερίδας του λέοντος» στον οιδιπόδειο μύθο και την ακόλουθη προβληματική του ως καθοριστικής μεταφοράς για την ψυχική οργάνωση οδήγησε σε μια υπερεστίαση στη συμβολική, κυρίως, λειτουργία της πατρικής φιγούρας (imago) ως ιδιαίτερα κρίσιμη κατά την οιδιπόδεια φάση (Ross, 1982 b, c). Μέσα σε αυτό το πνεύμα, ο πατέρας σπάνια περιγραφόταν ως πραγματικό πρόσωπο που μπορούσε να επιδράσει σημαντικά στην ανάπτυξη του παιδιού του, ενώ ως αντικείμενο μελέτης ετίθεντο μονό οι περιπτώσεις της πατρικής απουσίας, παραμέλησης ή κακοποίησης (Layland, 1985; Cath, Gurwitt & Gunsberg, 1989).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Η «φαλλοκεντρική» αυτή μεροληψία άρχισε να μεταστρέφεται με το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κατά τις δεκαετίες 1940 και 1950, οπότε και σημειώθηκε μια σημαντική μεταστροφή του ενδιαφέροντος προς τη μελέτη της δύαδας μητέρας-βρέφους κυρίως μέσα από τους πρώτους εκπροσώπους της θεωρίας των αντικειμενότροπων σχέσεων αλλά και τις σύγχρονές της κλινικές μελέτες παρατήρησης. Πιο συγκεκριμένα, το κυριότερο μέρος της κλαϊνικής θεωρίας θέτοντας ως βάση τη σημαντικότητα της πρώιμης σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ της μητέρας και του παιδιού, στρέφει το ενδιαφέρον στα πρώιμα, προ-γεννητικά στάδια του οιδιπόδειου συμπλέγματος και της διαμόρφωσης του Υπερεγώ. Εντός αυτής της θεώρησης ο πατέρας βιώνεται περισσότερο ως ένα μερικό αντικείμενο το οποίο κατέχει η μητέρα, γεγονός που προκαλεί το αίσθημα της ζήλιας και της αντιπαλότητας για διαφορετικούς λόγους στο αγόρι (το οποίο επιθυμεί να καταστρέψει τον πατέρα και να κατακτήσει το σώμα της μητέρας) και στο κορίτσι (το οποίο ταυτίζεται με το σώμα της μητέρας προκειμένου να αποκτήσει το φαλλό του πατέρα). Ως εκ τούτου, η επιθυμία ή η ανάγκη μιας σχέσης με τον πατέρα ως ξεχωριστό από τη μητέρα αντικείμενο παρέμενε ασαφώς καθορισμένη (Etchegoyen, 2002), δεδομένου μάλιστα πως για την Klein καθοριστικής σημασίας για τη μετέπειτα δόμηση και εξέλιξη του οιδιπόδειου συμπλέγματος αποτελούσε η πρώιμη σχέση του βρέφους με το στήθος της μητέρας-τροφού.

Σε παρόμοιο πνεύμα αν και από μια διαφοροποιημένη θεωρητική τοποθέτηση, ο Winnicott (1960) ανέπτυξε τη θεωρία του όντας επικεντρωμένος σχεδόν αποκλειστικά στη σχέση μητέρας- βρέφους κατά την οποία η μητέρα λειτουργεί υποστηρικτικά, διευκολυντικά αλλά και πλασιωτικά για το βρέφος, χωρίς κι εδώ να δίνεται ένας συγκεκριμένος και ανεξάρτητος από τη μητέρα ρόλος του πατέρα κατά τη βρεφική και νηπιακή ηλικία. Παρόλα αυτά, για τον Winnicott (1960) προκειμένου να μπορέσει να λειτουργήσει ικανοποιητικά η πρωταρχική μητρική ενασχόληση, δηλαδή η ικανότητα της μητέρας να αποσυρθεί μερικώς από τον έξω κόσμο και να αφοσιωθεί στις ανάγκες του μωρού της μπορώντας να το «κρατήσει» κυριολεκτικά και μεταφορικά (holding), είναι απαραίτητη η υποστήριξη από τον πατέρα. Με άλλα λόγια, φαίνεται να υποστηρίζεται μια αλυσίδα αλληλεξαρτώμενων σχέσεων, κατά την οποία το βρέφος εξαρτάται αποκλειστικά από τη μητέρα για την κάλυψη των πρώιμων και επιτακτικών αναγκών του, και η μητέρα με τη σειρά της από την υποστηρικτική διαθεσιμότητα του πατέρα προκειμένου να φέρει σε πέρας το έργο της

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

και ως «αρκετά καλή μητέρα» (good-enough mother) να αποτελέσει το «διευκολυντικό περιβάλλον» (facilitating environment) που έχει ανάγκη το μωρό της. Σε δεύτερο χρόνο πια και καθώς το νήπιο ωριμάζει και αναπτύσσει την «ικανότητά του να είναι μόνο» (Winnicott, 1958), ο συναισθηματικός αποχωρισμός του από τη μητέρα δημιουργεί τις συνθήκες μετάβασης σε έναν νέο, τρίτο τρόπο σχετίζεσθαι με το αντικείμενο, κατά τον οποίο το νήπιο καθίσταται παρατηρητής της συντροφικής σχέσης των γονέων και όχι μέτοχος (Britton, 1989), όπως συμβαίνει δηλαδή κατά την οιδιπόδεια φάση της ανάπτυξης. Σε μια γενικότερη πάντως ανασκόπηση του έργου του Winnicott, ο Phillips (1988) υποστηρίζει πως και στην περίπτωση του πρώτου δεν συναντώνται παρά ελάχιστες ευθείες αναφορές γύρω από την πατρική λειτουργία αλλά και το τι σημαίνει για το ίδιο το βρέφος και αργότερα το νήπιο να τη δέχεται (to be fathered).

Η «μητροκεντρική» αυτή προσέγγιση γύρω από την ψυχοαναπτυξιακή θεώρηση, ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην προ-οιδιπόδεια φάση και εξέλιξη, είναι ενδεικτική εξάλλου και στους όρους που συναντώνται στα αντίστοιχα κείμενα της εποχής και αντανακλάται μέσα από έννοιες όπως «συμβίωση», «αποχωρισμός-εξατομίκευση» αλλά και «ανάγκη για φροντίδα» (Diamond, 1998). Ωστόσο, ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως παρότι δεν υπήρχε ενδελεχής, εμπειρικά τεκμηριωμένη μελέτη πριν τις παρατηρήσεις που προσέφεραν οι έρευνες των Spitz (1965), Bowlby (1970), Mahler (1975) και Stern (1985), η μητέρα κατέληξε να φέρει-πολλές φορές δυσανάλογα- την ευθύνη της ανατροφής και της ψυχοσυναισθηματικής εξέλιξης του παιδιού, αφήνοντας στο παρασκήνιο τον πατέρα ως μια «θολή», άνευ ουσίας για κάποιους φιγούρα- τουλάχιστον στην πρώιμη φάση ανάπτυξης του βρέφους. Η ανωτέρω διάκριση, παρότι ως ένα βαθμό απαραίτητη για την κατανόηση των αρχικών σταδίων ανάπτυξης και διαμόρφωσης του ψυχισμού μέσα από τη δυαδική σχέση μητέρας- βρέφους, κατέληξε έτσι να συντηρεί την ιστορική τάση η μητέρα να «κατηγορείται» για τα όσα κακώς κείμενα συναντώνται και ο πατέρας να απαλλάσσεται της συναισθηματικής και ψυχολογικής του ευθύνης (Arlow, 1981).

Η αναγνώριση του πατέρα ως ξεχωριστής, διακριτής γονικής φιγούρας άρχισε σταδιακά να αναδύεται μέσα από το έργο του Hans Loewald (1951) και αργότερα της Mahler (1955) και της Greenacre (1957), με τον πρώτο να υποστηρίζει- ορμώμενος από τις αναφορές του Freud (1921) γύρω από τον ρόλο του πρώιμου πατέρα στη διαμόρφωση του Ιδεώδους Εγώ – ότι μέσα από την ταύτιση μαζί του το παιδί

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

διαχειρίζεται αποτελεσματικά τον κίνδυνο «επιστροφής στη μήτρα» (σελ. 16), διευκολύνοντας έτσι τη διαφοροποίησή του από τη μητέρα και αποφεύγοντας τη συγχώνευση. Η Mahler, επεκτείνοντας τον ανωτέρω συλλογισμό, ανέδειξε τον κεντρικό ρόλο που παίζει ο πατέρας τόσο στη φάση του αποχωρισμού – εξατομίκευσης, υποστηρίζοντας την εξερευνητική διάθεση του παιδιού, όσο και στη φάση της επαναπροσέγγισης της μητέρας, απεμπλέκοντας το εγώ από την ισχυρή παλινδρομική συμβιωτική τάση. Για τη Mahler μάλιστα ο πατέρας ήταν ικανός να επιτελέσει αυτό το έργο παρότι (ή ακριβώς επειδή) η αρχική του σχέση με το παιδί δεν έχει τη συμβιωτική ποιότητα της σχέσης με τη μητέρα, προσφέροντας έτσι «μια εναλλακτική στο αναπτυξιακό αδιέξοδο της ναρκισσιστικής αποδυνάμωσης από τη μία και της αμυντικής αίσθησης μεγαλείου που προσφέρει η δυάδα μητέρας- παιδιού από την άλλη» (Target & Fonagy, 2002 σελ. 50). Μερικά χρόνια αργότερα, ο Abelin (1971, 1975), σε συντονισμό με τη θέση της Mahler, θα κάνει λόγο για μια «πρώιμη τριγωνοποίηση» κατά την οποία το νήπιο αντιλαμβάνεται την ύπαρξη του γονικού ζεύγους ήδη από την ηλικία των 18 μηνών· εμπειρία που για τον ίδιο είναι τραυματική και συνάμα οργανωτική, καθώς παρέχει μια εξελικτική προοπτική στο παιδί να αντιλαμβάνεται τις σχέσεις όχι μέσα από μια δυαδική, καθρεπτική οπτική αλλά μέσα από μια συμβολική πλέον αναπαράσταση του γονικού ζεύγους και κατ' επέκταση του εαυτού του. Τέλος, η Greenacre εστιάζει τόσο στον υποστηρικτικό ρόλο που ο πατέρας έχει προς τη μητέρα όσο και στην καθοριστική συνεισφορά του στην παντοδύναμη ποιότητα της φαντασιωσικής παιδικής λειτουργίας, υποστηρίζοντας ότι ο πατέρας ως φορέας μιας διακριτής από τη μητέρα λειτουργίας συμβάλλει και ευνοεί την εξερεύνηση του πραγματικού κόσμου και την ανάπτυξη του αυτο-προσδιορισμού και της εικόνας σώματος του παιδιού.

Η βασική, ωστόσο, συνιστώσα της επανεμφάνισης του πατέρα ως ξεχωριστής και καίριας στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη φιγούρας εντοπίζεται στην επιρροή του θεωρητικού και κλινικού έργου του Jacques Lacan, ο οποίος διακήρυξε κατ' αρχάς την ανάγκη επιστροφής και αυστηρής επανανάγνωσης του θεωρητικού έργου του Freud για την κατανόηση και την αποκωδικοποίηση του λόγου των αναλυομένων του (Lacan, 1966; 2001). Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ως βασική αρχή πως το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν μια γλώσσα (Lacan, 1946), για τον Lacan ο πατέρας είναι αυτός που εισάγει το «νόμο του γλωσσικού συστήματος» και αποτρέπει τον φαντασιωσικό απατηλό δεσμό μεταξύ της μητέρας και του παιδιού, καθιστώντας

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

εφικτή έτσι τη διάκριση ανάμεσα στο υποκείμενο και τον άλλο. Στη θεωρία του, υποστηρίζει πως η προσωπική αίσθηση εαυτού δεν υπάρχει αποκλειστικά εγκυστωμένη σε πρώιμες εσωτερικευμένες εμπειρίες, αλλά βρίσκεται σε μια συνεχή κατάσταση ρευστότητας εξαρτώμενη από την απάντηση του Άλλου ως σημαίνοντος και διαμορφωτή της (Etchegoyen, 2002).

Την ίδια στιγμή συμφωνώντας με τον Freud, αποδεχόταν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ως συνώνυμο της λειτουργίας του πατέρα εντός του ασυνειδήτου και την επαγόμενη έννοια περί (συμβολικού) ευνουχισμού ως καθοριστικής σημασίας για τη δόμηση της προσωπικότητας και για το πέρασμα από το επίπεδο της ανάγκης σε εκείνο της ασυνειδήτης επιθυμίας, στοιχεία που συνορεύουν αλλά και συμβαδίζουν με την ανάπτυξη της γλώσσας στο υποκείμενο (Etchegoyen, 2002; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Όπως χαρακτηριστικά το επεξηγεί σε ένα από τα σεμινάρια του: «Δεν υπάρχει οιδιπόδειο αν δεν υπάρχει πατέρας· αντίστροφα, το να μιλάμε για οιδιπόδειο σημαίνει να εισάγουμε σαν πρωταρχική τη λειτουργία του πατέρα» (Lacan, 1958 στον Dor, 1985 σελ. 107). Για τον Lacan, η διαδικασία του οιδιπόδειου συμπλέγματος στρέφεται γύρω από την επισήμανση της θέσης του φαλλού (ως του πρωταρχικού σημαίνοντος της επιθυμίας) εντός μιας διαλεκτικής πορείας που αναπτύσσεται στη βάση του «είναι» και του «έχειν» (τον φαλλό) και την επαγόμενη (ή μη) πατρική μεταφορά ως δομικό κόμβο της υποκειμενικότητας (Dor, 1985) (στοιχεία που θα αναλυθούν περαιτέρω και παρακάτω).

Ωστόσο, συστηματικές αναφορές και μελέτες γύρω από το ρόλο του πατέρα και τη σημασία της λειτουργίας που εκπροσωπεί άρχισαν εμφαντικά να παρουσιάζονται και στον κλινικό ερευνητικό τομέα από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, καλύπτοντας μάλιστα ένα ευρύ επιστημολογικό φάσμα και συμπεριλαμβάνοντας ιστορικο-κοινωνιολογικές μελέτες γύρω από την εξέλιξη της κοινωνικής αναπαράστασης του ρόλου, της νομικής και οικονομικής θέσης του πατέρα στο κοινωνικό πεδίο, καθώς και εμπειρικά τεκμηριωμένες μελέτες που εξέταζαν τη συμμετοχή του πατέρα σε διάφορες φάσεις της οικογενειακής ζωής (π.χ. εγκυμοσύνη, τοκετός, φροντίδα νεογέννητου κ.α.) (Δραγώνα & Ναζίρη, 1992). Στη μεταστροφή αυτή συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό και μια σειρά σημαντικών κοινωνικών μεταρρυθμίσεων και αλλαγών, ιατρικών επιτευγμάτων και μεταστροφής των παιδιατρικών πρακτικών με μεγαλύτερη εμπλοκή του πατέρα προ- και περιγεννητικά αλλά και διεύρυνσης ή επέκτασης των παλαιότερων θεωρητικών

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

παραδοχών γύρω από την έννοια του δεσμού, των αντικειμενότροπων σχέσεων αλλά και των οικογενειακών συστημάτων προς μια δι-υποκειμενική οπτική της ανάπτυξης στην οποία η διαντίδραση του πατέρα με το βρέφος συμπληρώνει και ταυτόχρονα υποστηρίζει τη σχέση του τελευταίου με τη μητέρα (Diamond, 1998).

Θέτοντας στο προσκήνιο πλέον την παραδοχή πως ο πατέρας δύναται να συμμετέχει και να επηρεάζει ποικιλοτρόπως την ψυχοσυναισθηματική πορεία του παιδιού, το αρχικό ερευνητικό ενδιαφέρον στράφηκε γύρω από τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να παρατηρηθούν στο παιδί λόγω μιας δυσλειτουργικής σχέσης με τον πατέρα ή (ιδωμένο εντός μιας ψυχοδυναμικής κλινικής θεώρησης) μιας ανεπιτυχούς διεργασίας εσωτερίκευσης της πατρικής λειτουργίας. Πέρα από το εκτενές κλινικό έργο του Lacan με ψυχωτικούς ασθενείς και την αποτυχία εγγραφής της «πατρικής μεταφοράς», η έννοια του απόντος πατέρα συναντάται σε πλήθος κλινικών ερευνών με τη δυσκολία να εντοπίζεται σε παιδιά και ενήλικες γύρω από τον αποχωρισμό, την αμφιθυμία που χαρακτηρίζει το δεσμό με το πρωταρχικό μητρικό αντικείμενο, καθώς και τη σεξουαλική ταυτότητα αλλά και την αντιλαμβανόμενη εικόνα εαυτού όταν το άτομο καλείται να επιτελέσει τους ενήλικους ρόλους είτε του συντρόφου είτε του γονέα (Burgner, 1985). Σε διαχρονική έρευνα των Wallerstein & Kelly (1980) αναδείχθηκε μάλιστα η ψυχολογική σημαντικότητα και των δύο γονέων στο διηνεκές της ψυχοσυναισθηματικής ωρίμανσης του παιδιού, με τη λαχτάρα για τον απόντα πατέρα και τη γενικότερη επικράτηση ενός αισθήματος ανηδονίας και κατάθλιψης να εμφανίζονται συχνότερα σε περιπτώσεις χαλαρών ή αποστασιοποιημένων οικογενειακών σχέσεων σε διαζευγμένες οικογένειες. Μεγάλο κομμάτι βέβαια του κλινικού ενδιαφέροντος στράφηκε και στις περιπτώσεις σοβαρά διαταραγμένων και κακοποιητικών οικογενειακών σχέσεων μεταξύ των μελών, κατά τις οποίες, πέρα από την κατάργηση της ασφαλούς και υγιούς αίσθησης περί διάκρισης των γενεών, το παιδί υφίσταται μια τραυματική κατάσταση (Trowell, 1997) την οποία δεν είναι καν σε θέση να επεξεργαστεί και ως εκ τούτου να αντιμετωπίσει (Freud, 1987).

Πιο πρόσφατα, το ψυχαναλυτικό αλλά και το γενικότερο κλινικό ενδιαφέρον στράφηκε στις θετικές και λειτουργικές πτυχές της λειτουργίας και του ρόλου του πατέρα εντός του οικογενειακού συστήματος για την ψυχολογική ωρίμανση του βρέφους και του παιδιού αργότερα (Abelin, 1975; Samuels, 1985; Cath et al., 1989; Marks & Lovestone, 1995). Τόσο η αμερικάνικη όσο και η ευρωπαϊκή κλινική

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

βιβλιογραφία υποστηρίζει πλέον τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η ενεργός πατρική εμπλοκή τόσο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, όσο και στην ψυχική ευημερία των ίδιων των πατέρων (Gunsberg, 1982; Parke & Tinsley, 1987; Yogman, 1982). Ο Britton (1989), εξετάζοντας τις «φυσιολογικές» διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας κάνει λόγο για μια έμμεση και μια άμεση διάσταση. Η έμμεση αφορά κυρίως στην πρώιμη φάση ανάπτυξης του βρέφους και σχετίζεται με την ικανότητα του πατέρα να εμπεριέχει και να μεταβολίζει τις ανησυχίες και το άγχος της μητέρας, βοηθώντας την έτσι να ανταποκριθεί με τη σειρά της στις έντονες προβολές και τις απαιτητικές ανάγκες του βρέφους τους. Ως προς την άμεση αναγνωρίζει στο πρόσωπό του μια υποψήφια φιγούρα ταύτισης για το παιδί η οποία εξυπηρετεί την ενίσχυση της αυτόνομης λειτουργίας του προς όφελος μιας υγιούς σχέσης τριαδικότητας. Ο Eugenio Gaddini (1976) μάλιστα, ακολουθώντας τη συλλογιστική του Winnicott (1957, 1960, 1962) περιγράφει τον πατέρα ως «ένα δεύτερο αντικείμενο, παρότι πιο σωστά θα έπρεπε να θεωρείται ως το πρώτο αντικείμενο με το οποίο το παιδί έρχεται σε επαφή από τον έξω κόσμο» (σελ. 398). Με άλλα λόγια, αυτό που φαίνεται να υποστηρίζει είναι πως η μητέρα ως ψυχικό αντικείμενο μοιάζει να προέρχεται από την ίδια αδιαφοροποίητη αρχικά ψυχική περιοχή που αφορά στον πρώιμο εαυτό του παιδιού, ενώ ο πατέρας είναι ένα εξωγενές αντικείμενο μέσω του οποίου το παιδί δύναται να απαρνηθεί την αρχική συμβιωτική, ταυτισιακή σχέση με τη μητέρα. Η εσωτερίκευση αυτού του δεύτερου αντικειμένου είναι κομβικής σημασίας για την ανάπτυξη και εδραίωση λειτουργικών και ώριμων τρόπων σχετίζεσθαι στο ρου της μελλοντικής ζωής του παιδιού. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Resnik (1989), ο οποίος κάνει λόγο για τις λειτουργικά συνδυαζόμενες γονικές φιγούρες (good combined parents) οι οποίες δύνανται να καλλιεργήσουν στο παιδί μια στέρεη εσωτερική δομή, με τη μητέρα να «εμπεριέχει» και τον πατέρα να δομεί και να οργανώνει προς όφελος του εγώ.

Η μεταστροφή αυτή, βέβαια, είναι σημαντικό να ιδωθεί και υπό το πρίσμα των κοινωνικών αλλαγών που έχουν επισυμβεί και έχουν πυροδοτήσει μια διαδικασία επανα-νοηματοδότησης του πατρικού ρόλου και της πατρικής εξουσίας αποσυνδεδεμένης από παρελθοντικά κοινωνικο-ιστορικά κατάλοιπα. Η εστίαση του ερευνητικού ενδιαφέροντος στην εμπειρία της μετάβασης στην πατρότητα απομακρύνθηκε από την προηγούμενη αποκλειστική σχεδόν μελέτη των ψυχοπαθολογικών εκδηλώσεων προς τις «συνήθειες» συμπεριφορές των ανδρών, ενώ

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τα τελευταία χρόνια κατατίθεται και εξετάζεται η εμπειρία των ίδιων των πατέρων αντί της έμμεσης (ή μέσω των συντρόφων τους) αναφοράς ή και ενίοτε της παντελούς αγνώστης τους από τις ερευνητικές προσπάθειες που επικεντρώνονταν στη γονική ιδιότητα υπό το πρίσμα της μητέρας (Freeman, Newland, & Coyl, 2010).

Τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, κατά τους Target & Fonagy (2002), η ισχύουσα κουλτούρα και αφήγηση- ακόμη και εντός των ερευνητικών και θεωρητικών επιστημονικών κύκλων- εγκυροποιούσε την έλλειψη ευαισθησίας και συναισθηματικής διαθεσιμότητας της πατρικής φιγούρας προς τις πρωταρχικές ανάγκες σχετίζεσθαι του παιδιού και συντηρούσε το μύθο μιας «πατριαρχικά προσανατολισμένης» γονικής λειτουργίας, η οποία ενσωματωνόταν στον οικογενειακό αστερισμό και καθόριζε τα μοτίβα αλληλεπίδρασης με τρόπο που ισχυροποιούσε τους αναλαμβανόμενους ρόλους.

Στις περισσότερες δυτικές κοινωνίες πλέον η μετάβαση στην πατρότητα σημαδεύεται από μια σημαντική μετατόπιση της θέσης του άνδρα εντός του οικογενειακού συστήματος, στην οποία πέρα από το ρόλο του «κουβαλητή» αναγνωρίζεται πια και η παροχή φροντίδας και η ενεργός συμμετοχή στην ανατροφή των παιδιών (Steinberg, Kruckman, & Steinberg, 2000; Plantin, Mansson, & Kearney, 2003; Barclay & Lupton, 1999). Στις μέρες μας η άσκηση του πατρικού ρόλου φαίνεται να διαφέρει από την αντίστοιχη παλαιότερων εποχών- π.χ. των δικών τους πατέρων- ενώ αρκετά συχνά στις περιγραφές που καταθέτουν οι άντρες γύρω από την εμπειρία της πατρότητας σε ποιοτικά προσανατολισμένες ερευνητικές μελέτες φαίνεται να μην είναι και για τους ίδιους μια εύκολη υπόθεση (Swedin, 1996), καθότι ενέχει φυσικά ορισμένες σημαντικές προκλήσεις που συνήθως διαφέρουν από τις αντίστοιχες των συντρόφων τους (Nyström & Öhrling, 2004; Matthey, Barnett, Ungerer, & Waters, 2000).

Με δεδομένα τα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω, κρίνεται σκόπιμη- πριν από τη μετάβαση στην ερευνητική προσπάθεια που αποπειράται να παρουσιάσει η παρούσα εργασία- μια ενδελεχέστερη εξέταση των δύο βασικών διαστάσεων της πατρικής λειτουργίας, εντός της πολιτισμικής και της ενδοψυχικής της προέκτασης.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

2.2 Η πολιτισμική διάσταση της πατρικής λειτουργίας

2.2.1 Η δυναμική της πατρικής λειτουργίας στο κοινωνικό πεδίο. Το θέμα της πατρότητας αποτέλεσε πόλο έντονου επιστημονικού ενδιαφέροντος για τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους, οι οποίοι εξέτασαν τη λειτουργία της οικογένειας και της συγγένειας σε διάφορα διαπολιτισμικά πλαίσια και τροφοδότησαν ένα γόνιμο προβληματισμό ως προς την επιρροή του κοινωνικού και πολιτισμικού στοιχείου στη βιολογική καταβολή. Χαρακτηριστική είναι η διαπίστωση της Γαλλίδας ανθρωπολόγου και ψυχαναλύτριας Delaisi de Parseval (1981) η οποία σε μια προσπάθεια σύνθεσης των εθνολογικών μελετών γύρω από το συγκεκριμένο θέμα αναδεικνύει τις «πολυάριθμες πτυχές του πατρικού ρόλου και βιώματος» οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις εικονογραφούν μια ριζικά διαφορετική- ανά κοινωνία και πολιτισμό- αντιμετώπιση της πατρότητας. Το ερώτημα, μάλιστα, που πολλές φορές τίθεται με άμεσο και σύνθετο τρόπο εστιάζει στο κατά πόσο η θεμελίωση της πατρότητας είναι κάτι που στηρίζεται στη βιολογική σύνδεση του γεννήτορα με το παιδί ή στις νομικές και κοινωνικές παραμέτρους και αναπαραστάσεις οι οποίες επικυριαρχούν της πρώτης, με αποτέλεσμα ο γεννήτορας να διαφοροποιείται από τον συμβατικά και για λόγους οικονομίας επονομαζόμενο κοινωνικό πατέρα. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η διαπίστωση της Benedek (1970) πως «ενώ η βιολογία καθόρισε το ρόλο που το αρσενικό παίζει κατά κανόνα στη συνέχιση των ειδών, ο ρόλος του πατέρα αλλάζει με βάση τις πολιτισμικές και κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες» (σελ. 167).

Εξετάζοντας κανείς την πληθώρα και τη συνθετότητα των δεδομένων που προκύπτουν από τις ανθρωπολογικές εθνογραφικές μελέτες μπορεί να συναγάγει δύο βασικά συμπεράσματα: το πρώτο αφορά στην πολυποικιλότητα που συναντάται στις μορφές και τους τρόπους με τους οποίους γίνεται αντιληπτή η πατρότητα, και το δεύτερο αφορά στην ταυτόχρονη ανάδειξη κάποιων κοινών χαρακτηριστικών και σημείων αναφοράς που επιτρέπουν μια σχετική σταθερότητα στον προσδιορισμό της λειτουργίας του πατέρα εντός της κοινωνικής σφαίρας.

Ως προς το πρώτο σκέλος, στη δυτική οικογένεια του τέλους του 20^{ου} αιώνα ο πατέρας (όπως αντίστοιχα και η μητέρα) εμφανίζεται επιφορτισμένος με μια σειρά κοινωνικών λειτουργιών, οι οποίες αρκετές φορές υπερβαίνουν τις δυνατότητές του, καθώς πέρα από το ρόλο του γεννήτορα και του ονοματοδότη στο παιδί καλείται να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

είναι και σύζυγος με ό,τι αυτό συνεπάγεται από πλευράς συζυγικών υποχρεώσεων, δικαιωμάτων και προσημονιών αλλά και να αναλάβει το ρόλο του παιδαγωγού, γινόμενος ο ίδιος το ιδανικό που οφείλει να ακολουθήσει το κάθε παιδί. Πιο αναλυτικά, στο βιβλίο του με τίτλο «Ο πατέρας: ο νέος ρόλος του άντρα στην οικογένεια» ο Canitz (1980) περιγράφει την πολυσχιδή διάσταση του πατρικού ρόλου προσδίδοντάς του τα χαρακτηριστικά του *τροφού- προμηθευτή*, του *παραγωγού - γεννήτορα*, του *παιδαγωγού*, του *προστάτη* και του *προτύπου ταύτισης*. Αναλυτικότερα, ο ρόλος του *τροφού - προμηθευτή* αφορά στο βασικό καθήκον της εξασφάλισης των απαραίτητων υλικών αγαθών της οικογένειας, συνθήκη η οποία τις τελευταίες δύο δεκαετίες φαίνεται να ισχύει σχεδόν εξίσου και για τη γυναίκα. Στο ρόλο του *παραγωγού - γεννήτορα* περιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά της βιολογικής διάστασης της πατρότητας η οποία αφορά αποκλειστικά στη σύλληψη και τη γέννηση του παιδιού, ενώ ο ρόλος του *παιδαγωγού- γαλουχητή* στην ουσία επωμίζει τον πατέρα με το καθοριστικό για την ανάπτυξη του παιδιού καθήκον να φέρει το παιδί σε επαφή με τον έξω κόσμο, εμποδίζοντας με αυτόν τον τρόπο την οίονει δυσλειτουργική συγχωνευτική ποιότητα της πρώιμης σχέσης μεταξύ της δυάδας μητέρας - βρέφους και επιτρέποντας στο παιδί να διεκδικεί τους κοινωνικοσυναισθηματικούς του ορίζοντες. Συναφής με τα παραπάνω μπορεί να θεωρηθεί και ο ρόλος του *διαμεσολαβητή* τον οποίο καλείται συχνά να επιτελέσει ο πατέρας ως δεύτερος βασικός ενήλικας του οικογενειακού συστήματος και με τη συμβολή του να λειτουργήσει βοηθητικά στην επίλυση των προβλημάτων και τη διαπραγμάτευση των διαφορών που ανακύπτουν συχνά εντός του οικογενειακού επικοινωνιακού σκηνικού. Τέλος, ο πατέρας δύναται να συμβάλει καταλυτικά στη *διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου* του παιδιού, και από κοινού με τη μητρική παρουσία να επιτρέψουν στο παιδί να δομήσει και να αναγνωρίσει τη δική του φυλετική επιλογή και σεξουαλική οριοθέτηση. Ειδικά για τα αγόρια, το μοίρασμα ενός εύρους εμπειριών με τον πατέρα μέσα σε ένα κλίμα ασφάλειας, σταθερότητας και αποδοχής φαίνεται να λειτουργεί ανατροφοδοτικά της επιθυμητής διεργασίας ταύτισης εντός της οποίας ο πατέρας αποτελεί το πρότυπο.

Στους μη δυτικούς πολιτισμούς, οι εθνογραφικές μελέτες της ίδιας περιόδου παρουσιάζουν μια διαφορετική εικόνα. Στους περισσότερους από αυτούς υπάρχουν περισσότεροι από έναν πατέρες, οι ρόλοι των οποίων κατανέμονται ανάλογα με την ηλικία και τη θέση του καθενός εντός της κοινωνίας στην οποία ζουν, ενώ

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

συναντάται και αρκετά συχνά η διάκριση ανάμεσα στον πατέρα (με την κοινωνική διάσταση του ρόλου) και στον γεννήτορα. Υπό αυτή την έννοια, το ίδιο πρόσωπο δεν είναι απαραίτητο ή δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα πατέρας και γεννήτορας, ενώ την ίδια στιγμή μπορεί να υπάρχουν περισσότεροι από έναν πατέρες ή γεννήτορες (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στους ιθαγενείς Wik Monkan της Αυστραλίας και στους Nayars της Ινδίας αντίστοιχα) (Delaisi de Parseval, 1981). Σε αρκετούς από αυτούς τους πολιτισμούς το κριτήριο της συγγένειας δεν πηγάζει από τη βιολογική γονική σχέση αλλά από την ανάληψη της ευθύνης και της ανατροφής των παιδιών.

Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές που συναντώνται στη βιβλιογραφική ανασκόπηση της Delaisi de Parseval (1981) στην οποία προκύπτει ότι εκτός από τον γεννήτορα και βιολογικό πατέρα του παιδιού, πατέρας υπό την έννοια της άσκησης της πατρικής λειτουργίας μπορεί να είναι ο επίσημος εραστής της μητέρας, κάποιος άντρας που συμμετέχει στο τελετουργικό της λεγόμενης «αρρενολοχείας» (στοιχείο που θα αναλυθεί διεξοδικότερα παρακάτω), ο παππούς του παιδιού ή κάποιος αδερφός των βιολογικών γονέων, στοιχεία που επιβεβαιώνουν την επικράτηση των κοινωνικών παραμέτρων επί της βιολογικής πατρότητας. Επιπλέον, σε πολιτισμούς όπως οι Muer της ανατολικής Αφρικής και οι Barendra, πατέρας μπορεί να οριστεί και μια γυναίκα είτε λόγω στειρότητας είτε ως η μοναδική απόγονος μιας οικογένειας και να μεταβιβάσει το όνομα και την περιουσία που της ανήκει στα παιδιά της (H éritier, 1978). Τέλος, σε ορισμένες κοινωνίες το σπέρμα φαίνεται να κατέχει μια ξεχωριστή πολιτισμική λειτουργία προσδίδοντας στο σύζυγο ή τον εραστή της γυναίκας τη λειτουργία του «πατέρα-τροφού» και αφήνοντας στη μητέρα τίποτα περισσότερο από την υποχρέωση του φορέα του εμβρύου (Menget, 1979)- στοιχείο που θα μπορούσε κανείς να το δει και σε παραλληλισμό με την αντίστοιχη θέση που επικρατούσε και στην αρχαία Ελλάδα- και συγκεκριμένα του Αριστοτέλη- γύρω από τον άντρα που «γεννά» - δεδομένου ότι στο σπέρμα του θεωρείτο πως βρισκόταν ήδη έτοιμο προς ανάπτυξη το έμβρυο- και τη γυναίκα που «τίκτει», δηλαδή απλώς φέρει το βρέφος εντός της μέχρι τη στιγμή του τοκετού (Κατούντα, 2007).

Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, βέβαια, παρά την ποικιλομορφία που συναντάται στον τρόπο άσκησης της πατρότητας ανάλογα με τα ισχύοντα κοινωνικά και πολιτισμικά πρότυπα και δεδομένα, υπάρχουν και ορισμένες κοινές συνιστώσες οι οποίες καταλήγουν να εγκυροποιούν και να σηματοδοτούν τη συμβολική κατοχύρωση της θέσης του πατέρα εντός της κοινωνίας. Αυτό που επίσης φαίνεται να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ισχύει σε κάθε κοινωνία είναι η αναγνώριση τριών βασικών διαστάσεων της πατρότητας, οι οποίες σύμφωνα με τη Hurstel (1987) παραπέμπουν α) στη λειτουργία του γεννήτορα, β) στη λειτουργία του παιδαγωγού και του τροφού, και γ) στη λειτουργία του ονοματοδότη και εγγυητή των κοινωνικών κανόνων και των κανόνων της συγγένειας. Για άλλους εθνολόγους, οι βασικές διαστάσεις είναι δύο και αποτελούνται από τη λειτουργία του γεννήτορα και τη λειτουργία του κοινωνικού πατέρα (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Η σημαντική συνισταμένη αυτών βρίσκεται στο γεγονός πως κάθε κοινωνία ανάλογα με τον πολιτισμικό της υπόβαθρο προσπαθεί να νοηματοδοτήσει τη λειτουργία και τη θέση του πατέρα εντός της οικογένειας, επενδύοντας τα βιολογικά δεδομένα με μια ορισμένη σημασία ικανή να συγκροτήσει και να υποστηρίξει το σύστημα αναπαραστάσεών της. Με άλλα λόγια, η βιολογική λειτουργία του πατέρα - γεννήτορα φαίνεται να είναι αναγκαία, όχι όμως και επαρκής συνθήκη για την εδραίωση και την κατοχύρωση της πατρικής λειτουργίας εντός ενός συστήματος πολιτισμικών και κοινωνικών κανόνων και αξιών. Αυτό που φαίνεται να επικρατεί από πλευράς ψυχοκοινωνικής σημαντικότητας είναι η λειτουργία του κοινωνικού πατέρα και ο τρόπος με τον οποίο αυτή προβλέπεται να ασκηθεί. Την παραπάνω διαπίστωση διατυπώνει εύστοχα και η Héritier (1978) όταν υποστηρίζει πως θεμέλιος λίθος για την οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών και την εγγραφή της ανθρώπινης ιστορίας στη γενεαλογία δεν είναι μόνο η αρχή της βιολογικής αναπαραγωγής, αλλά «η κυριαρχία του κοινωνικού επί του καθαρά βιολογικού».

Ειδικότερα ως προς την πολιτισμική λειτουργία της πατρότητας, υπάρχουν δύο βασικοί άξονες που χρησιμεύουν στην αναπαράσταση των δομών της συγγένειας (Lévi-Strauss, 1949), των οποίων εγγυητής είναι ο πατέρας: ο γενεαλογικός άξονας και ο άξονας της επιγαμίας. Η πατρική λειτουργία συνίσταται ακριβώς στο σύνδεσμο αυτών των δύο αξόνων και στη λειτουργία του νόμου που καθορίζει τη μεταξύ τους σχέση με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρείται η αναγκαία διατήρηση της τάξης – διάκρισης των γενεών εντός των οικογενειακών συστημάτων (Κανελλοπούλου, 1992).

Χρειάζεται ίσως σε αυτό το σημείο να ξεκαθαριστεί για ακόμη μια φορά πως η πατρική λειτουργία, με τον τρόπο που εδώ αναλύεται, δεν πρέπει να συγχέεται με το συγκεκριμένο πρόσωπο που ονομάζεται και αναλαμβάνει το ρόλο ή τον νομικό τίτλο του πατέρα, αλλά τη λειτουργία που καλείται το πρόσωπο αυτό να φέρει. Ακόμα και εν τη απουσία του φυσικού προσώπου, το καθοριστικό για τη διατήρηση

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

του οικογενειακού πλέγματος των διυποκειμενικών σχέσεων στοιχείο είναι ο τρόπος με τον οποίο διατηρείται η διάκριση μεταξύ των γενεών και η ισορροπία της οικογενειακής και κοινωνικής εν γένει οικονομίας. Εν ολίγοις, είναι ένα πράγμα η λειτουργία του πατέρα (ή των πατέρων) εντός της εκάστοτε κοινωνικής δομής και πολιτισμικής κουλτούρας- όπως αυτή εκφράζεται συνήθως μέσα στον πατρικό ρόλο και τη συνθετότητα που τον χαρακτηρίζει ανά κοινωνία και εποχή- και ένα άλλο πράγμα η πατρική λειτουργία ως κύρια συνιστώσα της ψυχικής δομής και οργάνωσης του υποκειμένου, ανεξαρτήτως του προσώπου ή των προσώπων ως εσωτερικευμένων αναπαραστάσεων που θα κληθούν να τη φέρουν. Εξάλλου, ο οικουμενικός και συνάμα διαπολιτισμικά καθορισμένος χαρακτήρας της (πατρότητας) δικαιολογεί τόσο τη δυναμική που ενυπάρχει στις εκφάνσεις της όσο και την αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της στις μέρες μας. Στο επόμενο τμήμα κρίνεται σκόπιμη μια λεπτομερέστερη εστίαση στην οικογενειακή πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας εντός της δυναμικής της εξέλιξης, μαζί με όποιες προεκτάσεις επιφέρει στον τρόπο έκφρασης της πατρικής λειτουργίας.

2.2.2. Η ιδιαίτερη δυναμική της ελληνικής οικογένειας και οι ψυχοκοινωνικές της προεκτάσεις στην έκφραση της πατρικής λειτουργίας. Στην προσπάθεια να μελετήσει κανείς τη θέση, το ρόλο και τη λειτουργία του άνδρα / πατέρα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ίσως είναι χρήσιμο να το κάνει εντάσσοντάς τη στη δυναμική εξέλιξή της στο χρόνο και εξετάζοντας παράλληλα πώς οι ψυχοκοινωνικές μεταβολές εντός της ελληνικής οικογένειας αποτυπώνονται στην έκφραση της πατρότητας σήμερα, στην περίοδο μιας βαθιάς και πολυδιάστατης περιόδου κρίσης.

Η ιστορία της πατριαρχικής οργάνωσης των κοινωνιών μπορεί να επαληθευτεί ήδη από κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, του Ομήρου αλλά και μέσα από την ελληνική μυθολογία. Στα κείμενα αυτά η εξουσία του πατέρα παρουσιάζεται ως αναμφισβήτητη και χρωματίζει τη δομή αλλά και την ιεραρχία στο πλέγμα των οικογενειακών σχέσεων. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά η Κόντου (2004) στην ανασκόπησή της, στην ελληνική αρχαιότητα «οι άνδρες προσδοκούσαν να γίνουν “θεοί” και να μεταδώσουν αυτή τη θεϊκή ιδιότητα και στους γιους τους. Προκειμένου να δοκιμαστούν και να αποδειχθούν άξιοι αυτής της θεϊκής εξουσίας, ήταν πρόθυμοι να θυσιάσουν και να θυσιαστούν» (σελ. 11).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Παρόλα αυτά, ο πατέρας στην αρχαιοελληνική πραγματικότητα δεν θεωρούνταν αρμόδιος για τη διαπαιδαγώγηση και την ανατροφή των παιδιών του, την οποία συνήθως αναλάμβανε κάποιο πρόσωπο ή διδάσκαλος εκτός του στενού οικογενειακού κύκλου (Μωραΐτης, 1927). Σε γενικές γραμμές βρισκόταν αποκομμένος από τις «λεπτομέρειες» της οικογενειακής ζωής (συμπεριλαμβανομένων των οικιακών εργασιών, της φροντίδας και ανατροφής των παιδιών του), ασχολούμενος κυρίως με τα «κοινά» και τις υποθέσεις της δημόσιας σφαίρας, παραμένοντας βέβαια ο βασικός επόπτης αλλά και προστάτης της οικογενειακής εστίας, ο οποίος είχε λόγο, άποψη και ενσάρκωνε το νόμο και την εξουσία αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος της ανατροφής και διαπαιδαγώγησης αρχικά στη μητέρα- τροφό και έπειτα στις δομές που η κοινωνική του θέση και οργάνωση προέβλεπε. Σε παρόμοια μονοπάτια φαίνεται να κινήθηκε ο οικογενειακός θεσμός και την περίοδο του Μεσαίωνα αλλά και της Τουρκοκρατίας, δεχόμενος ταυτόχρονα τις ισχυρές και ενίοτε τις περιοριστικές επιρροές από την κρατούσα τότε εκκλησιαστική εξουσία και αρωγή.

Με την πάροδο των αιώνων και την τεχνολογική και βιομηχανική εξέλιξη που ακολούθησε και άλλαξε ριζικά το ρου της ανθρώπινης ιστορίας, ξεκινώντας από την Αμερική στο β' μισό του 19ου αιώνα και φτάνοντας στην Ελλάδα περίπου με μισό αιώνα καθυστέρηση, η αναζήτηση εργασίας στα μεγάλα ανερχόμενα αστικά κέντρα απέκοψε τον άντρα από την οικογενειακή εστία ωθώντας τον να υποστηρίξει το ρόλο του «κουβαλητή» για την οικογένεια και να παραχωρήσει στη μητέρα- αν όχι ολοκληρωτικά- το μεγαλύτερο μέρος της φροντίδας και ανατροφής των παιδιών του. Με αυτόν τον τρόπο η συμβολή του πατέρα στη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνικο-γνωστική ανάπτυξη του παιδιού υποβιβάστηκε, ενώ η προσφορά του γινόταν αντιληπτή κυρίως μέσα από τα υλικά αγαθά και την ευμάρεια της οικογένειας χωρίς μάλιστα να είναι πολλές φορές απαραίτητη η συνδιαλλαγή μαζί του, εν αντιθέσει με τη μητέρα η οποία ταυτίστηκε με την προσφορά φροντίδας, μέσα από την επαφή που εξασφάλιζε η φυσική της παρουσία (Κατάκη, 1998).

Παρά ταύτα, βέβαια, ο πατέρας της ελληνικής οικογένειας της εποχής εκείνης συνεχίζει να λειτουργεί ως προστατεύουσα αλλά και εποπτική αρχή των όσων συμβαίνουν εντός της οικογενειακής εστίας, εκφράζοντας και πολλές φορές απαιτώντας την υλοποίηση της δικής του κρίσης και επιθυμίας (Κατάκη, 1998). Στον ελλαδικό χώρο των αρχών του 20ου αιώνα ειδικότερα, εν μέσω σύνθετων πολιτικο-

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών και ανακατατάξεων που ανέδειξε η έκβαση του Παγκόσμιου αλλά και των Βαλκανικών Πολέμων, ο πατέρας κατέχει εξέχουσα θέση στην οικογενειακή ιεραρχία, αξιολογώντας και αποφασίζοντας για το μέλλον των παιδιών του, αναθέτοντας αρμοδιότητες και προστατεύοντας την οικογενειακή «υπόληψη» με τη σύμφωνη και επικουρική σε αυτό συμβολή της μητέρας η οποία φαίνεται να υποστηρίζει τον πατριαρχικό «μύθο» (Κόντου, 2004).

Μια λεπτομερέστερη επισκόπηση των υπάρχουσών κοινωνιοψυχολογικών μελετών, που έχουν, μεταξύ άλλων, διερευνήσει διάφορες διαστάσεις της σχέσης μεταξύ ανδρών και γυναικών εντός της ελληνικής κοινωνίας και των αντίστοιχων κοινωνικών κατασκευών και ταυτοτήτων με βάση το φύλο, δύναται να αποτυπώσει ευκρινέστερα τις αλλαγές που φαίνεται να έχουν επισυμβεί στο θεσμό του γάμου, στην αντίληψη του γονικού ρόλου και στην οικογενειακή δυναμική σε συνάρτηση πάντα με την περιρρέουσα κοινωνικο-οικονομική μεταβολή. Έτσι, στο ελληνικό αγροτικό αλλά και αστικό πολιτισμικό πλαίσιο που επικρατούσε περίπου μέχρι και τις δεκαετίες '60-'70 η διάσταση ανάμεσα στις ανδρικές και γυναικείες σφαίρες επιρροής και έκφρασης ήταν αρκετά έντονη, με τους άνδρες να κινούνται ελεύθερα και κατά κόρον στη «δημόσια σφαίρα» και τις γυναίκες να αναλαμβάνουν την «οικιακή», με εξαίρεση τη γειτονιά που αποτελούσε σχεδόν τον αποκλειστικό συγκροτημένο συλλογικό χώρο γυναικείας συνένυσης (Triandis, Vassiliou & Nassiakou, 1968; Doumanis, 1983; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Εντός αυτού του πλαισίου, οι ρόλοι που υιοθετούνταν από τον άνδρα και τη γυναίκα φαίνεται να χρωματίζονταν από δύο διαφορετικές ταυτότητες κοινωνικού φύλου, στις οποίες η κοινωνική αναπαράσταση της γυναίκας συνδεόταν με χαρακτηριστικά όπως «συναισθηματικότητα», «ευσυγκινησία», «ικανότητα για παροχή μητρικής φροντίδας», «οικειότητα», «τάση για επικοινωνία» ενώ η αντίστοιχη αναπαράσταση για τον άντρα παρέπεμπε σε έννοιες όπως «διεκδικητικότητα», «δίψα για επιτυχία», «ανταγωνιστικότητα», «απουσία εκφραστικότητας», «τάση για κριτική» (Rosaldo, 1974; Chodorow, 1974). Εντός βέβαια του συζυγικού βίου, οι ρόλοι που αναλάμβαναν οι δύο σύντροφοι εντάσσονταν μάλλον σε μια φιλοσοφία λειτουργικής συμπληρωματικότητας η οποία ήταν απαραίτητη για τη συντήρηση της οικογενειακής ζωής (Spinelli, Vassiliou & Vassiliou, 1970; Dubisch, 1992). Με βάση το κυρίαρχο «οικιακό μοντέλο» (Loizos & Papataxiarchis, 1991) της εποχής, ο γάμος μεταξύ ενός άντρα και μιας γυναίκας στηριζόταν και ταυτόχρονα καλούνταν να υποστηρίξει την

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

οικογένεια που προϋπήρχε (σ.σ. την οικογένεια καταγωγής), έχοντας ως βασικό θεμέλιο μια ιδεολογία περί συλλογικότητας, κοινού καλού και πνεύματος ομάδας που φαίνεται να διαπερνούσε και τις περισσότερες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Εντός ενός τέτοιου συστήματος αξιών και μιας συλλογικά προσανατολισμένης τάξης πραγμάτων οι ατομικές ανάγκες και επιθυμίες εμφανίζονταν άρρηκτα συνυφασμένες με τις προτεραιότητες και τα συμφέροντα που πηγάζουν από τους δεσμούς συγγένειας με την ευρύτερη οικογένεια, της οποίας υποσύστημα θεωρούνταν το κάθε άτομο.

Με το πέρασμα του χρόνου και την εκσυγχρονιστική λογική που ακολούθησε από τα μέσα της δεκαετίας του '60 εντός της ελληνικής κοινωνίας σημειώθηκε μια αποδέσμευση του ατόμου από την ομαδική συλλογική φιλοσοφία, με τη διεργασία λήψης αποφάσεων να καθίσταται υπόθεση ατομική. Η μεταστροφή αυτή διατυπώνεται εύστοχα στην έρευνα του Georgas ήδη από το 1989 στην οποία γίνεται λόγος για αλλαγή του συλλογικού προσανατολισμού προς μια περισσότερο ατομικο-κεντρική προσέγγιση της οικογενειακής λειτουργίας που παρουσιάζεται ως περισσότερο αυτόνομη και απεμπλεγμένη από κοινωνικά και οικογενειακά στερεότυπα του παρελθόντος· μιας κίνησης δηλαδή «από το συλλογικό προς το ατομικό» (Georgas, 1989). Πιο συγκεκριμένα, ήδη στο μεταπολεμικό αστικό περιβάλλον της δεκαετίας 1950-60, το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την επαρχία προς τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα, η έξοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας και η δυναμικότερη εμπλοκή της στην κοινωνική και δημόσια σφαίρα προκαλούν ανακατατάξεις και στο οικογενειακό σκηνικό (Γεώργας, 1990). Η μέχρι πρότινος λειτουργική δομή της εκτεταμένης οικογένειας δίνει τη θέση της στον περιορισμένο σε δύο γενιές (γονείς και παιδιά) τύπο της πυρηνικής οικογένειας, εντός του οποίου οι επιθυμίες και οι ανάγκες των γονέων τίθενται σε δεύτερη μοίρα και στο όνομα μιας «παιδοκεντρικής αστικής πολιτικής» (Κατάκη, 1998) μπαίνει σε προτεραιότητα η μόρφωση και πνευματική καλλιέργεια των παιδιών με σκοπό μελλοντικά την επαγγελματική και κοινωνική τους ανέλιξη. Παρόλα αυτά, ο πατέρας παραμένει ο υπερασπιστής της οικογενειακής ηθικής και παράδοσης, υπεύθυνος για τη συντήρηση των μελών της οικογένειας και για την επίλυση των οικονομικών και πάσης φύσεως προβλημάτων (Κρουσταλάκης, 2005).

Η μεταστροφή αυτή συνεχίζεται και ενισχύεται τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η επιρροή από το πνεύμα του επαγγελματικού ανταγωνισμού και η

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

συμμόρφωση με τις περιρρέουσες οικονομικο-κοινωνικές απαιτήσεις που επιτρέπουν αλλά και επιβάλλουν πλέον και στους δύο γονείς να εργάζονται δεν αφήνουν ανεπηρέαστες τις οικογενειακές ισορροπίες και την κατανομή των ρόλων εντός της οικογενειακής εστίας. Ο γάμος και η δημιουργία οικογένειας παύουν να αποτελούν αυτοσκοπό και το ζευγάρι καλείται να δομήσει μια λειτουργική συνδιαλλαγή μεταξύ του ως σύνολο δύο ψυχολογικά και κοινωνικά ώριμων ενηλίκων απελευθερωμένων από την παραδοσιακή ιστορική οικογενειοκρατία (Κατάκη, 1998). Ο μύθος του πατέρα των προηγούμενων δεκαετιών ως του «σοφού» που κατέχει τη λύση σε κάθε ζήτημα και είναι υπεύθυνος για την τελική υλοποίησή της αρχίζει σταδιακά να αποδομείται δίνοντας τη θέση του σε μια περισσότερο ισότιμα κατανομημένη αναλογία δυνάμεως στη διεργασία λήψης των οικογενειακών αποφάσεων. Η νέα αυτή συνθήκη εγκαλεί τους άντρες σε μια νέα ισορροπία και δυναμική ανακατάταξη, προσελκύνοντάς τους εντός του «οικιακού», μέχρι πρότινος γυναικοκρατούμενου, πεδίου δράσης στο οποίο πλέον τους επιτρέπεται να δομήσουν μια ενεργητικότερη συμμετοχή σε θέματα που άπτονται του κοινού οικογενειακού βίου – συμπεριλαμβανομένης της ανατροφής και της φροντίδας των παιδιών αλλά και της εξοικείωσης με τις οικιακές εργασίες. Αναπόφευκτα, επομένως, ο «συγκερασμός» αυτός της δημόσιας και «οικιακής» ενεργού συμμετοχής και των δύο φύλων ανέδειξε την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ταυτότητάς τους (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995).

Με το πέρασμα στη νέα χιλιετία, η οικογενειακή οργάνωση φαίνεται να παγιώνει τις ήδη υπάρχουσες μεταβολές αλλά και να διέρχεται από έντονους μετασχηματισμούς. Η εδραιωμένη πλέον και ενεργητική ένταξη και των δύο γονέων στην αγορά εργασίας ευνοεί τη συμμετοχή του πατέρα σε δραστηριότητες και υποχρεώσεις που μέχρι πρότινος αποτελούσαν μια καθαρά γυναικεία υπόθεση (NICHD, 2000), απομακρύνοντάς τον έτσι από τον στερεότυπο παραδοσιακό ανδρικό του ρόλο και ταυτόχρονα ευνοώντας την ουσιαστική- υπό την έννοια της συναισθηματικής εγγύτητας και παρουσίας- εμπλοκή του στην ανατροφή και φροντίδα των παιδιών. Το ζευγάρι φαίνεται να περνάει πολύ περισσότερο ποιοτικό χρόνο μαζί, ενώ οι ρόλοι τείνουν να είναι όλο και λιγότερο διαφοροποιημένοι. Δεδομένου, μάλιστα, ότι οι γυναίκες πλέον διεκδικούν και έχουν κατακτήσει την αυτονομία και ανεξαρτησία τους από την υλικο-κοινωνικο-οικονομική θέση του συζύγου τους, στους άντρες «επιτρέπεται» να εμπλέκονται ενεργά στην ανατροφή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες των παιδιών τους και μάλιστα να διεκδικούν ολοένα και περισσότερο μερίδιο συμμετοχής (Marks, 2002).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, βέβαια, παρουσιάζει μια σημαντική πτυχή του κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου κρίσης που χαρακτηρίζει την ελληνική πραγματικότητα τα τελευταία χρόνια και φαίνεται να δρα πολλαπλασιαστικά του ήδη αυξημένου βαθμού ρευστότητας και αντιφάσεων της σύγχρονης εποχής. Από το 2010 και έπειτα η σοβαρή οικονομική ύφεση που πλήττει πολλαπλώς αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας δημιουργεί ένα αίσθημα μιας αβέβαιης και επισφαλούς πραγματικότητας (Tsekeris, Ntali, Koutrias, & Chatzouli, 2017) την οποία καλείται να διαχειριστεί ο μέσος ενήλικας. Εντός της σύγχρονης πραγματικότητας, γεγονότα και συνθήκες που παραδοσιακά σηματοδοτούσαν το πέρασμα σε μια ενήλικη, περισσότερο αυτόνομη και οριοθετημένη στάση ζωής όπως ο γάμος, η απόκτηση παιδιού και ξεχωριστής κατοικίας από την οικογένεια προέλευσης προβάλλουν πλέον ως προσωπικές επιλογές και προτιμήσεις (Furstenberg, Kennedy, McLoyd, Rumbaut & Settersten, 2004) παρά ως αναγκαία ορόσημα – προϋποθέσεις μιας ενήλικης ζωής. Μέσα σε αυτό το κλίμα, το σύγχρονο υποκείμενο και ο άνδρας / πατέρας καλείται να επαναπροσδιορίσει τους στόχους του, να μεταθέσει την ικανοποίηση των αναγκών του και να διαχειριστεί στο βαθμό που μπορεί την εμπειρία μιας «βιογραφικής ρήξης» (Bury, 1982) που δημιουργεί ενδο- και δια-προσωπικές δυναμικές μεταβολές που ζητούν λύση. Σε πρόσφατη έρευνα που διεξήχθη στον ελλαδικό χώρο από τους Tsekeris, Ntali, Koutrias & Chatzouli (2017) υπό το βάρος των έντονων κοινωνικο-οικονομικών μεταβολών φάνηκε να επαναϊσχυροποιούνται οι ισχυροί δεσμοί που χαρακτήριζαν κάποτε τις νεοσύστατες οικογένειες με τις οικογένειες προέλευσής τους, επηρεάζοντας έτσι εκ νέου τον τρόπο λειτουργίας και σχετίζεσθαι εντός της ευρύτερης οικογενειακής ζωής.

Μέσα σε αυτό το ρευστό και ραγδαία εναλλασσόμενο κοινωνικο- πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον, εντός του οποίου ταυτόχρονα η έννοια, το περιεχόμενο και η μορφή της οικογένειας, της συντροφικότητας, της δημιουργίας ενός παιδιού και της γονικότητας τίθενται στο προσκήνιο και παρουσιάζουν ένα δυναμικό μετασχηματισμό, η μελέτη της εμπειρίας της πατρότητας, όπως αυτή αναμένεται να σκιαγραφηθεί από τα υποκείμενα της έρευνας, να διαποτίσει τις ενδοψυχικές τους διεργασίες αλλά και να επανανοηματοδοτήσει τη σφαίρα του διαπροσωπικού, μπορεί να αποκτή μια ιδιαίτερη βαρύτητα.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

2.3 Ψυχολογικές διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας

Στο σημείο αυτό, θα επιχειρηθεί μια λεπτομερέστερη ανάλυση των επιμέρους ψυχολογικών διαστάσεων που αφορούν στην πατρική λειτουργία, και αφορούν είτε στο ενδοψυχικό (από πλευράς του πατέρα) είτε στο διαπροσωπικό (από πλευράς της σχέσης με τη μητέρα και με το παιδί, είτε ξεχωριστά είτε ως τριαδικό σύνολο) επίπεδο. Η εν λόγω διάκριση καλό είναι να ιδωθεί υπό το πρίσμα της συμπληρωματικότητας και της αλληλόδρασης που φαίνεται- όπως έχει υποστηριχθεί και σε προηγούμενα σημεία ανωτέρω- να χαρακτηρίζει τη δυναμική της σχέσης μεταξύ των εμπλεκόμενων μελών του πυρηνικού οικογενειακού αστερισμού.

2.3.1 Η επιθυμία για παιδί στον άντρα. Το γίνεσθαι- πατέρας αποτελεί από τα σημαντικότερα αναπτυξιακά ορόσημα στη ζωή ενός άντρα (Lamb, 2004; Lemmer, 1987). Ειδικότερα η γέννηση του πρώτου παιδιού αποτελεί- και για τους δύο γονείς- ένα καθοριστικό σημείο της προσωπικής, διαπροσωπικής και οικογενειακής ιστορίας που λαμβάνει συνήθως τα ποιοτικά χαρακτηριστικά μιας κρίσης (Cowan et al., 1991). Πριν εξετάσει όμως κανείς τις προκλήσεις που από ψυχοσυναισθηματικής πλευράς καλείται να διαχειριστεί ο υποψήφιος πατέρας, τίθεται ο εξής προβληματισμός: ποια είναι άραγε τα στοιχεία εκείνα που πυροδοτούν και στη συνέχεια υποστηρίζουν την επιθυμία σε έναν άντρα να κάνει παιδί; Υπάρχει κάτι πέρα από την ενστικτώδη ανάγκη που επιτάσσει η βιολογική αρχή της αναπαραγωγής και διαίωνισης των ειδών; Υφίσταται, σε τελική ανάλυση, το ενδοψυχικό αντίβαρο του επονομαζόμενου «μητρικού ενστίκτου» και αν ναι, πώς αυτό γίνεται κατανοητό;

Σε μια προσπάθεια να απαντήσει κανείς τι είναι αυτό που κάνει τους άντρες να γίνονται πατέρες, θα μπορούσε να υποστηρίξει πως τα ένστικτα μέσα από την ισχυρή ώση που τους χαρακτηρίζει κινητοποιούν την επιθυμία για μια σεξουαλική σχέση και στη συνέχεια την επιθυμία για τη δημιουργία ενός παράγωγου αυτής. Σε δεύτερο χρόνο, αναδύεται και η επιθυμία για τη δημιουργία δεσμού με το ίδιο το παιδί, η οποία προκύπτει αλλά και καθορίζεται από προηγούμενες εμπειρίες σχέσεων τόσο σε επίπεδο πραγματικό όσο και ενδοψυχικό. Δεδομένου ότι εντός του ψυχικού κόσμου κάθε ατόμου εδράζουν αναπαραστάσεις γύρω από τον εαυτό αλλά και τον τρόπο σχετίζεσθαι, το νέο μέλος εγκαλείται να επενδυθεί μέσα από αυτό το πρίσμα. Σε πολλούς άνδρες, βέβαια, δεν είναι πλήρως συνειδητοί οι λόγοι για τους οποίους

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

επιλέγουν να γίνουν πατέρες, ακόμα και στην περίπτωση όπου η χρονική στιγμή που επιλέχθηκε για την έλευση ενός βρέφους αποτελεί μια εκούσια και συνειδητή απόφαση (Trowell, 2002).

Σε παρόμοιο ύφος, η Benedek (1970) στην ψυχοβιολογική της ερμηνεία υποστηρίζει πως ο ρόλος του πατέρα στην αναπαραγωγή έχει ενστικτώδεις ρίζες, οι οποίες ωστόσο υπερβαίνουν τη σεξουαλική εκτόνωση και επεκτείνονται, εκτός από τη λειτουργία του πατέρα στο να συντηρεί και να παρέχει, και στη δυνατότητά του να δημιουργήσει ένα σταθερό και πλούσιο συναισθηματικά δεσμό με το παιδί του. Με άλλα λόγια, παρά το γεγονός πως συγκριτικά με τη μητρότητα (η οποία περιλαμβάνει στην αρχή της μια μαζική βιολογική, ορμονολογική και φυσική αλλαγή και μεταστροφή) η πατρότητα δεν μπορεί να περιγραφεί πλήρως με όρους βιολογικής αμεσότητας και ενστικτώδους γνώσης, δεν λείπουν από αυτήν η ελπίδα και η φαντασίωση που τροφοδοτούν την προσμονή ανάπτυξης ενός ισχυρού δεσμού με το παιδί που έρχεται στον κόσμο (Benedek, 1970).

Η σχετική βιβλιογραφία πάντως που ασχολείται με την ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη της πατρικής ταυτότητας στον άντρα υποστηρίζει ότι πρόκειται για μια μακρά πορεία διεργασίας και αλλαγών η οποία αρχίζει πολύ νωρίτερα από τη γέννηση του βρέφους (Feldman, Nash & Aschenbrenner, 1983). Το έργο του Diamond (1986) αποτελεί για πολλούς από τις βασικότερες συνθετικές και πληρέστερες προσπάθειες κατηγοριοποίησης και σύνοψης των βασικών διαστάσεων της επιθυμίας για παιδί στον άντρα μέσα στη δική της εξελικτική πορεία. Αντλώντας κυρίως από ψυχοδυναμικά προσανατολισμένα κείμενα κάνει λόγο αρχικά για τις πρώτες αρχαϊκές φαντασιώσεις και επιθυμίες του παιδιού να τεκνοποιήσει, προκειμένου να κυριαρχήσει επί των προ-οιδιπόδειων συγκρούσεων του κατά τη διάρκεια του στοματικού και πρωκτικού σταδίου, οι οποίες εκφράζονται μέσω μιας στοματικής ενσωμάτωσης και πρωκτικής αναγέννησης της μητέρας. Κατά τη διάρκεια του οιδιπόδειου σταδίου, η ανακάλυψη της διαφοροποίησης των φύλων, ο φόβος του ευνουχισμού και η επαγόμενη ανάγκη ταύτισης με τον πατέρα ωθούν το μικρό αγόρι να παραιτηθεί της θηλυκής επιθυμίας του να αποκτήσει παιδί- η οποία μπορεί κατά την κλαϊνική σχολή να κρύβει και φθόνο ή δέος γύρω από τη γυναικεία δυνατότητα για τεκνοποίηση (Ross, 1982a)- υπέρ της επιθυμίας να αποκτήσει παιδί από τη μητέρα του. Αυτή η μεταστροφή θεωρεί ο Ross είναι καθοριστική για τη δευτερογενή μετουσιωμένη επιθυμία για παιδί στον ενήλικο πλέον άντρα, ο οποίος με

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

το να γίνει πατέρας του παιδιού της γυναίκας του καταπραΰνει την αρχική του επιθυμία να κατέχει το στήθος της μητέρας και οδεύει με ευνοϊκότερες συνθήκες προς μια «υγιή» πατρότητα (Kubie, 1974).

Πέρα από τα ανωτέρω, στην επιθυμία για παιδί, κατά τον Diamond (1986), στον άντρα συναντά κανείς και μετουσιωμένες πλευρές των εξαρτητικών τάσεων οι οποίες υπό άλλες συνθήκες θα αποτελούσαν κάτι το «απαράδεκτο» για αυτόν. Μέσω της πατρότητας, δηλαδή, ο άνδρας αντικαθιστά τη μητέρα με τον πατέρα στον οποίο μπορεί πλέον να μοιάσει, και απαλλαγμένος από τους φόβους του σχετικά με την επιβεβαίωση του ανδρισμού του ανατρέπει τον εξαρτητικό ρόλο γονέα - παιδιού παίρνοντας αυτή τη φορά το ρόλο του ισχυρότερου. Συναφής με αυτό είναι και μια άλλη διάσταση της επιθυμίας για παιδί η οποία πηγάζει από τις επιθυμίες αναπλήρωσης και ταύτισης, που έχουν ως στόχο την αναβίωση των γονιών του επικείμενου πατέρα. Ο τελευταίος, εξυπηρετώντας τη δική του ανάγκη επανόρθωσης και επαναπροσδιορισμού του δια βίου διλήμματος «αποχωρισμός – εξατομίκευση» προσφέρει στους γονείς του το παιδί που δεν μπορεί να είναι πια για αυτούς. Με τη σειρά τους οι παππούδες ικανοποιούν το ναρκισσιστικό έλλειμμα της μειωνόμενης δύναμής τους και επαναποκτούν ένα καινούργιο σχεσιακό νόημα το οποίο με τη σειρά του τροφοδοτεί αναζωογονητικά τον ταυτιζόμενο μαζί τους πλέον γιο τους (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995).

Πάντα, βέβαια, είναι σημαντικό να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη και το σχεσιακό φόντο εντός του οποίου διαδραματίζονται οι ανωτέρω διαδικασίες. Πιο συγκεκριμένα, οι ανάγκες του εκάστοτε ζευγαριού που αποφασίζει να αποκτήσει ένα παιδί και η νοηματοδότηση που η επιλογή αυτή θα λάβει στα μάτια του ενός ή/ και των δύο συντρόφων ως επανόρθωση, βελτίωση, προέκταση ή αντιστάθμιση της σχέσης τους θα καθορίσουν την ψυχική οικονομία του ζευγαριού και θα προσκαλέσουν το σύστημα να ενεργοποιήσει τους μηχανισμούς ομοιόστασής του και να απαντήσει στη διατάραξη της καθεστηκυίας σχεσιακής τάξης πραγμάτων (Jackson, 1965).

2.3.2 Η ικανότητα του ζεύγους να ανεχθεί τη γονικότητα και ο διαμεσολαβητικός ρόλος της μητέρας. Με τον ερχομό ενός παιδιού προκύπτει, βέβαια, ένα σημαντικό ζητούμενο ως προς την οικογενειακή δυναμική, που απαιτεί (σχηματικά

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

διατυπωμένο) τη μετάβαση από μια προ-οιδιπόδεια, δυαδική σχέση, σε μια οιδιπόδεια αποτελούμενη από τρία πρόσωπα. Το ουσιαστικό ζητούμενο για τη μητέρα, τον πατέρα και το παιδί είναι η αποδοχή του δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ δύο προσώπων τα οποία το τρίτο επιθυμεί και από τον οποίο (δεσμό) το τελευταίο αποκλείεται. Αναλυτικότερα, όπως επισημαίνει και η Balint (1993), η μητέρα καλείται να επιτρέψει στον πατέρα να αναπτύξει μια σχέση με το παιδί, την ίδια στιγμή που η ίδια συμμετέχει σε δύο ισχυρές σχέσεις μαζί τους. Από την άλλη, ο πατέρας ανεχόμενος τον αποκλεισμό από τη δυνάδα μητέρας – βρέφους διατηρεί τη σχέση με την ερωτική του σύντροφο και νυν μητέρα του παιδιού του, ενώ την ίδια στιγμή επιδιώκει την ανάπτυξη ενός δεσμού μαζί του.

Ο Britton (1989) αναφερόμενος σε αυτό το «πρώιμο οικογενειακό τρίγωνο» και τη σημαντικότητα που αυτό έχει για τη μετέπειτα ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, περιγράφει τους δεσμούς που αναπτύσει το παιδί με καθένα από τους δύο γονείς, αλλά κάνει λόγο και για έναν τρίτο δεσμό, εκείνον που το αποκλείει από τη μεταξύ τους σχέση. Καλώς εχόντων των πραγμάτων, το παιδί ανεχόμενο τον ανωτέρω αποκλεισμό συνειδητοποιεί πως δύναται να είναι παρατηρητής και όχι συμμετέχων σε μια σχέση, στοιχείο που μελλοντικά θα του επιτρέψει να φανταστεί και τον εαυτό του να παρατηρείται. Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι Brazelton, Yogman, Als & Tronick (1979) επισημαίνουν πως η τριαδική αυτή φύση της επαφής του παιδιού με τους γονείς του αποτελεί καθοριστικό κομμάτι της ψυχοσυναισθηματικής του εξέλιξης, καθώς μέσω αυτής εγκυροποιείται και εγκαθίσταται μια στέρεη αντίληψη περί των σχέσεων, σύμφωνα με την οποία είναι εφικτή η ανάπτυξη σχέσεων με περισσότερους από έναν άλλον, οι οποίες επηρεάζονται μεταξύ τους και όλα αυτά αναφορικά με τον ίδιο τον εαυτό. Ο Abelin (1975), περιγράφοντας τον τρόπο που ένα παιδί αντιλαμβάνεται και εσωτερικεύει τη σχέση μεταξύ των γονέων του, κάνει λόγο για μια «πρότυπη» εμπειρία σχετίζεσθαι που είναι ταυτόχρονα τραυματική αλλά και οργανωτική. Οι αμοιβαίες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτής της πυρηνικής τριάδας σε φαντασιωσικό επίπεδο σηματοδοτούν την έναρξη της αμοιβαιότητας και θέτουν τα θεμέλια για την εκκίνηση της σκέψης. Ο Feldman (1989), μάλιστα, υποστηρίζει πως υπάρχει μια άμεση διασύνδεση ανάμεσα στην ικανότητα του παιδιού να σκέφτεται με τρόπο δημιουργικό και συνθετικό και στη φύση της συντροφικής σχέσης που έχει εσωτερικεύσει με βάση τη δική του αντίληψη και διαίσθηση για τη σχέση αυτή, τις προβολές και τις

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

φαντασιώσεις του για το γονικό ζεύγος, καθώς και τις προβολές που δέχεται από τους γονείς του οι οποίες με τη σειρά τους αφορμούν από τη δική τους εσωτερικευμένη αναπαράσταση περί του γονικού ζεύγους.

Με άλλα λόγια, κομβικής σημασίας στοιχείο για την ποιότητα της διαδικασίας σκέπτεσθαι αλλά και την ψυχосυναισθηματική – από σχεσιακής πλευράς- οργάνωση του παιδιού αποτελεί η ικανότητα των ίδιων των γονέων για έναν «τριαδικό» συναισθηματικό διακανονισμό, όπως αυτός επηρεάζεται από τις δικές τους πρώιμες, ασυνείδητες εμπειρίες με τις επίσης ασυνείδητες πρώιμες και προλεκτικές επικοινωνίες μεταξύ των δικών τους γονέων.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στη δυάδα πατέρα – βρέφους, σε συνέχεια της θέσης του Winnicott πως «δεν υπάρχει βρέφος χωρίς τη μητέρα» και πως «εξαρτάται από το τι κάνει η μητέρα για το αν ο πατέρας θα γνωρίσει ή όχι το βρέφος του» (1958, σελ. 81), μπορεί κανείς να συμπληρώσει πως η σχέση του πατέρα με το παιδί του χρειάζεται να γίνει κατανοητή υπό το πρίσμα της σχέσης που η μητέρα έχει και επιδιώκει να διατηρήσει με ένα συγκεκριμένο τρόπο μαζί του, αλλά και με το παιδί της. Η σχέση της αυτή με τον πατέρα μερικώς θα επηρεαστεί από τις δικές της προσδοκίες- συνειδητές και ασυνείδητες- γύρω από το ρόλο του πατέρα, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν επηρεαστεί από την εμπειρία της σχέσης με τον δικό της πατέρα και τη διαμεσολάβηση της δικής της μητέρας κ.ο.κ. Με λίγα λόγια, η μητέρα φαίνεται να δρα διαμεσολαβητικά της αναπτυσσόμενης σχέσης μεταξύ πατέρα και βρέφους μέσα από τον τρόπο που ψυχικά παρουσιάζει τον πρώτο στο δεύτερο και αντίστροφα. Κατά τον Davis (2002), όσο ο πατέρας υπάρχει στη σκέψη της μητέρας που ασκεί τον κρίσιμο ρόλο του εξωτερικού φροντιστή, η τελευταία εκθέτει το βρέφος της στους περιορισμούς της επιθυμίας του και ανεξαρτήτως της όποιας αμφιθυμίας προκύπτει το βρέφος έχει την ευκαιρία για εσωτερίκευση της πατρικής λειτουργίας, κάτι το οποίο δεν μπορεί να ισχύσει αντίστροφα- δεδομένου ότι η απουσία ή και η απώλεια της μητέρας θέτει σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωση, γεγονός που δεν συμβαίνει στην απουσία του πατέρα όταν αυτός εκπροσωπείται νοερά δια μέσου της μητέρας. Η Marks (2002) διατυπώνει εύστοχα τον παραπάνω συλλογισμό όταν υποστηρίζει πως *«η ιδέα περί του πατέρα είναι μια ιδέα περί μίας σχέσης η οποία ξεκινά, όχι με τον πατέρα και το παιδί του, αλλά με τον πατέρα και τη μητέρα (από τη μία) και τη μητέρα και το παιδί (από την άλλη), και πίσω από όλα αυτά, γενιές από σχέσεις μεταξύ μητέρας- πατέρα- παιδιού»* (σελ. 96).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Υπό αυτό το πρίσμα, ο ρόλος του πατέρα σαφώς και δεν αποτελεί μια εύκολη υπόθεση, απεναντίας μοιάζει να καθορίζεται ποικιλοτρόπως τόσο από την ποιότητα των δικών του εσωτερικευμένων γονικών φιγούρων καθώς και από τις συνθήκες του εξωτερικού περιβάλλοντος στις οποίες και θα κληθεί να λειτουργήσει, συμπεριλαμβανομένης α) της συντρόφου του- που καλώς εχόντων των πραγμάτων θα αναζητά τη σεξουαλική και ναρκισσιστική της ικανοποίηση από τον ίδιο και όχι από το βρέφος (McDougall, 1989)- β) της σχέσης του μαζί της, αλλά και γ) της ιδιοσυγκρασίας του παιδιού τους που επηρεάζει εξίσου ενεργά τη σχεσιακή δυναμική ευθύς εξαρχής (Dunn & Polmin, 1990; Belsky, Rosenberger & Crine, 1995). Μέσω αυτής της θέσης του, ο πατέρας καλείται να διαφυλάξει και να προστατεύσει την απαραίτητη, αρχικά, συμβιωτική σχέση μεταξύ μητέρας και βρέφους με τρόπο που να αντανakλάται τόσο από πλευράς του απαραίτητου ψυχικού χώρου όσο και από πλευράς εξωτερικών συνθηκών. Την ίδια στιγμή όμως καλείται και να θέσει τα όρια σε επίπεδο ψυχικό αλλά και πραγματικό ώστε να διαφυλάξει ακέραια τη συντροφική σχέση του γονικού ζεύγους και να ευοδώσει σε δεύτερο χρόνο τον αποχωρισμό του βρέφους από τη μητέρα (Emanuel, 2002), προσκαλώντας έτσι το τελευταίο σε μια θέση υποκειμένου εντός ενός συγκεκριμένου συστήματος κοινωνικών κανόνων και πολιτισμικών αξιών (Κανελλοπούλου, 1992; Λίποβατς, 2007). Κομβικό, βέβαια, ρόλο σε αυτό αλλά και γενικότερα στη διαμόρφωση της πατρικής ταυτότητας και στην αντιλαμβανόμενη αποτελεσματικότητα του ρόλου του- όπως αυτή θα αναπτυχθεί μέσα στην επαφή και τη σχέση του πατέρα με το βρέφος- παίζει η διευκολυντική (ή μη) στάση της μητέρας (Lee & Doherty, 2007; Rane & McBride, 2000) μέσα από την κινητοποίηση που παρέχει και τη δέσμευση που επιτρέπει. Η εμπειρία, εξάλλου, του γίνεσθαι-γονέας δεν αποτελεί μια διακριτή, ξέχωρα βιωμένη διεργασία για τον κάθε γονέα αλλά αντιθέτως, βρίσκεται σε μια διαρκή και άλυτη (από πλευράς συναισθηματικής επιρροής) διαδικασία ανατροφοδότησης και μετασχηματισμών (Miller, 2011).

Εντός αυτής της διεργασίας χρειάζεται να επέλθει μια προσαρμογή και ένας συμβιβασμός της ανάγκης και των δύο γονέων να μοιραστούν το ψυχολογικό καθήκον της ανατροφής των παιδιών τους. Υπό ομαλές συνθήκες, αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι μια διαλογή - διάκριση των ευθυνών, με τη μητέρα να αναλαμβάνει εκ προοιμίου τη φροντίδα του βρέφους και την κάλυψη των αναγκών που θα του επιτρέψουν να επιβιώσει και τον πατέρα να καλείται να επεκτείνει και να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

καλλιεργήσει τα στοιχεία εκείνα που θα καταστήσουν εφικτή την υπόσταση του ατόμου ως υποκειμένου εντός της κοινωνίας (Davis, 2002).

2.4 Διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας στον ενδοψυχικό χώρο

Δεδομένης της γενικότερης προβληματικής εντός της οποίας εξετάζεται η πατρότητα εγγραφόμενη ταυτόχρονα σε δύο πεδία, το κοινωνικό και το ψυχικό, εύλογα μπορεί να τεθεί το ερώτημα: σε τι ακριβώς αφορά η πατρική λειτουργία από πλευράς ψυχικής συγκρότησης και δόμησης του «υποκειμενικού» κόσμου, χωρίς να αγνοείται η δυναμική των διυποκειμενικών σχέσεων; Η ψυχαναλυτική θεώρηση και έρευνα, αναδεικνύοντας τη σημαντικότητα της λειτουργίας του πατέρα στη συγκρότηση της ταυτότητας του υποκειμένου μέσω της οργάνωσης που επιφέρει η επεξεργασία και επίλυση του οιδιπόδειου συμπλέγματος, δύναται να στοιχειοθετήσει μια επαρκή βάση απάντησης.

2.4.1 Η συμβολική διάσταση. Ο Freud (1905), όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, στο θεωρητικό του έργο απέδωσε κεντρική σημασία στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα, περιγράφοντας τις ασυνείδητες εκείνες ταυτισιακές διεργασίες του παιδιού με τις αρχαϊκές γονικές φιγούρες της μητέρας και του πατέρα. Για τον πατέρα, συγκεκριμένα, υποστήριξε πως αποτελεί τον εκπρόσωπο και υπερασπιστή της απαγόρευσης της αιμομικτικής συγχωνευτικής σχέσης του παιδιού με τη μητέρα. Η εσωτερίκευση εκ μέρους του παιδιού αυτής της απαγόρευσης και ο τρόπος με τον οποίο θα κληθεί να διαχειριστεί τις αιμομικτικές του επιθυμίες απέναντι στο νόμο θα καθορίσουν και την ψυχοσυναισθηματική του εξέλιξη και την ικανότητά του για πρόσβαση στον συμβολικό κόσμο. Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο Loewald (1951) πρότεινε να ιδωθεί το οιδιπόδειο σύμπλεγμα και το επακόλουθο άγχος ευνουχισμού ως μέρος μιας μακρόχρονης εσωτερικής διεργασίας, κατά την οποία το παιδί αναπτύσσει μια θετική αλλά και μια αμυντική σχέση με τον κάθε γονέα ξεχωριστά. Πιο συγκεκριμένα, η αρχική θετικά επενδυμένη σχέση με τη μητέρα συνοδεύεται συν τω χρόνω με μια αμυντική κίνηση απέναντί της που πηγάζει από τον κίνδυνο συγχώνευσης και επιστροφής στην πρώιμη αδιαφοροποίητη κατάσταση. Ως αποτέλεσμα, αναπτύσσεται μια θετική ταυτισιακή κίνηση προς τον πατέρα η οποία προστατεύει από τον κίνδυνο αφανισμού και καταβρόχθισης από τη μητέρα. Η ταύτιση αυτή, κατά τον Loewald, λαμβάνει χώρα πριν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, κατά

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

το οποίο πλέον αναπτύσσεται μια αμυντική στάση απέναντι στον πατέρα ως απάντηση στο φόβο ευνουχισμού. Και εδώ, βέβαια, παραμένει κομβική διάσταση της πατρικής λειτουργίας η απαγόρευση της συγχώνευσης μητέρας – βρέφους μέσω του ταμπού της αιμομιξίας η οποία κι επιτρέπει την ψυχική συγκρότηση του υποκειμένου.

Ο Lacan, ως επίγονος του Freud, προέβη σε μια επανανάγνωση του έργου του τελευταίου δίνοντας ξεχωριστή βαρύτητα στην πατρική λειτουργία και τη σημασία της στην εγκατάσταση της συμβολικής διάστασης της εμπειρίας. Έχοντας ως ισχυρό θεωρητικό ορμητήριο τις θέσεις της δομικής ανθρωπολογίας του Levi-Strauss και της γλωσσολογίας του Saussure, απέδωσε κεντρικό ρόλο στη γλώσσα και το λόγο υποκαθιστώντας την έννοια του συμπλέγματος με εκείνη της δομής, περιγράφοντας τη διαδικασία κατά την οποία μέσω της γλώσσας επιτυγχάνεται η συγκρότηση του υποκειμένου, καθότι μόνο μέσα από το λόγο μπορεί να δώσει ένα νόημα σε αυτό που είναι, σε αυτό που αναμένεται ή πρέπει να είναι και σε αυτό που είναι οι άλλοι για αυτό· με άλλα λόγια να μπορεί να απαντήσει στα ερωτήματα «Τι μπορώ να γνωρίζω;», «Τι πρέπει να πράττω;» ως άτομο, «Τι επιτρέπεται να ελπίζω;» ως εγώ (Λίποβατς, 2007). Στη λακανική θεωρία η πατρική λειτουργία παραπέμπει σε γλωσσικές πράξεις που είναι εκ των ουκ άνευ για τη σύνταξη του υποκειμένου και την εισαγωγή του στη συμβολική τάξη. Μιλώντας, επομένως, για τη συμβολή της πατρικής λειτουργίας στην οικοδόμηση του ψυχισμού, ο πατέρας είτε ως «εκπρόσωπος του νόμου» είτε ως «μεταφορά» αποτελεί ένα σημαίνον το οποίο είναι απαραίτητο για τη συμπερίληψη του παιδιού ως υποκειμένου εντός του πλέγματος των διυποκειμενικών οικογενειακών σχέσεων. Από τις βασικές πτυχές της πατρικής λειτουργίας είναι η τήρηση του νόμου που προσδιορίζει τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται σε αυτόν τον κόσμο. Μέσα από αυτή τη λειτουργία εγκαθίσταται για το υποκείμενο η πρωταρχική απαγόρευση, η «απαγόρευση της μητέρας», και κατ' επέκταση ο επαναπροσδιορισμός της επιθυμίας (του υποκειμένου) σε σχέση με το νόμο αυτής της απαγόρευσης, μέσω της οποίας για το υποκείμενο ο κόσμος εφεξής «έτσι θα είναι» (Κανελλοπούλου, 1992 σελ. 25)· συνθήκη που θα επιτρέψει και το πέρασμα από το επίπεδο της ανάγκης σε εκείνο της ασυνείδητης επιθυμίας (Fink, 1997; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995; Κανελλοπούλου, 1992).

Η λειτουργία αυτού του σημαίνοντος στη λακανική θεωρία συναντάται με τον όρο «Όνομα-του-Πατέρα». Χρειάζεται ωστόσο εδώ να γίνει μια βασική διάκριση: το «Όνομα-του-Πατέρα» δεν παραπέμπει στο πρόσωπο του πατέρα καθαυτό ούτε και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

στο πατρώνυμο, αλλά στο σημαίνον που αντιπροσωπεύει την απαγόρευση της συγχώνευσης παιδιού- μητέρας, κάτι το οποίο είναι εφικτό μόνο μέσω της αποδοχής του πατέρα ως Ονόματος από την ίδια τη μητέρα. Αναλυτικότερα, η μητέρα είναι εκείνη που εισάγει την πατρική λειτουργία στη σχέση με το παιδί της, εγγράφοντας, όπως επισημαίνει κι ο Julien (1991), μια θέση στη συμβολική τάξη- η οποία παρότι αρχικά κενή καλύπτεται στη συνέχεια από έναν άντρα. Με τον τρόπο αυτό, φαίνεται να παρέχεται και μια απάντηση εκ μέρους της στην πρωταρχική ερώτηση του παιδιού που πηγάζει από τις εναλλαγές της μητρικής παρουσίας και απουσίας: «Τι θέλει η μητέρα;», «Πώς μπορώ να την ευχαριστήσω;». Για τον Lacan, η εγγραφή της πατρικής λειτουργίας στο υποκείμενο καθίσταται εφικτή μέσω μιας μεταφορικής πράξης, της «πατρικής μεταφοράς», κατά την οποία το πατρικό σημαίνον θα αντικαταστήσει ένα άλλο σημαίνον, αυτό της έλλειψης που συνιστά την επιθυμία της μητέρας. Ακριβώς μέσω της εγγραφής αυτής της έλλειψης στο υποκείμενο «εγκαινιάζεται το παίγνιο του επιθυμείν» (Λίποβατς, 2007 σελ. 78) και μέσω της συμβολικής υποκατάστασης που παρέχει η πατρική μεταφορά παράγεται νόημα που δωρίζει στο παιδί τη ζωή και την πνευματικότητα. Η διεργασία με την οποία συντελείται η μεταφορική αυτή πράξη που και για τον Dor (1985) θεωρείται εναρκτήρια της ψυχικής εξέλιξης έχει χαρακτήρα τόσο δομικό όσο και γενετικό, δεδομένου ότι εγγράφεται στην ιστορία του υποκειμένου και πλέον το συντάσσει ως κοινωνικό και ομιλούν υποκείμενο στους νόμους της ομάδας και της γλώσσας αντίστοιχα. Πρόκειται δηλαδή στην ουσία και για μια πράξη γλωσσική και υποστηρικτική της συμβολικής λειτουργίας του πατρικού σημαίνοντος. Μέσω της πράξης αυτής η μητέρα προσδιορίζει για το παιδί της μια τρίτη θέση έξω από αυτή, μια θέση δηλαδή στη συμβολική τάξη. Για να μπορέσει όμως να πετύχει κάτι τέτοιο χρειάζεται να απευθυνθεί και να αξιοποιήσει τη δική της εσωτερικευμένη αυτή συμβολική λειτουργία που πηγάζει από το Όνομα-του-Πατέρα εντός του δικού της ψυχισμού (Λίποβατς, 2007; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995; Κανελλοπούλου, 1992).

Στην περίπτωση που το πατρικό σημαίνον δεν εγγραφεί στην ψυχική δομή του υποκειμένου, ο Lacan κάνει λόγο για τη διάκλειση (forclusion), η οποία είναι ακριβώς το αποτέλεσμα της απουσίας του «Ονόματος-του-Πατέρα» και η ύπαρξη στη θέση αυτή ενός κενού, μιας «τρύπας», η οποία θα καταστεί εμφανής όταν το άτομο χρειαστεί αυτό το σημαίνον που δεν θα υπάρχει (π.χ. όταν βρεθεί αντιμέτωπο με τον πραγματικό πατέρα ή και όταν κληθεί το ίδιο να αναλάβει την αντίστοιχη θέση)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες οδηγώντας σε διαταραχές ψυχωτικής ποιότητας. Στις περιπτώσεις εκείνες που το πατρικό σημαίνουν να μην υπάρχει για το υποκείμενο αλλά σε μία εύθραυστη ή ταλαντευόμενη ισορροπία, είναι πιθανόν να εμφανιστούν νευρωσικού τύπου συμπτώματα και συμπεριφορές οι οποίες- στην περίπτωση των νέων πατέρων συγκεκριμένα- μπορούν να λάβουν τη μορφή γαστραλγιών, πόνων στα δόντια και στη μέση, προβλημάτων στην όραση, αύξησης του σωματικού βάρους ή και αυτοερωτικής συμπεριφοράς μέσω παλινδρόμησης.

Σε μια προσπάθεια σύνοψης των ανωτέρω, το «Όνομα-του-Πατέρα» αποτελεί μια σύνθετη λειτουργία αλλά και μια εσωτερική κατασκευή, μέσω της οποίας δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να εγγραφεί σε μια γενεαλογία, να αναγνωρίσει την απαγόρευση της αιμομιξίας και να στραφεί προς την αναζήτηση συντρόφου εκτός οικογενείας συνάπτοντας σχέσεις συγγένειας εξ αγχιστείας, αλλά και να εισαχθεί στον κόσμο της συμβολικής τάξης δομούμενο ως υποκείμενο που είναι σε θέση να αποδεχτεί τον πολιτισμό και τους νόμους του, τη γλώσσα και τους περιορισμούς της και να τοποθετηθεί ως προς τη διαφορά των φύλων.

2.4.2 Πέρα από τη συμβολική διάσταση: το φαντασιακό και το πραγματικό. Για τον Lacan, βέβαια, η συμβολική διάσταση της πατρικής λειτουργίας δεν μπορεί να προσδιορίσει και να καλύψει πλήρως την επίδραση του πατέρα στην ψυχική πραγματικότητα του κάθε ατόμου και το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ πατέρα και παιδιού στις διάφορες φάσεις της ψυχοσυναισθηματικής του ανάπτυξης. Έτσι, διέκρινε τρεις διαστάσεις της πατρικής λειτουργίας: το συμβολικό, το φαντασιακό και τον πραγματικό πατέρα.

Ο συμβολικός αποτελεί σε γενικές γραμμές τα όσα αναλύθηκαν παραπάνω που αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο για τη συγκρότηση του υποκειμένου εντός της γλώσσας και της ανθρώπινης κοινωνίας.

Ο φαντασιακός πατέρας εμφανίζεται τη στιγμή της «παρακμής» του οιδιποδείου και της εσωτερίκευσης του Υπερεγώ στο παιδί (Julien, 1991) επικαλύπτοντας τον πραγματικό πατέρα και προσδίδοντας σε αυτόν μια προνομιακή θέση υψηλού αναστήματος, κύρους και αξιοζήλευτου κατόχου του απαγορευμένου αντικειμένου το οποίο θα μπορέσει να αποκτήσει μελλοντικά και το ίδιο το παιδί

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αφού έχει καταφέρει να ταυτιστεί μαζί του και να τον ενσωματώσει ψυχικά. Ο πατέρας ως εκπρόσωπος του νόμου και της απαγόρευσης των αιμομικτικών επιθυμιών βρίσκει στο πρόσωπο του φαντασιακού πατέρα ένα αντικείμενο αγάπης, εξιδανίκευσης και θαυμασμού εκ μέρους του παιδιού.

Η στροφή ωστόσο αυτή προς την εξιδανικευμένη μορφή του πατέρα είναι δυνατό να τροφοδοτήσει αυταπάτες γύρω από την παντοδυναμία του πατέρα πάνω σε ό,τι συμβαίνει και συνοδεύει την ύπαρξη ενός ατόμου, οδηγώντας το άτομο σε μια δύναμη αδιέξοδη και αλλοτριωτική κατάσταση αναζήτησης αυτής της ιδανικής μορφής, από την οποία μπορεί να απελευθερωθεί μόνο μέσω της τρίτης διάστασης της πατρικής λειτουργίας που αφορά στον πραγματικό πατέρα: εκείνον που παρουσιάζει ελλείψεις και πεπερασμένα όρια (Λίποβατς, 2007). Για την αποφυγή ωστόσο της σύγχυσης, χρειάζεται να γίνει κατανοητή η διάκριση ανάμεσα στον πραγματικό πατέρα και τον πατέρα της πραγματικότητας (ως συγκεκριμένο πρόσωπο): ο όρος πραγματικός πατέρας δεν παραπέμπει ούτε στον πατέρα της εμπειρικής πραγματικότητας ούτε και στον «βιολογικό παραγωγό» του παιδιού, αλλά αφορά στο αδύνατο, στον «άπιαστο πυρήνα της πραγματικότητας», στην αδυναμία του υποκειμένου να συνδέσει με κάθε αλήθεια μια γνώση, στο μη γνώριμο, το σπέρμα (Λίποβατς, 2007). Σε συμφωνία με τη θέση του Freud πως ο πατέρας είναι πάντα «αβέβαιος», ο Lacan, κατά τον Λίποβατς (2007), αναφερόμενος στο πραγματικό του πατέρα υποστηρίζει πως πρόκειται για μια μη γνώση σχετικά με το αληθές, δηλαδή τη «βιολογική, ζωολογική» πατρότητα η οποία δεν μπορεί να αποδειχθεί μέσω αιτιοκρατικής γνώσης.

Υπό αυτό το πρίσμα ο πραγματικός πατέρας ως φορέας του συμβολικού ευνουχισμού είναι αυτός που εισάγει την έλλειψη, τον θεμελιακό περιορισμό των ορμών στο παιδί και την απαγόρευση της αιμομιξίας η οποία διατυπώνεται ως καθολικός νόμος από τον συμβολικό πατέρα (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995; Λίποβατς, 2007) και μέσω της οποίας το παιδί παραιτούμενο από τη θέση του αντικειμένου της μητρικής επιθυμίας ωθείται στην ερωτική επένδυση – μελλοντικά- άλλων προσώπων. Αυτό επομένως που παρέχει ο πραγματικός πατέρας δεν είναι η εισαγωγή του παιδιού στη συμβολική τάξη (δεδομένου ότι αυτό επιτυγχάνεται μέσω της λειτουργίας του συμβολικού πατέρα) αλλά ο προσδιορισμός και η εγγύηση της ψυχοσεξουαλικής του ανάπτυξης εντός μιας συγκεκριμένης, ήδη εγκατεστημένης ψυχικής δομής.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Όπως βέβαια έχει επισημανθεί και παραπάνω, οι παραπάνω διαστάσεις (συμβολικό, φαντασιακό, πραγματικό) δεν αποτελούν παρά λειτουργίες οι οποίες δεν αφορούν αποκλειστικά και πάντα σε ένα και μόνο πρόσωπο, αυτό του πατέρα. Ο πατέρας της πραγματικότητας μπορεί να επιτελεί τις λειτουργίες αυτές εξίσου με άλλα πρόσωπα ή και θεσμούς που εμπλέκονται στη φροντίδα και την ανατροφή του παιδιού και μπορούν να λάβουν μια διαμεσολαβητική θέση τρίτου ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί. Το σημείο-κλειδί ώστε να μπορέσει να εγκατασταθεί επαρκώς μια δομή εντός της οποίας αντιπροσωπεύεται η πατρική λειτουργία βρίσκεται αφενός στην ικανότητα και την πρόθεση της μητέρας να αναγνωρίζει και να επικυρώνει ψυχικά το λόγο του πατέρα, αφετέρου δε στην ικανότητα του συγκεκριμένου πατέρα να ενστερνιστεί την πατρική λειτουργία με ό,τι αυτή περιλαμβάνει. Όπως γίνεται αντιληπτό, οι προαναφερόμενες διαστάσεις παραπέμπουν σε βαθύτερες ψυχικές διεργασίες των δύο βασικών γονικών φιγούρων ενός παιδιού που τις περισσότερες φορές – αν όχι όλες- βρίσκονται σε μια δυναμική συνέργεια μεταξύ τους (είτε επηρεάζοντας είτε επιβεβαιώνοντας η μία την άλλη), αντλώντας κι αυτές με τη σειρά τους την ποιότητά τους από τις αντίστοιχες ιδιότητες αυτών που τις σφυρηλάτησαν, που δεν είναι άλλοι από τα δικά τους γονικά πρόσωπα αναφοράς.

Μπορεί σε αυτό το σημείο, δανειζόμενος κανείς την τοποθέτηση της Κανελλοπούλου (1992), να προβεί και σε έναν παραλληλισμό των ανωτέρω διαστάσεων που συναντώνται στη λακανική θεωρία και καθορίζουν τον τρόπο σχετίζεσθαι του υποκειμένου με τον κόσμο και τα αντικείμενα, με τις έννοιες της λειτουργίας, του ρόλου και του προσώπου του πατέρα που αναλύθηκαν σε προηγούμενο τμήμα της παρούσας εργασίας. Αναλυτικότερα, η λειτουργία μάς παραπέμπει στην τάξη του συμβολικού μέσω της οποίας ο πατέρας εγγραφόμενος σε μια συγκεκριμένη θέση εντός του οικογενειακού πλάνου και ως εκπρόσωπος του Νόμου εγγράφει το ίδιο το παιδί μέσω του λόγου στον πολιτισμό και τις ανθρώπινες αξίες, ενώ η έννοια του «καλού» ή του «κακού» πατέρα όπως σκιαγραφείται από την εκπλήρωση ή μη των κοινωνικών επιταγών και προσδοκιών που επιτάσσει ο ρόλος του μπορεί να συσχετιστεί με τη «φαντασιακή» θέση του πατέρα ως εκείνη η τάξη που χαρακτηρίζεται από εικόνες και ιδεώδη με τα οποία καλείται σε δεύτερο χρόνο να ταυτιστεί το παιδί προκειμένου να μπορέσει να απολαύσει μελλοντικά ό,τι και ο πατέρας του. Τέλος, το πρόσωπο του πατέρα μπορεί να ιδωθεί σε σχέση με τη βιολογική αιτία της αναπαραγωγής, το γονιμοποιούν δηλαδή σπέρμα που

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

παραπέμπει στο «πραγματικό» της λακανικής θεωρίας. Το πραγματικό όμως, πέρα από το βιολογικό, ζώδες στοιχείο που ενυπάρχει στην αναπαραγωγή και υπερβαίνει το συμβολικό, αντιπροσωπεύει και αυτό που θα παραμένει πάντα αβέβαιο και αδύνατο, δηλαδή το πραγματικό του πατέρα- δεδομένου ότι το μόνο σίγουρο βιολογικά είναι το πραγματικό της μητέρας, ενώ δεν υπάρχει καμία τέτοια σχετική εγγύηση στην περίπτωση του πατέρα.

Για να γίνει κατανοητή η παραπάνω θέση, είναι ίσως χρήσιμη άλλη μία διευκρίνιση και διάκριση: ανάμεσα στο Πραγματικό και το Αληθινό του Πραγματικού. Δεδομένου ότι το Πραγματικό, όπως ορίζεται εντός της λακανικής θεωρίας, είναι της τάξης του βιολογικού και εμπίπτει στη σφαίρα του αδύνατου ή μη περαιτέρω εγγυήσιμου, το μόνο στο οποίο μπορούμε να έχουμε πρόσβαση είναι σε αυτό που εκπροσωπείται ως το Πραγματικό μέσω του Λόγου- και άρα εμπίπτει στην τάξη του Συμβολικού- και ονομάζεται Αληθινό του Πραγματικού. Επομένως, αυτό που φαίνεται να έχει καθοριστική σημασία στο ζήτημα της πατρότητας δεν είναι τόσο ο ρόλος ούτε και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πατέρα- γεννήτορα αλλά η λειτουργία που αυτός εκπροσωπεί η οποία σηματοδοτεί την εξανθρώπιση του υποκειμένου και στην οποία μόνο μπορούμε να έχουμε πρόσβαση μέσω του λόγου (Λίποβατς, 2007). Σε τελική ανάλυση, αυτό που φαίνεται να έχει κομβική σημασία για την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του πατέρα και ταυτόχρονα να απαντά στο ερώτημα «τι είναι αυτό που κάνει έναν πατέρα να έχει νόημα» είναι το ίδιο το νόημα που αποδίδει ένας άντρας στο γεγονός ότι ορίζεται ως ο πατέρας ενός παιδιού και κατ' επέκταση το νόημα που αποκτά για το ίδιο το παιδί ο άντρας αυτός, και όχι τόσο η φυσική παρουσία ή απουσία του ή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ως προς την τήρηση των κοινωνικών επιταγών και προσδοκιών (Κανελλοπούλου, 1992). Αυτή η θέση αποτελεί και την οδηγό παράσταση της συγκεκριμένης μελέτης, η οποία αποπειράται να αναδείξει μέσα από αυτό που «λέγεται» γύρω από την πατρότητα και το «γίγνεσθαι-πατέρα» τις ιδιαίτερες πτυχές που απαρτίζουν τη διαδικασία της μετάβασης στις τάξεις της πατρότητας.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

2.5 Η «αρκετά καλή» πατρική λειτουργία και το ιδιαίτερο του δεσμού με το πρόσωπο του πατέρα

Σε μια προσπάθεια σύνθεσης των ανωτέρω, μπορεί εύλογα να υποστηριχθεί πως η σημασία της ύπαρξης ενός πατέρα στη ζωή ενός παιδιού είναι πολυδιάστατη: ο συγκεκριμένος πατέρας ως φορέας των τριών λειτουργιών (συμβολικό, φαντασιακό, πραγματικό) δίνει τη δυνατότητα στο παιδί- ωθώντας το στην απάρνηση της ικανοποίησης της επιθυμίας της μητέρας- να κατορθώσει την ψυχοσεξουαλική του εξέλιξη και την ένταξή του στο λόγο και τον πολιτισμό ως εγγεγραμμένο μέλος μιας γενεαλογίας, ενώ μέσω της συγκρότησής του και αναγνώρισης των αδυναμιών του ο πατέρας εγκαθιστά το πεπερασμένο της πατρικής παντοδυναμίας του (εξιδανικευμένου και πανίσχυρου) φαντασιακού πατέρα, αλλά και της αντίστοιχης μητρικής.

Ποιος είναι όμως ο ξεχωριστός ρόλος του πατέρα και πώς αυτός συντονίζεται με τις ιδιαίτερες ψυχοσυναισθηματικές ανάγκες και απαιτήσεις που επιφυλάσσει ο κύκλος ζωής του βρέφους; Υπάρχει άραγε, κατ' αναλογία της «αρκετά καλής» μητρικής λειτουργίας, η αντίστοιχη πατρική και αν ναι, τι θα μπορούσε να τη χαρακτηρίζει κατά την πρώιμη περιγεννητική περίοδο, που αποτελεί και το χρονικό πλαίσιο της παρούσας έρευνας; Υπάρχει άραγε κάποιος ρόλος για αυτόν και αν ναι, ποιος;

Βασικό έναυσμα για το ανωτέρω ερώτημα αποτέλεσε η θεωρητική πρόταση του Diamond (1998) περί της «αρκετά καλής» πατρικής λειτουργίας, λαμβάνοντας υπόψη τη διακριτική πλην όμως πλούσια δυναμική της πατρικής επιρροής και εμπλοκής τόσο στην ενδοψυχική δομή όσο και στις εξωτερικευμένες εκφάνσεις της στη ζωή των παιδιών ακολουθώντας μια δυναμική πορεία καθόλη τη διάρκεια της ανάπτυξης τους. Δεδομένου, μάλιστα κατά τον Gill (1991), ότι η προδιάθεση της ανάληψης της θέσης του πατέρα είναι ψυχικά παρούσα ακόμα και εν τη απουσία του στο πραγματικό, γίνεται όλο και πιο κατανοητή η ανάγκη της ύπαρξης ενός πατέρα (ή του υποκατάστατού του) που σε ψυχικό επίπεδο να λειτουργεί εμπεριεκτικά, προστατευτικά, διευκολυντικά, αλλά και ως πρότυπο, μέντορας, ή επικαιροποιητής της συμπεριφοράς του παιδιού εντός της οικογενειακής ζωής. Βέβαια, όπως έχει τονιστεί και σε διάφορα σημεία προηγουμένως, «η καλή πατρική λειτουργία απαιτεί μια καλή μητρική λειτουργία και το αντίστροφο» (Diamond, 1998 σελ. 251),

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες προκειμένου από τη «συμμαχία» που δημιουργήσε τη σύλληψη του βρέφους να οδηγηθούμε στη «γονική συμμαχία» (Diamond, 1986). Εκτός από τις ισχύουσες κοινωνικο-πολιτισμικές κατασκευές και αναπαραστάσεις αλλά και τα προσωπικά βιώματα του καθενός, η στάση της μητέρας δύναται να επιτρέψει και να υποστηρίξει ή, αντιθέτως, να σαμποτάρει (ανάλογα και με τις δικές της συνειδητές και ασυνειδητές στάσεις απέναντι στον πατέρα- τον δικό της αλλά και του παιδιού της) την πατρική εμπλοκή στη διαδικασία μεγάλωματος του παιδιού (Atkins, 1984) και κατ' επέκταση την αδυναμία του τελευταίου για εσωτερίκευση της παρουσίας του (Ogden, 1989; Kirshner, 1992). Αναφερόμενος κανείς στην εσωτερικευμένη αναπαράσταση του πατέρα (ímagο), χρειάζεται να επισημάνει πως αυτή δομείται ενδοψυχικά ως αποτέλεσμα τόσο των πραγματικών όσο και των φαντασιωσικών εμπειριών σχετίζεσθαι που συναντώνται μέσα στο οικογενειακό σύστημα και εφοδιάζουν τα παιδιά με προσαρμοστικούς και αμυντικούς τρόπους δράσης στο διηνεκές της ανάπτυξής τους (Gunsberg, 1989; Lansky, 1989; Michaels, 1989). Αυτό, ωστόσο, που μοιάζει να διευκολύνει τη διαμόρφωση μιας επαρκώς διαφοροποιημένης και φροντιστικής φιγούρας είναι το πραγματικό πρόσωπο του «αρκετά καλού» πατέρα και οι αντικειμενότητες σχέσεις που το συνοδεύουν.

Μία, επομένως, από τις βασικές λειτουργίες μιας «αρκετά καλής» πατρικής λειτουργίας, κατά τον Diamond (1998), αποτελεί η διασφάλιση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος για τη δυαδική σχέση μητέρας-βρέφους και την ανάπτυξη αυτού που ο Bowlby (1988) προσδιόρισε ως «ασφαλή βάση» σχετίζεσθαι κατά την περίοδο της πρώιμης ανάπτυξης. Μέσα από το «κράτημα» (holding) που παρέχει στη συμβιωτική αυτή αρχικά δυάδα, ο πατέρας διευκολύνει και υποστηρίζει την απαραίτητη σε αυτή τη φάση «πρωταρχική μητρική ενασχόληση» (Winnicott, 1956). Δεδομένα μάλιστα από διάφορες εθνολογικές μελέτες επιβεβαιώνουν αυτήν την πατρική «πανταχού παρούσα προστατευτική λειτουργία» (Diamond, 1997) ως διαπολιτισμικά κυρίαρχη και συνώνυμη των καθηκόντων που αναλογούν σε έναν ενήλικο άνδρα που αναλαμβάνει τον πατρικό ρόλο (Gilmore, 1990). Ο Freud (1930), θέλοντας να επισημάνει τη βαρύτητα που έχει για ένα παιδί η πατρική αυτή προστατευτικότητα, σημειώνει χαρακτηριστικά: «δεν μπορώ να σκεφτώ καμία ανάγκη του παιδιού τόσο ισχυρή όσο η ανάγκη της πατρικής προστασίας» (σελ. 72). Ο Donald Meltzer (1988) από την πλευρά του κάνοντας λόγο για την πατρική λειτουργία εστιάζει στις έννοιες της παροχής και της προστασίας προς τη σχέση μητέρας - βρέφους, χωρίς να μένει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αποκλειστικά σε ένα καθαρά πρακτικό – υλικό επίπεδο αλλά να τις επεκτείνει στο χώρο της ψυχικής πραγματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, ο πατέρας λειτουργεί ως προστατευτική ασπίδα εξωτερικά και εσωτερικά αναφορικά με την οικογενειακή δομή, παρέχοντας στο παιδί τη δυνατότητα για προβληματική ταύτιση μαζί του, ανοίγοντας ορίζοντες προς τον έξω κόσμο και ανακουφίζοντας από την υπερβολική ένταση της συμβιωτικής σχέσης με τη μητέρα. Με άλλα λόγια, προλειαίνει το έδαφος ώστε να εισάγει το παιδί στην κατάκτηση της «τρίτης θέσης» (Britton, 1989) η οποία είναι καθοριστική για την υγιή γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη και εξέλιξη. Είναι, όπως το θέτει και ο Emanuel (2002), σαν ο πατέρας να καλείται να επαναδιεκδικήσει τη μητέρα και μέσω αυτής της κίνησης να προσκαλεί ταυτόχρονα το παιδί προς την εξερεύνηση του κόσμου που υπάρχει ξέχωρα από τη μητέρα και το σώμα του. Λειτουργώντας ως «τρίτος» επιτρέπει- ψυχικά- την εγκατάσταση αυτού που ο Diamond (1998) αποκαλεί «ανακλαστικό αντικείμενο», αποδεσμεύοντας το παιδί από τις καθρεφτικές, δυαδικού τύπου σχεσιακές διεργασίες της πρώιμης περιόδου και εισάγοντάς το στο συμβολικό κόσμο (Fonagy & Target, 1995).

Συνοπτικά, εκεί που η μητέρα εκπροσωπεί τον πρωταρχικό δεσμό μέσα από τις λειτουργίες ενός φυσικού και ψυχολογικού «κρατήματος» και καθρεφτίσματος των αναγκών αλλά και της πρώτης εικόνας του βρέφους για τον εαυτό του, ο πατέρας σηματοδοτεί την προοπτική της ανεξαρτησίας και της αυτονόμησης του βρέφους προς όφελος της επιθυμίας, λειτουργώντας ενισχυτικά των προσαρμοστικών και αμυντικών του εφοδίων αλλά και οριοθετώντας το στις απαιτήσεις της πραγματικότητας και τις συνέπειες της διαφοροποίησής του από το πρωταρχικό αντικείμενο αγάπης του (δηλαδή τη μητέρα) (Benjamin, 1991; McWilliams, 1991).

Κατά την πρώιμη βρεφική περίοδο, ο πατέρας λειτουργεί και ως δέκτης των αρνητικών προβολών του βρέφους τα οποία δεν καθίσταται δυνατό να μεταβολίσει η μητέρα, επιτρέποντάς του να διαφυλάξει τη σχέση του με το καλό μερικό αντικείμενο και σε δεύτερο χρόνο να μπορέσει να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί απαρατιώνοντας τις θετικές και αρνητικές εμπειρίες σε ένα αντικείμενο που μπορεί να βιωθεί ως ολικό αλλά και διακριτό από τον εαυτό. Οι υποστηρικτές της ψυχολογίας του εαυτού επισημαίνουν τη «δεύτερη ευκαιρία» που οι πατέρες παρέχουν στο παιδί όταν η μητέρα αποτυγχάνει να καλύψει πλήρως τις ανάγκες του και να λειτουργήσει ως καλό «εαυτο-αντικείμενο» (self-object), συνθήκη που εκκινεί την ανάδυση ενός πρώιμου αισθήματος ναρκισσιστικής οργής και απειλεί την εύθραυστη ακόμα εγωτική συνοχή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

(Kohut, 1977). Με τη δική τους παρουσία οι πατέρες βοηθούν τα παιδιά να ισχυροποιήσουν και να παγιώσουν βασικές λειτουργίες του Εγώ, όπως τον έλεγχο της πραγματικότητας, τη δευτερογενή διεργασία σκέψης, τη ρύθμιση του συναισθήματος και τη διαχείριση των παρορμήσεων, και εν τέλει τη διάκριση του εαυτού από τον άλλο (Greenspan, 1982; Herzog, 1982). Για να μπορέσει βέβαια, να γίνει αυτό χρειάζεται ο πατέρας να είναι σε θέση να αντέξει να είναι μισητός, αποδεχόμενος ταυτόχρονα τη βασική σχέση φροντίδας και στοργής που αναπτύσσεται μεταξύ της μητέρας και του βρέφους και ανεχόμενος τον αποκλεισμό από αυτή (Davis, 2002). Σε τελική ανάλυση, οι πατέρες μπορούν να λειτουργήσουν για τα παιδιά τους ως μοντέλα προς μίμηση της ικανότητας να εμπεριέχουν, να ρυθμίζουν και να εκφράζουν με αποδεκτό τρόπο την επιθετικότητά τους

Σε πρώτο χρόνο, ο πατέρας μπορεί να λειτουργεί ως διαθέσιμο προς επένδυση αντικείμενο τόσο για το βρέφος όσο και για τη μητέρα, διευκολύνοντας την απο-ταύτιση της αρχικής συμβιωτικής ποιότητας της σχέσης μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, όπως επισημαίνουν και οι Mahler et al. (1975), ο πατέρας αποτελεί την πρώτη ένδειξη για το μωρό κάποιου άλλου ο οποίος είναι διαφορετικός από τη μητέρα, και μάλιστα κάποιου άλλου που σκέφτεται για αυτό. Αυτό, βέβαια, είναι μία διαδικασία που έχει ξεκινήσει ήδη πριν από τη γέννηση, όταν η μητέρα φαντασιώνοντας το παιδί που θα φέρει μέσα της μετά από την ένωσή της με το σύντροφό της, ήδη σκέφτεται και για το παιδί που υπάρχει στο μυαλό κάποιου άλλου. Η επίγνωση ότι κάποιος άλλος σκέφτεται και εμπλέκεται με το παιδί λειτουργεί απελευθερωτικά για τη μητέρα προς το βρέφος αλλά και αντίστροφα, επιτρέποντας στο τελευταίο «να εξερευνήσει τον εαυτό του, να ρισκάρει να μισήσει τη μητέρα, ακόμα και να τη σκοτώσει φαντασιωσικά, καθώς υπάρχει και κάποιος άλλος εκεί να το κρατήσει ζωντανό» (Marks, 2002 σελ. 97).

Είναι απαραίτητο για τη μητέρα και το βρέφος να υπάρχει κάποιος άλλος σαν τον πατέρα ο οποίος να παρεμβαίνει και να αποτρέπει τη διαιώνιση μιας συγχωνευτικής, αποκλειστικής και σε βάθος χρόνου επικίνδυνης για την γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη σχέσης. Συστηματικά έρευνες πάνω στη γνωστική ανάπτυξη στις ΗΠΑ ήδη από τη δεκαετία του '80 αναδείκνυαν την ικανότητα των βρεφών να αναγνωρίζουν εικόνες των πατέρων τους και να γενικεύουν την έννοια του πατέρα σε φωτογραφίες που απεικονίζουν άντρες νωρίτερα από ό,τι ισχύει για τις μητέρες (Gunsberg, 1982). Σε μια προσπάθεια εξήγησης αυτής της τάσης έχει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

υποστηριχθεί πως η πρωιμότερη συμβολική αναπαράσταση του πατέρα οφείλεται στο γεγονός της συνδυαστικής επίδρασης της συχνότερης απουσίας του τελευταίου από το σπίτι αλλά και της διευκόλυνσης που παρέχει η μητέρα στο βρέφος να φαντάζεται τον πατέρα του με το να αναφέρεται η ίδια σε αυτόν ακόμα και εν τη απουσία του.

Εναλλακτικά, αυτό που μπορεί να συμβαίνει είναι μέσω της εμπεριεκτικής λειτουργίας που παρέχει η μητέρα ενάντια στις ανησυχίες του βρέφους της, εκείνο να καταφέρνει να αξιοποιήσει το χώρο που του παρέχεται ψυχικά και να σκεφτεί τον πατέρα ως υπάρχοντα εν τη απουσία του. Υπό αυτό το πρίσμα, ο πατέρας μέσα από την απόσταση ή και την απουσία του καθιστάται σημαντικός πριν καν η προδιάθεση στο παιδί για συμβολοποίηση μετατραπεί σε ικανότητα να το κάνει (Marks, 2002). Σε μια προσπάθεια παράφρασης της φράσης του Winnicott, ο Diamond (1998) υποστηρίζει πως «δεν μπορεί να υπάρξει η μητέρα (ως αντικείμενο σχέσης με το παιδί) χωρίς τον πατέρα» (σελ. 257). Επομένως, είναι αυτή ακριβώς η εκπροσώπηση του πατέρα (μέσα από τη συμμαχία με τη μητέρα) που θα επιτρέψει στο παιδί την κατανόηση και την εσωτερίκευση της ετερότητας, της «αλλότητας», όταν η συμβιωτική, αποκλειστική ποιότητα της πρωταρχικής ναρκισσιστικής σχέσης με τη μητέρα – καλώς εχόντων των πραγμάτων- παρέλθει.

Πέρα από τα ανωτέρω, ο πατέρας λειτουργεί και ως εναλλακτική φιγούρα διαθέσιμη προς ανάπτυξη δεσμού, ως ένας «δεύτερος άλλος» ή «ένα δεύτερο αντικείμενο» (Greenspan, 1982; Limentani, 1991), που διαντιδρά και παίζει μαζί του με έναν πιο ενεργητικό και διεγερτικό τρόπο (Yogman, 1982; Greenberg, 1985) και το εισάγει στο μεγαλύτερο και διευρυμένο κόσμο της εξωτερικής πραγματικότητας. Αρκετά νωρίς, ήδη από τις πρώτες εβδομάδες, οι πατέρες μοιάζει να επιλέγουν να κρατούν τα βρέφη στραμμένα προς τον κόσμο, ενώ οι μητέρες φαίνεται να προτιμούν την πρόσωπο με πρόσωπο στάση, ενώ και τα παιχνίδια με το σώμα, η κίνηση και η διάσπαση που αυτή παρέχει επιλέγεται συχνότερα από τους πρώτους ως τρόπος ανακούφισης από την όποια δυσφορία ή ένταση βιώνουν τα βρέφη τους (Emanuel, 2002). Σε ό,τι αφορά ειδικότερα στο δεσμό, οι Condon & Corkindale (1998) προσδιορίζουν ως δεσμό μεταξύ του πατέρα και του βρέφους το υποκειμενικό εκείνο αίσθημα αγάπης που αναπτύσσεται στον πατέρα για το αγέννητο παιδί (η διαδικασία δηλαδή της ανάπτυξης της σχέσης τοποθετείται χρονικά πριν από τη γέννηση του παιδιού), παρά ως μια στάση ή αντίληψη γύρω από το παιδί. Η ανάπτυξη αυτού του δεσμού φαίνεται να είναι σύμφυτη του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσεται,

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

σχηματοποιείται και εξελίσσεται το βίωμα της γονικότητας (συγκεκριμένα εδώ της πατρότητας). Πιο συγκεκριμένα, ο δεσμός μεταξύ πατέρα-βρέφους, με τον τρόπο που προσδιορίστηκε παραπάνω, μπορεί και να ιδωθεί ως μια πρώιμη μορφή και εκδήλωση της πατρότητας ή τουλάχιστον μια προπαρασκευαστική ψυχική διεργασία προς αυτή την κατεύθυνση, η οποία εκκινεί πριν καν το παιδί γεννηθεί και στη συνέχεια επηρεάζει και τροποποιεί τις αλληλεπιδράσεις που θα υπάρξουν μετά τη γέννηση του βρέφους (Condon & Dunn, 1988).

Παρότι αρχικά το ενδιαφέρον όσων ασχολούνταν και υποστήριζαν τη θεωρία του δεσμού ήταν σχεδόν αποκλειστικά στραμμένο στη δυάδα μητέρας- βρέφους, η συμπερίληψη της αναπτυσσόμενης σχέσης μεταξύ πατέρα-βρέφους ως υπολογιζόμενης και διόλου ασήμαντης για την ευνοϊκή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του τελευταίου αποτελεί πλέον μια ερευνητικά και επιστημολογικά τεκμηριωμένη παραδοχή (Caldera & Lindsey, 2006; Bowlby, 2010). Κατά τον Fletcher (2011), η ίδια η εμπειρία του δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ ενός πατέρα και του παιδιού του λειτουργεί νοηματοδοτικά και υποστηρικτικά της συναισθηματικής εμπλοκής του, στοιχείο που με τη σειρά του τροφοδοτεί θετικά τη μετάβαση στον πατρικό ρόλο και κατ' επέκταση τη διαντίδραση του πατέρα τόσο με το ίδιο το παιδί όσο και με τη μητέρα. Στις περιπτώσεις εκείνες που ισχύουν οι ανωτέρω συνθήκες, τα παιδιά φαίνεται να αναπτύσσουν υγιή και ασφαλή πρότυπα σχετίζεσθαι και να εμφανίζουν λειτουργικότερα κοινωνικά αλλά και ψυχοσυναισθηματικά χαρακτηριστικά στην πορεία ανάπτυξής τους. Χαρακτηριστική είναι σχετική ανάλογη παλαιότερη έρευνα των Suess, Grossmann & Sroufe (1992), υποστηρίχθηκε πως η ανάπτυξη ασφαλούς δεσμού του βρέφους με τον πατέρα αποτελεί θετικό προγνωστικό παράγοντα της συμπεριφοράς - διαγωγής του παιδιού στο σχολείο και συγκεκριμένα στην κοινωνική διαντίδραση με την παρέα των συνομηλίκων.

Σε μια γενικότερη θεώρηση των όσων αναλύθηκαν ανωτέρω, υπάρχει πλέον μια γενικευμένη αναγνώριση της σημαντικότητας που έχει η πρώιμη σχέση του παιδιού με τον πατέρα, τόσο άμεσα όσο και μέσα από το διαθλαστικό πρίσμα της σχέσης του με τη μητέρα. Αναφορικά με την ψυχική διεργασία ανάπτυξης του δεσμού ανάμεσα στον πατέρα και το βρέφος, φαίνεται πως αυτή εξελίσσεται με αργούς ρυθμούς και σταδιακά μέσα σε μια περίοδο αρκετών μηνών μετά τη γέννηση του βρέφους, το οποίο έρχεται στον κόσμο ήδη μετά από μια περίοδο ψυχοβιολογικής

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ενότητας με τη μητέρα (Machin, 2016). Ειδικότερα όμως σε ό,τι αφορά στον πατέρα, εκτός από τον έμμεσο ρόλο που αναλαμβάνει να υποστηρίξει και να «κρατάει» συναισθηματικά τη μητέρα αλλά και την ίδια τη γονική σχέση απέναντι στις απαιτητικές νέες οικογενειακές συνθήκες, παρέχει και μια εναλλακτική γονική φιγούρα έτοιμη να αναπτύξει δεσμό με το παιδί και να καταστεί για το τελευταίο μια συμβολική γέφυρα επικοινωνίας με τον έξω κόσμο (Muir, 1989), ενώ ταυτόχρονα δρα και ως εναλλακτικό και διαθέσιμο προς σχετίζεσθαι αντικείμενο ικανό να προστατεύσει το παιδί από τους φόβους συγχώνευσης με τη μητέρα της πρώτης περιόδου (Glasser, 1985).

Βέβαια, το γίνεσθαι-πατέρα, κατά τους Target & Fonagy (2002), ενέχει εκ προοιμίου την ταύτιση με τον εσωτερικευμένο συμβολικό πατέρα εντός μιας διεργασίας σύνθετης που αποτελείται από διαφορετικά στοιχεία: τον πρώιμο πατέρα τηςσχάσης, τον περισσότερο πραγματικό πατέρα της καταθλιπτικής θέσης, την ευνουχιστική πατρική φιγούρα της οιδιπόδειας φάσης καθώς και τον επανασυναντώμενο πατέρα της εφηβείας. Ο τρόπος με τον οποίο τα συστατικά αυτά συνδιαλέγονται και συναντώνται ζητώντας απόκριση στο εδώ-και-τώρα της ζωής ενός νέου πατέρα καθορίζουν αποφασιστικά τον τρόπο με τον οποίο η πατρική λειτουργία δομείται και εκφράζεται στην πράξη ως ρόλος· συνθήκη η οποία ενέχει αρκετές προκλήσεις και ιδιαιτερότητες, ικανές να της προσδώσουν τα χαρακτηριστικά μιας κρίσης- όπως και θα αναλυθεί ευθύς αμέσως.

2.6 Η «κρίση» της μετάβασης στην πατρική ιδιότητα: προκλήσεις και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

Σε γενικές γραμμές, η μετάβαση στην πατρική και εν γένει τη γονική ιδιότητα, επηρεαζόμενη (όπως φάνηκε και ανωτέρω) από τη δυναμική τόσο ασυνείδητων ενστίκτων και ορμών όσο και εσωτερικευμένων αντικειμενότροπων σχέσεων, αποτελεί μια περίοδο έντονων ενδοψυχικών και διαπροσωπικών αλλαγών και διεργασιών ανακατανομής. Πρόκειται, επομένως, για μία περίοδο που βιβλιογραφικά έχει χαρακτηριστεί ως περίοδο «κρίσης», όπως την εισήγαγαν για πρώτη φορά οι επονομαζόμενοι κοινωνιολόγοι της οικογένειας –συμπεριλαμβανομένου του Hill (1949) και του LeMasters (1957)- και την περιέγραψαν ως μια «έντονη και αποφασιστική αλλαγή κατά την οποία τα προηγούμενα σχήματα εμφανίζονται

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ανεπαρκή [...] αναποτελεσματικά και υπάρχει άμεση ανάγκη για νέα» (Hill, 1949 σελ. 51). Στο ίδιο μήκος κύματος κυμαίνονται και οι σύγχρονες της εποχής εκείνης αναφορές της Bibring (1959) αλλά και της Benedek (1959) οι οποίες προσδίδουν μια εξελικτική διάσταση στη μετάβαση – κυρίως της γυναίκας, βέβαια- στη μητρότητα και τις λιβιδινικές και προσαρμοστικές επιταγές που καλείται να φέρει σε πέρας με τρόπο αντίστοιχο άλλων εξελικτικών κρίσεων, όπως η εφηβεία ή η εμμηνόπαυση. Μεταγενέστερες αναφορές από τον ευρύτερο χώρο της οικογενειακής θεραπείας εισάγουν θεωρητικά μοντέλα, όπως αυτό του κύκλου ζωής της οικογένειας (Carter & McGoldrick, 1989), τα οποία με τη σειρά τους προσεγγίζουν τη μετάβαση στη γονική ιδιότητα υπό το πρίσμα των ψυχοκοινωνικών ανακατατάξεων και επικοινωνιακών προσαρμογών που καλείται να διαχειριστεί το οικογενειακό σύστημα.

Σε δεύτερο χρόνο, η Revault d' Allones (1991) αναδιατυπώνοντας ουσιαστικά το επιχείρημα της Bibring (1959) και της Benedek (1959) υποστηρίζει πως η μετάβαση στη γονική ιδιότητα και η κρίση που τη συνοδεύει παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με άλλες εξελικτικές φάσεις στις οποίες το σώμα κατέχει πρωτεύοντα ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, ανακινούνται και επανέρχονται στο προσκήνιο παλαιότερες ψυχοσυναισθηματικές συγκρούσεις οι οποίες με τη σειρά τους καθιστούν ασαφή τα όρια μεταξύ «παθολογικού» και «φυσιολογικού» και υποκινούν ουσιαστικές επανεπεξεργασίες σε πολλαπλά επίπεδα, προσδίδοντας έτσι στην κρίση το διττό της χαρακτήρα: «ως αποδιοργάνωση και δυσλειτουργία, αλλά και ως ώθηση για εξέλιξη, ανάπτυξη, διαφοροποίηση [...] κατά την οποία το εγώ μπορεί να εξέλθει μεταποιημένο, εμπλουτισμένο και ισχυροποιημένο» (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995 σελ. 26).

Σε μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας γύρω από τον ψυχολογικό επαναπροσδιορισμό που παρατηρείται κατά τη μετάβαση στην πατρότητα, η οποία έλαβε υπόψη τις ενδοψυχικές, σχεσιακές αλλά και κοινωνικές διαστάσεις της διαδικασίας αυτής αλλά και τη συνθετότητα που παρέχει η εξέταση του φαινομένου υπό το πρίσμα του μετασχηματισμού της εικόνας εαυτού, της τριαδικής εξέλιξης της σχέσης και της επιρροής του κοινωνικού περιβάλλοντος, φάνηκαν να υπάρχουν- σχηματικά ιδωμένα και χωρίς να νοούνται πάντα ως ευθύγραμμα εξελισσόμενα- τρία διακριτά διαδοχικά χρονικά στάδια που αφορούν στην περίοδο της εγκυμοσύνης, στον τοκετό και τη γέννηση, και στην περιγεννητική περίοδο (Genesoni & Tallandini, 2009). Η περίοδος της εγκυμοσύνης της συντρόφου φαίνεται να είναι για τους άντρες

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

η πιο απαιτητική φάση από πλευράς εσωτερικών ανακατατάξεων και ψυχολογικής αναδιοργάνωσης. Ο τοκετός και η γέννηση του βρέφους μοιάζει να χρωματίζεται εντονότερα συναισθηματικά, ενώ η περίοδος μετά τη γέννηση περιγράφεται ως περισσότερο επιρρεπής σε περιβαλλοντικούς εξωτερικούς παράγοντες, ενώ καθίσταται ως η απαιτητικότερη από πλευράς ενδοπροσωπικών και διαπροσωπικών συμβιβασμών.

Πιο συγκεκριμένα, με τη γέννηση του μωρού οι πατέρες φαίνεται να βιώνουν μια τομή στη ζωή τους, που διαχωρίζει αυτό που αποτελούσε κάποτε τη ζωή τους πριν τον τοκετό και αυτό που αποκαλούν ως μια εντελώς καινούργια φάση στη ζωή και την εμπειρία τους μετά από αυτόν (Draper, 2002). Η μεγαλύτερη πρόκληση- που αρκετά συχνά μάλιστα αποκτά συγκρουσιακό χαρακτήρα- αφορά στην επιθυμία του άντρα να είναι ως πατέρας συναισθηματικά παρών και υποστηρικτικός, και στην ταυτόχρονη ανάγκη να παρέχει εμπράκτως και υλικώς στην οικογένεια (Henwood & Procter, 2003; St John, Cameron & McVeigh, 2005).

Ειδικά ως προς την αντιλαμβανόμενη εικόνα εαυτού, το γεγονός ότι οι άντρες δεν βιώνουν από «πρώτο χέρι» τις βιολογικές διεργασίες της εγκυμοσύνης τούς επιτρέπει μια καθυστέρηση της διεργασίας μετασχηματισμού της ταυτότητάς τους (Donovan, 1995; Draper, 2003). Στους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης οι άντρες μπορεί μάλιστα να δυσκολεύονται να φανταστούν τη σχέση τους με το παιδί, καθότι αυτή καθοδηγείται περισσότερο από την ελπίδα και τη φαντασίωση που τρέφουν για αυτό (Benedek, 1970) παρά από τα ορμονικά ερεθίσματα και τις βιολογικές σωματικές αλλαγές οι οποίες δεν είναι καν σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανείς ούτε στην ίδια τη μητέρα (Gage & Kirk, 2002; Draper, 2002). Ωστόσο, μετά τον τρίτο μήνα της εγκυμοσύνης οι ευδιάκριτες πλέον μεταβολές στο μητρικό σώμα επιτρέπουν τη φαντασιωσική πρόσβαση του πατέρα στις φυσικές διεργασίες της ανάπτυξης του βρέφους και ταυτόχρονα η δυαδική σχέση του συντροφικού ζεύγους αρχίζει να τίθεται σε μετασχηματισμό προς όφελος της τριαδικότητας. Καθόσον η στιγμή του τοκετού πλησιάζει, πολλοί άντρες υπεισέρχονται σε μια κατάσταση άγχους ή και τρόμου, που πυροδοτείται συχνά από ένα υπερβάλλον αίσθημα ευθύνης απέναντι στο νέο μέλος (Gurwitt, 1989). Για να μπορέσει, μάλιστα, ο υποψήφιος πατέρας να διαχειριστεί τις δικές του συνειδητές και ασυνείδητες ανησυχίες, φόβους και φαντασιώσεις ίσως χρειαστεί να απευθυνθεί στις δικές τους εσωτερικευμένες γονικές φιγούρες και στο πώς ικανοποίησαν τις δικές του πρώιμες βιολογικές,

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες συναισθηματικές και ψυχολογικές ανάγκες, ακόμη και να αναστοχαστεί αλλά και να επανα-προσεγγίσει τη σχέση με το δικό του πατέρα (Greenberg, 1985).

Με τον ερχομό του βρέφους, οι βασικές δυσκολίες που αναδύονται σχετίζονται με την απώλεια της «πάλαι ποτέ» ανέμελης ανεξαρτησίας, και με την επανενεργοποίηση αισθημάτων αδυναμίας ή μη πλήρους ελέγχου μιας κατάστασης (Donovan, 1995; Finnbogadottir, Svalenius, & Person, 2003) τα οποία και εγκαλούν σε μια εκ νέου αποδοχή και αναγνώριση του μη πλήρως περατού, εφικτού και ελέγξιμου της ανθρώπινης ζωής. Μέσα σε αυτό το κλίμα, μετά τον τοκετό έρχεται και η στιγμή της υλοποίησης επί του πραγματικού- που επικυρώνει η φυσική παρουσία του μωρού- αυτού που οι επικείμενοι πατέρες φαντασιώνονταν ως πατρικό ρόλο και λειτουργία κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης (Habib & Lancaster, 2006; Strauss & Goldberg, 1999; Henwood & Procter, 2003). Δεδομένα από ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνες ανά τον κόσμο (ΗΠΑ, Καναδά, Αγγλία) σε άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες αναδεικνύουν παρόμοιες συναισθηματικές αντιδράσεις και εμπειρίες, με τους τελευταίους να περιγράφουν συναισθήματα αναστάτωσης, δυσφορίας, αμηχανίας ή και αποκλεισμού ιδίως κατά τις πρώτες εβδομάδες ζωής του βρέφους (Henderson & Brouse, 1991). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάδειξη μιας κοινής προβληματικής στην αφήγησή τους η οποία αφορά στη δυσκολία προσδιορισμού ενός ενεργού και εμπλεκόμενου γονικού ρόλου από μέρους τους (Henderson & Brouse, 1991; Grossman, Eichler & Winickoff, 1980) καθώς και μια δυσκολία στην αναγνώριση ενός ισότιμου γονικού ρόλου από τη σύντροφο, τους φίλους ή το ευρύτερο κοινωνικό τους δίκτυο που να υπερβαίνει το ρόλο του βοηθού ή του «κουβαλητή» (Jordan, 1990). Παρόλα αυτά, πατέρες που είχαν καταφέρει προγεννητικά να διαμορφώσουν φαντασιωσικά μια πατρική αυτο-εικόνα θετική, χωρίς έντονα συγκρουσιακά στοιχεία τείνουν να παρουσιάζονται και να αισθάνονται τον εαυτό τους ως περισσότερο κινητοποιημένο και εμπλεκόμενο στη φροντίδα και την ανατροφή του παιδιού (Strauss & Goldberg, 1999), σε αντίθεση με όσους βίωναν αρκετά συγκρουσιακά την πατρική αυτό-εικόνα τους, οι οποίοι και δηλώνουν συχνότερα αισθήματα αποκλεισμού, ευερεθιστότητας και άγχους (Greenhalgh, Slade, & Spiby, 2000; Condon, Boyce, & Corkindale, 2004; Strauss & Goldberg, 1999).

Σημείο-κλειδί για τη σχηματική αυτή διάκριση της περιόδου μετάβασης προς την πατρότητα αποτελούν και οι διαφορετικές, από πλευράς περιεχομένου, ψυχολογικές διεργασίες που χαρακτηρίζουν τις περιόδους αυτές και οι οποίες

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

περιγράφονται αναλυτικότερα στη σύγχρονη *θεωρία μετάβασης* (Transition Theory; Drapper, 2003) μέσα από τα αντίστοιχα στάδια του αποχωρισμού (separation), της μετάβασης (transition) και της ενσωμάτωσης - εσωτερίκευσης (incorporation) της νέας αυτής πτυχής στη συνολικότερη ταυτότητα και εικόνα εαυτού των αντρών / πατέρων.

Ειδικότερα, όπως ελέγχθη και παραπάνω, προγεννητικά κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης εκκινεί συνήθως μια διαδικασία ψυχολογικής αναδιοργάνωσης με σκοπό τη σταδιακή ενσωμάτωση του γονικού ρόλου εντός της εικόνας εαυτού και το συγκερασμό του με τον πρότερο ρόλο του συντρόφου. Η επιβεβαίωση της εγκυμοσύνης συνήθως σηματοδοτεί και την απάρνηση της παλαιότερης κοινωνικής ζωής και δικτύωσης, στοιχείο που για πολλούς άντρες δεν αποτελεί μια εύκολη υπόθεση, ακόμα και κατά την πρώτη περίοδο μετά τη γέννηση του βρέφους. Η εσωτερική διαπραγμάτευση που εκκινείται με σκοπό την αποδοχή και την ανάληψη της ευθύνης που φέρει ο πατρικός ρόλος- και πιθανόν η πατρική λειτουργία- επηρεάζει, κατά τους Kowlessar, Wittkowski & Fox (2015), όχι μόνο τον τρόπο που οι άντρες σκέφτονται και αισθάνονται για τον εαυτό τους και τους γύρω τους, αλλά και το πώς ο κοινωνικός τους περίγυρος σχετίζεται μαζί τους και τους εγκαλεί. Ως προς τον τοκετό και την καθαυτό φάση της γέννησης του βρέφους, οι λίγες έρευνες που έχουν ασχοληθεί με αυτό την περιγράφουν ως την εντονότερη συναισθηματικά περίοδο, συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιόδους (προγεννητικά και περιγεννητικά), με τους πατέρες να βιώνουν ενίοτε και ανάμεικτα συναισθήματα, που κυμαίνονται από την απόλυτη αβοηθησία και το άγχος μέχρι την ικανοποίηση και την υπερηφάνεια για το νέο μέλος της οικογένειας (Genesoni & Tallandini, 2009). Τέλος, η περιγεννητική περίοδος χαρακτηρίζεται από την πρόκληση που ενέχει η ανάγκη εξισορρόπησης των προσωπικών και επαγγελματικών αναγκών με τις νέες απαιτήσεις που συνοδεύουν τον πατρικό ρόλο και τη νέα αυτο-εικόνα, δεδομένου ότι ο νέος πατέρας καλείται να συντονίσει τον πατρικό ρόλο και τις ευθύνες του αλλά και τις οικογενειακές σχεσιακές και συναισθηματικές απαιτήσεις με τις ισχύουσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές προσδοκίες. Δεδομένα από μελέτες περίπτωσης καθώς και από ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνες υποστηρίζουν πως συγκεκριμένα ο πρώτος χρόνος ζωής ενός παιδιού είναι μια περίοδος έντονων συναισθηματικών διακυμάνσεων για τους άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες, οι οποίοι καλούνται να προσαρμοστούν στην ύπαρξη αυτού του τρίτου μέλους που καταλαμβάνει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

δικαιωματικά την προτεραιότητα στη ρύθμιση της οικογενειακής ζωής αλλά και της σχέσης μεταξύ των δύο γονικών συντρόφων (Bartlett, 2004).

Κοινή συνισταμένη, βέβαια, και στις τρεις αυτές περιόδους αποτελεί η σημαντικότητα που έχει η ποιότητα της σχέσης ενός άνδρα με τη σύντροφό του, η οποία αποτελεί και το εμπεριέχον πλαίσιο εντός του οποίου τίθενται υπό επεξεργασία οι ανωτέρω προκλήσεις. Ο άντρας / πατέρας καλείται να επαναπροσδιοριστεί και να βρει τη θέση του στον καινούργιο οικογενειακό χάρτη ανεχόμενος τον αποκλεισμό του από την αποκλειστική σχέση της συντρόφου του με το παιδί τους, ικανότητα που εν πολλοίς προέρχεται και από τον τρόπο που οι δικές του οιδιπόδειες ανησυχίες έτυχαν επεξεργασίας και διαχείρισης (Emanuel, 2002). Εξάλλου, μετά τη γέννηση οι πατέρες καλούνται να επαναανακαλύψουν και τη σεξουαλικότητά τους, τόσο εντός της σχέσης τους με τη σύζυγο και μητέρα πλέον του παιδιού τους όσο και σε συνάρτηση με την αντιλαμβανόμενη εικόνα εαυτού τους γύρω από τις έννοιες της αντρικής ταυτότητας και της πατρικής λειτουργίας στη δομούμενη με το παιδί τους σχέση. Ο νέος πατέρας χρειάζεται να είναι σε θέση να διαχειρίζεται το αίσθημα θυμού ή και φθόνου που μπορεί να διακινείται από την παρουσία του νέου μέλους της οικογένειας, ενώ παράλληλα καλείται να υποστηρίξει μια αρκετά στέρεη εικόνα γύρω από τον εαυτό και την ταυτότητά του, συμπεριλαμβανομένης και αυτής του φύλου τόσο με τα φυσικά όσο και με τα συναισθηματικά, διανοητικά και ψυχολογικά διαφοροποιά χαρακτηριστικά της. Ειδικά ως προς το τελευταίο αυτό στοιχείο, το κρίσιμο κομμάτι έγκειται στο ότι η αναγνώριση και η αποδοχή αυτών των διαφορών καθιστά δυνατή και την αναγνώριση της αναγκαιότητας του άλλου (στην προκειμένη περίπτωση, του έτερου γονέα) για τη δημιουργία ενός παιδιού (Emanuel, 2002).

Η αντίληψη των αντρών γύρω από την ταυτότητα του πατρικού ρόλου σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες αντιλήψεις των συντρόφων τους αποτελούν δύο βασικούς παράγοντες που μπορούν να εξηγήσουν τη συνθετότητα αλλά και την ποικιλομορφία που συναντάται κατά τη διαδικασία μετάβασης στην πατρότητα. Στην πραγματικότητα, η εμπειρία που αποκτά ένας άντρας όντας πατέρας αποτελεί το συνθετικό αποτέλεσμα των δικών του ξεχωριστών χαρακτηριστικών τα οποία διαπλέκονται με την ποιότητα της σχέσης με τη σύντροφό του, η οποία (ποιότητα) με τη σειρά της επηρεάζεται από μια σειρά συνιστωσών που αφορούν στην προσωπικότητα, την προσωπική ιστορία, τη στάση και τις πεποιθήσεις του καθενός

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες από τα εμπλεκόμενα μέλη του συντροφικού ζεύγους εντός του εκάστοτε πολιτισμικο-κοινωνικού πλαισίου (Chapman, 1992).

Συνοπτικά, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας- με τον τρόπο που παρουσιάστηκε- επί της ουσίας επιβεβαιώνει τη σταδιακή και διόλου απαλλαγμένη από συγκρούσεις μετάβαση στην πατρική ιδιότητα, η οποία επηρεάζεται και από τα ξεχωριστά ιδιοσυγκρασιακά ή ψυχολογικά χαρακτηριστικά του άντρα / πατέρα, πάντα βέβαια υπό τη δυναμική διαμεσολάβηση της συντροφικής σχεσιακής δυναμικής στην οποία εντάσσεται το νέο μέλος αλλά και του ευρύτερου κοινωνικο-πολιτισμικού συστήματος αξιών. Πρόκειται, εν ολίγοις, για μια σύνθετη διαδικασία ενδοψυχικών, διαπροσωπικών και ψυχοκοινωνικών μετασχηματισμών σε μια αμφίδρομη μεταξύ τους δυναμική αλληλεπίδραση, από την οποία βγαίνει κανείς είτε ισχυροποιημένος είτε αποδυναμωμένος. Ειδικότερα στη δεύτερη περίπτωση, κλινικά και ερευνητικά δεδομένα κάνουν λόγο για ένα συνεχές ως προς το βαθμό δυσκολίας που ανακύπτει και καλύπτουν περισσότερο νευρωσικά ή καταθλιπτικά συμπτώματα έως και σοβαρότερες ψυχοπαθολογικές καταστάσεις (συμπεριλαμβανομένης της ψύχωσης). Συχνότερα πάντως αναφέρονται προβλήματα που αφορούν στην αίσθηση αποκλεισμού του άντρα, σε άγχος, κατάθλιψη, σεξουαλικές δυσλειτουργίες, καθώς και σε προβλήματα και ανακατατάξεις σε διαπροσωπικό επίπεδο· στοιχεία που περιγράφονται αναλυτικότερα παρακάτω.

2.7 Ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις του βιώματος της πατρότητας

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50 το ενδιαφέρον είχε στραφεί στις ψυχοσυναισθηματικές διαδικασίες που περιλαμβάνονται κατά τη μετάβαση στην πατρότητα και ειδικότερα στις περιπτώσεις εκείνες που παρατηρείται η εκδήλωση κάποιας διαταραχής. Κατά τον Zayas (1987) υπάρχουν τρεις βασικοί άξονες ερμηνείας των αναδυόμενων δυσκολιών, που σχετίζονται με: την όξυνση των εξαρτητικών αναγκών του άντρα (Liebenberg, 1969), την πιθανή ανάδυση μιας ασυνείδητης αντιζηλίας του νέου πατέρα προς το παιδί του (Herzog, 1982) και την επαναφύπνιση συγκρούσεων προοιδιπόδειας και οιδιπόδειας τάξεως (Jarvis, 1962).

Πιο συγκεκριμένα, ο άντρας καθόλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και των ψυχοβιολογικών γεγονότων που τη συνοδεύουν καλείται να επιστρατεύσει τη

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ψυχολογική δυνατότητά του να «οραματιστεί» το βρέφος που η μητέρα βιώνει ευθύς εξ αρχής στο σώμα της, παραμένοντας την ίδια στιγμή στο περιθώριο της προσοχής τόσο της δικής της όσο και των υπολοίπων. Καθώς η σύντροφός του απορροφάται στις δικές της σωματικές και ψυχολογικές αλλαγές και ανάγκες, οι δικές του ανάγκες εξάρτησης και φροντίδας που κάποτε καλύπτονταν από την ίδια μένουν μετέωρες και ζητούν ικανοποίηση, με αποτέλεσμα να αναδύεται πολύ συχνότερα και σε πιο έντονο βαθμό μια αίσθηση απομόνωσης και αποκλεισμού (Zayas, 1987). Αρκετές μελέτες που εστιάζουν στην εμπειρία των πατέρων στη φάση του τοκετού και του ερχομού του παιδιού στον κόσμο επισημαίνουν αισθήματα αβοηθησίας, άγχους και έλλειψης ικανότητας για δράση (Greenhalgh et al., 2000; Hallgreen, Kihlgren, Forslin, & Norberg, 1999; Vehviläinen-Julkunen, & Liukkonen, 1998). Στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις οι πατέρες περιγράφουν τον εαυτό τους ως ευάλωτο, απροετοίμαστο και ενίοτε με ένα αίσθημα απο-προσανατολισμού στον τόπο και στο χρόνο, ενώ επισημαίνουν και την ανάγκη για ψυχολογική υποστήριξη την περίοδο εκείνη (Draper, 2003; Vehviläinen-Julkunen & Liukkonen, 1998; Henderson & Brouse, 1991).

Την ίδια στιγμή, τα ανωτέρω δεδομένα συντονίζονται και με τη γενικότερη αίσθηση που φαίνεται να εισπράττουν οι άντρες / πατέρες και από τους λοιπούς εμπλεκόμενους φορείς. Σε σχετικές έρευνες οι συμμετέχοντες πατέρες αρκετά συχνά εκφράζουν ένα αίσθημα αποκλεισμού που βιώνουν ακόμη και από το εμπλεκόμενο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό κατά την περίοδο που προηγείται και έπεται του τοκετού της συντρόφου τους, με αποτέλεσμα να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ευάλωτο, ανεπαρκή και αποκλεισμένο από ό,τι έχει να κάνει με την εγκυμοσύνη, τον τοκετό, τη φροντίδα του βρέφους αλλά και την εξισορρόπηση των απαιτήσεων του νέου τους ρόλου με τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους (κοινωνικές, επαγγελματικές, ευρύτερες οικογενειακές) (Dheensa, Metcalfe, & Williams, 2013; Williams, Dheensa, & Metcalfe, 2011; Bäckström & Hertfelt, 2009; Fägerskiöld, 2008).

Κεντρικό σημείο, μάλιστα, στις αφηγήσεις ορισμένων συμμετεχόντων αποτέλεσε και η διαδικασία του θηλασμού, η οποία φάνηκε να λειτουργεί για αυτούς ως σημείο υπεροχής της μητέρας στη σχέση με το βρέφος έναντι των ίδιων, με αποτέλεσμα να περιγράφουν το ρόλο τους με όρους μιας συμπληρωματικής γονικής φιγούρας, της οποίας το κύριο μέλημα είναι η συναισθηματική και πρακτική υποστήριξη της μητέρας και επομένως η δική τους υποστήριξη προς το βρέφος

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

γίνεται έμμεσα, ενώ απουσιάζει τις περισσότερες φορές η αναφορά στις δικές τους ακάλυπτες ανάγκες (Fägerskiöld, 2008). Σύντονο και ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το εύρημα πρόσφατης ποιοτικής έρευνας των Darwin, Galdas, Hinchliff, Littlewood, McMillan, McGowan & Gilbody (2017), στην οποία οι συμμετέχοντες πατέρες, παρότι αναγνωρίζουν στοιχεία συναισθηματικής εξουθένωσης και ψυχολογικής δυσφορίας στους ίδιους (που ως ένα βαθμό emπίπτουν εντός της φάσης προσαρμογής που απαιτεί ο ερχομός ενός βρέφους), την ίδια στιγμή παρουσιάζονται διστακτικοί στην έκφραση των δικών τους αναγκών υποστήριξης και φροντίδας, αμφισβητώντας έτσι κατά κάποιον τρόπο τη «νομιμότητα» της δικής τους εμπειρίας. Υπό το φόβο, δηλαδή, πως η έκφραση του δικού τους ψυχοβιολογικού βιώματος μπορεί να ερμηνευτεί ως μείωση ή υποτίμηση των αυξημένων αναγκών της συντρόφου τους, φαίνεται να προτιμούν την καταστολή των δικών τους αναγκών αποφεύγοντας πολλές φορές ακόμη και την αναζήτηση επαγγελματικής βοήθειας, στοιχείο που εντείνει το αίσθημα αποκλεισμού που πιθανόν αισθάνονται όχι μόνο σε επίπεδο πραγματικό αλλά και συναισθηματικό· καταλήγουν, με άλλα λόγια, να αποκλείονται (ή εστω έτσι το βιώνουν) αλλά και να αποκλείουν κομμάτια της δικής τους συναισθηματικής εμπειρίας, τα οποία και μένουν μετέωρα.

Πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα σε δυτικού τύπου κοινωνίες υποστηρίζουν πως η περίοδος της εγκυμοσύνης συνδέεται και με την εμφάνιση φυσιολογικών αλλαγών στους άντρες συντρόφους των εγκύων. Μελέτες περίπτωσης, ειδικότερα, υποδεικνύουν πως σε ορισμένους επικείμενους πατέρες παρουσιάζονται και συμπτώματα αντίστοιχα αυτών που εμφανίζουν οι έγκυες σύντροφοί τους, φαινόμενο που βιβλιογραφικά περιγράφεται ως «αρρενολοχεία» ή «λοχεία του συζύγου» (Bartlett, 2004; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995) και διεθνώς συναντάται με τον όρο «couvade». Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης και το οποίο για πρώτη φορά εντοπίστηκε από την εθνολογική έρευνα και αναδείχθηκε στα πλαίσια τελετουργικών διαδικασιών του μη δυτικού κόσμου, κατά τις οποίες ο άνδρας μέσα από προδιαγεγραμμένες συμπεριφορές υποχρεώσεων και απαγορεύσεων παρακολουθεί στενά τη διαδικασία της εγκυμοσύνης υπακούοντας με τρόπο αντίστοιχο της γυναίκας στις προβλεπόμενες για την κατάσταση της δραστηριότητες, υποδυόμενος ακόμα και πόνους τοκετού. Κατά την Delaisi de Parseval (1981) το φαινόμενο αυτό μπορεί να ιδωθεί σε δύο άξονες:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- τόσο υπό το πρίσμα των τελετουργικών θρησκευτικών παραδόσεων και πεποιθήσεων εντός κοινωνιών με συγκεκριμένη πολιτισμικο-κοινωνική διάρθρωση και φιλοσοφία, που σκοπό έχουν είτε να ενισχύσουν το συζυγικό σύνδεσμο (Douglas, 2002) και τον έλεγχο των έγκυων γυναικών επί των συζύγων τους (Kunike, στο Lewis, 1982) είτε να υπερασπιστούν και να νομιμοποιήσουν τα πατρικά δικαιώματα επί του βρέφους (Paige & Paige, 1981),

- όσο και σε συνάρτηση με τα συναισθήματα και τις ανάγκες του άντρα που έρχονται στο προσκήνιο με αφορμή την εγκυμοσύνη της συζύγου του και τα οποία τείνουν να αμβλύνονται μέσω του φαινομένου αυτού που είτε εξυπηρετεί το φαντασιωσικό σύνδεσμο με το βρέφος (Fock, 1967) είτε συνδέει την κατάσταση ανάγκης στην οποία περιέρχεται ο πατέρας (λόγω της ματαίωσης των εξαρτητικών αναγκών του) με την αντίστοιχη του βρέφους- ευνοώντας έτσι τη μεταξύ τους ταύτιση (Kupferer, 1965).

Στις σύγχρονες κοινωνίες, η αρρενολοχεία θεωρείται ένα ψυχικό σύνδρομο της πατρότητας ως ατομική εκδήλωση της συναισθηματικής διακίνησης που προκαλεί στον άντρα η εμπειρία της εγκυμοσύνης της συντρόφου του με τη μορφή σωματικών συμπτωμάτων (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Σε μια προσπάθεια ψυχαναλυτικής ερμηνείας του φαινομένου αυτού, υποστηρίζεται ότι οι αυξημένες εξαρτητικές ανάγκες, η συμβολική τιμωρία για την πραγματοποίηση οιδιπόδειων φαντασιώσεων, η ζήλια ή/ και ο ανταγωνισμός για τις αναπαραγωγικές δυνατότητες της γυναίκας καθώς και τα αμφίθυμα επιθετικά και τρυφερά συναισθήματα του άντρα προς τη μητέρα και το ίδιο το βρέφος δύνανται να δημιουργήσουν μια ενοχή που δεν μπορεί να εκφραστεί παρά μόνο μέσα από το σώμα (Thomson, 1936; Devereux, 1949; Erikson, 1963). Τα πιο συχνά αναφερόμενα συμπτώματα είναι η μειωμένη όρεξη για φαγητό, ναυτία, εμετοί, πονόδοντοι, πόνος στο στομάχι, αμυγδαλίτιδα, και μεγάλη αύξηση του βάρους- η οποία υποχωρεί σχετικά εύκολα μετά τη γέννηση του μωρού.

Παλαιότερες έρευνες αναφερόμενες στη συχνότητα των ανωτέρω εκδηλώσεων κάνουν λόγο για 10% με 20% των ανδρών (Lipkin & Lamb, 1982; Benvenuti, Marchetti, Tozzi & Pazzagli, 1989; Borgen, 1989). Στην έρευνα μάλιστα του Borgen (1989) δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο άγχος της γυναίκας το οποίο και καθορίζει σε μεγαλύτερο βαθμό από το άγχος του άντρα την εμφάνιση των

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες
 συμπτωμάτων της αρρενολοχείας, πιθανόν μέσα από ασυνείδητους μηχανισμούς
 ταύτισης του άντρα με την έγκυο γυναίκα.

Σε αρκετά μεγάλο αριθμό μελετών της ψυχιατρικής βιβλιογραφίας υποστηρίζεται το ενδεχόμενο η εγκυμοσύνη όντως να λειτουργήσει πυροδοτικά ή και να επισπεύσει την εμφάνιση κάποιας ψυχικής δυσλειτουργίας ή και διαταραχής στους άντρες που καλούνται να γίνουν πατέρες (Zilboorg, 1931; Towne & Afterman; 1955; Retterstol & Orjordsmoen, 1991). Ειδικότερα όμως ως προς τις ιατρικές και ανθρωπολογικές αναφορές που υποστηρίζουν το σύνδρομο της αρρενολοχείας (Lewis, 1982; Clinton, 1986), χρειάζεται κατά τον Bartlett (2004) να είναι κανείς ιδιαίτερα προκεκτικός, δεδομένου ότι σε αρκετές από τις εν λόγω έρευνες τίθενται σοβαρά μεθοδολογικά ζητήματα γύρω από τον ορισμό, τη μέτρηση και τον ερευνητικό σχεδιασμό που καθιστούν δύσκολη την εγκυροποίηση ενός τέτοιου συμπεράσματος, δεδομένης εξάλλου και της ισχυρής επικράτησης πολλών από τα αναφερόμενα συμπτώματα (όπως π.χ. ναυτία, εμετός και άγχος) στο γενικό πληθυσμό. Παρόλα αυτά, δεν παύουν να υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις πως η εμπειρία της εγκυμοσύνης δύναται να πυροδοτήσει φυσιολογικές ή και ορμονολογικές μεταβολές (π.χ. αύξηση της κορτιζόλης) στους επικείμενους πατέρες (Wynne-Edwards & Reburn, 2000; Storey, Walsh, Quinton & Wynne-Edwards, 2000), χωρίς να είναι ακόμα πλήρως σαφείς οι βιολογικοί μηχανισμοί και ο τρόπος με τον οποίο συμβάλλουν σε αυτό.

Το πιο ενδιαφέρον ωστόσο στοιχείο, κατά τις Δραγώνα & Ναζίρη (1995) είναι το γεγονός πως η προέλευση και το νόημα των συμπτωμάτων της αρρενολοχείας-ανεξαρτήτως της αυστηρής μεθοδολογικής τους τεκμηρίωσης- τις περισσότερες φορές περνούν σχεδόν απαρατήρητα τόσο από τους ίδιους τους άνδρες (οι οποίοι δυσκολεύονται να τα συνδέσουν ή δεν τα συνδέουν καθόλου με την εγκυμοσύνη της συντρόφου τους) όσο και από τον υπόλοιπο στενό ή ευρύτερο οικογενειακό ή κοινωνικό περίγυρο, αφήνοντας τη διάσταση αυτή της πατρότητας κατά μέρος.

Ο μεγαλύτερος βέβαια όγκος των ερευνητικών δεδομένων αφορά στις συναισθηματικές δυσκολίες που μπορεί να συναντήσει κανείς στην περίοδο της μετάβασης στην πατρική ιδιότητα και ειδικά μετά τη γέννηση του παιδιού. Αρκετές εμπειρικές μελέτες της ψυχολογικής κατάστασης των ανδρών επισημαίνουν υψηλότερα επίπεδα άγχους καθώς και μεγαλύτερη συχνότητα ηπιότερης ή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

σοβαρότερης καταθλιπτικής συμπτωματολογίας (Zaslow, Pedersen, Cain, Suwalsky & Kramer 1985; Dragonas et al., 1992). Σε μία πρόσφατη συστηματική ανασκόπηση της σχετικής ερευνητικής βιβλιογραφίας οι Leach, Poyser, Cooklin & Giallo (2016) υποστηρίζουν ότι η εμφάνιση οποιασδήποτε αγχώδους διαταραχής στους άντρες κυμαίνεται μεταξύ 4,1% και 16% κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της συντρόφου τους και μεταξύ 2,4% και 18% κατά την περιγεννητική περίοδο (η οποία συνήθως εκτείνεται μέχρι και τον πρώτο χρόνο ζωής του βρέφους). Την ίδια στιγμή τα ποσοστά επικράτησης της κατάθλιψης προ- και περιγεννητικά στον ίδιο πληθυσμό φαίνεται να κυμαίνονται μεταξύ 5-10% (Paulson & Bazemore, 2010). Σε προηγούμενη μετα-ανάλυση 43 ερευνών που διεξήχθη από τους Paulson & Bazemore (2010) αναφέρεται ειδικότερα επικράτηση της κατάθλιψης σε ποσοστό 10,4% μεταξύ του πρώτου τριμήνου κύησης και του πρώτου χρόνου ζωής του βρέφους, με τον επιπολασμό να κορυφώνεται μεταξύ του τρίτου και έκτου μήνα ζωής του βρέφους. Τα εν λόγω δεδομένα μπορούν να ιδωθούν και σε συνάρτηση με τις πραγματικές, αντικειμενικές προκλήσεις τις οποίες καλούνται να διαχειριστούν οι νέοι γονείς την περίοδο αυτή σε ό,τι έχει να κάνει με την αναγκαιότητα για κάλυψη των βασικών αναγκών φροντίδας του βρέφους στο «εδώ-και-τώρα» αλλά και την επαγόμενη σωματική και ψυχική κόπωση που δημιουργεί τόσο η αποκλειστική σχεδόν ενασχόληση της μητέρας με το βρέφος αλλά και η ανάγκη επαρκούς πρακτικής και συναισθηματικής υποστήριξης της από τον πατέρα.

Σε πρόσφατη ποιοτική έρευνα των Darwin et al. (2017) που μελέτησε την εμπειρία των πατέρων κατά την περιγεννητική περίοδο και την αντίληψή τους γύρω από τη δική τους ψυχική κατάσταση και υγεία, το δηλούμενο «στρες» εκφράστηκε και συσχετίστηκε κυρίως με την εξάντληση, τη δυσκολία συγκέντρωσης και την ευερεθιστότητα. Το βασικό σημείο ενδιαφέροντος για τους ίδιους και κομβικό στοιχείο της «επιτυχούς» άσκησης του πατρικού ρόλου αποτέλεσε η συστηματική προσπάθεια υποστήριξης – ποικιλοτρόπως- της μητέρας αλλά και της μεταξύ τους σχέσης ως γονέων. Οι Edhborg, Nasreen & Kabir (2015) σε έρευνα που διεξήγαγαν σε σουηδικό πληθυσμό αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες, ανέδειξαν την ύπαρξη καταθλιπτικής συμπτωματολογίας 3 με 6 μήνες μετά τον τοκετό, με κυρίαρχες συνεκδηλώσεις την επιδείνωση της επικοινωνίας μεταξύ των συντρόφων, τη δυσκολία των ερωτώμενων να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις πολλαπλές και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ενίοτε αντικρουόμενες απαιτήσεις της δουλειάς, της οικογένειας καθώς και στις δικές τους ανάγκες.

Υπό αυτή την έννοια, οι ανωτέρω αναφερόμενες συναισθηματικές δυσκολίες δύνανται να επηρεάσουν καθοριστικά την ψυχική ευημερία, τη λειτουργικότητα αλλά και την ποιότητα των σχέσεων που οι πατέρες αναπτύσσουν και διατηρούν με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, τόσο με τη μητέρα όσο και με το παιδί τους (Fletcher, Garfield & Matthey, 2015). Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στη μητέρα, σε αρκετές έρευνες έχει αναδειχθεί μια σημαντική αλληλεπίδραση μεταξύ των καταθλιπτικών συμπτωμάτων των ανδρών και των αντίστοιχων συμπτωμάτων των γυναικών που γίνονται γονείς (Dudley, Roy, Kelk & Bernard, 2001; Matthey, Barnett, Ungerer & Waters, 2000). Χαρακτηριστική είναι παλαιότερη έρευνα των Areias, Kumar, Barros & Figueiredo (1996), στην οποία διαπιστώθηκε ισχυρή θετική συσχέτιση ανάμεσα στην εμφάνιση προ- και περι-γεννητικής κατάθλιψης στις γυναίκες και στο αντίστοιχο ιστορικό κατάθλιψης στους συντρόφους τους, ενώ φάνηκε να ισχύει και το αντίστροφο ως προς την περιγεννητική κατάθλιψη στους άντρες. Στον αντίποδα, ωστόσο, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που υποστηρίζει μια λογική περισσότερο συμπληρωματική σε ό,τι αφορά την προσαρμογή, τη διάθεση και τη συμπεριφορά των δύο συντρόφων που γίνονται γονείς, απορρίπτοντας το ενδεχόμενο ταυτόχρονης ύπαρξης συναισθημάτων δυσφορίας και δυσθυμίας και στους δύο γονείς πλην ελαχίστων περιπτώσεων (Raskin, Richman & Gates, 1990).

Κατά γενική ομολογία, η ερευνητική βιβλιογραφία τείνει προς υπεράσπιση μιας θετικής συσχέτισης ανάμεσα στην εμφάνιση καταθλιπτικών συμπτωμάτων στον πατέρα και τον αυξημένο κίνδυνο παράτασης ή επιδείνωσης των αντίστοιχων συμπτωμάτων στη μητέρα (Paulson, Bazemore, Goodman & Leiferman, 2016). Την ίδια στιγμή υποστηρίζεται και η αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο βαθμό εμπλοκής και υποστήριξης που ο πατέρας παρέχει, και τον κίνδυνο εμφάνισης δυσκολιών συναισθηματικής και συμπεριφορικής φύσεως στα παιδιά των οποίων οι μητέρες πάσχουν από κατάθλιψη (Chang, Halpern & Kaufman, 2007; Mezulis, Hyde & Clark, 2004). Εντός αυτού του φαύλου κύκλου ανατροφοδότησης, η ενεργητικότερη συμμετοχή του επικείμενου πατέρα στην εγκυμοσύνη της συντρόφου του αλλά και του νέου πατέρα στη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού φαίνεται να μειώνει σημαντικά τον κίνδυνο εμφάνισης αλλά και την ένταση των αγχωδών και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες καταθλιπτικών εκδηλώσεων εν γένει (Liebenberg, 1963; Teichman & Lahav, 1987; Dragonas, Thorpe & Golding, 1992).

Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως οι εν λόγω δυσκολίες συσχετίζονται και με αυξημένη πιθανότητα μεσο- και μακρο-πρόθεσμων συναισθηματικών και συμπεριφορικών δυσκολιών στο ίδιο το παιδί, οι οποίες μάλιστα είναι ανεξάρτητες της ψυχικής κατάστασης της μητέρας (Ramchandani, Stein, O'Connor, Heron, Murray, & Evans, 2008). Σε μετα-ανάλυση των Kane & Garber (2004) υποστηρίζεται πως η ύπαρξη καταθλιπτικής διαταραχής στον πατέρα συνδέεται με την εμφάνιση προβλημάτων στη ρύθμιση του συναισθήματος και στα ίδια τα παιδιά, οδηγώντας στην εμφάνιση είτε αντίστοιχων προβλημάτων της διάθεσης είτε προβλημάτων της διαγωγής. Ειδικά η συγκρουσιακή σχέση μεταξύ πατέρα – παιδιού, κατά τους ίδιους συγγραφείς, δύναται να καταστεί επιζήμια για την ανάπτυξη του παιδιού σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι μια αντίστοιχη συγκρουσιακή ποιότητα σχέσης με τη μητέρα, και να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα σε παραβατική συμπεριφορά ή σε παιδική ή εφηβική κατάθλιψη. Ενδιαφέρον δημιουργεί επίσης το γεγονός πως η παρουσία καταθλιπτικής διαταραχής στον πατέρα του παιδιού φαίνεται να επηρεάζει δυσμενώς την ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη (Ramchandani et al., 2008), τη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη (Keefe & Leiferman, 2009) αλλά και την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων που τα παιδιά αναπτύσσουν εντός των διαπροσωπικών τους σχέσεων (Davé, Sherr, Senior, & Nazareth, 2008; Fletcher, Feeman, Garfield, & Vimpani, 2011) στον ίδιο βαθμό που θα μπορούσε να συντελέσει σε αυτά μια αντίστοιχη συναισθηματική απορρύθμιση της μητέρας.

Από πλευράς παραγόντων ευαλωτότητας, οι συχνότερες αναφορές αφορούν στο μη προγραμματισμένο της εγκυμοσύνης (Schumacher, Zubaran, & White, 2008; Ballard & Davies, 1996), στην ύπαρξη ιστορικού καταθλιπτικού επεισοδίου πριν την εγκυμοσύνη και τον τοκετό, σε ιστορικό απώλειας των γονέων του πατέρα πριν την ηλικία των 17 ετών, στην πρώιμη απόκτηση της πατρικής ιδιότητας κατά την περίοδο της εφηβείας και γενικά σοβαρές στρεσογόνες συνθήκες και καταστάσεις, όπως π.χ. προ- και περι-γεννητικές επιπλοκές, ανεργία και συνοδός κοινωνική αποστέρηση (Davé, Petersen, Sherr, & Nazareth, 2010), ελλιπής κοινωνική και συναισθηματική υποστήριξη (Castle, Slade, Barranco-Wadlow, & Roger, 2008) ή έντονα προβληματική επικοινωνία και μειωμένη συντροφική ικανοποίηση μεταξύ των συντρόφων- γονέων (Wee, Skouteris, Pier, Richardson, & Milgrom, 2011), οι οποίες

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

θέτουν εν αμφιβόλω την ικανότητα του ατόμου για λειτουργική διαχείριση των απαιτήσεων της καθημερινότητας και των ρόλων που καλείται να επιτελέσει (Rimmerman & Sheran, 2001). Σε μία πιο πρόσφατη έρευνα που διεξήχθη σε δείγμα αντρών που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες από τους Da Costa et al. (2015), φάνηκαν τα περιγεννητικά καταθλιπτικά συμπτώματα να συσχετίζονται με φτωχή ποιότητα ύπνου, οικογενειακό ιστορικό ψυχολογικών δυσκολιών, ελλιπές δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης, χαμηλό βαθμό συζυγικής ικανοποίησης, στρεσογόνα γεγονότα στη ζωή της οικογένειας τους προηγούμενους έξι μήνες από την εμφάνιση των καταθλιπτικών αντιδράσεων, σημαντική οικονομική δυσχέρεια και αυξημένη συννοσηρή καταθλιπτική περιγεννητική συμπτωματολογία της μητέρας. Στον αντίποδα, μια στέρεη και θετικά επενδεδυμένη συντροφική σχέση μεταξύ των δύο γονεών φαίνεται να συσχετίζεται αρνητικά με τον κίνδυνο εμφάνισης κατάθλιψης και στους δύο γονείς (Edwards, Nazroo, & Brown, 1998).

Ειδικότερα, δε, σε ό,τι αφορά σε ψυχοπιεστικές οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες (αντίστοιχες των όσων χαρακτηρίζουν και τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα), έρευνες των Conger, Wallace, Sun, Simons, McLoyd & Brody (2002) υποστηρίζουν πως η οικονομική ανέχεια δύναται να προκαλέσει σημαντικές δυσκολίες σε επίπεδο άσκησης του γονικού ρόλου, ελλειμματικής ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης του παιδιού και αυξημένης τάσης προβλημάτων είτε εσωτερίκευσης (με τη μορφή διαταραχών της διάθεσης) είτε εξωτερίκευσης (π.χ. μέσω βίαιης, επιθετικής ή παραβατικής συμπεριφοράς). Οι Parke et al. (2004) μάλιστα συνέδεσαν στην έρευνα τους τις οικονομικές δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζει μια οικογένεια με επαγόμενα προβλήματα σε επίπεδο συζυγικής-συντροφικής επικοινωνίας και ποιότητας της σχέσης καθώς και σε επίπεδο γονικών πρακτικών ανατροφής και φροντίδας.

Συνοπτικά, τα περιγεννητικά συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης στο πληθυσμό των πατέρων φαίνεται να αποτελούν μια σημαντική πτυχή της προσωπικής αλλά και της ευρύτερης οικογενειακής ευρυθμίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρέμβαση και η πρόληψη στον τομέα της ψυχικής υγείας και της υποστήριξης της λειτουργικότητας του πατέρα δύναται να λειτουργήσει διπλά: πέρα από την ψυχική ευημερία και τις όποιες προεκτάσεις αυτή μπορεί να έχει για τους ίδιους τους πατέρες, μπορεί να λειτουργήσει υποστηρικτικά προς όφελος της ψυχικής υγείας τόσο της ίδιας της μητέρας όσο και του παιδιού μέσο- και μακρο- πρόθεσμα.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Παρόλα αυτά, οι περιγεννητικές υπηρεσίες υγείας (συμπεριλαμβανομένης της ψυχικής υγείας) παραμένουν σχεδόν αποκλειστικά εστιασμένες στη διασφάλιση της μητρικής ψυχικής ισορροπίας και στην πρόληψη των ψυχοσυναισθηματικών δυσκολιών της μητρότητας (Royal College of Psychiatrists, 2015 στους Darwin et al., 2017) Σε αρκετές περιπτώσεις, βέβαια, ο εντοπισμός και η έγκαιρη διάγνωση της κατάθλιψης σε άντρες που γίνονται πατέρες δεν είναι μια εύκολη υπόθεση, δεδομένου ότι πέρα από το αίσθημα δυσφορίας, το μεγαλύτερο μέρος της αλλαγής συνήθως εντοπίζεται στο επίπεδο της συμπεριφοράς με τις καταθλιπτικές αντιδράσεις να λαμβάνουν περισσότερο τη μορφή κοινωνικής απόσυρσης και αναποφασιστικότητας (Williamson, 1987), κόπωσης, ευερεθιστότητας, ανηδονίας και διαταραχών του ύπνου παρά τη μορφή μελαγχολίας, αναξιότητας ή ενοχής (Sutin, Terracciano, Milaneschi, An, Ferrucci, & Zonderman, 2013; Magoncevic & Addis, 2008). Παρότι τα αισθήματα αποκλεισμού και αδυναμίας δράσης εμφανίζονται συχνά και στους δύο γονείς, σε πατέρες με καταθλιπτική εικόνα το αίσθημα θυμού και η ευερεθιστότητα που επιδεικνύουν καταλήγει εύκολα σε συγκρούσεις (Madsen, 2011; Wang & Chen, 2006; Condon et al., 2004). Οι τελευταίες αυτές ειδικότερα εκδηλώσεις αρκετά συχνά εμπεριέχονται σε αυτό που βιβλιογραφικά αποδίδεται με τον όρο «εκδραμάτιση» ή «πέραςμα στην πράξη» και περιλαμβάνει συγκρούσεις, καβγάδες και επιθετική, λεκτικά ή σωματικά, συμπεριφορά του επικείμενου πατέρα προς τρίτους (Jarvis, 1962; Liebenberg, 1969; Delaisi de Parseval, 1981). Πρόκειται, στην ουσία, για τύπους συμπεριφοράς οι οποίοι επιστρατεύονται λόγω της αδυναμίας των επικείμενων ή νέων πατέρων να διαχειριστούν αποτελεσματικά την εμπειρία της μετάβασης στην πατρότητα ή- ψυχοδυναμικά ιδωμένο- λόγω της αδυναμίας τους να διαχειριστούν αναδυόμενες έντονες επιθετικές παρορμήσεις, φόβους και παλαιότερες ψυχικές συγκρούσεις, με αποτέλεσμα το πέραςμα στην πράξη να αποτελεί μονόδρομο για τη μείωση της ψυχικής έντασης (Freeman, 1951).

Σε άλλες περιπτώσεις, οι άνδρες επιστρατεύουν συμπεριφορές «φυγής» η οποία εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, όπως η υπερβολική εργασιακή απασχόληση, αυξημένη αθλητική δραστηριότητα ή/ και εξαρτητικές συμπεριφορές γύρω από το αλκοόλ, τον τζόγο ή φαρμακευτικές ουσίες ως μια μορφή αμυντικής αντίδρασης και αποφυγής βαθύτερων ψυχολογικών ζητημάτων που αναδύονται την περίοδο της εγκυμοσύνης ή και περιγεννητικά (Freitas, Williams-Reade, Distelberg, Fox, & Lister, 2016; Veskrna, 2010; Diamond, 2005). Άλλου

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τύπου συμπεριφορές οι οποίες μπορεί να συνδέονται με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει κάποιος κατά τη μετάβαση στην πατρότητα και την άφιξη του νέου μέλους στην οικογένεια αφορούν σε αλλαγές στη σεξουαλική δραστηριότητα· πιο συγκεκριμένα, εμπλοκή σε νέες ερωτικές σχέσεις ετερόφυλες- οι οποίες έχουν να κάνουν περισσότερο με την επανενεργοποίηση συγκρούσεων και άγχους ως προς τη σεξουαλική ταυτότητα και τη σχέση του πατέρα με το πρόσωπο της μητέρας (Canevar & Butts, 1977)- ή και ομόφυλες- ωθούμενες κυρίως από αιμομικτικές φαντασιώσεις- οι οποίες διαρκούν στις περισσότερες περιπτώσεις αποκλειστικά την περίοδο της κύησης (Benvenuti et al., 1989). Σε πιο ακραίες περιπτώσεις παρατηρούνται σοβαρές αποκλίνουσες σεξουαλικά συμπεριφορές όπως επιδειξιμανία, παιδεραστία, βιασμός, ηδονοβλεψία ή και ακατάλληλη / άσεμνη σεξουαλική συμπεριφορά προς τρίτους (Hartman & Nicolay, 1966).

Τέλος, σε σοβαρότερες μορφές, η ψυχική αναστάτωση που προκαλεί η ανάληψη του πατρικού ρόλου δύναται να λάβει τη μορφή οξύτερων ψυχοπαθολογικών συμπτωμάτων, τα οποία περιλαμβάνουν άρνηση της πατρότητας, παραληρηματικού τύπου εκδηλώσεις και πεποιθήσεις ή και υποχονδριακές παραισθήσεις (Millet, Karkous, Jorda & Cabal, 1978). Η μελέτη του Zilboorg (1931) είναι μία από τις πρώτες στην οποία γίνεται αναφορά σε καταθλιπτικές αντιδράσεις ψυχωτικής τάξεως με τον όρο «επιλόχεια ψύχωση» και αφορούσε σε τριάντα άνδρες ασθενείς με αφορμή τους οποίους ο Zilboorg εισηγήθηκε το φόβο της αιμομιξίας ως το βασικό φόβο απέναντι στην πατρότητα που γεννά ψυχωτικού τύπου εκδηλώσεις. Μερικά χρόνια αργότερα, οι Towne & Afterman (1955) έθεσαν στο προσκήνιο την ισχυροποίηση των εξαρτητικών αναγκών ως καταλυτική για την εμφάνιση ψυχωτικών συμπτωμάτων στους επικείμενους πατέρες της δικής τους μελέτης. Παρά το γεγονός ότι η συχνότητα των ψυχωτικών διαταραχών δεν είναι το ίδιο σαφώς προσδιορισμένη στους άντρες όπως είναι στις γυναίκες, φαίνεται να υπάρχουν σε αυτές σύμφωνα με τον Ebtinger (1978) κάποια κοινά σημεία αναφοράς, τα οποία αφορούν στον παραληρηματικό - παρανοειδή χαρακτήρα αυτών των ψυχωτικών εκδηλώσεων, στη συχνότερη εμφάνισή τους σε άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες και στη συγχρονικότητά τους με την περίοδο λίγο πριν ή μετά τον τοκετό.

2.8 Ερευνητικοί στόχοι

Με βάση τα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω, μοιάζουν να υπάρχουν δύο βασικές διαστάσεις εντός των οποίων η εμπειρία της πατρότητας αποκτά το δυναμικό της χαρακτήρα, η ενδοψυχική και η διαπροσωπική – κοινωνική. Ο τρόπος με τον οποίο αυτές αλληλοεπηρεάζονται καθορίζει με τρόπο κομβικό το πώς οι ίδιοι οι πατέρες καταλήγουν να ενστερνίζονται την πατρική λειτουργία και κατ' επέκταση να την εκφράζουν – μέσα από το ρόλο τους- εντός του οικοδομούμενου κατά τη Revault d' Allones (1991) «πατρικού πεδίου». Η υιοθέτηση του συγκεκριμένου όρου κρίνεται χρήσιμη και σύντομη με τους σκοπούς της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας, δεδομένου ότι βασίζεται στην παραδοχή πως η υπόσταση του πατέρα εντός του ενδοψυχικού και οικογενειακού χώρου συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της απαγόρευσης αλλά και την αναγνώρισή του στο λόγο της μητέρας, ενώ ταυτόχρονα μοιάζει να λαμβάνει υπόψη του τις ποικίλες διαδράσεις που λαμβάνουν χώρα και θέτουν σε δοκιμασία τις υποκειμενικές δυνατότητες του πατέρα να διαχειριστεί τις σχέσεις του με τη σύντροφο αλλά και το παιδί του. Δύναται, με λίγα λόγια, να εμπεριέξει ως εννοιολογική τοποθέτηση τον όποιο δυναμικό μετασχηματισμό συντελείται τόσο σε επίπεδο ενδοψυχικών όσο και σε επίπεδο διαπροσωπικών διεργασιών και ανακατανομών. Το στοιχείο αυτό, μάλιστα, είναι ιδιαίτερα χρήσιμο αν αναλογιστεί κανείς και τις συνθήκες της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας και κοινωνίας υπό το πρίσμα της παρούσας κρίσης· μιας κρίσης που υπερβαίνει τις υλικο-οικονομικές διαστάσεις και μοιάζει να προσλαμβάνει ένα χαρακτήρα γενικευμένης ψυχοκοινωνικής ανακατανομής και επαναπροσέγγισης του ισχύοντος συστήματος αξιών και αναπαραστάσεων, που μένει να διαφανεί αν και κατά πόσο θα χρωματίσει και τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων.

Κύριος, επομένως, στόχος της παρούσας έρευνας είναι, μέσω της συστηματικής συλλογής, επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων που επιτάσσει η επιστημονική κλινική ποιοτική μεθοδολογική έρευνα, η διερεύνηση της εμπειρίας των ανδρών που γίνονται πατέρες με ό,τι αυτή περιλαμβάνει (από πλευράς αναπαραστάσεων, συναισθημάτων, διλημμάτων, εσωτερικών συγκρούσεων αλλά και εκφραζόμενης συμπεριφοράς) υπό το ταυτόχρονο πρίσμα των ψυχοκοινωνικών μεταβολών που επενεργούν στην αντιλαμβανόμενη θέση του πατέρα εντός της οικογένειας και αντανακλώνται στα διαφορετικά μοντέλα άσκησης του πατρικού ρόλου σήμερα. Ιδιαίτερο σημείο ενδιαφέροντος, στην παρούσα ερευνητική

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες προσπάθεια, αποτελεί η περίπτωση των «νέων πατέρων», των ανδρών δηλαδή εκείνων που γίνονται για πρώτη φορά γονείς και αμβλύνοντας τα περιχαρακωμένα όρια μεταξύ μητρικού και πατρικού ρόλου καλούνται ή και αναμένονται να εφεύρουν τον τρόπο με τον οποίο θα εμπλακούν στην ανατροφή και τη φροντίδα του νέου μέλους της οικογένειάς τους.

Μέσα από αυτό που «λέγεται» γύρω από την πατρότητα και το «γίγνεσθαι-πατέρας», επιδιώκεται να απαντηθούν τα εξής ερωτήματα:

- Πώς βιώνει την πατρότητα ο άντρας εντός της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και πώς ασκεί τον πατρικό του ρόλο;
- Πώς ανταποκρίνεται ο νέος γονέας - πατέρας στη δημιουργία και ανασύσταση της αντρικής και μιας διαφορετικής από το παρελθόν πατρικής ταυτότητας;
- Πώς αντιλαμβάνεται και διαχειρίζεται τις δυναμικές- από πλευράς σχέσεων- διεργασίες μεταξύ του ίδιου, της συντρόφου του και του παιδιού τους;

Απώτερος σκοπός της όλης προσπάθειας είναι να σκιαγραφηθεί η εμπειρία της μετάβασης στο «γίγνεσθαι-πατέρας» ως προς τις εξής διαστάσεις:

- Εντός της εξελικτικής της πορείας, καθώς αυτή θα εκτυλίσσεται μέσα από τα αντίστοιχα διαδοχικά χρονικά στάδια της εγκυμοσύνης, του τοκετού και της επιλόχειας περιγεννητικής περιόδου- όπως συναντώνται στη σχετική βιβλιογραφία (Genesoni & Tallandini, 2009)
- Ως προς τις ενδοψυχικές διεργασίες των συμμετεχόντων (σκέψεις, συναισθήματα, αναπαραστάσεις) σε συνάρτηση με τις εμπειρίες τους, όπως αυτές μεταβάλλονται συν τω χρόνω και εκφράζονται μέσα από το λόγο τους
- Εντός της σχεσιακής συντροφικής δυναμικής, η οποία δύναται να καθορίσει το νοηματοδοτούν πλαίσιο επικοινωνίας της γονικής δυάδας και τον τρόπο που αυτή θα «υποδεχθεί» το νέο μέλος εντός της επαναπροσδιορίζοντας το ύψος της τόσο σε επίπεδο ακολουθούμενων πρακτικών όσο και σε επίπεδο συναισθημάτων (π.χ. διαδικασίες λήψης αποφάσεων, επανιεράρχηση στόχων, οριοθετήσεις μεταξύ των μελών)
- Ως προς τη δομούμενη σταδιακά σχέση και τον αναπτυσσόμενο ξεχωριστό δεσμό με το παιδί

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Σε συνάρτηση με τις ισχύουσες εξωτερικές οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες, ειδικά ως προς τον τρόπο και τον βαθμό που μπορούν να καθορίσουν αλλά και να αναδιαμορφώσουν τον τρόπο λειτουργίας και σχετίζεσθαι τόσο εντός της πυρηνικής οικογένειας όσο και μεταξύ της τελευταίας και της ευρύτερης οικογενειακής δυναμικής (π.χ. με τις οικογένειες καταγωγής)

Οι βασικές υποθέσεις που υποστηρίζουν τα ανωτέρω ερευνητικά ερωτήματα επί της ουσίας προέρχονται από τη σύμμιξη της υποκειμενικής και διαπροσωπικής διάστασης που χαρακτηρίζει κάθε ψυχοκοινωνικό φαινόμενο, και παραμένουν ανοικτές προς διερεύνηση και εμπλουτισμό. Ειδικότερα εδώ ως προς την πατρότητα, προϋποτίθεται πως η άσκησή της ενέχει την ικανότητα του πατέρα να ενστερνιστεί τη λειτουργία που του αναλογεί σε συμβολικό επίπεδο προκειμένου να μπορέσει να τη διαμορφώσει και να την εκφράσει μέσα στο σύστημα του ζευγαριού πριν αλλά και μετά τη γέννηση του παιδιού. Ο τρόπος που αυτό θα γίνει επηρεάζεται τόσο από τη συγκεκριμένη δομή προσωπικότητας, την προσωπική ιστορία και το σύστημα αναπαραστάσεων του άντρα / πατέρα (στοιχεία που θα καθορίσουν τον τρόπο που θα βιώσει την εγκυμοσύνη της συντρόφου του και τον ερχομό του παιδιού του στον κόσμο), όσο και από τα ισχύοντα κοινωνικά προκαθορισμένα σχήματα και πολιτισμικές προδιαγραφές (που επηρεάζουν την αντιλαμβανόμενη στάση του γύρω από τους ρόλους των φύλων, τη θέση εντός της πυρηνικής οικογένειας αλλά και τη σχέση με τις οικογένειες καταγωγής). Αυτό που μένει να διερευνηθεί είναι ο βαθμός συνοχής αλλά και αντίφασης μεταξύ των ανωτέρω όψεων στον εκφερόμενο λόγο των συμμετεχόντων, υποδεικνύοντας άλλοτε την αντιφατικότητα και την ασάφεια που χαρακτηρίζουν τη διαμόρφωση του πατρικού πεδίου και άλλοτε την ικανότητα επανανοηματοδότησης της προσωπικής τους ιστορίας και ταυτότητας.

Κεφάλαιο 3

Μεθοδολογία

3.1 Μεθοδολογική προσέγγιση

Πρωταρχικό μέλημα οποιασδήποτε ερευνητικής προσπάθειας αποτελεί η επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης η οποία να ανταποκρίνεται στο υπό μελέτη φαινόμενο, το είδος των ερωτημάτων που τίθενται στο προσκήνιο και τους επαγόμενους ερευνητικούς στόχους. Η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης μεθοδολογικής γραμμής συνεπάγεται, ταυτόχρονα, και την αποδοχή και κατάλληλη πρακτική εφαρμογή κατά την υλοποίηση της ερευνητικής διαδικασίας των βαθύτερων θεωρητικών παραδοχών που στοιχειοθετούν την εν λόγω μεθοδολογία (Crotty, 1998) και αφορούν στη φύση της επιστημονικής γνώσης και της κοινωνικής πραγματικότητας, συνδέοντας «τα ζητήματα του θεωρητικού και αφαιρετικού επιπέδου της επιστημολογίας με το μηχανικό επίπεδο των τεχνικών ή μεθόδων έρευνας» (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σελ. 17).

Στην παρούσα έρευνα θεωρήθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί η ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση και, πιο συγκεκριμένα, η ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση (ΕΦΑ), η οποία αποτελεί από τις πλέον ευρέως χρησιμοποιούμενες μεθόδους στον τομέα της ψυχολογικής έρευνας (Howitt, 2016) και της κλινικής ψυχολογίας ειδικότερα (Biggerstaff & Thompson, 2008).

Η ποιοτική μεθοδολογία ως μια συστηματική, αναστοχαστική ερμηνεία μη αριθμητικών πολυσύνθετων δεδομένων (Ιωσηφίδης, 2008) ενδείκνυται για την εξέταση διερευνητικών και ανοιχτών προς απάντηση ερωτημάτων, αξιοποιώντας στρατηγικές ανάλυσης που κύριο στόχο έχουν την ανάδυση νοήματος και την κατανόηση της υποκειμενικής εμπειρίας παρά την στατιστική παραμετροποίηση (Elliot & Timulak, 2005). Οι Barker, Pistrang & Elliott (2002) μάλιστα υποστηρίζουν ότι η αξιοποίηση των διερευνητικών ερωτημάτων που επιτρέπουν τα ποιοτικότερα μεθοδολογικά πρωτόκολλα καθίσταται ιδιαίτερα πολύτιμη σε περιπτώσεις όπου το υπό μελέτη φαινόμενο δεν έχει τύχει έντονου ερευνητικού ενδιαφέροντος ή είναι ιδιαίτερος σύνθετο, καθώς και σε περιπτώσεις όπου η υπάρχουσα ερευνητική βιβλιογραφία παρουσιάζει συγχυτικά ή αντιφατικά ευρήματα.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Εντός του γενικότερου αυτού πλαισίου αναφοράς, η ΕΦΑ αποτελεί μια φαινομενολογική προσέγγιση δεδομένου ότι περιλαμβάνει τη λεπτομερή εξέταση της προσωπικής εμπειρίας και αντίληψης ενός γεγονότος ή μιας συνθήκης, σε αντιδιαστολή με την προσπάθεια μιας αντικειμενικής, αυστηρά ελεγχόμενης παρουσίας του υπο εξέταση κάθε φορά φαινομένου. Βασικό σκοπό της αποτελεί η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι συμμετέχοντες της έρευνας κατανοούν τόσο την εξωτερική –κοινωνική όσο και την εσωτερική- ψυχική πραγματικότητα όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις εμπειρίες τους, τις σκέψεις και τα συναισθήματα που τις συνοδεύουν (Smith & Osborn, 2008). Δανειζόμενοι τον όρο του Taylor (1985) οι Pietkiewicz & Smith (2014) περιγράφουν τα υποκείμενα ως «αυτο-ερμηνεύοντα όντα» τα οποία μετέχουν δυναμικά στην επεξεργασία και αποκωδικοποίηση της προσωπικής τους εμπειρίας. Υπό αυτό το πρίσμα, οι θεωρητικές καταβολές της ΕΦΑ προέρχονται από τους επιστημολογικούς χώρους της φαινομενολογίας, της ερμηνευτικής και της ιδιογραφίας.

Πιο συγκεκριμένα, η φαινομενολογία, όπως αναπτύχθηκε ως ειδητική φιλοσοφική προσέγγιση από τον Husserl, τον Heidegger, τον Merleau- Ponty και τον Sartre, ενδιαφέρεται για τον εντοπισμό των ειδικών και ουσιωδών εκείνων χαρακτηριστικών που καθιστούν τα φαινόμενα και τις εμπειρίες των υποκειμένων διακριτές και ξεχωριστές (Pietkiewicz & Smith, 2014). Ο Husserl συγκεκριμένα ενδιαφερόταν να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο κάποιος θα μπορούσε να έχει επίγνωση της εμπειρίας του από ένα φαινόμενο, ενώ ο Merleau- Ponty επεσήμανε το ρόλο του ίδιου του σώματος στη σχέση των ανθρώπων με τον κόσμο, χαρακτηρίζοντάς το ως το όχημα μέσω του οποίου αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους και επικοινωνούν. Τέλος, ο Sartre υποστήριξε ότι η προσωπική εμπειρία- θέλοντας να αναδείξει τον καίριο, δυναμικό και διαρκώς μεταβαλλόμενο χαρακτήρα της- προηγείται της αίσθησης, ενώ θεώρησε τα πράγματα που απουσιάζουν ως εξίσου σημαντικά με τα παρόντα για τον καθορισμό του πώς αντιλαμβάνεται κανείς τον εαυτό του και τον κόσμο (Moran, 2013).

Προχωρώντας το συλλογισμό του Husserl, ο Martin Heidegger (1962, στους Pietkiewicz & Smith, 2014) έθεσε τα θεμέλια για μια περισσότερο ερμηνευτική διάσταση της φαινομενολογικής προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της προσωπικής εμπειρίας των ατόμων είναι η απόπειρα ερμηνείας της. Το κομβικό στοιχείο σε αυτή την εκδοχή της

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

φαινομενολογίας είναι η παραδοχή ότι η περιγραφή ενός φαινομένου και η ερμηνεία του αποτελούν μια αδιασπάστη ενότητα, δεδομένου ότι η περιγραφή εξ ορισμού δεν αποτελεί παρά μια ερμηνευτική απόπειρα. Με παρόμοιο τρόπο, η κατανόηση εκ μέρους μας ενός φαινομένου δεν καθίσταται δυνατή παρά μόνο μέσα από κάποιες προκαταρκτικές υποθέσεις που το κάθε υποκείμενο σχηματοποιεί για το νόημα που προσπαθεί να κατανοήσει. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια κυκλική και ανατροφοδοτούμενη διαδικασία γνωστή και ως «ερμηνευτικός κύκλος» (Schleiermacher, 1998), κατά τον οποίο η κατανόηση απαιτεί μια ανακυκλωτική διεργασία ανάμεσα σε μια αρχική υπόθεση και στην ερμηνεία της και τούμπαλιν (Willig, 2013). Κατ' επέκταση του ανωτέρω συλλογισμού, η ΕΦΑ διακρίνεται για την παραδοχή του ανέφικτου της άμεσης πρόσβασης στην προσωπική εμπειρία λόγω του αναπόδραστου της ερμηνευτικής φύσης που έχει εκ προοιμίου η οποιαδήποτε περιγραφική απόπειρα, στην οποία παρεμβάλλεται τόσο το προσωπικό φίλτρο και η οπτική του ερευνητή όσο και η μοναδική και δυναμική φύση της διαντίδρασής του με τον κάθε συμμετέχοντα ξεχωριστά. Εξάλλου, ο ίδιος ο Smith (1997) περιγράφει την ΕΦΑ ως «μια προσπάθεια να αποκαλύψει (κανείς) τα νοήματα που περιέχονται στο λόγο των υποκειμένων ... μέσα από μια διαδικασία ερμηνευτικής εμπλοκής (του ερευνητή) με το κείμενο και τα χειρόγραφα» (σελ. 189).

Το τελικό προϊόν της ΕΦΑ είναι η ερμηνεία της υποκειμενικής πραγματικότητας του κάθε συμμετέχοντα, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως σκεπτόμενο, συναισθηματικό, ομιλών βιολογικό ον στο οποίο οι σκέψεις, η συμπεριφορά και η συνοδός συναισθηματική του κατάσταση βρίσκονται σε μια δυναμική συνθήκη αλληλεξάρτησης. Η λεπτομερής μελέτη της ξεχωριστής εμπειρίας του κάθε ατόμου και του νοήματος που το άτομο δίνει σε αυτό που του συμβαίνει αποτελεί και το βασικό λόγο που η ΕΦΑ χαρακτηρίζεται ως ιδιογραφική ερευνητική μέθοδος (Smith, Flowers & Larkin, 2009), της οποίας βασικός θεμελιωτής θεωρείται ο Gordon Willard Allport (Ashworth, 2007). Μία από τις βασικές πτυχές της ιδιογραφικής προσέγγισης είναι η δέσμευσή της στην προσεκτική και ενδελεχή ανάλυση των δεδομένων που προκύπτουν από κάθε υποκείμενο ξεχωριστά αποφεύγοντας πρώιμες γενικευτικές δηλώσεις, όπως συμβαίνει κατά κόρον στη νομοθετική επιστημολογική γραμμή που επιτάσσουν άλλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις (Pietkiewicz & Smith, 2014; Smith, Harré, & Van Langenhove, 1995).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Οι ανωτέρω μεθοδολογικές και επιστημολογικές επισημάνσεις θεωρείται ότι βρίσκουν γόνιμο έδαφος εφαρμογής στην παρούσα ερευνητική απόπειρα. Ειδικότερα, η καταλληλότητα της ΕΦΑ σε τομείς ερευνητικού ενδιαφέροντος που χαρακτηρίζονται από καινοτομία, συνθετότητα και δυναμικότητα όπου το υπό μελέτη φαινόμενο προσπαθεί να προσεγγιστεί μέσα από την κατανόηση της προσωπικής εμπειρίας των συμμετεχόντων με ό,τι αυτή περιλαμβάνει από πλευράς αντίληψης και νοηματοδότησης της εξωτερικής αλλά και ενδοψυχικής πραγματικότητας (Smith & Osborn, 2008) βρίσκεται σε συντονισμό με τον απώτερο ερευνητικό σκοπό να σκιαγραφηθεί η εμπειρία της μετάβασης στο «γίγνεσθαι-πατέρα» μέσα από αυτό που λέγεται για αυτή.

Στο σημείο αυτό κρίνεται χρήσιμο να διευκρινιστεί το εξής: η ΕΦΑ ως ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση διέπεται από συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές- οι οποίες ακολουθήθηκαν και στην παρούσα έρευνα, όπως αναλύονται παρακάτω- σε ό,τι αφορά στη δειγματοληψία, το μέγεθος του δείγματος, τα μέσα συλλογής των δεδομένων αλλά και τον τρόπο ανάλυσής τους, σύμφωνα με τον οποίο σκοπός είναι η στοιχειοθέτηση της νοηματοδότησης της προσωπικής εμπειρίας των συμμετεχόντων. Ωστόσο, δεδομένου ότι εντός της ΕΦΑ είναι δυνατή η αξιοποίηση, σε δεύτερο χρόνο, διαφόρων ερμηνευτικών στάσεων που να προσαρμόζονται από τον εκάστοτε ερευνητή ανάλογα με τις ειδικές ερευνητικές στοχεύσεις (Pietkiewicz & Smith, 2014; Willig, 2013), στην παρούσα προσπάθεια θα επιχειρηθεί, για λόγους πληρέστερης επισκόπησης των αναδεικνυόμενων αποτελεσμάτων, μια ψυχοδυναμική συνθετική προσέγγισή τους με τρόπο που να διαφωτίζει τις ειδικότερες πτυχές του υπό μελέτη φαινομένου και ταυτόχρονα να επιτρέπει την αναγωγή τους σε ανώτερου επιπέδου ψυχολογικές και θεωρητικές προεκτάσεις.

3.2 Δείγμα – Συμμετέχοντες

3.2.1 Σκεπτικό δειγματοληψίας - κριτήρια συμπερίληψης. Όπως ελέχθη και παραπάνω, σκοπός της ποιοτικής μεθοδολογίας δεν είναι η γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων στο πλαίσιο μιας στρωματοποιημένης ή τυχαίας δειγματοληπτικής διαδικασίας (Elliott & Timulak, 2005). Αντιθέτως, βασικός σκοπός της είναι να υπάρξει εκείνος ο αριθμός ατόμων που να είναι αρκετά ευρύς και του οποίου

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες ταυτόχρονα τα δεδομένα να τύχουν ενδελεχούς ανάλυσης ώστε να έχουν καλυφθεί επαρκώς οι σημαντικότερες διαστάσεις και παραλλαγές του υπό μελέτη φαινομένου.

Πάνω σε αυτή τη βάση εύκολα γίνεται αντιληπτό πως δεν υπάρχει μία και μοναδική, απόλυτα καθορισμένη πολιτική σε ό,τι αφορά στον αριθμό των συμμετεχόντων που οφείλει να λαμβάνει μέρος σε μια αντίστοιχη ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνα. Για τον καθορισμό ωστόσο του μεγέθους του δείγματος στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια λήφθηκε υπόψη η βασική διακριτική μεθοδολογική γραμμή που επιτάσσει η ΕΦΑ, που αφορά στο λεπτομερή ερμηνευτικό και σε βάθος χειρισμό των αναδυόμενων ερευνητικών δεδομένων αξιοποιώντας ως κατάλληλο κριτήριο αυτό του δειγματοληπτικού κορεσμού (Strauss & Corbin, 1998). Το κριτήριο αυτό προβλέπει την ένταξη συμμετεχόντων εντός της ερευνητικής διαδικασίας μέχρι το σημείο που τα νέα συλλεγόμενα δεδομένα δεν προσθέτουν κάτι σημαντικά διαφοροποιητικό στα ήδη υπάρχοντα. Το εν λόγω κριτήριο κρίθηκε εκ μέρους του ερευνητή ως η καλύτερη δυνατή συμβιβαστική απόφαση η οποία συμβαδίζει με τις ειδικότερες κατευθυντήριες μεθοδολογικές αρχές της ΕΦΑ αλλά και τις γενικότερες δειγματοληπτικές αρχές που προβλέπει η ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται το απύθμενο της προσωπικής υποκειμενικής εμπειρίας που θα μπορούσε να εμπλουτίσει περαιτέρω το τελικό ερευνητικό προϊόν.

Σε ό,τι αφορά στη δειγματοληπτική μέθοδο, χρησιμοποιήθηκε αυτή της σκόπιμης δειγματοληψίας (*purposive sampling*) (Creswell, 1998), μέσω της οποίας τα άτομα που θα συμμετάσχουν στην έρευνα επιλέγονται με βάση τα κριτήρια που καθορίζονται από το βασικό ερευνητικό ερώτημα. Αυτό υποδηλώνει τη σχετική ομοιογένεια του δείγματος που αξιοποιείται εντός της ΕΦΑ στο βαθμό που οι συμμετέχοντες μοιράζονται την εμπειρία μιας κοινής συνθήκης, ενός χαρακτηριστικού ή ενός γεγονότος για το οποίο και ερωτώνται σχετικά (Pietkiewicz & Smith, 2014; Smith & Osborn, 2008; Willig, 2013).

Στην παρούσα έρευνα βασικά κριτήρια συμπερίληψης στην έρευνα αποτέλεσαν α) η απόκτηση της πατρικής ιδιότητας για πρώτη φορά από ενήλικες άνδρες τα παιδιά των οποίων δεν θα ξεπερνούν το τέταρτο έτος της ηλικίας, καθώς και β) η συμβίωση του πατέρα με τη μητέρα του παιδιού. Ως προς το πρώτο σκέλος, το εν λόγω ηλικιακό όριο τίθεται με δεδομένο ότι από πλευράς θεωρητικής αλλά και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ερευνητικής βιβλιογραφίας ο πατέρας ανέκαθεν αρχίζει να «παρουσιάζεται» εμφανέστερα από το 3ο έτος της ηλικίας και έπειτα οπότε και συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του ηθικού συστήματος του παιδιού, την ανάπτυξη της αυτονομίας του αλλά και τη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου του (Diamond, 1998; Κόντου, 2004). Υπό αυτή την έννοια, η ξεχωριστή και σε βάθος μελέτη της θέσης αλλά και της λειτουργίας του πατέρα την πρώτη τριετία ζωής του παιδιού δύναται να αναδείξει και κυρίως, να εμπλουτίσει την ήδη υπάρχουσα ερευνητική προσπάθεια με ποιοτικά διακριτές παραμέτρους. Ως προς το δεύτερο σκέλος, η συμπερίληψη στην έρευνα μορφών οικογένειας που δεν προϋποθέτουν τη συγκατοίκηση του γονικού-συντροφικού ζεύγους εκτιμάται ότι θα περιέπλεκε σε μεγάλο βαθμό την ανάλυση των δεδομένων και πιθανόν να αποπροσανατόλιζε από τον αρχικό ερευνητικό σκοπό, ο οποίος σε πρώτο χρόνο κρίθηκε σκόπιμο να επικεντρωθεί στη μελέτη της πατρικής ταυτότητας και λειτουργίας εντός ενός συγκεκριμένου πυρηνικού οικογενειακού σχήματος.

3.2.2 Χαρακτηριστικά δείγματος. Το δείγμα αποτελείται από 9 ενήλικες άντρες ηλικίας 29-38 ετών, μέσου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου οι οποίοι στην παρούσα φάση διαμένουν σε αστικά κέντρα εντός Ελλάδας (Αθήνα και τρεις επαρχιακές πόλεις) και έχουν σταθερή επαγγελματική απασχόληση, είτε στο δημόσιο (τέσσερα άτομα) είτε στον ιδιωτικό τομέα (πέντε άτομα). Αναφορικά με τα παιδιά τους, πρόκειται για αγόρια (πέντε) και κορίτσια (πέντε) των οποίων οι ηλικίες κυμαίνονται ακολουθώντας την ανωτέρω αναλυόμενη συμπεριληπτική γραμμή- μεταξύ 15 και 36 μηνών. Για όλους τους συμμετέχοντες ισχύει το κριτήριο της απόκτησης της πατρικής ιδιότητας για πρώτη φορά, κριτήριο που κατοχυρώνει τη διερεύνηση του βασικού ερευνητικού ερωτημάτων και τη σχετική ομοιογένεια που είναι επιθυμητό να διέπει το δείγμα σε ανάλογα ερευνητικά πρωτόκολλα (Willig, 2013). Μεταξύ των συμμετεχόντων περιλαμβάνεται ένας πατέρας διδύμων, σε αντιδιαστολή με τους υπόλοιπους οι οποίοι έχουν αποκτήσει ένα παιδί από μία γέννα. Η συγκεκριμένη διαφοροποίηση, παρότι σημαντική, δεδομένου ότι πληροί το βασικό κριτήριο συμπερίληψης στην έρευνα κρίθηκε χρήσιμο να αξιοποιηθεί εποικοδομητικά για τους παρόντες ερευνητικούς σκοπούς, εμπλουτίζοντας το αναδυόμενο ποιοτικό υλικό προς την ιδιογραφική γραμμή που υποστηρίζει η ΕΦΑ.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί παρουσιάζονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων με τη χρήση ψευδωνύμων, τα οποία χρησιμοποιούνται και στην ανάλυση των αποτελεσμάτων για λόγους ανωνυμίας και διαφύλαξης της εμπιστευτικότητας.

Πίνακας 1. Βασικά στοιχεία περιγραφής συμμετεχόντων

Στοιχεία πατέρα				Στοιχεία παιδιού	
Όνομα	Ηλικία	Επάγγελμα- Τομέας απασχόλησης	Διαμονή	Ηλικία (μήνες)	Φύλο
Γρηγόρης	30	Δημόσιος Υπάλληλος	Επαρχιακή πόλη	20	Αγόρι
Μπάμπης	33	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Επαρχιακή πόλη	12	Αγόρι
Έκτορας	33	Δημόσιος Υπάλληλος	Αθήνα	36	Κορίτσι Κορίτσι
Γιάννης	38	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Επαρχιακή πόλη	15	Κορίτσι
Μενέλαος	32	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Αθήνα	36	Κορίτσι
Κυριάκος	30	Δημόσιος Υπάλληλος	Επαρχιακή πόλη	15	Αγόρι
Αντώνης	33	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Επαρχιακή πόλη	14	Αγόρι
Γεράσιμος	36	Δημόσιος Υπάλληλος	Αθήνα	36	Κορίτσι
Ντίνος	32	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Αθήνα	27	Κορίτσι

3.3 Μέσα και διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ημι-δομημένη, σε βάθος συνέντευξη η οποία αποτελεί μια ευρέως χρησιμοποιούμενη μέθοδος για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων σε έρευνες που ακολουθούν τη μεθοδολογική προσέγγιση της ΕΦΑ (Smith & Osborn, 2008). Η ημι-δομημένη συνέντευξη παρέχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ένας γόνιμος διάλογος μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου κατά τον οποίο οι ερωτήσεις που γίνονται από τον πρώτο στο δεύτερο δύνανται να τροποποιηθούν από το ύφος και το περιεχόμενο των απαντήσεων του δεύτερου, παρέχοντας έτσι το πλεονέκτημα να αναδυθούν και να τύχουν επεξεργασίας περιοχές ερευνητικού ενδιαφέροντος που σε αντίθετη περίπτωση θα αντιμετωπίζονταν περιφερειακά ή/ και θα προσπερνούσαν. Πέραν αυτού, ο ερωτώμενος αναγνωρίζεται

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ως ο «εμπειρικός ειδικός» (Smith & Osborn, 2008, σελ. 59) του υπό μελέτη φαινομένου και ως εκ τούτου είναι χρήσιμο να του δίνεται ο μέγιστος δυνατός χώρος και χρόνος να μοιραστεί την προσωπική του εμπειρία με τρόπο που θα αυξήσει την προσβασιμότητα του ερευνητή σε πλουσιότερες πηγές δεδομένων. Μέσω των ερωτήσεων της συνέντευξης και της παρακίνησης από τον ερευνητή να καταθέσει την προσωπική ξεχωριστή του εμπειρία, ο εκάστοτε συμμετέχων ισχυροποιείται κατέχοντας τη θέση ενός οιασδήποτε συν-ερευνητή που επηρεάζει και καθορίζει τη ροή της συζήτησης (Elliott & Timulak, 2005), ενώ παράλληλα έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει μια πληρέστερη αναστοχαστική οπτική του βιώματός του (πρόκειται δηλαδή για μια διπλής κατεύθυνσης – εξωτερικά και εσωτερικά- διερευνητική συνθήκη).

Η συνέντευξη που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα αποτελείται από μια σειρά βασικών ερωτήσεων οι οποίες συνοδεύονταν από διερευνητικές με στόχο την εμβάθυνση στο προσωπικό βίωμα των συμμετεχόντων, και προσαρμόζονταν στις κατά περίπτωση αναδυόμενες σημαντικές θεματικές (Smith & Osborn, 2008). Ο πλήρης οδηγός της συνέντευξης μπορεί να αναζητηθεί στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

Οι ερωτήσεις που αφορούσαν στα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων έγιναν στην αρχή της συνέντευξης και αφότου τους είχαν δοθεί, όπως συστήνεται, από πλευράς του ερευνητή πληροφορίες γύρω από την επαγγελματική του ιδιότητα, το στόχο της έρευνας και τη διασφάλιση της ανωνυμίας και του απορρήτου (Howitt, 2016). Η διαδοχή αυτή είχε ως σκοπό να διευκολυνθεί και να ενισχυθεί το αίσθημα εξοικείωσης και εμπιστοσύνης των συμμετεχόντων με τον ερευνητή και να γίνει σταδιακά η εισαγωγή τους στο κυρίως μέρος της συζήτησης με τρόπο που θα εμπλουτίσει το παραγόμενο υλικό.

Σε αρκετά σημεία των συνεντεύξεων κρίθηκε χρήσιμο από τον ερευνητή να αξιοποιήσει τη σιωπή ούτως ώστε να ενισχύσει το αίσθημα ελέγχου των συμμετεχόντων και κατ' επέκταση τον αυθορμητισμό τους δίνοντας χώρο στον προσωπικό τους αναστοχασμό (Miller & Crabtree, 1999a). Σύντονη εξάλλου με την παραπάνω θέση μοιάζει και η άποψη που διατυπώνει ο Grawitz (2006) χαρακτηρίζοντας τις συνεντεύξεις ως «ζωντανές τεχνικές», μεταθέτοντας το κέντρο

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

βάρους στον ερευνητή ως το βασικό ερευνητικό εργαλείο το οποίο και διαποτίζεται από την προσωπική του στάση.

Για τη μεγιστοποίηση της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων (Robson, 2010) πραγματοποιήθηκαν τρεις πιλοτικές συνεντεύξεις, κατά τις οποίες δόθηκε η δυνατότητα στον ερευνητή να εντοπίσει και να προβεί σε μικρές τροποποιήσεις σε ό,τι αφορά στη διατύπωση συγκεκριμένων ερωτημάτων αλλά και να βελτιώσει την τεχνική του προς όφελος του αναδυόμενου υλικού των συνεντεύξεων. Δεδομένου, ωστόσο, ότι και στις τρεις αυτές πιλοτικές συνεντεύξεις δεν υπήρξαν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον αριθμό και το περιεχόμενο των ερωτημάτων και συνυπολογίζοντας το πλούσιο υλικό που παρήχθη από τους συμμετέχοντες, κρίθηκε χρήσιμο οι εν λόγω συνεντεύξεις να συμπεριληφθούν στην κωδικοποίηση και την ανάλυση των δεδομένων και κατ' επέκταση και στα τελικά αποτελέσματα.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τον Απρίλιο του 2018 έως και τον Ιούλιο του 2018. Ο ερευνητής, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις που προτάσσει η μέθοδος της σκόπιμης δειγματοληψίας και που περιγράφησαν ανωτέρω, ήρθε σε επαφή με υποψήφιους συμμετέχοντες οι οποίοι πληρούσαν τα κριτήρια συμπερίληψης, διερευνώντας την αρχική τους πρόθεση και διαθεσιμότητα συμμετοχής στην έρευνα. Σε δεύτερο χρόνο προγραμματίστηκαν εκ του σύνεγγυς 7 από τις 9 συναντήσεις, για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων πρόσωπο με πρόσωπο σε ώρα και ημέρα όπου ήταν βολική για τους συμμετέχοντες και σε μέρος γνώριμο και οικείο για τους ίδιους. Σκοπός της ανωτέρω συνθήκης ήταν να διευκολυνθεί η αφηγηματική ελευθερία των ατόμων διασφαλίζοντας το απαραίτητο αίσθημα άνεσης αλλά και την απουσία εξωτερικών διασπαστικών παρεμβολών σύμφωνα με τις προτεινόμενες μεθοδολογικές αρχές (Λυδάκη, 2012; Miller & Crabtree, 1999a).

Δύο συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση διαδικτυακών οπτικοακουστικών μέσων (Skype), λόγω της γεωγραφικής απόστασης μεταξύ του τοπού διαμονής του ερευνητή και του αντίστοιχου των συμμετεχόντων. Παρότι η συνέντευξη που γίνεται δια ζώσης θεωρείται σε γενικές γραμμές προτιμότερη από άλλες εναλλακτικές, υπάρχει μια αυξανόμενη βιβλιογραφική υποστήριξη της χρήσης ακουστικών ή οπτικοακουστικών μέσων (Cook, White, Stuart & Magliocco, 2003; Robson, 2010). Χωρίς να παραγνωρίζονται οι όποιες δυσκολίες ή ελλείψεις μπορεί να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

επηρεάζουν τη διάδραση μεταξύ συνεντευκτή και συνεντευξιαζόμενου, οι συνεντεύξεις που δεν περιλαμβάνουν τη φυσική ταυτόχρονη παρουσία των ανωτέρω μοιάζει να μη στερούνται ούτε από πλευράς πλούτου των συλλεχθέντων δεδομένων ούτε από πλευράς διάρκειας, γεγονός που καθιστά τη συγκεκριμένη συνθήκη εξίσου προτιμητέα σε ανάλογο ερευνητικού και μεθοδολογικού προσανατολισμού πρωτόκολλα, συμπεριλαμβανομένης της ΕΦΑ (Coates, Ayers & de Visser, 2014; Tsekeris et al., 2017).

Σύντομη με την παραπάνω θέση είναι και η εμπειρία του ερευνητή στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια. Τόσο οι δια ζώσης συνεντεύξεις όσο και εκείνες που διεξήχθησαν με τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων δεν απέκλιναν ως προς τη χρονική τους διάρκεια ούτε και ως προς την πυκνότητα του περιεχομένου τους. Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε μεταξύ 59 και 75 λεπτών, χρόνος που εμπίπτει στην αναμενόμενη διάρκεια των 40 έως 120 λεπτών που προτείνεται από τη Willig (2013) ανάλογα με την υπό μελέτη θεματική, την προθυμία και την ικανότητα των συμμετεχόντων να καταθέσουν την εμπειρία τους σε αντίστοιχες έρευνες.

Στην αρχή κάθε συνέντευξης, οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν για το σκοπό της έρευνας και στη συνέχεια για τη διαδικασία με την οποία θα διεξαχθεί η συνέντευξη με προφορική και γραπτή επισήμανση περί της μαγνητοφώνησης αλλά και της διασφάλισης της ανωνυμίας και του απορρήτου επί του υλικού. Στη συνέχεια δινόταν χρόνος για τη διατύπωση πιθανών αποριών ή ερωτήσεων εκ μέρους τους και τους ζητούνταν η ενυπόγραφη συγκατάθεσή τους στο «Έντυπο συναίνεση συμμετοχής σε Έρευνα». Για τις συνεντεύξεις που διεξήχθησαν εξ αποστάσεως, υπήρξε μια πρώτη τηλεφωνική επικοινωνία με τους υποψήφιους συμμετέχοντες κατά την οποία οι τελευταίοι ενημερώθηκαν για το σκοπό και τη διαδικασία της συνέντευξης, και τους εστάλη σε ηλεκτρονική μορφή το σχετικό έντυπο με την οδηγία να επιστραφεί στον ερευνητή ενυπόγραφο. Σε δεύτερο χρόνο, προγραμματίστηκε η συνέντευξη με τους δύο συμμετέχοντες ακολουθώντας το ίδιο σκεπτικό που τηρήθηκε και στις υπόλοιπες και που αναλύθηκε παραπάνω.

Στο τέλος της κάθε συνέντευξης, δεδομένης της ανάδυσης προσωπικού και πλούσιου υλικού που συνήθως ενέχει μια τέτοια διαδικασία (Miller & Crabtree, 1999a), δόθηκε χώρος και χρόνος στους συμμετέχοντες να εκφράσουν πιθανές απορίες που τους δημιουργήθηκαν γύρω από τη έρευνα με το πέρας της συνέντευξης

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αλλά και να καταθέσουν την προσωπική τους εμπειρία από αυτή. Η εν λόγω στρατηγική ενδείκνυται σε αντίστοιχα ερευνητικά εγχειρήματα, καθότι παρέχει τη δυνατότητα τόσο στους συνεντευξιζόμενους να σχηματοποιήσουν μια συνθετότερη και από απόσταση οπτική για τα όσα οι ίδιοι μοιράστηκαν, όσο και στον ερευνητή να σημειώσει πιθανές συναισθηματικές αντιδράσεις των συμμετεχόντων που θα βοηθήσουν ενδεχομένως στην περαιτέρω κατανόηση του συλλεχθέντος υλικού (Howitt, 2016; Miller & Crabtree, 1999a). Στην παρούσα έρευνα, οι συμμετέχοντες φάνηκαν να διακινούνται θετικά από την εμπειρία της συνέντευξης επισημαίνοντας κυρίως την ευκαιρία που είχαν μέσω αυτής να εκφράσουν και να ακούσουν συγκεντρωμένα, πράγματα που μέχρι πρότινος μπορεί να τους είχαν απασχολήσει αποσπασματικά.

3.4 Κωδικοποίηση και ανάλυση των δεδομένων

Σε πρώτο στάδιο, διενεργήθηκε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων με ακρίβεια ως προς το περιεχόμενο του λόγου των συμμετεχόντων και με την παράλληλη καταγραφή των όποιων εξωλεκτικών στοιχείων (παύσεις, αυξομειώσεις στην ένταση της φωνής) απέδιδαν με μεγαλύτερη πιστότητα το συλλεχθέν υλικό, ακλουθώντας τις οδηγίες που προτείνουν οι Biggerstaff & Thompson (2008). Η ανάλυση των δεδομένων ακολούθησε την προτεινόμενη από τους Smith & Osborn (2008) πορεία των έξι σταδίων η οποία και επεξηγείται παρακάτω.

Στο πρώτο βήμα ο ερευνητής προέβη στην επαναλαμβανόμενη ανάγνωση του κάθε κειμένου ξεχωριστά για λόγους εξοικείωσης του ερευνητή με το υλικό, και το σχολιασμό γραμμή- γραμμή του κάθε κειμένου με σκοπό τη σύνοψη, την παράφραση, τη συνειρμική σύνδεση τμημάτων ή σκέψεων, και την ανάδειξη ομοιοτήτων, διαφορών ή αντιφάσεων. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στα σημαντικά θέματα που περιγράφηκαν, στη δομή και τη χρήση της γλώσσας και στο περιεχόμενο των λεγομένων του κάθε συμμετέχοντα με σκοπό τη μείωση του «θορύβου» του πρωτογενούς υλικού. Στο δεύτερο βήμα έγινε προσπάθεια μείωσης και σύμπτυξης των σχολίων που έχουν προκύψει κατά το πρώτο στάδιο με σκοπό τη δημιουργία ευρύτερων θεμάτων. Σκοπό της εν λόγω διαδικασίας αποτέλεσε η σταδιακή απομάκρυνση από το πρωτογενές υλικό της συνέντευξης, χωρίς ωστόσο να χαθεί η επαφή μαζί του, και η ανάδυση ανωτέρου επιπέδου θεμάτων τα οποία ταυτόχρονα θα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

επέτρεπαν σε δεύτερο χρόνο θεωρητικές συνδέσεις εντός και μεταξύ των ξεχωριστών συνεντεύξεων αλλά και θα συνέχιζαν να στηρίζονται στη μοναδικότητα που αυτές ενέχουν.

Στο τρίτο στάδιο τα θέματα που προέκυψαν από την ανάλυση των προηγούμενων σταδίων ενοποιήθηκαν και ομαδοποιήθηκαν σε λιγότερο αποσπασματικές εννοιολογικές τοποθετήσεις. Κατά τη διαδικασία αυτή κάποια από τα θέματα που είχαν ήδη αναδυθεί κατά την επεξεργασία του πρωτογενούς υλικού της συνέντευξης ομαδοποιήθηκαν σε μία ενιαία ευρύτερη κατηγορία, ενώ κάποια από αυτά αποτέλεσαν ανωτέρου επιπέδου θεματικές ή υπερκατηγορίες. Η όλη διαδικασία φυσικά δεν έπαψε να είναι δυναμική, σταδιακή και να ενέχει παλίνδρομες κινήσεις και επανεξετάσεις του αρχικού κειμένου και των τελικών θεματικών και υπερθεματικών που είχαν προκύψει ούτως ώστε οι τελευταίες να ανταποκρίνονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στο πρωτογενές υλικό της συνέντευξης. Στο επόμενο βήμα, η ανωτέρω διαδικασία ανάλυσης επαναλήφθηκε και στις υπόλοιπες υπό μελέτη συνεντεύξεις, κατά τις οποίες- σύμφωνα πάντα με τους Smith & Osborn (2008)- μπορεί είτε να χρησιμοποιηθεί ως κατευθυντήρια δομή ή προπαρασκευή η οργάνωση των θεματικών που αναδύθηκαν στην ανάλυση της πρώτης συνέντευξης, με την προϋπόθεση και την αναγκαιότητα του μετασχηματισμού, της συμπλήρωσης ή και της ριζικής ανδιαμόρφωσής τους όποτε αυτό κρίνεται απαραίτητο, είτε η ξεχωριστή επεξεργασία της κάθε συνέντευξης χωρίς καμία αξιοποίηση της όποιας προϋπάρχουσας κωδικοποίησης. Στην εν λόγω ερευνητική προσπάθεια επιλέχθηκε ως καλύτερη δυνατή στρατηγική η μέθοδος της ευέλικτης αλλά και αυστηρά προσανατολισμένης στη μοναδικότητα του κάθε υποκειμένου αξιοποίηση της διάρθρωσης που προέκυψε κατά την ανάλυση της πρώτης συνέντευξης, η οποία όπου κρίθηκε απαραίτητο τροποποιήθηκε προσαρμοζόμενη στα δεδομένα της ξεχωριστής εμπειρίας των συμμετεχόντων.

Στο πέμπτο στάδιο, από το σύνολο του υλικού και των ποιοτικών δεδομένων που προέκυψαν προσδιορίστηκαν κοινές υπερθεματικές που θεωρήθηκε ότι εμπεριέχουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη σειρά θεματικών των ανωτέρω σταδίων ανάλυσης της κάθε συνέντευξης. Με αυτόν τον τρόπο η ανάλυση άρχισε σταδιακά, όντας την ίδια στιγμή σε επαφή με το πρωτογενές υλικό, να αποκτά μια αναγώγιμη σε θεωρητικό επίπεδο ποιότητα. Στο τελικό στάδιο της ανάλυσης, ο ερευνητής, από τη συμπτυγμένη κατηγοριοποίηση των δεδομένων που προέκυψαν

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες και έτυχαν επεξεργασίας, μετέβη εκ νέου σε μια, δευτερογενή πια, εκτενέστερη επεξεργασία και επεξήγησή τους, διαπλέκοντας τα πρωτογενή δεδομένα των συνεντεύξεων με τις ερμηνευτικές απόπειρές τους.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να διευκρινιστεί ότι η αναλυτική διεργασία εντός της ΕΦΑ αποτελεί μια δυναμική διεργασία «διπλής ερμηνευτικής» πορείας, κατά την οποία ο ερευνητής αποπειράται να κατανοήσει τους συμμετέχοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους και από τη θέση τους προσπαθούν επίσης να νοηματοδοτήσουν την εμπειρία τους. Βέβαια, η προσπάθεια κατανόησης της εμπειρίας των συμμετεχόντων είναι δυνατή μόνο μέσα από τον ενεργητικό ερμηνευτικό ρόλο του ερευνητή ο οποίος με τη σειρά του επηρεάζεται από τις δικές του προσωπικές αναπαραστάσεις, κατασκευές και εμπειρίες. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο ο εκάστοτε συμμετέχοντας δομεί και αντιλαμβάνεται την εμπειρία του χρωματίζεται αναπόφευκτα από την προσωπική ματιά και στάση του ερευνητή ο οποίος καλείται να σταθεί στα δεδομένα με περιέργεια (καχύποπτη ερμηνευτική) αλλά και μια «ενσυναισθητική» ερμηνευτική γραμμή, αναγνωρίζοντας τις προσωπικές του προκαταλήψεις και δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στο νέο προϊόν να αναδυθεί (Smith et al., 2009).

Εφόσον έχει προσεγγίσει και καταπιαστεί με τα δεδομένα της έρευνας με τρόπο ενσυναισθητικό ως προς την προσωπική εμπειρία των συμμετεχόντων και σύντονο με τις επιταγές της φαινομενολογίας, ο ερευνητής καλείται ακολουθώντας τους κανόνες της ερμηνευτικής και λαμβάνοντας την αναγκαία απόσταση από τα δεδομένα να αναζητήσει πιθανά λανθάνοντα μηνύματα (Willig, 2013), τα οποία μπορούν κάλλιστα να αποκλίνουν από αντίστοιχα ευρήματα ανάλογων ερευνών ή και να διαφοροποιούνται από την αρχική και στοιχειωδώς ορισμένη θεωρητική γραμμή (Biggerstaff & Thompson, 2008).

Στην παρούσα έρευνα ο τρόπος ανάλυσης, οργάνωσης και παρουσίασης των δεδομένων στην παρούσα έρευνα ακολούθησε την αρχή της «στοιχειώδους επάρκειας» (essential efficiency) (Elliot & Timulak, 2005), δηλαδή τα κύρια ευρήματα που ακολουθούν παρουσιάζονται με τον απλούστερο αλλά και πληρέστερο δυνατό τρόπο, χωρίς να απωλούνται οι αναφορές στις μοναδικές υποκειμενικές διαφοροποιήσεις της εμπειρίας των συμμετεχόντων.

3.5 Αναστοχαστικότητα

Το κλινικό υπόβαθρο και ενδιαφέρον για την παρούσα ερευνητική προσπάθεια που υποστηρίζεται από την αντίστοιχη κατάρτιση και ιδιότητα του ερευνητή προσδιορίζει την αναγκαιότητα για μια αναστοχαστική, σε προσωπικό και επιστημονικό επίπεδο, διεργασία η οποία σκοπό έχει να ενισχύσει περαιτέρω το γενικότερο μεθοδολογικό προσανατολισμό και εγκυρότητα του παρόντος εγχειρήματος αλλά και να εμπλουτίσει το αναδυόμενο υλικό με τη σκιαγράφηση της δυναμικής αλληλεπίδρασης του ερευνητή με τα εμπλεκόμενα μέλη της έρευνας.

Βασική αφορμή για τον ερευνητή προκειμένου να ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη θεματική αποτέλεσε η ηχηρή και ενίοτε έμμεση βιβλιογραφική και ερευνητική αποσιώπηση της πατρικής φιγούρας σε ό,τι αφορά στον ειδικότερο και ξεχωριστό δομούμενο δεσμό με το παιδί, με όποιες άμεσες και πλάγιες προεκτάσεις αυτό μπορεί να λάβει σε επίπεδο ενδοψυχικής, οικογενειακής και διαπροσωπικής πραγματικότητας και μάλιστα εντός του σύγχρονου και πολλαπλώς μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Συνάμα με αυτό, ωστόσο, δεν μπορεί να παραλειφθεί και η συμβολή βαθύτερων προσωπικών προβληματισμών και διερωτήσεων του ίδιου του ερευνητή γύρω από την έννοια της πατρότητας ως κατασκευής/ αναπαράστασης και ως μελλοντικού ευκταίου βιώματος, στοιχεία που αναπόφευκτα φέρνουν στο προσκήνιο ερωτήματα σχετικά με τα φαινόμενα μεταβίβασης από πλευράς του τελευταίου στη συγκρότηση του ερευνητικού ερωτήματος και του τρόπου προσέγγισής του. Εξάλλου, όπως εύστοχα σημειώνουν οι Δραγώνα και Ναζίρη (1995), «οι λόγοι για τους οποίους ένας ερευνητής διαλέγει ένα συγκεκριμένο ερευνητικό αντικείμενο, και όχι κάποιο άλλο, άπτονται τόσο συνειδητών όσο και ασυνειδητών κινήτρων» (σελ. 76), δήλωση που σαφώς βρίσκει εφαρμογή και έρεισμα και στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια.

Με επίγνωση του ανέφικτου της απολύτως αντικειμενικής στάσης (Adisson, 1999), αλλά και της αναγκαιότητας διαρκούς αναστοχασμού επί των όποιων προκατασκευών μπορεί να χρωματίσουν και να κατευθύνουν την πορεία της έρευνας και το αναδυόμενο υλικό (Λυδάκη, 2012; Miller & Crabtree, 1999b), επιλέχθηκε ως καταλληλότερη μέθοδος η ΕΦΑ της οποίας οι βασικές θεωρητικές παραδοχές αναλύθηκαν ανωτέρω και οι οποίες υιοθετήθηκαν στη συνέχεια κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, την ανάλυση και την τελική κατηγοριοποίηση των δεδομένων. Καθόλη τη διάρκεια της ερευνητικής προσπάθειας κρίθηκε χρήσιμο από τον ερευνητή να κρατά ημερολόγιο στο οποίο κατέγραφε σκέψεις, συναισθήματα ή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

προβληματισμούς του σε μια προσπάθεια να διατηρήσει τον απαραίτητο αναστοχασμό και ενημερότητα για τους υπο-κείμενους μηχανισμούς που μπορεί να παρέμβουν στην ερευνητική συνθήκη και να επηρεάσουν την ανάλυση των δεδομένων και την ερμηνευτική του στάση. Με αυτόν τον τρόπο και αναγνωρίζοντας τη σημασία των όποιων μεταβιβαστικών και αντιμεταβιβαστικών φαινομένων δύναται να δημιουργηθούν εντός της ερευνητικής συνθήκης που χρησιμοποιεί ως βασικό εργαλείο την ημιδομημένη συνέντευξη, ο ερευνητής προσπάθησε να διατηρήσει μια μη-κατευθυντική στάση με σκοπό να αναδειχθεί η εμπειρία των συμμετεχόντων μέσα από την αφήγησή τους.

Η ανταπόκριση των ανδρών στο αίτημα συμμετοχής στην έρευνα υπήρξε στις περισσότερες περιπτώσεις πολύ θετική. Παρά μάλιστα το επιβαρυνμένο καθημερινό πρόγραμμα πολλών εξ αυτών που σε κάποιες περιπτώσεις δυσκόλευε ή μετέθετε τον προγραμματισμό της συνάντησης, οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι έδειχναν ισχυρό κίνητρο να συμμετάσχουν προτείνοντας εναλλακτικές ημέρες και ώρες που να εξυπηρετούν και τον ίδιο τον ερευνητή, στοιχείο που πιθανόν να αντανάκλα και ένα λανθάνον πλην όμως ισχυρό αίτημα εκ μέρους τους να επξεργαστούν μέσα από τη διενεργούμενη συνέντευξη τη μετάβασή τους στην πατρότητα. Υπήρξαν συμμετέχοντες που στο τέλος της διαδικασίας εξέφρασαν την έκπληξή τους ως προς τον πλούτο της αφήγησής τους μέσω της οποίας κατέληξαν να πουν περισσότερα από ό,τι αρχικά πίστευαν, άλλοι εστίασαν κυρίως στη σφαιρικότερη και πιο σύνθετη εικόνα που η συγκεκριμένη συνθήκη τούς επέτρεψε να έχουν επί της εμπειρίας τους, ενώ υπήρξαν και περιπτώσεις συμμετεχόντων που εστίασαν στη σημαντικότητα που έχει η διερεύνηση του πατρικού βιώματος και ρόλου εκφράζοντας παράλληλα ένα έμμεσο αίσθημα «δικαίωσης» ή αποκατάστασης μιας πιο ισότιμης στάσης είτε σε σχέση με τη μητρική φιγούρα είτε σε σχέση με παλαιότερες αντιλήψεις περί της άσκησης του πατρικού ρόλου.

Το φύλο του ερευνητή είναι επίσης πιθανό να επηρέασε σημαντικά τη δυναμική που αναπτύχθηκε. Οι άνδρες συμμετέχοντες της έρευνας κλήθηκαν να εμπλακούν σε μια διεργασία εσωτερικού διαλόγου και να μοιραστούν σκέψεις, προβληματισμούς και συναισθήματα, να εκφράσουν προσωπικές απόψεις και βιώματα, να μιλήσουν για τη σχέση με τη σύζυγό τους- συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής της διάστασης- και γενικά να εκφραστούν ελεύθερα και ανοιχτά σε έναν άνδρα ερευνητή, γεγονός που είναι πιθανό να ενισχύθηκε από ταυτισιακές

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

διεργασίες που ισχυροποιούσαν το αίσθημα κατανόησης και ενσυναίσθησης. Την ίδια στιγμή, η επιστημονική ιδιότητα του ψυχολόγου μοιάζει να βοήθησε στη διατήρηση των απαραίτητων και χρήσιμων αποστάσεων, διασφαλίζοντας μια καλώς νοούμενη συμμετρία μεταξύ των ρόλων του συνεντευκτή και του ερωτώμενου.

Σε μια προσπάθεια συνολικής θεώρησης των ανωτέρω σκέψεων, είναι χρήσιμο να επισημανθεί το εξής: η βασική ερευνητική γραμμή εστίασε στην παρακολούθηση του λόγου των συμμετεχόντων και την αποκωδικοποίησή του μέσω μιας σύνθετης διαδικασίας που ενέχει, σε πρώτο χρόνο, τη τμηματική αντιμετώπισή του και, σε δεύτερο, τη σταδιακή ερμηνευτική του προσέγγιση. Απώτερος σκοπός ήταν η δημιουργία μιας σαφέστερης γενικής εικόνας πάνω στην υπό μελέτη προβληματική χωρίς να απωλούνται οι ειδικότερες προσωπικές προεκτάσεις. Ωστόσο, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, η νοηματική απόδοση του λόγου των συμμετεχόντων δεν δύναται να αποτυπώσει το σύνολο του πλούτου και της ζωντάνιας που διέκρινε τις συνεντεύξεις, αρχής γενομένης από το αδιαμφισβήτητο στοιχείο της υποκειμενικότητας του ερευνητή και της γενικότερης εμπλοκής του με το αντικείμενο της έρευνας που δύνανται να «επιβάλλουν» ένα νόημα «στο οποίο με κανένα τρόπο το υποκείμενο (της έρευνας) δεν μπορεί πια να αντιτεθεί ή να αντισταθεί» (Revault d' Allones, 1989, σελ. 78)

Υπό αυτό το πρίσμα και χωρίς να παραβλέπονται οι μεθοδολογικοί προβληματισμοί γύρω από τη συγκεκριμένη ερευνητική στρατηγική αλλά και η ειδικότερη μεταβιβαστική και αντιμεταβιβαστική δυναμική που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον ερευνητή και τους συμμετέχοντες, η παρούσα ερευνητική προσπάθεια αποσκοπεί να λειτουργήσει, μέσα από την παράλληλη παρουσίαση του ίδιου του υλικού των συνεντεύξεων, ευοδωτικά προς τη διατύπωση ερωτημάτων και υποθέσεων που αποκτούν το χαρακτήρα ενός γόνιμου προβληματισμού παρά μιας τελεσίδικης γνώσης ή επιστημονικού θέσφατου, χωρίς να χάνεται ο προσωπικός χαρακτήρας των αφηγήσεων και η κλινική προσέγγιση του υπό μελέτη φαινομένου.

Κεφάλαιο 4

Αποτελέσματα

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά και έπειτα σε βάθος τα αποτελέσματα του τελικού σταδίου της ανάλυσης των αφηγήσεων των συμμετεχόντων. Η ανάλυση του περιεχομένου και της δομής των συνεντεύξεων οδήγησε σε μια τελική σύνθεση, η οποία ενέχει στοιχεία μιας «μετα-αναλυτικής» θέσης από μέρους του ερευνητή και αποσκοπεί να μεταδώσει τα βασικά ευρήματα της ανάλυσης.

Για την πληρέστερη κατανόηση και υποστήριξη των αποτελεσμάτων παρατίθενται χαρακτηριστικά αποσπάσματα του λόγου των συμμετεχόντων τα οποία εντάσσονται στην αντίστοιχη- βάσει του περιεχομένου τους- θεματική ενότητα και συμπληρώνονται από περιγραφικές ή ερμηνευτικές απόπειρες του ερευνητή. Στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια κρίθηκε σκόπιμο η παρουσίαση της ανάλυσης των δεδομένων να παραμείνει εστιασμένη στο λόγο των συμμετεχόντων, χωρίς να συμπεριληφθούν στοιχεία από προηγούμενες αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες ή σχετικές θεωρητικές τοποθετήσεις που θα καθιστούσαν δυσδιάκριτο το καθαυτό αναδυόμενο υλικό. Αντ' αυτού, επιλέχθηκε η σύνθεση και ο γόνιμος διάλογος με τα τελευταία να ενταχθούν στη συνολικότερη συζήτηση και σχολιασμό των ευρημάτων στο τελευταίο μέρος του ερευνητικού αυτού εγχειρήματος.

Από τη διαδικασία της ανάλυσης των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων προέκυψαν τέσσερις βασικές θεματικές ενότητες- που περιλαμβάνουν επιμέρους υποθεματικές ενότητες – οι οποίες απεικονίζονται συνοπτικά στον Πίνακα 2 που ακολουθεί. Η τελική ομαδοποίηση σχηματοποιήθηκε έπειτα από επαναλαμβανόμενους ανατροφοδοτικούς ελέγχους μεταξύ των αναλυτικών σταδίων που προβλέπει η ΕΦΑ, ούτως ώστε η τελική κατηγοριοποίηση να αποτυπώνει με μεγαλύτερη ακρίβεια το σύνολο του ποιοτικού υλικού των συνεντεύξεων. Στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων σκιαγραφούνται οι ιδιαίτερες διαστάσεις που χρωματίζουν την εμπειρία του «γίγνεσθαι – πατέρας» και αφορούν τόσο στους παράγοντες που λειτούργησαν υποστηρικτικά της απόφασης και της επιθυμίας για το παιδί, όσο και στη σύνθετη και δυναμική πορεία, ενδοψυχική και διαπροσωπική, αυτής της μετάβασης με τελικό αποτέλεσμα την ανάδυση και οικειοποίηση της πατρικής ταυτότητας.

Πίνακας 2. Αναδυόμενα θέματα και υπο-θέματα ερευνητικού υλικού

Θέματα	Υπο-θέματα
Όψεις του πατρικού «επιθυμείν» για το παιδί	1) Το εχέγγυο της συντροφικής σχέσης και η ανεύρεση της κατάλληλης «μητέρας» 2) Το μοντέλο της «εις γάμον» οικογένειας 3) Η οικονομική εξασφάλιση υπό το αμφίσημο πρίσμα της κρίσης 4) Το παιδί ως φορέας προσωπικής εξέλιξης
«Εγκυμονώντας» και καλωσορίζοντας την πατρότητα	1) «Οδοιπορικό» στο συναίσθημα: από την είδηση της εγκυμοσύνης στο κατώφλι της γέννας 2) Η φαντασιακή επένδυση του βρέφους και της επαφής μαζί του 3) Από το «σκοτάδι» του τοκετού στο σοκ της πρώτης επαφής 4) Περιγεννητικές προκλήσεις και αντιρροπιστικά ισοδύναμα
Η δομούμενη πατρική ταυτότητα	1) «Εν μέσω» και «πέραν» της προσωπικής κρίσης: η πατρότητα ως σημείο βιογραφικής τομής και επανατοποθέτησης 2) Ο σύνθετος πατρικός ρόλος: από την εμπεριεκτική πατρική λειτουργία στην κοινωνική μύηση 3) Η πατρική έγνοια: ανησυχίες και προβληματισμοί
Το «σχετίζεσθαι» μετά τη γέννα...	1) Ο δομούμενος δεσμός με το παιδί: η σταδιακή επένδυση της διακριτής πατρικής φιγούρας και ο καίριος ρόλος της διαντίδρασης

	2) Η μετασχηματισμένη συντροφική σχέση: προκλήσεις και βελτιωτικά επακόλουθα 3) «Επανασυναντώντας» τους πατρικούς γονείς: «εκεί που είσαι ήμουν, κι εδώ που είμαι θα έρθεις»
--	--

4.1 Όψεις του πατρικού «επιθυμείν» για το παιδί

Η πρώτη θεματική ενότητα που αναδύθηκε από το λόγο των συμμετεχόντων εστιάζει στα ειδοποιά χαρακτηριστικά που φαίνεται είτε να προσδιόρισαν είτε και να υποστήριξαν την επιθυμία των τελευταίων να γίνουν πατέρες. Στα χαρακτηριστικά αυτά συμπεριλαμβάνονται τόσο ποιοτικά χαρακτηριστικά της συντροφικής δυαδικής σχέσης εντός της οποίας αποφασίζεται να εισαχθεί το παιδί ως τρίτο μέλος, όσο και στοιχεία που φαίνεται να συσχετίζονται άμεσα με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων περί ανάληψης του πατρικού ρόλου που επικρατούν στο πολιτισμικό τους περιβάλλον αλλά και στο σύγχρονο ελληνικό κοινωνικο-οικονομικό καθεστώς. Τέλος, η ενότητα συμπληρώνεται με την εστίαση στο ειδικό βάρος από πλευράς προσωπικής εξέλιξης που ορισμένοι από τους συμμετέχοντες αναγνώρισαν ως αφορμή αλλά και επακόλουθο της απόφασής τους να αποκτήσουν παιδί.

4.1.1 Το έχεγγυο της συντροφικής σχέσης και η ανεύρεση της κατάλληλης

«μητέρας». Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες στο λόγο τους αναφέρθηκαν στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της σχέσης που έχουν αναπτύξει και διατηρούν με τη σύντροφό τους, και η οποία μοιάζει να λειτούργησε ως βάση ή δικλείδα ασφαλείας για την απόφαση του συντροφικού ζεύγους να αποκτήσει παιδί. Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές στο λόγο του Γρηγόρη, του Γεράσιμου, του Κυριάκου και του Ντίνου οι οποίοι αναγνωρίζουν το ρόλο που έπαιξε η σύμπνοια με τη σύντροφό τους σε διάφορες απόψεις και η επακόλουθη αρμονική συμβίωσή τους στο να πάρουν τελικά την απόφαση να προχωρήσουν σε τεκνοποίηση· εξέλιξη βελτιωτική για τον Γρηγόρη, φυσική και αβίαστη για τον Γεράσιμο και τον Κυριάκο:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Περνάς πολύ καλά με έναν άνθρωπο και αυτό το πράγμα θέλεις να το... όχι σφραγίσεις, να το κάνεις ακόμα καλύτερο. Θεωρείς ότι με αυτόν τον άνθρωπο, επειδή ξέρεις ότι περνάς καλά, ταιριάζουν πολλές απόψεις σας, λες θα κάνουμε και ένα παιδάκι για να μπορέσουμε να ζήσουμε ακόμα πιο ευχάριστα» (Γρηγόρης)

«Εντάξει, ήταν κάτι που το θέλαμε, θέλαμε να κάνουμε οικογένεια και φυσικά ήρθε. Δηλαδή ήτανε και των δύο απόφαση, όταν παντρευτήκαμε ούτως ή άλλως είχαμε κάνει πράγματα αρκετά, γιατί ήμασταν χρόνια μαζί, οπότε και ταξίδια είχαμε κάνει και είχαμε συζητήσει κιόλας οπότε ήρθε φυσιολογικά, σαν φυσιολογική εξέλιξη της σχέσης.» (Γεράσιμος)

«από τη στιγμή που βρήκα τη σύζυγό μου και ταιριάζαμε πάρα πολύ όσον αφορά το κομμάτι της σχέσης μας και αποφασίσαμε να προχωρήσουμε στο επόμενο βήμα ήταν κάτι το οποίο ήρθε σαν φυσική εξέλιξη, δεν νομίζω δηλαδή ότι πίεσα καταστάσεις ή οτιδήποτε τέτοιο» (Κυριάκος)

«εγώ και η σύζυγος παρατηρήσαμε και προσέξαμε ζώντας μαζί και μετά από πολλές συζητήσεις- γιατί είμαστε άνθρωποι που κουβεντιάζουμε, και αυτό είναι καλό γιατί ήρθαμε κοντά και σε σύντομο χρονικό διάστημα- καταλάβαμε ο ένας για τον άλλον ότι είμαστε ώριμοι, ταιριάζουμε στα ενδιαφέροντά μας, στα απλά καθημερινά πράγματα της ζωής- από το θέμα της συμβίωσης στο σπίτι μέχρι να βρούμε για να διασκεδάσουμε, πού να ξοδέψουμε τα χρήματά μας, πώς να ιεραρχήσουμε αυτές τις ανάγκες μας- αυτά τα είχαμε συνειδητοποιήσει ότι ταιριάζουμε και αυτό σίγουρα συνετέλεσε ως θετικός παράγοντας στο να προχωρήσουμε» (Ντίνος)

Ειδικά για τον Γρηγόρη, η σχέση του με τη σύντροφό του παρουσιάζεται με όμορφα και θετικά χρωματισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά τα οποία το παιδί, ως καρπός του υποκείμενου ερωτικού τους συναισθήματος, έρχεται να συνενώσει εγκαθιδρύοντας την τριαδικότητα μέσα από τη συγχώνευση της δυαδικότητας:

«μετά από λίγο θέλεις κάτι να προχωρήσεις ουσιαστικά την όμορφη αυτή σχέση σου παρακάτω, να θέλεις έναν, όπως λένε, καρπό του έρωτα ο ένας για τον άλλον. Θέλεις αυτά τα δύο πράγματα τα ξεχωριστά που είστε να τα κάνεις ένα»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Την ίδια στιγμή, η σταθερή, μακροχρόνια και «βαθιά» σχέση που αισθάνονται ότι έχουν αναπτύξει με τις συντρόφους τους ο Μπάμπης και ο Αντώνης φαίνεται να αποτέλεσε το εχέγγυο και μια σταθερή συναισθηματική βάση που λειτούργησε ευοδωτικά της απόφασής τους να αποκτήσουν οικογένεια:

«Μπορώ να πω ότι με τη γυναίκα μου έχουμε αποκτήσει μία σχέση αρκετά βαθιά, γνωρίζουμε ο ένας τον άλλον πολύ καλύτερα από ανθρώπους που έχουν πολύ μικρότερες σχέσεις. Αυτό νομίζω ότι βοηθάει πολύ και συνέβαλε και στο να θέλουμε να αποκτήσουμε οικογένεια» (Μπάμπης)

«ήμασταν 9 χρόνια μαζί, γνωριζόμασταν αρκετά καλά, είχαμε μια σταθερή σχέση και άρα ήξερα ότι θέλω να κάνω οικογένεια με αυτόν τον άνθρωπο» (Αντώνης)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο τελευταίο μέρος του λόγου του Αντώνη παρουσιάζει η εστίασή του στο συγκεκριμένο άνθρωπο, τη σύζυγό του, η οποία φαίνεται να λειτούργησε καταλυτικά πυροδοτώντας την επιθυμία στον ίδιο να προχωρήσει τη σχέση τους και να γίνει πατέρας. Συμπληρωματικές σε αυτό είναι και οι αφηγήσεις του Γιάννη, του Γεράσιμου, του Ντίνου και του Έκτορα, οι οποίοι μοιάζουν να αναγνώρισαν στο πρόσωπο της συντρόφου τους την κατάλληλη «μητέρα» των παιδιών τους:

«Άργησα να κάνω οικογένεια, γιατί άργησα να γνωρίσω τη γυναίκα με την οποία θεωρούσα ότι μπορώ να κάνω οικογένεια γιατί και αυτό παίζει πολύ βασικό ρόλο, ο άνθρωπος σου» (Γιάννης)

«Ναι, η σύζυγος, η γυναίκα μου. Θεωρούσα ότι θα είναι πολύ καλή μητέρα, ήταν κάτι που το ήθελε, μου το έβγαζε δηλαδή αυτό ότι θα μπορούσα να έχω ένα παιδί μαζί της και να είμαστε καλά.» (Γεράσιμος)

«πρέπει να είσαι σίγουρος φυσικά για την σύζυγο ή για τον σύζυγο με τον οποίο είσαι μαζί» (Ντίνος)

«Οπότε η ουσία είναι να βρεις την κατάλληλη σύντροφο η οποία θα σε εμπνεύσει ότι είναι και η κατάλληλη μητέρα, για να γίνεις και εσύ καλός πατέρας» (Έκτορας)

Για τον Έκτορα ειδικότερα, η πατρότητα όπως επίσης και ο έγγαμος βίος ως συνθήκη φάνταζαν αρκετά ξένες ή/ και τρομακτικές και ως εκ τούτου αποφευκτές.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Παρόλα αυτά, τα πράγματα φάνηκε να αλλάζουν για τον ίδιο και μάλιστα με τρόπο φυσικό ή αβίαστο, όταν η ασαφής και μη προσωποποιημένη μέχρι πρότινος φανταστική σχεσιακή συνθήκη του γάμου και της οικογένειας απέκτησε πρόσωπο· το πρόσωπο στο οποίο αναγνώρισε και τη δική του δυνατότητα να γίνει πατέρας:

«γιατί για να συνειδητοποιήσει ένας άντρας ότι είναι έτοιμος να γίνει πατέρας, νομίζω το συνειδητοποιεί αφού πρώτα βρει την κατάλληλη γυναίκα. Δηλαδή θέλω να σου πω ότι στην αρχή της σχέσης μου δεν φανταζόμουν ποτέ και έτρεμα μόνο και μόνο με το άκουσμα ότι θα παντρευτώ, όχι ότι θα γίνω και πατέρας. Έτρεμα μόνο και μόνο με την ιδέα οπότε όλο αυτό έρχεται μόνο του, βρίσκεις πρώτα την κατάλληλη μητέρα και μετά αποφασίζεις ότι θα γίνεις πατέρας»

Η ιδιαίτερη βαρύτητα μάλιστα που δείχνει να έχει για τον ίδιο η επιλογή ή, καλύτερα, η συνάντηση με την κατάλληλη «σύν- τροφο» και μελλοντική μητέρα, επεκτείνεται και στην αναπαράστασή του περί της μητριαρχικής ελληνικής οικογένειας, εντός της οποίας η γυναίκα- μητέρα μοιάζει να κυριαρχεί, αποτελώντας ταυτόχρονα τον συνδετικό ιστό του έγγαμου βίου αλλά και τον βασικό- ενίοτε κεκαλυμμένο- καθοδηγητή των επιλογών του άντρα - πατέρα, ο οποίος εν γνώσει του συμμορφώνεται προς επίρρωση της ισχύος του:

«Η μάνα είναι το κλειδί στην οικογένεια ειδικά την ελληνική. Αλλά και γενικά τον γάμο τον κρατάει η γυναίκα, και τον άντρα τον δυνατό τον κάνει η γυναίκα, άσχετα αν δεν φαίνεται πάντα. Οι επιλογές ενός άντρα είναι κυρίως οι επιλογές της γυναίκας του, και αυτό είναι καλό, δεν είναι κακό αρκεί να γίνεται με τρόπο (γελάει)»

4.1.2 Το μοντέλο της «εις γάμον» οικογένειας. Στις αφηγήσεις της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας, η απόφαση για το παιδί φαίνεται να συνδέεται στενά και με το θεσμό του έγγαμου βίου, ο οποίος άλλοτε μοιάζει να αποτελεί «φυσική» εξέλιξη της συντροφικής σχέσης και της επαγόμενης επιθυμίας του ζευγαριού για παιδί, και άλλοτε φέρεται να επιβάλλεται ως προϋπόθεση για την υλοποίησή της και, κατ' επέκταση, για τη δημιουργία οικογένειας.

Ειδικά για τον Έκτορα, τον Γιάννη και τον Κυριάκο η προοπτική να κάνουν οικογένεια μοιάζει να λειτουργούσε προδιαθεσικά για εκείνους ως ευκαίριο ή προτιμητέο σενάριο ζωής. Ο Έκτορας το θέτει μάλιστα σε μια γενικευτική βάση, ως

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«πανανθρώπινη» επιθυμία αλλά και ως γενεσιουργό μέλημα του κάθε ανθρώπου να φέρει στον κόσμο παιδιά των οποίων την ευημερία θα μπορεί να εξασφαλίσει.

Συνάμα με αυτό, τα θετικά συναισθήματα και η «απόλαυση» που ο Γιάννης θυμάται να αντλούσε κατά την πρότερη επαφή του με τα παιδιά, όπως επίσης και η προτίμηση του Κυριάκου σε σχέσεις που χαρακτηρίζονται από σταθερότητα και συναισθηματική δέσμευση φαίνεται πως ευόδωσαν την απόφασή τους να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια:

«Η οικογένεια, όλος ο θεσμός της οικογένειας... Αυτό είναι το ζητούμενο και το όνειρο του κάθε ανθρώπου πιστεύω: να αποκτήσει παιδιά και να κάνει οικογένεια και να κάνει τα παιδιά του ευτυχισμένα» (Έκτορας)

«Να σου πω την αλήθεια ανέκαθεν ήθελα να κάνω οικογένεια... Ανέκαθεν και εγώ και η γυναίκα μου θέλαμε να κάνουμε παιδί, οικογένεια. Μου αρέσουν τα παιδιά, δηλαδή το απολαμβάνω. Ευτυχώς επιβεβαιώθηκε διότι το έβλεπα απ' έξω και τώρα που είμαι μέσα επιβεβαιώθηκε αυτό» (Γιάννης)

«Πάντοτε ήμουν άνθρωπος σοβαρός και των πιο σταθερών συναισθηματικών δεσμών και υπέρ της οικογένειας» (Κυριάκος)

Ο γάμος στην περίπτωση πολλών εκ των συμμετεχόντων φαίνεται να ήρθε ως επακόλουθο της απόφασης του συντροφικού ζεύγους να αποκτήσει παιδί. Έτσι, για τον Γιάννη, τον Μενέλαο, τον Κυριάκο, τον Ντίνο και τον Έκτορα ο έγγαμος βίος σκιαγραφείται ως άμεση και «φυσιολογική» συνισταμένη της αμοιβαίας συμφωνίας των συντρόφων να γίνουν γονείς:

«Ήταν από τη στιγμή που παντρευτήκαμε αυτός ο σκοπός, δηλαδή θέλαμε να κάνουμε παιδιά, να κάνουμε οικογένεια» (Γιάννης)

«Εντάξει, το θεωρούσαμε φυσιολογικό. Δηλαδή δεν είναι κάτι που δεν το θέλαμε, είχαμε πει από την αρχή όταν παντρευτήκαμε ότι θέλαμε ένα παιδί, ούτως ή άλλως και το γάμο για αυτό τον κάναμε για να κάνουμε οικογένεια» (Μενέλαος)

«Η απόφαση ήταν ειλημμένη, γιατί ούτως ή άλλως είχαμε αποφασίσει από πριν ότι συγκατοικούμε, είμαστε αρραβωνιασμένοι αλλά θα προχωρήσουμε σε γάμο όταν αισθανθούμε και εμείς έτοιμοι ότι μπορούμε να εξελίξουμε τη σχέση μας σε μία οικογένεια» (Κυριάκος)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«ήταν εε, όπως σου είπα και προηγουμένως, και από τις δύο τις πλευρές- τη δική μου και της συζύγου- κοινή απόφαση που είχαμε συζητήσει και πριν το γάμο, ότι “κοιτάζτε να δεις, θα προχωρήσουμε να παντρευτούμε με την προοπτική φυσικά να κάνουμε οικογένεια”» (Ντίνος)

«πρώτα ήρθε η απόφαση ότι θέλουμε να γίνουμε γονείς και μετά ο γάμος» (Έκτορας)

Για τον Έκτορα, ωστόσο, ο γάμος μοιάζει να προσλαμβάνει και μια ειδικότερη ποιότητα που ενέχει στοιχεία κοινωνικής υποχρέωσης ή/ και θρησκευτικής επιταγής που συνοδεύουν την απόφασή του αυτή:

«Για αυτό και έγινε πρώτα ο πολιτικός γάμος και έπειτα αποφασίσαμε να κάνουμε θρησκευτικό γάμο μαζί με την εγκυμοσύνη, περιμέναμε ουσιαστικά να κάνουμε θρησκευτικό γάμο και μετά να κάνουμε παιδιά.»

«Φτάσαμε σε σημείο και πήραμε από κοινού την απόφαση με τη γυναίκα μου ότι από τη στιγμή που θέλουμε να αποκτήσουμε παιδί πρέπει να παντρευτούμε, έτσι και παντρευτήκαμε»

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πέρα από τη διαφαινόμενη επιταγή το παιδί να αποτελεί προϊόν μιας έγγαμης σχέσης- σε αντίθεση με ό,τι ίσως συνεπαγόταν κοινωνικά μια «εξώγαμη» τεκνοποίηση- μοιάζει να υπάρχει μια σαφής προτίμηση ή και εσωτερική δέσμευση του Έκτορα υπέρ του θρησκευτικού- έναντι του πολιτικού- γάμου που συντονίζεται με μια πιο συντηρητική ηθικο-χριστιανική γραμμή και διαδοχή των γεγονότων ζωής ενός συντροφικού ζεύγους (όπου ο γάμος εΐθισται αν προηγείται του παιδιού). Η εν λόγω στάση, μάλιστα, έρχεται σε συνέχεια της αφήγησής του (όπως αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα) γύρω από την προσωπική του αναπαράσταση περί της ελληνικής οικογένειας, κατά την οποία τον κυρίαρχο-παρότι ενίοτε αφανή- ρόλο μοιάζει να κατέχει η γυναίκα-μητέρα στην οποία και εναπόκειται η ευθύνη της διαφύλαξης της έγγαμης οικογενειακής συνοχής.

4.1.3 Η οικονομική εξασφάλιση υπό το αμφίσημο πρίσμα της κρίσης. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η προετοιμασία και οι όποιες προπαρασκευαστικές ενέργειες συνοδεύουν τον ερχομό ενός νέου μέλους στο υπάρχον δυαδικό

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες οικογενειακό σύστημα δεν αποτελούν μόνο μια ενδοψυχική ή διαπροσωπική διεργασία, αλλά είναι και αποτέλεσμα παραμέτρων που σχετίζονται με τις αναγκαιότητες και τους ορισμούς της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, στις αφηγήσεις των περισσότερων συμμετεχόντων αναδύεται ποικιλοτρόπως η προβληματική της οικονομικής εξασφάλισης και υποστήριξης της ανατροφής ενός παιδιού, αλλά και η συνακόλουθη επίδραση της παρούσας επαγγελματικο-οικονομικής κρίσης.

Ωστόσο, οι συμμετέχοντες φαίνεται να επηρεάζονται σε διαφορετικό βαθμό (δεδομένης τόσο της επαγγελματικής τους κατάστασης όσο και της προσωπικής τους στάσης και επιδίωξης για την απόκτηση ενός παιδιού) από τον αντίκτυπο της τελευταίας, με αποτέλεσμα οι αφηγήσεις τους να καλύπτουν ένα φάσμα ως προς το ειδικό βάρος που έλαβε η οικονομική εξασφάλιση στην τελική απόφαση τεκνοποίησης· βάρος που στο ένα άκρο του συναντώνται περιπτώσεις αναβολής της διαδικασίας απόκτησης παιδιού και στο άλλο άκρο περιπτώσεις όπου οι οικονομικές απαιτήσεις κάμπτονται από το σθένος της επιθυμίας να γίνει κανείς πατέρας. Παρόλα αυτά, είναι χρήσιμο να διευκρινιστεί πως το συγκεκριμένο δείγμα συμμετεχόντων αποτελείται από άντρες που στην παρούσα φάση ζωής είναι επαγγελματικά ενεργοί και αμειβόμενοι, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν σε επίπεδο μονιμότητας ή αυτονομίας της επαγγελματικής θέσης αλλά και σε επίπεδο οικονομικών απολαβών.

Για τον Αντώνη και τον Γιάννη, παρότι υπήρχε η επιθυμία να αποκτήσουν παιδί νωρίτερα από ό,τι εντέλει συνέβη, η καθυστέρηση της εγκυμοσύνης μοιάζει να επηρεάστηκε από μια σειρά φόβων και αναστολών σχετικών με την ανατροφή ενός παιδιού. Ο Αντώνης, ο οποίος εργάζεται ως ελεύθερος επαγγελματίας διατηρώντας την οικογενειακή επιχείρηση από τον πατέρα του, θέτει σε πρώτο πλάνο τη γενικότερη αβεβαιότητα και οικονομική στενότητα που επικρατούσε στη χώρα και επηρέαζε δυσμενώς και τον ίδιο, και που, ως αλυσιδωτή αντίδραση, δεν επέτρεπε τη σταδιακή υλοποίηση των απαραίτητων για τον ερχομό ενός παιδιού συνθηκών.

«ο λόγος που δεν έγινε κάτι νωρίτερα όπως το να παντρευτούμε ή να αρραβωνιαστούμε και τα λοιπά ήταν επειδή υπήρχε μία ανασφάλεια γενικότερα σαν χώρα.»

«αυτό θέλω να εξηγήσω, ότι μέχρι τότε δεν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα να συγκατοικήσω με τη γυναίκα μου και να έχουμε ένα σπίτι και όλα όσα χρειάζεται για

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ένα παιδί.. Από τη στιγμή που υπήρξε αυτή η πρόοδος στη δουλειά μου και στην οικονομική μου επιφάνεια, πιστεύω ότι όλα μπήκαν σε μία γραμμή και το ένα ακολούθησε το άλλο. Η οικονομική επιφάνεια έφερε την οικογένεια, η οικογένεια έφερε το παιδί»

Από την πλευρά του ο Γιάννης, όντας και αυτός στον τομέα των ελεύθερων επαγγελματιών, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο το άγχος και την ανασφάλεια που βίωναν ο ίδιος και η γυναίκα του σε επαγγελματικό και οικονομικό επίπεδο στην αρχή της έγγαμης ζωής τους, γεγονός που τους κινητοποίησε για την ανεύρεση μιας εναλλακτικής και βιώσιμης λύσης η οποία και θα υποστήριζε την αρχική και αδιακύβευτη επιθυμία τους να κάνουν παιδί:

«όπως σου είπα και εγώ και η γυναίκα μου δεν πήγαινε καθόλου καλά το ζήτημα με τη δουλειά, προέκυψαν και κάποια διάφορα ζητήματα επαγγελματικά, οικονομικά και τα λοιπά και αυτό μας είχε αγχώσει πάρα πολύ αν θα τα βγάζαμε πέρα οικονομικά και για αυτό είχαμε καθυστερήσει να κάνουμε παιδί κιόλας» (2, 15-18), «Στην αρχή δηλαδή ενώ θέλαμε να κάνουμε παιδιά και παντρευτήκαμε το '14, βλέπαμε ότι τα οικονομικά μας δεν πάνε καλά, και για αυτό μπήκαμε στη διαδικασία να κάνουμε κάτι άλλο αλλά αυτό απαιτούσε να αφιερωθούμε αποκλειστικά σε εκείνο, κατάλαβες... Δηλαδή η οικονομική κατάσταση μας οδήγησε στο να μην κάνουμε παιδί για μία άλλη επιλογή που θα την υποστήριζε... Θα κάναμε παιδιά ούτως ή άλλως, δεν υπήρχε περίπτωση»

Σε παρόμοιο μήκος κύματος, ο Ντίνος εξαίρει την ιδιαίτερη βαρύτητα που κατέχει η οικονομική διασφάλιση ή η τακτική της αποταμίευσης όχι μόνο σε επίπεδο πρακτικής αντιμετώπισης των καθημερινών αναγκών, αλλά αναδεικνύει και τις προεκτάσεις που η όποια οικονομική ανέχεια μπορεί να λάβει σε επίπεδο ενδο-οικογενειακής δυναμικής, θέτοντας επισφαλή ακόμα και τη συνοχή του οικογενειακού ιστού. Ευτυχώς για τον ίδιο, αυτό δείχνει να μην έχει συμβεί:

«σίγουρα το οικονομικό παίζει πολύ σημαντικό ρόλο [...] και για αυτό το λόγο ένα ζευγάρι θα πρέπει να είναι ώριμο, να έχει κάποια χρήματα σίγουρα στην αποταμίευσή του έτσι ώστε να μην προκύψουν έκτακτες ανάγκες που να μην μπορούν να καλυφθούν και δημιουργήσουν προβλήματα στο σπίτι- γιατί όταν δεν υπάρχουν χρήματα να καλύψουν βασικές ανάγκες, ενδεχομένως να υπάρξουν προστριβές μεταξύ

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

του ζευγαριού, κάτι το οποίο εγώ με τη σύζυγο δεν έχουμε.. δεν έχει χρειαστεί να ζήσουμε ευτυχώς»

Για να μπορέσουν, μάλιστα, ο ίδιος και σύζυγός του να είναι σίγουροι ότι δύνανται να υποστηρίξουν οικονομικά τον ερχομό ενός παιδιού, κατέφυγαν στη λεπτομερή καταγραφή των πάγιων και προβλεπόμενων εσόδων και εξόδων τους. Στην επόμενη ωστόσο πρόταση, ο Ντίνος – συντονιζόμενος με αυτό που και για τον Γιάννη και τη γυναίκα του αποτελούσε ευσεβή πόθο- ξεκαθαρίζει πως ήταν διατεθειμένοι ως ζευγάρι με τη σύζυγό του, σε περίπτωση που ο οικονομικός προϋπολογισμός τους δεν τους ευνοούσε, να βρουν εναλλακτικές πηγές εισοδήματος που θα υποστήριζαν την επιθυμία τους να μεγαλώσουν την οικογένειά τους:

«όταν συγκατοικήσαμε καταγράψαμε τα μηνιαία έσοδα που έχουμε μαζί και τα οποία προκύπτουν από την εργασία μας κυρίως.»

«Τα είχαμε τέλος πάντων καταγράψει, πάνω κάτω πόσα έξοδα έχει το σπίτι, λογαριασμοί, ενοίκιο, αγαθά που χρειαζόμαστε και είχαμε συμπεράνει ότι ναι, μπορούσαμε να καλύψουμε τις ανάγκες μας αυτές και φυσικά και το παιδί το οποίο θα φέρναμε στον κόσμο. Θέλω να πω ότι αν δεν μπορούσαμε να το υποστηρίξουμε αυτό, ενδεχομένως να προσπαθούσαμε- γιατί είναι κάτι το οποίο θέλαμε πολύ- να προσπαθούσαμε να βρούμε τρόπους ώστε να αυξήσουμε το εισόδημά μας αργά ή γρήγορα»

Ως επίγειο των ανωτέρω, καταλήγει στην περίπτωση του Ντίνου η έννοια της γονικής ευθύνης να κατέχει κεντρική θέση στο λόγο του και κυρίως στον τρόπο που φαίνεται να γίνεται αντιληπτή η πατρότητα ως μια απόφαση ώριμη και πλήρως συνειδητοποιημένη:

«Ωριμα και συνειδητοποιημένα δηλαδή, γιατί είναι σημαντικό νομίζω αυτό, επειδή το παιδί είναι κάτι το οποίο δεν είναι απλό, έτσι...; Δηλαδή πολλές φορές βλέπεις ζευγάρια να παντρεύονται και να χωρίζουν, ενώ εμείς πολύ έτσι ώριμα σκεπτόμενοι το αποφασίσαμε σύντομα και όλα πάνε καλά.»

«κάποιος ο οποίος είναι σε θέση και έχει πάρει την απόφαση να φέρει στον κόσμο ένα παιδί, για μένα πρέπει να είναι πλήρως συνειδητοποιημένος. Δεν είναι ένα απλό πράγμα, του τύπου «οκ, προχωρώ, φέρνω στον κόσμο ένα παιδί και όλα καλά», δεν είναι έτσι απλό, πρέπει να είσαι πλήρως συνειδητοποιημένος σε αυτό»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Καθοριστικό, βέβαια, ρόλο σε αυτό μοιάζει να διαδραματίζει και η εμπειρία του πρότερου διαζυγίου των δικών του γονέων, που τον οδηγεί ίσως και σε μια τάση υπεραναπλήρωσης προς αποφυγή παρόμοιων καταστάσεων ή αποφάσεων, οι οποίες για τον ίδιο φαίνεται να έχουν αρνητικό συναισθηματικό πρόσημο και να διακινούν υποκείμενα αισθήματα φόβου ή θυμού που καθιστούν την επιλογή του διαζυγίου «αδιανόητη» για τη δική του οικογένεια:

«Να σου πω καταρχήν ότι εγώ είμαι παιδί χωρισμένων γονιών, παρόλα αυτά μου έχει δημιουργήσει σε πιο μεγάλο βαθμό ενδεχομένως την ανάγκη να είμαι σωστός απέναντι στην οικογένειά μου, θέλω να πω δηλαδή ότι μου φαίνεται αδιανόητο να προχωρήσω σε τέτοιες αποφάσεις όπως των γονέων μου.»

Στην περίπτωση του Έκτορα, ο οποίος απασχολείται σε μόνιμη δημόσια θέση, η επαγγελματική αποκατάσταση και η επαγόμενη οικονομική διασφάλιση μοιάζει να κατέχει κεντρικό ρόλο όχι μόνο στην αναπαράστασή του περί πατρότητας- εντός της οποίας εντάσσεται για τον ίδιο και ο πατροπαράδοτος ρόλος του «κουβαλητή»- αλλά και στην αίσθηση της αντρικής ταυτότητας εν γένει:

«Σαφώς και η επαγγελματική αποκατάσταση έτσι; Δεν το συζητώ, το κυριότερο γεγονός είναι- ειδικά για τον άντρα- να έχει μία σίγουρη δουλειά. Δεν θα προχωρούσα σε καμία περίπτωση σε αυτή την απόφαση αν δεν είχα δουλειά, αν δεν είχα ένα εισόδημα να προσφέρω στα παιδιά μου και ούτως ώστε να ξέρω ότι δεν θα τους λείπει κάτι ουσιαστικό, να έχουνε μία ζωή που δεν θα τους λείπει κάτι που να χρειάζονται στην καθημερινότητά τους.»

Προς επίρρωση δε της άποψής του αναφέρεται σε παραδείγματα γνωστών και φίλων του συνομήλικων αντρών οι οποίοι, σε αντίθεση με εκείνον, υπό το βάρος της παρούσας οικονομικής κρίσης και το φόβο της οικονομικής ανέχειας, αδυνατούν να υποστηρίξουν την επιλογή ενός παιδιού. Για άλλη μια φορά, βέβαια, στο λόγο του κυριαρχεί το ειδικό βάρος που η επαγγελματική εξασφάλιση και η οικονομική ευμάρεια κατέχει στο αίσθημα αυταξίας ενός άντρα:

«Εμένα προσωπικά, όχι αρνητικά (η κρίση). Αλλά τους περισσότερους νομίζω τους επηρεάζει λόγω της ανασφάλειας που νιώθουν και περισσότερο τους άντρες για την επαγγελματική ανασφάλεια. Πολλούς φίλους έχω που γνωρίζω οι οποίοι είναι στην ηλικία μου και ενώ το θέλουν δεν μπορούν να το πάρουν απόφαση και να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

προχωρήσουν και να γίνουν γονείς, διότι φοβούνται ότι δεν θα μπορούν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους και παίζεται αν μπορούν να αντεπεξέλθουν οικονομικά.»

Χαρακτηριστική είναι και η αφήγηση του Μενέλαου, ο οποίος παρότι δεν απασχολείται στο δημόσιο τομέα σε μόνιμη θέση, μοιάζει να ελαχιστοποιεί τις δυσοίωνες και αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης λαμβάνοντας μια περισσότερο διεκδικητική ή/ και αισιόδοξη θέση που στον ίδιο φάνηκε να λειτούργησε αποτελεσματικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών σε συνδυασμό με έναν λελογισμένο οικονομικό προγραμματισμό:

«Όχι, δηλαδή δεν έχω δει την κατάσταση πώς είναι στη χώρα γιατί εγώ ξεκίνησα να δουλεύω το 2011 που είχε ξεκινήσει η κρίση και διαπίστωσα ότι παρόλο που άλλαξα δουλειά και είχα προτάσεις και για άλλες δουλειές, διαπίστωσα ότι αν το προσπαθήσεις βγάζεις άκρη, θα βρεις. Τώρα τα χρήματα εντάζει, μπορεί να μην ήταν τόσα πολλά όσο ήταν στο παρελθόν, αλλά μπορείς να συντηρηθείς. Από εκεί και πέρα το κανονίζεις. Μπορείς να κάνεις έναν προγραμματισμό»

Παρόλα αυτά, αναγνωρίζει και στη δική του περίπτωση ως βασικό λόγο της αναβολής τεκνοποίησης τον οικονομικό παράγοντα, τον οποίο συσχετίζει μάλιστα στη συνέχεια της αφήγησής του με την προσωπική αναπαράσταση του πατέρα ως οικονομικού στυλοβάτη και «τροφού» της οικογένειας. Παρότι υπάρχει από μέρους του μια αυτοκριτική διάθεση ως προς τη συγκεκριμένη πεποίθηση η οποία δεν διευκρινίζεται σαφώς από πού πηγάζει- πέρα από το διαφαινόμενο φόβο του για το άγνωστο σε εκείνον βίωμα της οικονομικής ανέχειας- η καταληκτική του φράση είναι δηλωτική και σύντομη του αρχικού του συλλογισμού:

«κοίτα, αυτό που πάντα είναι και ο λόγος που δεν προχώρησα νωρίτερα σε αυτή την απόφαση είναι το οικονομικό. Αν δεν έχεις δηλαδή να μπορείς να συντηρήσεις το παιδί που θα φέρεις στον κόσμο, για μένα δεν κάνεις. Δηλαδή έτσι το έχω στο μυαλό μου, θεωρώ ότι... Ο χειρότερος εφιάλτης μου από μικρός.. Από μικρός, εντάζει, από τότε που άρχισα να σκέφτομαι ότι κάποια στιγμή θα μεγαλώσω και θα αρχίσω να κάνω οικογένεια και αυτά, είναι να μην έχω να θρέψω την οικογένειά μου. Εντάζει ίσως δεν είναι και πολύ σωστό αυτό αλλά έτσι το έχω εγώ στο μυαλό μου, δηλαδή το χειρότερο μου ήταν να πω ότι δεν μπορώ να συντηρήσω τη γυναίκα μου και την κόρη μου, το παιδί μου τέλος πάντων ό, τι κι αν ήτανε. Οπότε ο μόνος λόγος ήταν αυτός.. Δεν είχα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ποτέ στη ζωή μου να σου πω οικονομικό πρόβλημα ή ότι έχω στερηθεί κάτι, απλά έτσι το έχω σκεφτεί»

Στον αντίποδα, ο Μπάμπης και ο Κυριάκος δηλώνουν σχεδόν κατηγορηματικά πως η επαγγελματική τους σταθερότητα και οι ικανοποιητικές οικονομικές απολαβές τους αποτέλεσαν σημαντικό εφόδιο και λειτούργησαν αντιρροπιστικά της περιρρέουσας ατμόσφαιρας της κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Μπάμπης αναγνωρίζει μια ανοδική οικονομική πορεία στον ελεύθερο επαγγελματικό κλάδο που απασχολείται, με αποτέλεσμα να νιώθει σίγουρος και ασφαλής ότι μπορεί να παρέχει τα προς το ζην στην οικογένειά του, ακόμη και αν η δική του δουλειά αποτελεί τη μοναδική πηγή οικογενειακού εισοδήματος. Την ίδια στιγμή, η βιωματική επαφή του με το παιδί μοιάζει να έχει καταστήσει σαφή πια στον ίδιο την υπεροχή της συναισθηματικής επί της υλικής προσφοράς:

«καμία απολύτως. Καμία απολύτως, γιατί τουλάχιστον εμείς εδώ πέρα, τα οικονομικά τα δικά μας, έχουν μία ανοδική πορεία τα τελευταία 10 χρόνια. Δεν υπάρχει κάτι δηλαδή που να μας δυσκόλεψε, όσον αφορά αυτό, όχι. Να σου πω την αλήθεια, εγώ ξέρω ότι έχω μία σταθερή δουλειά. Εκείνη την περίοδο η Ιουλία δεν είχε μία σταθερή δουλειά, παρόλα αυτά και επειδή υπήρχαν και αρκετά διαστήματα που ήταν άνεργη, ήξερα ότι ακόμη και άνεργη να είναι μία ζωή, τουλάχιστον στο οικονομικό κομμάτι εντάζει, θα την παλέψουμε. Όχι, η κρίση δεν με επηρέασε σε αυτό το κομμάτι καθόλου.»

«έχω καταλάβει κιόλας δεν είναι τόσο τα χρήματα που ζητάνε τα παιδιά όσο άλλα πράγματα, δηλαδή την αγάπη, το να είσαι δίπλα τους, να προσπαθείς να τα κατανοήσεις και να τους βοηθάς και σε δεύτερη φάση το χρήμα και τα υλικά αγαθά.»

Παρόλα αυτά, σε δεύτερο χρόνο εισάγει μια έμμεση επίδραση της οικονομικής κρίσης και επισφάλειας, η οποία αφορά κυρίως στη μεγαλύτερη ανάγκη για αποταμίευση ή προκαταβολικό προγραμματισμό επί των μελλοντικών εξόδων που σχετίζονται με την εκπαίδευση και πανεπιστημιακή κατάρτιση του παιδιού· επιλογή που φαίνεται ήδη δρομολογημένη και κατευθυνόμενη εκτός του ελλαδικού χώρου:

«Επηρέασε, ίσως και να επηρεάζει ακόμα, το πώς θα μεγαλώσει αυτό το παιδί, δηλαδή σκεφτόμαστε ότι- καλά να είμαστε- έχουμε προγραμματίσει ήδη από τώρα κάποια οικονομικά ώστε όταν μεγαλώσει το παιδί και θελήσει να σπουδάσει να

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

μπορούμε να έχουμε την ικανότητα να το στείλουμε στο εξωτερικό. Οσον αφορά αυτό το κομμάτι ναι, αλλά όχι στο να κάνουμε ένα παιδί»

Η εν λόγω προτίμηση του Μπάμπη που αφορά στην ιδέα ο γιος του να σπουδάσει στο εξωτερικό φαίνεται να εδράζεται σε μια γενικότερη επιθυμία του για πνευματική διεύρυνση και απεγκλωβισμό του γιου του από τα στεγανά και επισφαλή όρια που ισχύουν αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα είτε στο επίπεδο της επικρατούσας κοινωνικής- ιδεολογικής και «μισαλλόδοξης» ατμόσφαιρας είτε στο επίπεδο των αναξιοποιήτων άνεργων επιστημόνων:

«δεν μπορώ να διανοηθώ ότι το παιδί μου θα έχει μία εντελώς διαφορετική άποψη για τον κόσμο, την οποία δεν θα την πάρει από εμένα αλλά από αυτό που συμβαίνει αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, δηλαδή μίσος και ρατσισμός και πράγματα άσχημα»

«μπορώ να του εξασφαλίσω κάποιες καλές σπουδές στο εξωτερικό, πιστεύω ότι θα τις ακολουθήσει και θα κάνει τη ζωή του όπως εκείνος θέλει χωρίς δηλαδή να μείνει σε αυτόν τον κλοιό της χώρας, πχ αν σπουδάσει να είναι ένας επιστήμονας που δεν μπορεί να βρει δουλειά .»

Με παρόμοια έμμεσο τρόπο φαίνεται να επιδρά η υπάρχουσα οικονομική επισφάλεια και στον Γεράσιμο. Όταν ερωτάται σχετικά, δηλώνει με έναν άμεσο τρόπο ότι δεν επηρέασε τόσο την απόφαση για το πρώτο παιδί όσο το ενδεχόμενο για ένα δεύτερο. Ως εκ τούτου, εμφανίζεται διστακτικός στην παρούσα φάση με μία τέτοια συνθήκη και με ό,τι αυτή συνεπάγεται από πλευράς υλικής προσφοράς αλλά και συναισθηματικής επένδυσης

«Για το πρώτο παιδί λες; Όχι, για το πρώτο όχι. Για το αν θα κάνουμε δεύτερο την επηρέασε, προς το παρόν βέβαια έχουμε αποφασίσει να μην κάνουμε για αυτό το λόγο δηλαδή. Εντάξει, όταν έχεις ένα παιδί και πιο κοντά του μπορείς να είσαι και οικονομικά να είναι πιο εύκολο να του προσφέρεις πράγματα, με τα δύο είναι πιο δύσκολο.»

Το «εχέγγυο» της επαγγελματικής σταθερότητας που χαρακτηρίζει την απασχόληση του Κυριάκου και του Γρηγόρη σε δημόσια θέση εργασίας, μοιάζει παραπλήσιο αυτού που προηγουμένως αναπτύχθηκε από τον Μπάμπη. Στη δική τους περίπτωση, η ταυτόχρονη μόνιμη εργασιακή απασχόληση της γυναίκας τους τούς

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

καθιστά από τους «τυχερούς», κατά τον Κυριάκο, οικογενειάρχες που ήταν σε θέση όχι μόνο να υποστηρίζουν τον ερχομό ενός παιδιού, αλλά και να επισπεύσουν τις διαδικασίες τεκνοποίησης. Για τον Γρηγόρη, ωστόσο, η επαγγελματικο-οικονομική σταθερότητα γρήγορα στο λόγο του υποβαθμίζεται, δίνοντας τη θέση της στην επικρατούσα θέληση του ίδιου και της γυναίκας του να αποκτήσουν παιδί ανεξαρτήτως των περιφερειακών εξωτερικών συνθηκών· με άλλα λόγια, «νυν υπερ πάντων η επιθυμία»:

«είμαστε από τους τυχερούς, από τις τυχερές οικογένειες όπου και οι δύο γονείς έχουν σταθερή δουλειά και ένα αξιοπρεπή μισθό. Νομίζω ότι σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσε εμπόδιο, ίσα-ίσα βοήθησε στο να έρθει το παιδάκι πιο γρήγορα.... Αλλά τώρα σίγουρα όχι, δεν αποτέλεσε εμπόδιο στον ερχομό του παιδιού, ίσα-ίσα ήταν και ένα εχέγγυο για να προχωρήσουμε πιο γρήγορα» (Κυριάκος)

«ίσως και λόγω της δουλειάς μας που ξέρουμε ότι έχουμε κάτι σταθερό αλλά δεν θεωρώ πως επηρέασε, δηλαδή να πω ότι ακόμα και να είχαμε παραπάνω λεφτά ή παραπάνω μισθό, δεν νομίζω ότι θα το κάναμε νωρίτερα ή αργότερα. Δεν νομίζω, όχι. Για το νωρίτερα τουλάχιστον όχι, για το αργότερα νομίζω ότι θα ήταν κάτι που θέλαμε να κάνουμε και όχι ότι δεν θα είχαμε το χρόνο ή θέλαμε να μαζέψουμε πρώτα κάποια χρήματα, όχι όχι». (Γρηγόρης)

Σε μια συνολικότερη, επομένως, θεώρηση των ανωτέρω, γίνεται αντιληπτό πως για τους συμμετέχοντες πατέρες η έννοια της οικονομικής εξασφάλισης των απαιτήσεων που επιφέρει ο ερχομός ενός παιδιού μοιάζει να κατέχει σημαντική θέση τόσο στην απόφαση τεκνοποίησης όσο και στον αντιλαμβανόμενο πατρικό τους ρόλο, χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις- αναλόγως και της ειδικής για τον καθένα επαγγελματικο-οικονομικής κατάστασης- ως προς τον αντίκτυπο της παρούσας κρίσης.

4.1.4 Το παιδί ως φορέας προσωπικής εξέλιξης. Παρότι δεν αντικατοπτρίζει το σύνολο ή την πλειοψηφία των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας, η εν λόγω θεματική αναδείχθηκε στις αφηγήσεις τριών εκ των συμμετεχόντων με τρόπο αρκετά γλαφυρό, άμεσο και παραπλήσιο στο λόγο τους που θεωρήθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί και στα τελικά αποτελέσματα ως μια δυνάμει διαφωτιστική διάσταση

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

της εμπειρίας της πατρότητας, τουλάχιστον για τον τρόπο που τη βιώνουν οι εν λόγω πατέρες.

Στο λόγο, λοιπόν, του Έκτορα, του Αντώνη και του Γρηγόρη το παιδί μοιάζει να εντάσσεται σε μια προσωπική πορεία ολοκλήρωσης ή προοδευτικής ενηλικίωσης, η οποία και επισφραγίζεται με τη γενεσιουργό πράξη της τεκνοποίησης. Σε απόλυτο συντονισμό, μάλιστα, ο Έκτορας και ο Αντώνης χρησιμοποιούν έννοιες όπως «ολοκλήρωση» ή «κύκλος» δηλωτικές της προορισμένης, κατά τους ίδιους, από καιρό «φυσικής» εξέλιξης της πορείας ζωής τους:

«Είναι ο κύκλος της ζωής. Όταν αποφασίζεις ότι έχεις ολοκληρώσει κάποια πράγματα στη ζωή σου, θεωρείς ότι πρέπει να ολοκληρώσεις και αυτόν τον κύκλο... Ξέρεις το κλικ που λένε ότι σου γίνεται; Όταν το νιώσεις έρχεται από μόνο του»
(Έκτορας)

«Νομίζω το να κάνεις παιδί είναι η ολοκλήρωση ενός ανθρώπου, νομίζω πως έχεις ολοκληρωθεί» (Έκτορας)

«Δεν μπορώ να πω ότι πήραμε κάποια απόφαση. Πιστεύω ότι είναι ο κύκλος απλά του ανθρώπου να αποκτήσει κάποια στιγμή παιδί, να ολοκληρωθεί οπότε απλά προέκυψε» (Αντώνης)

Ο Έκτορας δε στη συνέχεια συμπληρώνει την αφήγησή του μιλώντας για όλα τα πράγματα που πρόλαβε και έζησε πριν αποφασίσει να γίνει πατέρας, αφήνοντας να εννοηθεί πως ο ερχομός του παιδιού τον βρίσκει χωρίς απωθημένα ή ακάλυπτες ανάγκες που δύσκολα θα μπορούσε να απολαύσει πια ως γονέας:

«κάλυψα και το κομμάτι το εσωτερικό το δικό μου, το ότι ναι έχω βγει έξω, έχω γνωρίσει τα πάντα, έχω κάνει τις διακοπές μου έχω γλεντήσει τη ζωή μου με τους φίλους μου δηλαδή δεν αναζητώ κάτι άλλο πλέον»

Τέλος, ο Γρηγόρης αναγνωρίζει στην όλη εμπειρία της πατρότητας ένα είδος δημιουργικής πρόκλησης που ανοίγει νέους ορίζοντες στη ζωή του ως ενήλικα, η οποία αποκτά πια ένα σύνθετο νόημα που αντικατοπτρίζει ίσως και την αναγνώριση της ευθύνης που συνεπάγεται η πατρική λειτουργία: νόημα «βαρύ» και «ευχάριστο»:

«Αυτό, να λάβει λίγο και ένα νόημα ίσως διαφορετικό, πιο βαρύ και πιο ευχάριστο η ζωή σου»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Μετά από λίγο θέλεις να γεμίσεις με πιο δημιουργικό τρόπο τη ζωή σου, όπως π.χ. να μεγαλώσεις έναν άνθρωπο»

«νιώθεις ότι μπαίνεις σε ένα άλλο κομμάτι ζωής, πιο σοβαρό και πιο ώριμο»

4.2 «Εγκυμονώντας» και καλωσορίζοντας την πατρότητα

Το πέραςμα στη νέα, πατρική ιδιότητα μοιάζει να είναι κάτι που για τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας συντελείται και αναπτύσσεται σταδιακά, και που ως διεργασία υπόκειται στις ιδιαιτερότητες της ψυχοσύνθεσης αλλά και της προσωπικής ιστορίας του κάθε άντρα. Παρότι η βιολογική κυοφορία του εμβρύου εντός της μητέρας είναι σαφέστερα ή ευκολότερα προσδιορίσιμη από ό,τι η συναισθηματική και ενδοψυχική «συνειδητοποίησή» της τόσο για τη μητέρα όσο και για τον πατέρα, ο ανωτέρω θεματικός παραλληλισμός της διεργασίας δόμησης της πατρικής ταυτότητας με μια διαδικασία κυοφορίας έχει ως σκοπό να αναδείξει και να συμπεριλάβει το εύρος της συναισθηματικής και φαντασιωσικής πορείας που έλαβε χώρα εντός των συμμετεχόντων κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, συμπληρωματικά με τις όποιες απαιτήσεις και προκλήσεις ανέκυψαν κατά την περιγεννητική περίοδο και που οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να διαχειριστούν.

Με άλλα λόγια, σκοπός την εν λόγω θεματικής είναι η σκιαγράφηση της πλούσιας – και όχι καταληκτικής- εσωτερικής διαδρομής που μοιάζει να ακολουθήσε την ανακοίνωση της εγκυμοσύνης και συνεχίστηκε έως την πρώτη περίοδο του ερχομού του παιδιού στη ζωή· περίοδο με σημαντικές πιέσεις αλλά και αντισταθμιστικά ισοδύναμα.

4.2.1 «Οδοιπορικό» στο συναίσθημα: από την είδηση της εγκυμοσύνης στο κατώφλι της γέννας. Η συντριπτική πλειοψηφία των αφηγήσεων των συμμετεχόντων αντικατοπτρίζει την πλούσια και δυναμική συναισθηματική διακύμανση που, από τη μία πλευρά, φαίνεται να συντονίζεται με την επιθυμία και το βαθμό επένδυσης των συμμετεχόντων στη διαδικασία της τεκνοποίησης, και, ταυτόχρονα, να προσαρμόζεται ανάλογα με την πορεία και το εξελικτικό στάδιο της εγκυμοσύνης μέχρι τον τοκετό.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Δεδομένου ότι για το σύνολο των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας η τεκνοποίηση ήταν μια επιθυμητή και επιδιωκόμενη συνθήκη, η είδηση της εγκυμοσύνης συνοδεύτηκε από θετικά συναισθήματα «χαράς» και «ενθουσιασμού». Ενδεικτική είναι τόσο η λιτή και άμεση απάντηση του Γιάννη όσο και η πιο έντονη περιγραφή του Κυριάκου, στην οποία συνυπάρχουν και σωματικές συνιστώσες του υπερχειλίζοντος συναισθήματος και του ξαφνιάσματος της στιγμής:

«Να σου πω την αλήθεια, μόνο χαρά ήτανε», «Μόνο χαρά, το ότι γίνομαι πατέρα» (Γιάννης)

«Μου κόπηκαν τα πόδια από χαρά, δεν ήτανε κάτι το οποίο το περίμενα, σφίχτηκε το στομάχι μου πάρα πολύ.. Εντάξει, νομίζω ότι ήταν από τις πιο ευτυχισμένες στιγμές της ζωής μου.» (Κυριάκος)

Σε παρόμοια γραμμή πλεύσης με τον Κυριάκο μοιάζουν να κινούνται και ο Γεράσιμος με το Γρηγόρη. Πιο συγκεκριμένα, ο Γεράσιμος θεωρεί τη χαρά και τον ενθουσιασμό του ως άμεσο επακόλουθο της κοινής επιθυμίας και προσπάθειας με τη σύζυγό του να αποκτήσουν παιδί. Η χαρά βέβαια αυτή μοιάζει να πολλαπλασιάζεται αργότερα, όταν ο Γεράσιμος πληροφορείται το φύλο του μωρού το οποίο ταυτίζεται με την αρχική του επιθυμία· στοιχείο που στην περίπτωση του όχι μόνο υποδηλώνει ότι έχει εκκινήσει ήδη μια φαντασιωσική διεργασία γύρω από το βρέφος, αλλά ίσως φανερώνει και κάτι γύρω από τη δυναμική επιρροή που έχει η προτίμηση για την απόκτηση παιδιού του αντίθετου φύλου στη μετέπειτα συναισθηματική επένδυση της σχέσης τους:

«Εντάξει επειδή το θέλαμε και το προσπαθούσαμε, με έκανε χαρούμενο»

«Είναι όμως κάτι που το θέλαμε και το χάρηκα πάρα πολύ, ακόμα περισσότερο που ήταν κοριτσάκι γιατί και εγώ να σου πω την αλήθεια κοριτσάκι ήθελα από την αρχή, οπότε όταν πήγαμε στον γυναικολόγο και μας το είπε ήμουν πολύ χαρούμενος» «ενθουσιάστηκα. Ενθουσιασμένος για το πώς θα είναι, πότε θα έρθει, θα έχουμε ένα νέο μέλος στην οικογένεια, ένα παιδάκι»

Για τον Γρηγόρη, που από την προηγούμενη ενότητα έχει διαφανεί η ιδιαίτερα θετική του στάση απέναντι στην απόκτηση ενός παιδιού όπως αυτή πηγάζει τόσο από διαπροσωπικούς όσο και από ενδοψυχικούς παράγοντες προσωπικής «εξέλιξης», η ανακοίνωση της εγκυμοσύνης επανέρχεται ως ανεξίτηλη ανάμνηση στην αφήγησή

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες του, με τη φωνή της γυναίκας του να προ-δίδει το ευχάριστο και συγκινητικό μήνυμα που ο ίδιος ένιωθε έτοιμος να ακούσει:

«Νομίζω ήταν πολύ ευχαριστο. Δεν νομίζω, είμαι σίγουρος ότι ήταν πολύ ευχάριστο, το θυμάμαι πολύ καλά, δεν πρόκειται να ξεχάσω τη στιγμή εκείνη δηλαδή που είχα μπει σπίτι και η γυναίκα μου είχε κάνει τεστ που είχε πάρει από το φαρμακείο και θυμάμαι, το κατάλαβα από τη φωνή της ότι κάτι είχε γίνει και γενικά όταν μου το ανακοίνωσε ήταν πολύ, πάρα πολύ ευχάριστο! Είχα συγκινηθεί πάρα πολύ! Αλλά ήταν συγκίνηση ευχάριστη, έτσι;»

Δεδομένου του προσδοκώμενου και επιθυμητού χαρακτήρα μιας ενδεχόμενης εγκυμοσύνης, υπάρχει μια μερίδα συμμετεχόντων οι οποίοι ναι μεν στο λόγο τους εκφράζουν τον ενθουσιασμό και την ικανοποίηση που ένιωσαν στο άκουσμα της ανωτέρω είδησης, χωρίς όμως το συνοδό αίσθημα της έκπληξης ή του αιφνιδιασμού που ισχύει για άλλους πατέρες της παρούσας έρευνας. Ενδεικτική είναι η αφήγηση του Ντίνου, ο οποίος – και σε προηγούμενα αποσπάσματα- δίνει την αίσθηση ενός ανθρώπου που προτιμά τον προγραμματισμό και τη στοχευμένη, κατόπιν προσεκτικής εκτίμησης, επιδίωξη των στόχων και των επιθυμιών του:

«Ήταν κάτι που επιθυμούσαμε, δηλαδή δεν μας έκανε έκπληξη αυτό το γεγονός. Δεν είναι ότι ήρθε και μου το ανέφερε σαν ένα νέο που μας έκανε έκπληξη, ήταν κάτι που το προσδοκούσαμε και κάτι που το περιμέναμε. Αλλά φυσικά όταν επιθυμείς κάτι πολύ και ειδικά όταν είναι κάτι ευχάριστο, μας εξέπληξε έτσι πάρα πολύ με την καλή την έννοια. Ενθουσιαστήκαμε δηλαδή»

Στον Αντώνη, από την άλλη, η επιβεβαίωση και, ως εκ τούτου, το αναμενόμενο της είδησης σκιαγραφείται περισσότερο ως μια διαισθητική και άρρητη δική του βεβαιότητα περί της επικείμενης πατρότητας, πιθανόν σε συντονισμό και συνέχεια της επιθυμίας του:

«Κοίταξε να σου πω την αλήθεια εγώ το περίμενα, τι να σου πω.. Πιστεύω ότι το είχα καταλάβει σχεδόν από την ημέρα που έμεινε η Λένα έγκυος. Δεν υπήρξε δηλαδή κάτι που να με εκπλήξει, απλώς περίμενα την επιβεβαίωση μου. Δηλαδή είχα ένα προαίσθημα ότι έμεινε έγκυος η Λένα και ότι θα γίνω μπαμπάς, απλά περίμενα την επιβεβαίωση μου. Και όσο περνούσαν οι μέρες τόσο πιο πολύ επιβεβαιωνόμουν»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Παρόλα αυτά, η εγκυροποίηση της νέας επικείμενης πραγματικότητας που πια «κυοφορείται» μοιάζει να τον διακινεί έντονα, εκκινώντας μια διεργασία σταδιακής μετακίνησής του από τη θέση του παιδιού στη θέση του γονέα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται από πλευράς «επιβαλλόμενης» ωρίμανσης και ενηλικίωσης, ανάληψης της αντίστοιχης πατρικής ευθύνης και δημιουργίας του κατάλληλου χώρου-πραγματικού και υποκείμενου, ίσως, συναισθηματικού- που θα υποδεχθεί το νέο μέλος:

«Κοίταζε παρεμπιπτόντως την ώρα που μου το είπε κάθισε ένα βάρος επάνω μου, με την έννοια "ωχ τώρα αρχίζουν τα δύσκολα" φάση, "τελείωσαν τα ψέματα, δεν είσαι πια παιδί" ξέρω γω, "θα γίνεις μπαμπάς και θα πρέπει να κάνεις κάποια πράγματα τα οποία είναι τέτοια ώστε όταν έρθει στον κόσμο το παιδί να τα βρει όλα έτοιμα"»

Τέλος, για τον Μενέλαο και τη σύζυγό του η διαδικασία της τεκνοποίησης περιγράφεται ως μια ομαλή και αβίαστη συνθήκη, σε συνέχεια της οποίας η εγκυμοσύνη προέκυψε ως «φυσιολογικό» επακόλουθο χωρίς τη συνοδή συναισθηματική υπερεπένδυση που περιγράφηκε προηγουμένως στις αφηγήσεις του Κυριάκου και του Γρηγόρη:

«Δεν ήτανε.. Πώς να σου πω ρε παιδί μου, εντάζει χάρηκα πολύ, δεν το συζητάω επειδή και οι δύο το θέλαμε, δεν ήταν κάτι που δεν περίμενα για να σου πω ότι έπεσα από τα σύννεφα. Ήταν κάτι που το προσπαθήσαμε δηλαδή και έτυχε με το που ξεκινήσαμε τις προσπάθειες, αν εξαιρέσεις ένα θέμα γυναικολογικό που είχε στην αρχή η γυναίκα μου τον πρώτο μήνα, τον δεύτερο μήνα έμεινε έγκυος οπότε και το περιμέναμε και όλα φυσιολογικά»

Στον αντίποδα, τα πράγματα δεν ήταν το ίδιο εύκολα στην περίπτωση του Μπάμπη και του Έκτορα. Οι αρχικές αποτυχημένες προσπάθειες των δύο ζευγαριών- που στην περίπτωση του Έκτορα περιελάμβαναν και μια αποβολή- φαίνεται να διακίνησαν συναισθήματα άγχους ή ανασφάλειας, τα οποία ο καθένας προσπάθησε να διαχειριστεί μέσα από διαφορετικές αναπλαισιώσεις:

«Αλλά εντάζει... Είχαμε πει γενικά ότι ακόμη και να μην τα καταφέρουμε ποτέ, είμαστε και οι δυο της φιλοσοφίας ότι θα προσπαθήσουμε να υιοθετήσουμε ένα παιδάκι. Οπότε λέω ότι και αυτό το σενάριο να κάτσει για μας, στην τελική θα είναι

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

κάτι... Θα γίνει μία καλή πράξη τέλος πάντων. Οπότε ξέρεις, κάπως καθησυχάζομουν μέσα μου, δεν είχα το άγχος το τρελό» (Μπάμπης)

«εγώ σαν πατέρας δεν με πείραζε τόσο πολύ ψυχολογικά. Ίσα-ίσα με αναπτέρωσε, ότι ναι, και καλά μπορούμε» (Έκτορας)

Έτσι, για τον Μπάμπη, που το σενάριο της εγκυμοσύνης και- ενδεχομένως της πατρότητας- άρχισε να φαντάζει σαν κάτι μακρινό, απίθανο ή μερικώς αποεπενδεδυμένο, η είδηση ότι θα αποκτήσει παιδί χωρίς την εναλλακτική της υιοθεσίας φαίνεται να τον βρίσκει απροετοίμαστο, ενώ η όλη συνθήκη επισφραγίζεται με ένα αίσθημα αμηχανίας που θέτει το επιθυμητό αίσθημα της ανεμπόδιστης χαράς σε εκκρεμότητα μέχρι την επόμενη εγκυμοσύνη:

«Εκείνη τη στιγμή λίγο αμήχανα, χάρηκα κιόλας»

«Ήταν λίγο αμήχανη στιγμή γιατί είναι ένα πράγμα που το προσπαθείς και το περιμένεις και σου έρχεται εκεί που δεν το περιμένεις. Αλλά γενικά ήταν ωραία, δηλαδή σκέφτομαι τώρα τη δεύτερη φορά που θα ξαναγίνει αυτό και νομίζω ότι θα είμαι πιο κουλ, θα το χαρώ περισσότερο από την πρώτη φορά.»

Για τον Έκτορα, το σοκ μοιάζει να ήταν μεγαλύτερο δεδομένου ότι από την εμπειρία της αποβολής και τη φάση των αποτυχημένων προσπαθειών κλήθηκε να διαχειριστεί την πληροφορία για δίδυμη κύηση. Αρχικά, μοιάζει να αντιδρά με άρνηση, θεωρώντας πως πρόκειται για παρεξήγηση που δεν αφορά στη δική του σύζυγο. Σε δεύτερο χρόνο όμως, η αρχή της πραγματικότητας τον προσγειώνει στις επικείμενες υποχρεώσεις που αφορούν είτε στον ίδιο και την αντίστοιχη ευθύνη που νιώθει να ανταποκριθεί στο ρόλο του πατέρα- κουβαλητή (για τον οποίο έχει μιλήσει και προηγουμένως), είτε στις προβλεπόμενες ιατρικές διαδικασίες που απαιτούν συστηματικότερη παρακολούθηση· με λίγα λόγια, υποχρεώσεις που τον επιφορτίζουν με σημαντικά μεγαλύτερο άγχος:

«όταν μάθαμε ότι είναι δύο τα παιδιά, εμένα μου κόπηκαν τα γόνατα»

«λέω, τι έγινε ρε παιδιά, και εκεί μου λένε ότι έχεις δίδυμα! Κάνω πίσω δύο βήματα, είναι άλλη γυναίκα μέσα λέω σίγουρα, μιλάνε για άλλη γυναίκα μάλλον και μπερδεύτηκαν! Μπαίνω μέσα και καταλαβαίνω ότι πρόκειται για τη γυναίκα μου, οπότε λέω "Τώρα τι κάνουμε; Πώς θα τα καταφέρω;" γιατί και η εγκυμοσύνη στα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

δίδυμα γνώριζα από πριν ότι έχει άλλες δυσκολίες και οικονομικά- πρέπει να είσαι έτοιμος για παν ενδεχόμενο. Πρώτα από όλα, σκέφτεσαι να φτάσει στο σημείο να γεννήσει τα παιδιά, αλλά σε πολλές περιπτώσεις ακούς ότι χρειάζονται θερμοκοιτίδα, χρειάζονται κάποιο παραπάνω χρόνο, θέλει προσοχή και η εγκυμοσύνη, πιο πολλές παρακολουθήσεις και πιο πολλές εξετάσεις οπότε είναι πιο πολύ το άγχος.»

Η ίδια συνθήκη μοιάζει να συνεχίστηκε και να επιδεινώθηκε για τον Έκτορα στο πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης, το οποίο σκιαγραφείται σχεδόν για όλους τους συμμετέχοντες ως η περίοδος με τη μεγαλύτερη αγωνία αναφορικά με τη διασφάλιση της υγείας τόσο του εμβρύου όσο και της μητέρας του. Ειδικά για τον Έκτορα, η συνθήκη της δίδυμης εγκυμοσύνης σε συνδυασμό με ειδικές επιπλοκές που παρουσιάστηκαν κατά το δεύτερο τρίμηνο, κατέστησαν αναγκαίο τον κλινήρη περιορισμό της γυναίκας του και μια αρκετά δαπανηρή ιατρική πράξη «περίδεσης», που φαίνεται να έφερε τον Έκτορα εκ νέου στο σημείο «μηδέν» σε ό,τι αφορά τόσο την οικονομική κατάσταση όσο και τη διασφάλιση της ίδιας της εγκυμοσύνης και της επικείμενης πατρότητας. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα λόγου που παρατίθενται, στα οποία οι επιμήκεις περιγραφές του είναι ενδεικτικές του συνοδού συναισθήματος επισφάλειας που φαίνεται να βίωσε:

«Μες στο άγχος ήτανε. Το πρώτο τρίμηνο ήταν ξαπλωμένη με εντολές του γιατρού, δηλαδή "δεν θα κάνεις τίποτα, μέχρι να δέσει καλά το ωάριο", είναι και δίδυμα, οπότε ήταν στο σπίτι.»

«Όταν πάμε να κάνουμε τη β' επιπέδου, αφού πριν είχαμε πάει και είχαμε πει τον καφέ μας και αυτά, μας λέει ο γιατρός από το κέντρο που κάναμε τις εξετάσεις ότι πρέπει να επικοινωνήσουμε κατευθείαν, άμεσα με το γιατρό γιατί η γυναίκα μου χρειαζότανε περίδεση, γεννούσε ουσιαστικά στον πέμπτο μήνα λόγω του βάρους- το παθαίνουν γενικά αρκετές έγκυες σε δίδυμα [...] Και ήταν το διάστημα που είχαμε μαζέψει τα χρήματα και λέμε ότι τώρα εντάζει, έχουμε πιάσει το μαξιλαράκι ασφαλείας για την εγκυμοσύνη και τώρα πάμε για το μετά. Και μας τυχαίνει αυτό, το οποίο κόστισε μία εγκυμοσύνη και είμαστε ξανά στο μηδέν στον 5ο μήνα οπότε μετά ξανά ζόρι για το οικονομικό κομμάτι. Εκτός του ότι δεν έπρεπε να σηκωθεί από το κρεβάτι, ήτανε μόνο ξάπλα, εκτός από το κομμάτι της επικινδυνότητας της επέμβασης- γιατί υπάρχει ένα μεγάλο κομμάτι αποβολής-... Μεγάλο, πώς να το πω... Μεγάλη εμπειρία αυτή η εγκυμοσύνη!!»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Ειδικότερα όμως σε ό,τι αφορά το πρώτο τρίμηνο, η βασική έγνοια των συμμετεχόντων επικεντρώνεται στη διασφάλιση της υγείας της συζύγου τους και της ομαλής ανάπτυξης του εμβρύου. Ο Μπάμπης, ο Γεράσιμος και ο Γιάννης περιγράφουν με παρόμοιο τρόπο τις ανωτέρω ανησυχίες τους, ενώ και ο Κυριάκος μοιράζεται τους ίδιους σε γενικές γραμμές προβληματισμούς, αφού όμως πρώτα τους εισαγάγει ως ανησυχίες της συζύγου του με τις οποίες καταλήγει να ταυτίζεται:

«Αυτό που είχα ήταν ένα άγχος για το αν θα είναι καλά, αυτό είναι το άγχος το βασικό ειδικά τον πρώτο καιρό, το πρώτο τρίμηνο ξέρεις» (Μπάμπης)

«Είχα φόβους, εντάζει με τη γυναίκα μου που ήταν έγκυος μην αρρωστήσει ειδικά στο πρώτο τρίμηνο που είναι σημαντικό να μην περάσει κάποια ίωση ή να μην πάρει κάποια φάρμακα, τέτοια θέματα βασικά, μην πέσει κάτω και τα λοιπά», «Αυτό με τις εξετάσεις, παρότι - αυτές οι εξετάσεις σε πολλά πράγματα σου βγάζουν ποσοστά- οπότε εκεί πάντα όταν πηγαίνεις για τις εξετάσεις έχεις ένα άγχος και λες "αν..;"» (Γεράσιμος)

«είναι και αυτό το στάδιο, ξέρεις, περιμένεις να δεις αν θα πάνε όλα καλά.. Μεσολαβούν πολλά στάδια μέχρι τον ένατο μήνα, α' επιπέδου εξέταση, β' επιπέδου εξέταση, να δεις ότι είναι όλα καλά με το παιδί, να δεις ότι η γυναίκα μου είναι καλά» (Γιάννης)

«Γενικά δεν είχα κάποιο άγχος, πέρα από το να είναι καλά η Μαρία» (Γιάννης)

«αν το σκεφτείς από τη φάση ότι είναι η πρώτη φορά που γίνεται μητέρα, είχε πάρα πολλούς προβληματισμούς για την επιλογή του κατάλληλου γιατρού, αν όλα θα πάνε καλά, αν το παιδάκι θα είναι υγιές.. Ειδικά μέχρι να διασφαλιστεί η εγκυμοσύνη μέχρι τον τρίτο ή τέταρτο μήνα της εγκυμοσύνης, είχε όσο να 'ναι ένα άγχος για το αν θα πάνε όλα καλά, αν μεγαλώνει και είναι καλά το παιδάκι όπως και εγώ δηλαδή», «αγωνία για το αν όντως ήταν καλή η επιλογή του γιατρού, για το αν το παιδάκι θα είναι υγιές» (Κυριάκος)

Ο Γρηγόρης και ο Αντώνης φαίνεται να εστιάζουν ειδικότερα στην ομαλή ανάπτυξη του εμβρύου, η οποία κατοχυρωνόταν με τις τακτικές επισκέψεις του ζευγαριού στο ιατρείο του γυναικολόγου. Πέρα όμως από το υποκείμενο άγχος τους, οι επισκέψεις αυτές επενδύονται και με θετικά συναισθήματα ανακούφισης για τον Αντώνη, και ανυπομονησίας για τον Γρηγόρη, που υποδηλώνουν πιθανόν και κάτι

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

από τη σταδιακή αναγνώριση και ψυχολογική τους προετοιμασία για τον επικείμενο ερχομό του παιδιού· ενός παιδιού που εύχονται ίσως ενδόμυχα να είναι τουλάχιστον υγιές:

«θυμάμαι ότι χάρηκα συγκεκριμένα σε κάποιες στιγμές της εγκυμοσύνης. Θυμάμαι δηλαδή ότι χάρηκα πάρα πολύ όταν άκουσα για πρώτη φορά την καρδιά της μικρής, δηλαδή στην πρώτη εξέταση που πήγαμε θυμάμαι χαρακτηριστικά ότι ένιωθα τρομερή ανακούφιση όταν άκουσα την καρδιά [...] Οπότε ένιωσα τρομερή ανακούφιση όταν έγινε αυτό και από τότε θυμάμαι όποτε πηγαίναμε στο γιατρό και ακούγαμε την καρδιά της μικρής, πήγαινε και η δική μας καρδιά στη θέση της» (Αντώνης)

«Αυτά που λες κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης είναι αυτό, ότι αδημονείς πότε θα πας στο γιατρό να ξαναδείς το μωρό, να δεις ότι μεγάλωσε και ότι πάνε όλα καλά, ειδικά στην αρχή έτσι;» (Γρηγόρης)

Στην ίδια γραμμή πλευσης συντάσσεται και ο Ντίνος ο οποίος, στο σύννηθες για εκείνον μοτίβο δράσης που πρεσβεύει η ρήση «των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν», προέβη σε ενδελεχή έρευνα και αναζήτηση των απαραίτητων εξετάσεων και των διαθέσιμων ιατρικών υπηρεσιών που τις παρέχουν. Την ίδια στιγμή και σε μια πθανή προσπάθεια έμπρακτης συμπαράστασης προς τη σύζυγο ή/ και αντιστάθμισης αυτού που ο ίδιος δεν μπορούσε να βιώσει βιολογικά, αρέσκετο στο να διαβάξει και να ενημερώνεται τόσο για την εξέλιξη της εγκυμοσύνης και την ανάπτυξη του εμβρύου όσο και για τη διαδικασία του τοκετού και τις περιγεννητικές βρεφικές ανάγκες:

«μετά είχαμε όλη την αγωνία να πάει καλά η εγκυμοσύνη ειδικά στο πρώτο τρίμηνο που είναι και το πιο σημαντικό από πλευράς υγείας, και το εξωτερίκενα και εγώ αυτό πολύ, άρεσε και στη σύζυγο αρκετά, δηλαδή ήμουν έτσι αρκετά εκφραστικός, έμπαινα στο διαδίκτυο να ενημερωθώ για την εξέλιξη της εγκυμοσύνης, πώς από ιατρικής άποψης αναπτύσσεται το έμβρυο μέσα στην κοιλιά, τι εξετάσεις πρέπει να γίνουν, ποια είναι τα κέντρα που μπορούν να μας εξυπηρετήσουν, γενικότερα ήμουν έτσι σε μία κατάσταση ανησυχίας καλής με την έννοια του να μάθω περισσότερα πράγματα μετά τη γέννα, τι ανάγκες έχει ένα μωρό και πώς μπορούν να τακτοποιηθούν και τα λοιπά.» (Ντίνος)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Την ένταση του πρώτου τριμήνου διαδέχεται η σχετική συναισθηματική «νηνεμία» του δεύτερου, κατά το οποίο τα εμφανή σημάδια της εγκυμοσύνης και η βελτίωση ή εξομάλυνση της κατάστασης των συζύγων τους λειτούργησαν ανακουφιστικά για τον Μπάμπη, τον Αντώνη και τον Κυριάκο δίνοντάς τους την ευκαιρία να «απολαύσουν» περισσότερο τη φάση της κυοφορίας του παιδιού τους:

«Στην πορεία της βέβαια όσο περνούσε ο καιρός και άρχιζε και φούσκωνε η κοιλιά ήταν λίγο διαφορετικά, είχε συνέλθει και εκείνη οπότε ακολουθούσε μία φυσιολογική ζωή, εντάξει ήταν πιο ωραία τα συναισθήματα, μεγαλύτερη ηρεμία, όχι τόσο άγχος» (Μπάμπης)

«Ηταν ωραίες καταστάσεις, δηλαδή πολύ όμορφα συναισθήματα αυτά που βίωνα τις περισσότερες φορές.» (Αντώνης)

«αλλά από τη στιγμή που όλα μπήκαν στο σωστό δρόμο και είχε μία σχετικά εύκολη εγκυμοσύνη, το απολάυσαμε πιστεύω» (Κυριάκος)

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα του δεύτερου τριμήνου, η συναισθηματική εξοικείωση με την είδηση της εγκυμοσύνης και με τη σταδιακή ανάληψη της πατρικής ευθύνης αναδύεται στο λόγο του Γιάννη και του Γεράσιμου, αν και φαίνεται οι εν λόγω θεματικές να λειτουργούν με διαφορετική χρονική ακολουθία στον καθένα. Πιο συγκεκριμένα, ο μεν Γεράσιμος περιγράφει ότι μέσα σε αυτό το διάστημα κατάφερε να «τακτοποιήσει» εσωτερικά τη συνθήκη της εγκυμοσύνης με τις όποιες επαγόμενες αλλαγές αυτή συνοδεύεται, ο δε Γιάννης, που μοιάζει μέσα από μια μερική άρνηση να είχε αναβάλει τη «συνειδητοποίηση» του αντίκτυπου που έχει για τον ίδιο η εγκυμοσύνη της συζύγου του, δίνει την αίσθηση μιας αμήχανης ή ασαφώς προσδιορισμένης στάσης, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το αναδυόμενο άγχος του- στοιχείο που μαρτυρά ίσως και το ειδικό βάρος αυτής της εμπειρίας για την εικόνα εαυτού του και την ανάληψη της πατρικής ευθύνης:

«Στο δεύτερο τρίμηνο νομίζω ότι είναι το τρίμηνο που πλέον έχεις μπει, έχεις καταλάβει την αλλαγή και έχεις βάλει σε μία τάξη και τις σκέψεις σου, έχει περάσει δηλαδή η προσαρμογή στην είδηση» (Γεράσιμος)

«Δηλαδή μετά από μερικές μέρες και τους πρώτους μήνες άρχισα έτσι λίγο να αγχώνομαι και να λέω... Ίσως γιατί δεν το συνειδητοποίησα στην αρχή [...] Μετά από

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τρεις-τέσσερις μήνες άρχισα έτσι λίγο να σκέφτομαι "όπα, τώρα τι γίνεται, είμαστε στην τελική ευθεία" και άρχισα ξέρω γω λίγο να αγχώνομαι» (Γιάννης)

Όταν, μάλιστα, αναφέρεται στο τελευταίο τρίμηνο της εγκυμοσύνης, ο ανωτέρω συλλογισμός επιβεβαιώνεται, και η ανησυχία του για το πώς θα ασκήσει αποτελεσματικά τον ρόλο του ως πατέρας έρχεται στο προσκήνιο με βασική διάσταση την οικονομική εξασφάλιση αλλά και τον αρμονικό συντονισμό των εργασιακών απαιτήσεων με τον ποιοτικό χρόνο ενασχόλησης με το παιδί:

«Λίγο ρε παιδί μου προς το τέλος αγχωνόμουν για το πώς θα είμαι σαν πατέρα»

«ανέκαθεν ήθελα και να είμαι καλός στη δουλειά μου αλλά και να ασχολούμαι με τα παιδιά , αυτό με προβληματίζε. Να σου πω, στην αρχή με άγχωνε αυτό που σκεφτόμουν, εάν θα μπορώ να αντεπεξέλθω στις οικονομικές ανάγκες που απαιτεί ένα παιδί [...] Από όταν πέρασε αυτό το στάδιο, με άγχωνε αν θα- επειδή τώρα έχουμε πάρα πολλή δουλειά και οι δύο- αν θα μπορώ με τη μικρή να έχω ποιοτικό χρόνο μαζί της πέρα από τη δουλειά»

Σε διαφορετικό μήκος κύματος, ο Μπάμπης, ο Γεράσιμος και ο Γρηγόρης ομόφωνα περιγράφουν τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης ως το τρίμηνο της «αναμονής» και της ανυπομονησίας που γεννά η επικείμενη πραγματική πια επαφή με το βρέφος την οποία μέχρι πρότινος προσδοκούσαν είτε με τη βοήθεια των ιατρικών απεικονιστικών μηχανημάτων (όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Μπάμπη) είτε μέσα από μια φανταστική ταύτιση με ρόλους πατεράδων από ταινίες (όπως εξομολογείται ο Γρηγόρης), είτε, τέλος, μετά από την ολοκλήρωση των απαραίτητων προπαρασκευαστικών ενεργειών και την εξασφάλιση του κατάλληλου «χώρου» που θα υποδεχθεί το νέο μέλος (όπως και έπραξε ο Γεράσιμος):

«Και σε κάποια φάση προς το τέλος ανυπομονησία για το γεγονός, να γνωρίσεις το παιδί σου ουσιαστικά που το έβλεπες από μία οθόνη σε έναν υπολογιστή και μετά να το πιάνεις στα χέρια σου, αν θα είναι καλά τέτοια πράγματα» (Μπάμπης)

«αυτό που βλέπεις στις ταινίες που ζουν οι μπαμπάδες με τα παιδιά τους, αδημονείς και ανυπομονείς τότε θα το ζήσεις και εσύ πια από κοντά» (Γρηγόρης)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Ήμασταν εν αναμονή της γέννησης, είναι αρκετοί μήνες οπότε κάποια στιγμή νιώθεις μία κόπωση, μια ανυπομονησία και λες άντε να έρθει.» (3, 23-25), «το τελευταίο τρίμηνο θα τολμούσα να πω ότι είναι το τρίμηνο της αναμονής, ότι πλέον περιμένουμε, φτιάξαμε το σπίτι, πήραμε πράγματα και είμαστε πλέον στην αναμονή του να συμβεί το γεγονός» (Γεράσιμος)

Τέλος, ο Μενέλαος σε μια πιο λιτή αφήγηση, περιγράφει ως βασική του ανησυχία την ομαλή διεξαγωγή του επερχόμενου τοκετού και τη διασφάλιση της υγείας της γυναίκας του, αποφεύγοντας να αναφερθεί είτε στο ίδιο το βρέφος είτε σε δικούς του σχετικούς και βαθύτερους προβληματισμούς γύρω από την πατρότητα, πιθανόν σε μια συλλογιστική και ψυχολογική γραμμή που τα καθιστά ακόμα ως μη γενόμενα για τον ίδιο:

«Καλά εντάζει πριν γεννηθεί τους τελευταίους μήνες, πιο πολύ στη διαδικασία, πιο πολύ τη γυναίκα μου σκεφτόμουν, για αυτήν ανησυχούσα και ήθελα να πάνε όλα καλά.»

4.2.2 Η φαντασιακή επένδυση του βρέφους και της επαφής μαζί του. Για το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων, η επένδυση της εικόνας του βρέφους εμφανίζεται στις αφηγήσεις τους να εκκινεί ως διεργασία ήδη κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Εντός αυτής της συνθήκης, οι υποψήφιοι-τότε- πατέρες της παρούσας έρευνας αρχίζουν και προσδοκούν ή φαντάζονται είτε στοιχεία για το φύλο και τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του μωρού τους είτε/ και συνθήκες της δομούμενης σχέσης τους μαζί του.

Σημαντικός αρωγός σε αυτό μοιάζει για τον Μπάμπη, τον Ντίνο και τον Γρηγόρη να είναι η τεχνολογία και, πιο συγκεκριμένα, οι εξελιγμένες και εξειδικευμένες απεικονιστικές ιατρικές μέθοδοι που καθιστούν την εικόνα του εμβρύου πιο διαυγή και, ως εκ τούτου, δεκτικότερη σε προβολές και φαντασιακές διεργασίες από μέρους των πατεράδων αυτών. Ο Μπάμπης και ο Ντίνος θυμούνται έντονα και περιγράφουν με ανάλογο ενθουσιασμό τις επισκέψεις αυτές στο γιατρό, ενώ ο Γρηγόρης, προσδίδοντας χαριτολογικά αλλά και με μια υποκείμενη αίσθηση χαράς ή υπερηφάνιας στον εαυτό του τον τίτλο του «χαζομπαμπά», παρουσιάζεται

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

μαγνητισμένος σχεδόν από την εικόνα του υπερηχογραφήματος, την οποία δεν χόρταινε να βλέπει:

«επίσης το καλύτερο από όλα ήταν όταν πηγαίναμε στο γιατρό που εκεί βλέπαμε το παιδί ξέρεις, εκεί νομίζω ότι ήταν οι καλύτερες στιγμές!! Κάναμε κάποιες εξετάσεις πιο εξειδικευμένες που σου δείχνουν πιο πολύ και πιο καθαρά το παιδί, ε ήταν φανταστικές εμπειρίες και για μένα και για τη γυναίκα μου το να μπορούμε να βλέπουμε το παιδί και να το φανταζόμαστε» (Μπάμπης)

«τα υπερηχογραφήματα ήταν πολύ έντονα στο μυαλό μου όπου βλέπεις πια το μωρό και ακούς την καρδιά του, βλέπεις τις κινήσεις του εμβρύου και αρχίζεις και το φαντάζεσαι.. (παράλληλα κινήσεις με τα χέρια του)» (Ντίνος)

«Ναι, το έκανα. Αλλά πιο πολύ εικόνα το έκανα φαντάζομαι και λόγω της τεχνολογίας που έχουμε πλέον και το βγάζουν φωτογραφία, αλλά στο περίπου ναι, το είχα κάνει εικόνα. Το κοιτάζα βέβαια το υπερηχογράφημα ασταμάτητα, πάρα πολλές φορές. Νομίζω ήμουν λίγο ένας κλασικός χαζομπαμπάς!» (Γρηγόρης)

Την ίδια στιγμή, στις αφηγήσεις του Κυριάκου, του Έκτορα και του Μενέλαου υπάρχουν διερωτήσεις γύρω από τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά του μωρού, με κύρια εστίαση στο βαθμό ομοιότητας του τελευταίου με τους ίδιους καθώς και στο φύλο του. Ο Έκτορας, μάλιστα, σχεδόν απνευστί μετά τη σχετική ερώτηση του ερευνητή αναφέρει ως μοναδική του σκέψη το κατά πόσο τα δίδυμα μωρά του θα έχουν κληρονομήσει ήδη φυσιολογικά κάτι από τον ίδιο, ενώ και ο Κυριάκος εντοπίζει αντίστοιχες σκέψεις που, πέρα από την εξωτερική ομοιότητα με τον ίδιο, αφορούσαν και στο φύλο του μωρού, χωρίς όμως να φθάνει σε κάτι καταληκτικό:

«Ναι, ότι θα μου μοιάζουνε! Η αλήθεια είναι ότι το μόνο που σκεφτόμουν είναι αν θα μου μοιάζουνε, χαχα!» (Έκτορας)

«Εντάξει, είχε περάσει και λίγο από το μυαλό μου το πώς θα είναι, ποιον θα μοιάζει, αν θα είναι αγόρι ή κορίτσι, είχανε περάσει τέτοιες σκέψεις από το μυαλό μου διάφορες αλλά μέχρι εκεί.» (Κυριάκος)

Σε πάρομοια βάση φαίνεται να κινείται και ο Γεράσιμος, παρόλο που δεν εμμένει τόσο σε ειδικά φυσιολογικά χαρακτηριστικά του μωρού, αλλά προτιμά, μέσα σε μια διαδικασία ονειροπόλησης και προβολής στο μέλλον, να φαντάζεται το

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

παιδί του σε μια πιο ώριμη φάση, ικανό να επικοινωνεί και να του απευθύνεται, ικανό να τον κατανοεί και να «συνεννοούνται»· στοιχείο που μένει ίσως παρακάτω να διαφανεί κατά πόσο παίζει κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη της δομούμενης σχέσης μεταξύ πατέρα- βρέφους:

«Σκεφτόμουν αργότερα για το όταν θα μεγαλώσει και θα πηγαίνει σχολείο ή όπως είναι τώρα σε αυτή τη φάση που μιλάει, σου απευθύνεται, που συνεννοούμαστε.. Αλλά όταν ήταν τόσο μικρό όχι, δεν είχα άποψη του πώς θα είναι, δεν έκανα έτσι ιδιαίτερες σκέψεις» (Γεράσιμος)

Ο Μενέλαος, από τη μεριά του, αποκαλύπτει την ενδόμυχη επιθυμία του να αποκτήσει αγόρι, επιθυμία που φαίνεται να προϋπήρχε της εγκυμοσύνης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είχε ήδη αρχίσει να φαντάζεται μια ξεχωριστή δυαδική σχέση ανάμεσα σε εκείνον και στο παιδί, με εξωτερικές αθλητικές ή, όπως λέει έμμεσα και ο ίδιος, «αντρικές» δραστηριότητες, που πιθανόν θα διευκόλυναν τόσο τις ταυτισιακές διεργασίες όσο και τη μεταξύ τους επαφή καθιστώντας την ίσως λιγότερο αμήχανη, όπως μπορεί να συνέβαινε στην περίπτωση που αποκτούσε κόρη οπότε και θα καλούνταν να αναζητήσει άλλου είδους κοινές δραστηριότητες:

«Πριν γίνω πατέρας ήθελα μόνο αγόρι, να στο πω έτσι. Δεν σκεφτόμουν τίποτα διαφορετικό, έλεγα το παιδί από την αρχή θα το παίρνω, θα πηγαίνουμε για ποδόσφαιρο, μπάσκει από μωρό, στο γήπεδο μαζί, ήμουν σε έναν δικό μου κόσμο τύπου μπαμπάς και γιος σαν άντρες» (Μενέλαος)

Παρόλα αυτά, στη συνέχεια της αφήγησής του δηλώνει ξεκάθαρα πως έχει αναθεωρήσει την αρχική του άποψη, καθότι στην πραγματική επαφή με την κόρη του εφαρμόζει τα ίδια με όσα είχε φανταστεί πως θα έκανε και με ένα γιο. Είναι, μάλιστα, τέτοια η θετική συναισθηματική επένδυση της μεταξύ τους σχέσης ώστε να εύχεται μελλοντικά να αποκτήσει και μια δεύτερη κόρη (στοιχείο που θα συζητηθεί εκτενέστερα και σε μετέπειτα ενότητα της παρούσας ανάλυσης αποτελεσμάτων):

«Δεν της συμπεριφέρομαι διαφορετικά, δηλαδή αν είχα αγόρι ή κορίτσι, καμία σχέση, καμία αλλαγή. Αυτό που σου είχα πει στην αρχή ότι ήθελα αγόρι, τώρα δεν θα το άλλαζα με τίποτα, με τίποτα! Δηλαδή και δεύτερο να κάνω, αν είναι ίδια λέω θέλω να είναι κορίτσι.»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Ο Μενέλαος, ωστόσο, δεν είναι ο μόνος από τους συμμετέχοντες που ήδη από την περίοδο της εγκυμοσύνης φανταζόταν πιθανές συνθήκες δικής του διάδρασης με το παιδί. Αντίστοιχες σκέψεις μοιράζονται στο λόγο τους ο Γιάννης, ο Γεράσιμος και ο Γρηγόρης. Ο Γιάννης θυμάται να φαντάζεται εικόνες φροντιστικής ενασχόλησής του με το παιδί, ενώ, συντονιζόμενος με το Γεράσιμο, άρχισε ήδη να συμπεριλαμβάνει το μωρό εμπειρικτικά της γονικής δυάδας, σχηματοποιώντας έτσι μια πρώτη αίσθηση τριαδικότητας:

«Ε ναι ναι ναι!! Σκεφτόμουνα πώς θα είμαι με το παιδί, πώς θα είναι να το κρατάω, έβλεπα εικόνες με εμένα και το παιδί στην αγκαλιά να το προσέχω, ή να είμαστε οι τρεις μας στο σπίτι, τα φανταζόμουνα ναι», «κυρίως σκεφτόμουνα το παιδί, πώς θα είμαι εγώ με το παιδί στην επαφή μας.» (Γιάννης)

«Προς το τέλος είχα σκέψεις ότι ξέρεις, θα είναι ένα μωράκι, θα το έχουμε εδώ, λίγο θα κουνιέται και τα λοιπά, που ήταν και μία πολύ ευχάριστη σκέψη αλλά όχι με ιδιαίτερες λεπτομέρειες, απλώς σαν παρουσία, ότι θα είναι ένα μωράκι, θα το έχουμε εδώ, θα είναι το μωράκι μας, αυτά.» (Γεράσιμος)

Τέλος, ιδιαίτερα γλαφυρές και με έντονο συναισθηματικό αντίβαρο είναι οι περιγραφές του Γρηγόρη, ο οποίος αναφέρεται χαρακτηριστικά σε τρεις δικές του φανταστικές «σκηνές» στις οποίες ο ίδιος παρουσιάζεται ως μια στοργική πατρική φιγούρα «ξέχωρη» από τη μητρική, η οποία παίζει, φροντίζει, διαντιδρά, εμπεριέχει ποιότητες που για τον Γρηγόρη στοιχειοθετούν και κάτι από την έννοια της πατρότητας, αλλά και που είναι ενδεικτικές της πρόθεσής του να επενδύσει στη σχέση με το παιδί του τόσο με τη συναισθηματική όσο και με τη φυσική του παρουσία:

«φαντασίωση θα ήταν δύο ή τρεις σκηνές έτσι στο μυαλό μου. Η μια να βάζεις το μικρό το παιδί σου ή να μπορεί να κοιμάται πάνω σου ή στον καναπέ δίπλα σου, να το ηρεμείς ουσιαστικά, να κοιμάστε μαζί. Το άλλο είναι να- που το φαντάζεσαι έτσι πιο μικρό- να κάθεστε, να κάθεται μαζί σου και να παίζει παιχνίδια ή να του κάνεις γκριμάτσες που γελάτε μαζί, να το κάνεις να γελάει. Και νομίζω το τρίτο είναι να είσαι- αν μιλάμε μόνο για τον πατέρα ξεχωριστά από τη μάνα- να είσαι μία ζεστή αγκαλιά και ένα φιλί. Αυτό, νομίζω έτσι το φαντάζομαι, έτσι φανταζόμουν την πατρότητα.»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

4.2.3 Από το «σκοτάδι» του τοκετού στο «σοκ» της πρώτης επαφής. Η στιγμή του τοκετού για τους περισσότερους συμμετέχοντες περιγράφεται ως καθοριστικής σημασίας και μοιάζει στο λόγο τους να αποκτά ιδιάζουσα, από συναισθηματικής πλευράς, θέση ως αποκορύφωμα της εννιάμηνης αναμονής τους για την πρώτη επαφή με το μωρό.

Σημαντική μερίδα εξ αυτών, μάλιστα, περιγράφει αρκετά εμφαντικά και το διάστημα που μεσολαβεί από την είσοδο της συζύγου τους στο μαιευτήριο έως την πρώτη επίσημη ιατρική ενημέρωση περί του ομαλού πέρατος του τοκετού. Κύρια κοινά σημεία στις αφηγήσεις τους είναι η επικρατούσα άγνοια περί της εξέλιξης της διαδικασίας που επιτείνει την αναμονή και την αγωνία τους, ενώ ταυτόχρονα μοιάζει να διακινείται και ένα αίσθημα αποκλεισμού τους από την εν εξελίξει διαδικασία της γέννησης. Ενδεικτικά είναι τα αποσπάσματα λόγου από τις αφηγήσεις του Μπάμπη, του Γιάννη και του Αντώνη:

«ήταν πάντως η διαδικασία δύσκολη για αυτό το λόγο. Δεν μπορούσες να τον δεις τον άλλον, δεν ήξερες τι γινότανε και απλά περιμέναμε στο σκοτάδι και στην αγωνία.» (Μπάμπης)

«Γέννησε με φυσιολογικό τοκετό και έκανε 13 ώρες να γεννήσει, πολλές ώρες αναμονή» (Γιάννης)

«πήρε πάρα πολύ χρόνο και μάλιστα, το τελευταίο δίωρο δεν έβγαινε και κανένας να μας πει τίποτα, δεν ξέραμε τι συμβαίνει... Δηλαδή βγήκαν και μας είπαν ότι έχει ξεκινήσει το τελευταίο στάδιο και νόμιζα ότι αυτό το πράγμα διαρκεί 10 λεπτά, και πέρασαν δύο ώρες μέχρι να μας πούνε ότι όλα είναι καλά» (Γιάννης)

«Πολύ δύσκολη μέρα, δύσκολη γιατί δεν την είχαν πιάσει οι πόνοι, τι θα γίνει, έμπαιναν άλλες κοπέλες και βγαίνουν πιο νωρίς από εμάς και εσύ δεν ήξερες τίποτα και λες τι θα γίνει, γιατί αργεί τόσο, πότε θα βγει το παιδί, μήπως έχει κάποιο θέμα υγείας, μήπως.. Ήταν κάποια πράγματα που μας προβλημάτιζαν, ήταν αρκετά αγχώδης η ημέρα, άγχος, πάρα πολύ άγχος και αγωνία.» (Αντώνης)

Πέρα από την επανερχόμενη στο λόγο του Αντώνη επισφάλεια γύρω από την υγεία του νεογέννητου (η οποία είχε εκφραστεί και κατά τη διάρκεια του πρώτου τριμήνου, αλλά «κόπασε» με το άκουσμα της καρδιάς του εμβρύου), τόσο ο Μπάμπης όσο και ο Γιάννης περιγράφουν σε άλλο σημείο της αφήγησής τους εξίσου

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

έντονες σωματικές ενοχλήσεις ή ανησυχίες που συνοδεύουν την ολοένα κλιμακούμενη από την αναμονή εσωτερική τους ένταση. Για τον Μπάμπη, ειδικότερα, ο πόνος που ένιωθε στο στήθος καθόλη τη διάρκεια του τοκετού και μάλιστα ανά δεκάλεπτη συχνότητα, ως άλλες- συνειρμικά ή αλληγορικά ιδωμένες- διαστολές και ωδύνες που προηγούνται της τελικής γενεσιουργού έκβασης, μόνο εκ των υστέρων νοηματοδοτήθηκε από τον ίδιο ως απόρροια του άγχους του που εκείνη τη στιγμή δεν μπορούσε να αναγνωρίσει συναισθηματικά.

«Η διαδικασία αυτή όσο περνούσε ο χρόνος γινόταν όλο και πιο δύσκολη γιατί ήσουν εκεί πέρα- ευτυχώς ήταν και οι κουμπάροι μας εκεί και είχα κάποιον να μιλήσω, ήταν και οι γονείς μου, τα πεθερικά μου- αλλά παρόλα αυτά ήταν πολλές οι ώρες, πάρα πολλές. Και ενώ δεν είχα ιδιαίτερο άγχος, είχα ένα πόνο στο στήθος σαν να είχα ένα μαχαίρι καρφωμένο πάνω μου... Τι να σου πω τώρα, ανά 10 λεπτά ένιωθα ότι κάποιος με μαχαιρώνει στο στήθος. Δεν ξέρω γιατί συνέβαινε αυτό το πράγμα, αργότερα αφού γέννησε και μου πέρασε φαντάστηκα ότι αυτό ήταν από το άγχος που είχα. Αλλά δεν το ένιωθα τόσο, ένιωθα αυτό το πράγμα στο στήθος. Ήταν μία δύσκολη διαδικασία, ναι.»

Για τον Γιάννη, η πολύωρη παράταση της διαδικασίας επέδρασε αθροιστικά στο συνοδό αίσθημα έντασης σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελεί θαύμα σχεδόν για τον ίδιο η αποφυγή είτε κάποιας εγκεφαλικής βλάβης (φόβος μάλλον σύντονος ή ενδεικτικός της υπερδραστηριότητας που βίωνε εκείνη τη στιγμή σε επίπεδο σκέψεων, προβληματισμών ή συναισθημάτων) είτε έναρξης της «αγχολυτικής» συνήθειας του καπνίσματος:

«Πολύ έντονη, πάρα πολύ έντονη και με μεγάλη ανησυχία. Γέννησε με φυσιολογικό τοκετό και έκανε 13 ώρες να γεννήσει, πολλές ώρες αναμονή και.. Τίποτα, πώς το γλίτωσα το εγκεφαλικό.. Τι να σου πω τώρα, δηλαδή από την ένταση πώς δεν ξεκίνησα το τσιγάρο, πώς δεν.. Τι να σου πω..»

Ο Έκτορας, από τη μεριά του, εμφανίζεται να διαχειρίζεται ψυχικά με διαφορετικό τρόπο τη συνθήκη της αγωνιώδους αναμονής. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει μια ενδιαφέρουσα συναισθηματική διεργασία κατά την οποία η υπερένταση και τα όποια υποκείμενα αισθήματα άγχους του μετατρέπονται αντιδραστικά σε κάτι παντοδύναμο, σε μια πανοπλία που καθιστά τον πατέρα «υπεράνθρωπο», ικανό να κατοχυρώσει την ασφάλεια των μελών της οικογένειάς του με κάθε τρόπο, ακόμη και ακραίο. Στο μυαλό του Έκτορα, δεν υπάρχουν πια άλλα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

περιθώρια αδυναμίας: ο ερχομός του παιδιού συνεπάγεται και την ανάλογη πατρική στάση εκ μέρους του, την οποία και θα υπερασπιστεί μέχρι τελευταίας ρανίδος σωματικού και ψυχικού του αποθέματος:

«Καταρχήν μέχρι να γεννήσει η γυναίκα σου, να σου φέρουν τα παιδιά, να σου ανακοινώσουν ότι όλα πήγαν καλά, νιώθεις ένας υπεράνθρωπος εκείνες τις μία- δύο ώρες αναλόγως του πόσο θα κρατήσει. Ήμουν σε τέτοια υπερένταση που όποιος και να ερχότανε και να μου έλεγε το παραμικρό μπορούσα να τον σκοτώσω. Ένιωθα τόσο δυνατός που έλεγα «τώρα πρέπει να είμαι ο πιο δυνατός άνθρωπος του κόσμου, έρχεται το παιδί μου και όποιος μας πειράζει θα τον φάω!!»

Ωστόσο, λίγες στιγμές- και γραμμές, σε ό,τι αφορά την αφήγησή του- αργότερα η «πανοπλία» του αποδεικνύεται ανεπαρκής, στο πεδίο της πραγματικής επαφής με τα μωρά του, και ο ίδιος απροστάτευτος, «ακάλυπτος» απέναντι στη μαζική κατά μέτωπο αντιπαράθεση με τον πατρικό ρόλο που έχει πια σάρκα και οστά τόσο από πλευράς παραλήπτη όσο και από πλευράς αποδέκτη. Εκεί, λοιπόν, που ο Μπάμπης μπορεί να στάθηκε πιο τυχερός προηγουμένως και να απέφυγε το εγκεφαλικό, για τον Έκτορα το χτύπημα ήταν «βαρύ» και τον άφησε «ημιλυπόθυμο», σοκαρισμένο:

«Ε με το που είδα τα μωρά, έπαθα ένα σοκ λες και πήρε κάποιος τη βαριοπούλα και με βάρωσε μία στο κεφάλι! Ούτε να μιλήσω ήξερα ούτε πώς να το πιάσω ούτε αν πρέπει να το πιάσω μην του κάνω κακό [...] Εκεί ήταν το μεγαλύτερο σοκ, κατευθείαν με τη βαριοπούλα στο κεφάλι και ημιλυπόθυμος!»

Σε ανάλογο ύφος κινείται και η εμπειρία του Μπάμπη, ο οποίος παραθέτει μια ιδιαίτερα πλούσια από πλευράς ψυχολογικού περιεχομένου αφήγηση της στιγμής που ανακοινώνεται στον ίδιο και την ευρύτερη οικογένεια ο ερχομός του παιδιού του. Είναι χαρακτηριστικό το αίσθημα αμηχανίας, σύγχυσης και «ταραχής» που επικρατεί μετά την πολύωρη αναμονή, μέσα στο οποίο μάλιστα ο Μπάμπης αδυνατεί να αναγνωρίσει ακόμα για τον εαυτό του και, κατ' επάκταση, να απαντήσει στην προσφώνηση που του απευθύνει η μαία με την πατρική του πια ιδιότητα. Ασυναίσθητα σχεδόν και πριν καταλήξει να οικειοποιηθεί το νέο του ρόλο, τοποθετεί στη θέση του τον πατέρα της γυναίκας του, ενώ λίγες στιγμές αργότερα και έχοντας το μωρό στην αγκαλιά του στρέφει το βλέμμα στη δική του μητέρα, που τον είχε ήδη προετοιμάσει για την υποδοχή του παιδιού του. Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα, στο

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

οποίο διαφαίνονται έντονες ενδοψυχικές αλλά και διαπροσωπικές- οιδιπόδειας ποιότητας- διεργασίες, ο Μπάμπης καταλήγει ετεροχρονισμένα να συνειδητοποιεί το βάθος και το εύρος των όσων έχουν παρέλθει και αποτελούν πια τη νέα πραγματική, διαπροσωπική αλλά και εσωτερική συνθήκη, την οποία και αρχίζει να επικοινωνεί συγκινημένος:

«Πάω μέσα λοιπόν και τους κάνω παρατήρηση, στον πατέρα μου και στους υπόλοιπους. Και εκείνη τη στιγμή βλέπω μία μαία να έρχεται. Και λέει “για την κυρία Παπαδοπούλου;”, λέμε “ναι”, εγώ ήμουν αόρθιος εκείνη τη στιγμή. Λέει “ο πατέρας;” και εγώ από την ταραχή μου γύρισα και έδειξα τον πατέρα της!! Και λέω.. Δεν είπα τίποτα βασικά και απλά κάποιος με έσπρωξε από πίσω, και λέω “εγώ” και πλησιάζω και μου λέει “να σας ζήσει, αγοράκι. Σε λίγο θα σας το φέρω”. [...] Υπάρχει μία αμηχανία, έκλαιγαν, εγώ πολύ αμήχανος δεν ήξερα τι να κάνω. Κάποια στιγμή η μάνα μου μου είπε “πήγαινε πλύνε τα χέρια σου γιατί θα σου φέρουν το παιδί”, τέλος πάντων πήγα πλύθηκα και μου φέρνουν το παιδί. Σαν το κρατάω, μία το κοιτούσα, μία κοιτούσα τη μάνα μου... Πολύ... Τι να σου πω, δεν μπορώ να πω ότι ένιωσα κάτι εκείνη τη στιγμή, κάτι πολύ δυνατό. Μετά από κανένα μισάωρο, αφού άφησα το παιδί και πριν δω την Ιουλία, εκεί μπορώ να σου πω ότι άρχισα να συνειδητοποιώ τι έχει γίνει, ότι γεννήθηκε το παιδί μου και με πήραν τα κλάματα, έπαιρνα τους φίλους μου και τους έλεγα ότι όλα πήγαν καλά και τέτοια» (Μπάμπης)

Παρόμοιο περιεχόμενο από πλευράς συγκινησιακής φόρτισης και συνακόλουθης αδυναμίας μεταβολισμού της εκφράζεται και στις περιγραφές του Ντίνου, του Γιάννη και του Γρηγόρη. Στους εν λόγω συμμετέχοντες η υπερχειλίζουσα θετική συναισθηματική εμπειρία καθιστά την εμπειρία της πρώτης επαφής με το παιδί τους μια ανεξίτηλη ανάμνηση· ένα σημείο – σταθμό που, για τον Γρηγόρη συγκεκριμένα, λειτουργεί κατακλυσμιαία υπερκεράζοντας ό, τι έχει προηγηθεί, και οριοθετεί δύο διαφορετικές περιόδους ζωής- πριν και μετά το παιδί- δίνοντας στον ίδιο τη δυνατότητα για προσωπική «επανεκκίνηση»:

«Εε συγκινήθηκα πολύ κατά την γέννηση της μικρής κρατώντας τη στην αγκαλιά, εκεί δάκρυσα αρκετά. Θα τη θυμάμαι για πάντα αυτή τη σκηνή» (Ντίνος)

«Τι να σου πω τώρα, χέστηκα πάνω μου από χαρά! Είχα πάθει σοκ, ήμουν άναυδος κυριολεκτικά, δεν θα το ξεχάσω ποτέ. Γενικά εκείνη την ημέρα δεν θα την ξεχάσω ποτέ. Ένιωσα μία τεράστια ανακούφιση όταν μας είπαν ότι όλα πήγαν καλά

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

*όταν γεννήθηκε, και ένιωσα μία απίστευτη χαρά όταν πρωτοαντίκρισα τη μικρή»
(Γιάννης)*

«Εε... Δεν το ξεχνάς αυτό νομίζω , εντάξει, ο καθένας το βιώνει διαφορετικά, αλλά το είχα πει και σε άλλους, ότι τη στιγμή που μου έφεραν το μικρούλη και τον αντίκρισα, εε αυτό ήταν νομίζω... Είναι εκεί που λες ότι σβήνουν όλα πλέον, ό, τι έχεις κάνει, και θεωρείς ότι είναι από τα πιο μεγάλα θαύματα , ότι από δω ξεκινάνε όλα από την αρχή... Αντικρίζεις ένα θαύμα της ζωής, αυτό» (Γρηγόρης)

Σε συντονισμό με τον Γρηγόρη, και για τον Κυριάκο ο τοκετός της συζύγου του αποτελεί την πιο δυνατή μέχρι στιγμής εμπειρία ζωής του, η οποία βέβαια ενισχύεται από το γεγονός ότι ο ίδιος, κατόπιν προτροπής του γυναικολόγου, ήταν παρών καθόλη τη διάρκεια του φυσιολογικού τοκετού ως υποστηρικτική συντροφική φιγούρα. Στην πρώτη δε επαφή με το μωρό ο Κυριάκος «συν-κλονίζεται» και ξεσπάει σε κλάματα που τρέχουν «ασταμάτητα» και που ίσως – για ακόμη μία φορά, συμβολικά ιδωμένα- ως άλλα «σπασμένα» νερά προϋπαντίζουν τη «νεο-γεννηθείσα» πατρική του ιδιότητα· ιδιότητα, που αναλαμβάνει μάλιστα ευθύς εξαρχής, όταν καλείται να κόψει τον ομφάλιο λώρο ελευθερώντας το βρέφος από τη συμβιωτική συνθήκη της μήτρας και εισάγοντας την τριαδική διάσταση στον οικογενειακό αστερισμό τους:

«Ήτανε η πιο έντονη εμπειρία της ζωής μου, γιατί ήμουνα μέσα στην αίθουσα του τοκετού οπότε το έζησα καθόλη τη διάρκεια από την αρχή, από τη στιγμή που έσπασαν τα νερά στο σπίτι που ήμασταν μέχρι που φτάσαμε στο μαιευτήριο και επήλθε ο τοκετός ήμουνα όλη την ώρα δίπλα στη σύζυγο και δεν το συγκρίνω με τίποτα από όσα έχω ζήσει στη ζωή μου»

«είχα αποφασίσει από πριν ότι θα είμαι μέσα κατά τη διάρκεια του τοκετού και μετά από παρότρυνση του γυναικολόγου μας ο οποίος μας είπε ότι "εντάξει, είναι πραγματικά μοναδική εμπειρία, δεν πρέπει να το χάσεις". Χαίρομαι που με παρότρυνε για αυτό το θέμα γιατί είχε δίκιο. [...] ειδικά τη στιγμή που βλέπεις το κεφαλάκι να βγαίνει έξω, το σηκώνουν το παιδάκι με τον ομφάλιο λώρο και αρχίζει και κλαίει και λες "αυτό είναι το παιδί μου", ήταν συγκλονιστική! Ήταν η πρώτη φορά που έκλαιγα από τη χαρά μου, έκλαιγα επί ένα πεντάλεπτο, δεν μπορούσα να συγκεντρωθώ! Και επίσης συγκλονιστική στιγμή ήταν όταν έκοψα τον ομφάλιο λώρο, ο γιατρός μού έδωσε το ψαλίδι να κόψω εγώ τον ομφάλιο λώρο.. Εντάξει ήτανε μοναδική εμπειρία!»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

4.2.4 Περιγεννητικές προκλήσεις και αντιρροπιστικά ισοδύναμα. Ο ερχόμος του παιδιού στη ζωή του ζευγαριού και η προσαρμογή στη νέα οικογενειακή πραγματικότητα κάθε άλλο παρά εύκολη υπόθεση μοιάζει να ήταν για το σύνολο σχεδόν των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα. Ενδεικτική και αρκετά παραστατική είναι η παρομοίωση που χρησιμοποιεί ο Γρηγόρης, θέλοντας να εκφράσει το βαθμό δυσκολίας προσαρμογής του κατά την περιγεννητική περίοδο, μέσω της οποίας παραλληλίζει τη βασική περίοδο εκπαίδευσης των νεοσύλλεκτων στρατεύσιμων αντρών με την αρχή της δικής του πατρικής «θητείας»:

«Πιο πολύ η περίοδος αυτή έχει να κάνει με τον εγκλιματισμό με τη νέα ζωή. Παρότι μπορεί να είναι σκληρός- είναι σαν να περνάς βασική στο στρατό, που προσπαθούν να σε προετοιμάσουν για το τι θα κάνεις αργότερα- κάτι τέτοιο γίνεται»

Η βασική επωδός των συμμετεχόντων εστιάζει στο έντονο αίσθημα κόπωσης που ενέχει η πρώτη αυτή περίοδος κυρίως λόγω των αισθητά μειωμένων σε σχέση με πριν ωρών ύπνου, όπως εμφαντικά δηλώνουν ο Γρηγόρης, ο Ντίνος και ο Αντώνης:

«Το γενικό στοιχείο της όλης υπόθεσης ήταν η πολύ μεγάλη κούραση και η αϋπνία» (Γρηγόρης)

«τις πρώτες μέρες του μωρού, τις θυμάμαι έτσι λίγο δύσκολες, λίγο έντονες διότι κοιμόμασταν λίγο, ήμασταν πολύ κουρασμένοι» (Ντίνος)

«Ήτανε μία δύσκολη μετάβαση τουλάχιστον ως προς εμένα, επειδή και σαν άνθρωπος μου αρέσει ο ύπνος και θέλω να κοιμάμαι, αυτή η πραγματικότητα του να ξυπνάω ανά δύο ώρες μήπως το παιδί πρέπει να το αλλάξουμε γιατί κλαίει.. Ήτανε μία περίοδος πολύ δύσκολη τουλάχιστον για μένα, λογικά και για τη γυναίκα μου το ίδιο» (Αντώνης)

Ειδικά στην περίπτωση του Μπάμπη και του Γιάννη, η συνθήκη αυτή καθιστούσε ακόμα δυσκολότερη την επιτέλεση των λοιπών καθημερινών επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων ενώ συνοδεύτηκε και από χωροταξικές αλλαγές αναγκαστικού ή εκούσιου «αποκλεισμού» τους από το συζυγικό κρεβάτι:

«Οι πρώτοι μήνες είναι πάρα πολύ δύσκολοι, πάρα πολύ δύσκολοι. Γιατί συνήθως δεν κοιμάσαι, τουλάχιστον εμείς δεν κοιμόμασταν- η Ιουλία δε ακόμα περισσότερο. Εγώ σκέψου ότι είχα και δουλειά εκείνη την περίοδο[...] Ήμουν σε μία

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

φάση που δεν μπορούσα να είμαι, να μην έχω κοιμηθεί το βράδυ διότι δούλευα την επόμενη τουλάχιστον 10 ώρες και έπρεπε να ξεκουραστώ. Οπότε πήγαινα και κοιμόμουν σε άλλο δωμάτιο για αρκετό καιρό, δηλαδή μπορεί και για δύο ή τρεις μήνες» (Μπάμπης)

«όταν ήρθε το παιδί ήταν περίοδος μεγάλων αλλαγών στη ζωή μας, γιατί τότε ξεκινούσε η Μαρία να δουλεύει, εγώ ήμουν σε μια αντίστοιχη φάση, ήμασταν σε διαδικασίες να φτιάξουμε γραφεία.. Ήταν γενικά μία πολύ έντονη περίοδος όταν ήρθε η μικρή. Θυμάμαι ότι είχαμε πάρα πολλή κούραση, φοβερή κούραση», «καταρχάς το ζήτημα του ύπνου. Η μικρή τώρα ξεκίνησε να κοιμάται ή μάλλον από τότε που είναι ενός έτους, μέχρι πρόσφατα ξυπνούσε κάθε μιάμιση ώρα. Αυτό σημαίνει ότι εγώ είχα μεταφερθεί από 6 μηνών- γιατί πιο πριν βοηθούσα και εγώ, σηκώνόμουν να τη ρέψουμε κλπ. - αλλά αυτό είχε μεγάλη επίδραση στη δουλειά μου... Από 6 μηνών και μετά κοιμόμουν στον καναπέ» (Γιάννης)

Η ανωτέρω δυσκολία εμφανίζεται αθροιστικά μεγαλύτερη στο λόγο του Έκτορα. Πιο συγκεκριμένα, προκειμένου να μπορέσουν μαζί με τη σύζυγό του να ανταποκριθούν στις ταυτόχρονες ανάγκες των δίδυμων μωρών τους, θυμάται να έχουν οργανώσει ένα κυλιόμενο πρόγραμμα εξηντάλεπτων γονικών «βαρδιών», το οποίο ωστόσο, λόγω της αναγκαστικής απουσίας του Έκτορα από το σπίτι τις ώρες εργασίας του, επαναπροσδιοριζόταν εις βάρος της γυναίκας του:

«Δηλαδή είσαι ένα βαμπίρ που δεν μπορείς να το φανταστείς, κοιμόμασταν μία ώρα ο ένας ξυπνούσε την επόμενη ώρα ο άλλος, η γυναίκα μου να είναι σε μία φάση τη μια στιγμή να ταΐζει το ένα και την άλλη να ταΐζει το άλλο, μία να κάνει κακά το ένα μία το άλλο και γενικά τρέχαμε από το πρωί μέχρι το βράδυ. Αλλά και το βράδυ πάλι δεν κοιμόσυνα, μόνο με βάρδιες» (6, 35-40) (κόπωση, αϋπνία, ταυτόχρονη φροντίδα δύο μωρών), «δηλαδή αν σκεφτείς ότι ένα βρέφος θέλει ανά δύο ώρες να φάει, που αυτό σημαίνει ότι αν έχεις δύο δεν μπορείς να τα ταΐσεις ταυτόχρονα μπιμπερό γιατί δεν ήμουν και εγώ όλη τη μέρα σπίτι να πεις ότι ένα μωρό θα ταΐζει η γυναίκα μου και ένα μωρό εγώ, οπότε ήτανε μία ώρα διαφορά που αυτό πρακτικά σημαίνει μόλις τάιζε τη μία έπρεπε να πιάσει την άλλη» (Έκτορας)

Η επιβαρυνμένη, σωματικά και ψυχικά, κατάσταση της λεχώνας μητέρας συναντάται, πέρα από τον Έκτορα, και στις αναφορές άλλων συμμετεχόντων στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια. Η εν λόγω συνθήκη, μάλιστα, μοιάζει να εγκαλεί

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τους τελευταίους σε μια στρατηγική αντιμετώπισης ειδικού χειρισμού, καθότι διακινεί σημαντικού βαθμού ένταση η οποία άλλοτε αποφεύγεται να εκτονωθεί (όπως στην περίπτωση του Γρηγόρη) και άλλοτε οδηγεί σε παροδικές συγκρουσιακές καταστάσεις (όπως στην περίπτωση του Μπάμπη) που εντείνουν τον ήδη απαιτητικό χαρακτήρα του πρώτου αυτού διαστήματος:

«Στην πορεία βλέπεις ότι έχεις να διαχειριστείς και να υποστηρίξεις περισσότερες καταστάσεις, γιατί και η γυναίκα από τη σωματική και φυσική κούραση που βγαίνει από την εγκυμοσύνη μετά τον πρώτο καιρό και με τη φροντίδα του παιδιού αλλά και οι ορμόνες, η ορμονική διαταραχή που διέρχεται ο γυναικείος οργανισμός, είναι ένα μείγμα που βγάζει μία συμπεριφορά λίγο περίεργη.» (Κυριάκος)

«Δύσκολο. Πολύ δύσκολο ... Πέρα από την χαρμόσυνη πλευρά του γεγονότος ήταν αρκετά δύσκολο γιατί έχεις να διαχειριστείς μία κατάσταση που είναι γενικά λίγο επιβαρυνμένη, από την άποψη ότι δεν έχεις να κάνεις μόνο με ένα μωρό που είναι το καινούργιο στοιχείο στο σπίτι. Έχεις να διαχειριστείς και τη γυναίκα που και αυτή βιώνει πολύ δύσκολα συναισθήματα [...] έχει και πολλή κούραση. Πολλή κούραση, κάποιες φορές και ένταση, όχι τόσο πολύ εξωτερική όσο εσωτερική που δεν ξέρεις πολλές φορές πώς να τη διαχειριστείς για να μην ξεσπάσεις.» (Γρηγόρης)

«Εκεί υπήρχαν και κάποιες διαμάχες και όταν είσαι και πολύ κουρασμένος, δεν έχεις αντοχές μετά για να συζητήσεις ή να σκεφτείς καθαρά. Οπότε εκεί υπήρχε και μία σύγκρουση λίγο με τη γυναίκα μου, που ήταν κι αυτή κουρασμένη. Δύσκολα, πολύ..», «Ξέρεις, οι πρώτοι δύο μήνες ήταν εφιαλτικοί και όχι τόσο για μένα, γιατί εγώ κοιμόμουν σε άλλο δωμάτιο. Αλλά η Ιουλία νομίζω ότι παίζει να έκανε και δύο μήνες να κοιμηθεί, τόσο πολύ.» (Μπάμπης)

Η δεύτερη βασική συνιστώσα των προκλήσεων που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι συμμετέχοντες με τον ερχομό του παιδιού στη ζωή αλλά και στο σπίτι τους αφορά στην πρωτοκαθεδρία των απαιτητικών βρεφικών αναγκών και τη συνακόλουθη αποκλειστική ευθύνη των νέων γονέων για την κάλυψή τους. Στο λόγο ειδικά του Γρηγόρη και του Μενέλαου αποτυπώνεται με μεγαλύτερη ευκρίνεια η κυριαρχική παρουσία του μωρού και των αναγκών του που ζητούν ικανοποίηση στο «εδώ και τώρα», παίζοντας κομβικό ρόλο στον προγραμματισμό της καθημερινότητας και της οικογενειακής ζωής:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Η πρώτη περίοδος είναι μία περίοδος που το ίδιο το μικρό παρότι προσπαθείς να το βάλεις σε πρόγραμμα, χωρίς να θες εσύ, το ίδιο σου το επιβάλλει και σου λέει ότι «πλέον εγώ είμαι εδώ, πλέον πρέπει να ακολουθήσετε άλλο πρόγραμμα από αυτό που ακολουθούσατε» και εσύ παλεύεις να το βάλεις σε ένα πρόγραμμα.» (Γρηγόρης)

«Το πιο δύσκολο ήταν σίγουρα η συνεννόηση ανάμεσα σε μένα και στη γυναίκα μου [...] Πιο πριν ήμασταν πιο λάσκα, εκεί αρχίζεις και λες "ξέρεις τι, πρέπει να έχεις στο μυαλό σου το παιδί, πρέπει το παιδί να φάει, να χέσει, να πλυθεί". Ολα αυτά δεν έχει "άστο, θα γίνει άλλη ώρα", πρέπει να γίνει, τέλος. Οπότε μέχρι να μπορούμε σε αυτό το καλούπι εκεί ήτανε δύσκολα, τώρα νομίζω έχουνε φτιάξει τα πράγματα» (Μενέλαος)

Η απαίτηση για την ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών του παιδιού και την επακόλουθη προσαρμογή στη νέα- από πολλές απόψεις- πραγματικότητα βρίσκει εντέλει τον Γιάννη, τον Γεράσιμο, τον Κυριάκο και τον Αντώνη απροετοίμαστους. Η αποκλειστική ευθύνη με την οποία δεσμεύονται οι συμμετέχοντες αυτοί και οι σύζυγοί τους όταν «μένουν οι τρεις» τους πια στο σπίτι με το μωρό τους φέρνει αντιμέτωπους με την άγνοια χειρισμού και ανταπόκρισης στις διαρκείς βρεφικές απαιτήσεις, αλλά και με την ανάγκη, μετά το αρχικό «σοκ», επανασυντονισμού της πάλαι ποτέ καθεστευκίας συζυγικής τάξης πραγμάτων:

«Το σοκ ήταν όταν φύγανε όλοι και μείναμε οι τρεις μας. Εκεί είναι το σοκ που λέγαμε "τώρα τι κάνουμε;". Για αυτό να σου πω την αλήθεια δεν είχα ούτε προετοιμαστεί ψυχολογικά, νομίζω ούτε η Μαρία, αλλά ούτε και πρακτικά με την έννοια ότι δεν είχαμε πάρει, επειδή θήλαζε η Μαρία και μάτωνε η θηλή της και τα λοιπά τις πρώτες μέρες, δεν είχα φροντίσει να πάρω γάλα μωρού και έτρεχα 3:00 τα μεσάνυχτα να πάρω γάλα» (Γιάννης)

«Εντάξει σίγουρα υπάρχει μία ευθύνη, διότι πλέον εξαρτάται από εσένα, δεν υπάρχει άλλος, εξαρτάται αποκλειστικά από εσένα.» (Γεράσιμος)

«Τώρα το πρώτο διάστημα αυτό ήταν δύσκολο, γιατί μέχρι να βρούμε τα πατήματα μας με το παιδάκι, το παιδάκι να βρει τα δικά του μαζί μας ήμασταν το πρώτο εικοσαήμερο λίγο δύσκολα, γιατί καλά καλά δεν ξέραμε πώς να το πιάνουμε, πότε θα πεινάει, πώς θα πρέπει να το πιάσουμε για να κάνουμε μπάνιο, ήταν λίγο δύσκολα», «σε σχέση δηλαδή με το μπάνιο, ποιες ώρες και πόσες φορές, απλά πραγματάκια τα οποία όμως δεν τα ξέρεις αν δεν κάνεις το δικό σου παιδί» (Κυριάκος)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Απλά για μένα ήταν πολύ δύσκολο, ενώ δηλαδή ήμουν προετοιμασμένος και δεν έπεσα από τα σύννεφα για το πώς θα έπρεπε να αλλάζω το παιδί, πώς θα έπρεπε όταν το ταΐζω να το κρατάω ώστε να ρευτεί, σε αυτήν την πραγματικότητα ότι το παιδί θέλει κάτι, γιατί το θέλει και τι πρέπει εγώ να κάνω και τα λοιπά, μέχρι να βρούμε τα πατήματα μας δυσκολευτήκαμε αρκετά» (Αντώνης)

Για να μπορέσουν να αντέξουν το βάρος της ανωτέρω συνθήκης, οι περισσότεροι συμμετέχοντες- όπως αποκαλύπτουν οι αφηγήσεις τους- αναζητούν αντιρροπιστικά ισοδύναμα, εξωτερικά και εσωτερικά, τα οποία και διευκολύνουν την άσκηση της γονικής τους λειτουργίας. Σε ό,τι αφορά στα πρώτα, η πλειοψηφία των πατεράδων της παρούσας έρευνας αναγνωρίζει την καθησυχαστική επίδραση που ασκεί στους ίδιους αλλά και στη γονική δυάδα, εν γένει, το ευρύτερο υποστηρικτικό πλαίσιο, είτε αυτό ακούει στο όνομα των πατρικών και μητρικών γονέων είτε στο όνομα του παιδίατρου, πρόσωπα στα οποία – ως άλλος έμπειρος «τρίτος»- προστρέχουν όταν οι δικές τους ικανότητες και περιθώρια ψυχικού μεταβολισμού στενεύουν. Ενδεικτικές είναι οι αφηγήσεις του Ντίνου και του Μπάμπη, οι οποίοι φαίνεται να αναγνωρίζουν την ανακουφιστική επίδραση που είχε για τους ίδιους η υποστηρικτική και εμπειρική παρουσία τόσο των πατρικών και μητρικών μητέρων του γονικού ζεύγους όσο και του παιδίατρου στην απαιτητική αρχική φάση μέχρι τα πράγματα «να μπουν σε ένα πρόγραμμα»:

«πολλές φορές εντάζει, ρωτούσαμε κιόλας τις μητέρες μας, σαν γιαγιάδες να μπορέσουν και αυτές να πουν τη γνώμη τους γιατί και η σύζυγός μου είναι κοντά στη μαμά της και εγώ, είχαμε την άνεση να ρωτήσουμε ακόμα και το πιο χαζό πράγμα μπορούσε να προκύψει σαν ερώτηση, ε μας είχε πει και η παιδίατρος πως ο, τι θέλαμε μπορούσαμε να τη ρωτάμε οπότε τουλάχιστον δεν νιώθαμε ότι ήμασταν μόνοι, δηλαδή νιώθαμε ότι είχαμε κοντά τους ανθρώπους μας αυτούς σε μία δύσκολη στιγμή που μπορεί να προέκυπτε να το φτιάξουμε.» (Ντίνος)

«Μία μικρή βοήθεια που είχαμε από τους γονείς, από τη μητέρα μου και από τη μητέρα της... Γενικά αυτό, κάποιες επισκέψεις που μπορεί να είχαμε και να έρχονταν για μία με δύο ώρες να βοηθούσανε την Ιουλία που ξέρανε και καλύτερα τι χρειάζεται ή εμένα να κρατήσουμε το παιδί» (7, 7-10) (υποστηρικτικό δίκτυο), «Από κει και πέρα λίγο ήρθανε τα πράγματα... Πήραν τη σειρά τους, αυτό. Και ο παιδίατρος αυτό μας

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

έλεγε, ότι μετά από κάποιο διάστημα θα δείτε ότι θα σας οδηγήσει και το παιδί κάπου, θα μπειτε σε ένα πρόγραμμα οπότε κάναμε υπομονή και αυτό έγινε»(Μπάμπης)

Παρομοίως, στην περίπτωση του Μενέλαου και του Γιάννη οι πατρικοί και μητρικοί γονείς μοιάζει να κατέχουν καίριο ρόλο σε ό,τι αφορά είτε την ανατροφή του παιδιού και τις σχετικές με αυτή αποφάσεις (όπως εξομολογείται ο πρώτος) είτε την αποσυμπίεση του γονικού ζεύγους προσφέροντας του μικρές ανάπαυλες συντροφικής φυγής (όπως ισχύει στην περίπτωση του δεύτερου):

«και σε κουβέντες και σε πράγματα που θα αναμειχθούν στο σπίτι όταν θα μιλήσουμε όλοι μαζί για κάποια πράγματα μιας και ασχολούνται και βοηθάνε κι αυτοί με το παιδί, γιατί δε γίνεται διαφορετικά» (Μενέλαος)

«Και φυσικά σε όλα αυτά έχουμε πολλή βοήθεια από τους γονείς, με την έννοια ότι κάποιο βράδυ που είμαστε κουρασμένοι με τη Μαρία και θέλουμε να πάμε να τσιμπήσουμε κάτι έξω ή να βρεθούμε με τίποτα φίλους μπορούμε να το κάνουμε» (Γιάννης)

Τέλος, ο Κυριάκος, που μαζί με τη γυναίκα του διαμένουν σε πόλη εκτός του τόπου καταγωγής τους και- ως εκ τούτου- μακριά από τις οικογένειες προέλευσής τους, περιγράφει ως θετική συγκυρία την ανεύρεση ενός παιδίατρου που μοιάζει να λειτουργήσει «πατρικά» για εκείνον και τη γυναίκα του, καθοδηγώντας τους και διευκολύνοντας σε μεγάλο βαθμό την καθημερινότητα με το πρώτο τους παιδί:

«Μας είχε απασχολήσει αρχικά η επιλογή παιδίατρου, δηλαδή να βρούμε τον κατάλληλο παιδίατρο γιατί ειδικά όταν είναι τόσο πολύ βρέφος, δεν ξέρεις τι θα πρέπει να κάνεις όσον αφορά τη διατροφή ή διάφορα άλλα θέματα. Ευτυχώς και σε αυτό το θέμα ήμασταν τυχεροί και βρήκαμε καλό παιδίατρο ο οποίος μας έδωσε λύσεις σε πάρα πολλά θέματα της καθημερινότητας του παιδιού»

Πέρα από αυτό, ωστόσο και σε ό,τι αφορά στα ψυχικά αντισταθμιστικά αποθέματα, στο λόγο των συμμετεχόντων αναδύεται και η ισχυρή θετική συναισθηματική επένδυση της σχέσης με το βρέφος ως βασικό αντίβαρο των όποιων δυσκολιών και προκλήσεων χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν κατά την πρώτη αυτή μεταβατική περίοδο. Έτσι, ο Γρηγόρης, χωρίς πολλές περιστροφές, εκφράζει ξεκάθαρα τον ισχυρό αντιρροπιστικό χαρακτήρα της αγάπης που νιώθει για τη σύζυγο και το παιδί του, ενώ και ο Γιάννης αναγνωρίζει στο γεγονός ότι έχει πια

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

παιδί έναν υπεραναπληρωτικό χαρακτήρα, ικανό να αντιπαρέλθει οτιδήποτε τον κάνει κατά διαστήματα να «δυσανασχετεί»:

«Στήριξη νομίζω ότι ήτανε, αν κοιτάζω καθαρά τη δική μου πλευρά, ήτανε μόνο η αγάπη που έχεις για τη γυναίκα και το μωρό σου» (Γρηγόρης)

«Σου είπα, όλα αυτά αναπληρώνονται από το γεγονός ότι έχουμε παιδάκι και δεν τα καταλαβαίνω αυτά... Τις δυσκολίες αυτές δεν τις καταλαβαίνω. Μπορεί να κουράζομαι αλλά δεν δυσανασχετώ, γιατί νιώθω ότι κερδίζω συναισθηματικά πολύ περισσότερα» (Γιάννης)

Από τη δική τους εμπειρία, ο Αντώνης και ο Μενέλαος προσδίδουν στην επαφή τους με το παιδί ένα στοιχείο συναισθηματικής «αποζημίωσης» και επιστροφής που καθιστά τη συνθήκη του σχετίζεσθαι «μοναδική» για τον πρώτο και «μαγική» για τον δεύτερο:

«Πέρα από τις δυσκολίες που σου είπα πιο πριν ότι δεν περίμενα, πιστεύω ότι αυτό που μου μετέφερε το παιδί- που μέχρι τώρα δεν μου έχει μεταφέρει κάτι αρνητικό- το παραμικρό του χαμόγελο με έκανε να ξεχάσω το οτιδήποτε, δηλαδή ακόμη και τώρα μπορεί να έρθω φουρτουνιασμένος από τη δουλειά αλλά να την πάρω αγκαλιά και να ηρεμήσω. Είναι πολύ όμορφο συναίσθημα και μοναδικό, δηλαδή και εγώ παίρνω πολλά!» (Αντώνης)

«Δηλαδή δίνεις αγάπη, σου δίνει αγάπη, και είναι ευτυχισμένο, το βλέπεις πώς το λένε. Του δίνεις και σου επιστρέφει και εκεί είναι όλη η μαγεία.» (Μενέλαος)

Τέλος, ο Έκτορας που στην πρώτη επαφή με τα δίδυμα κορίτσια του παρουσιάζεται ανίσχυρος, ανήμπορος να σκεφτεί και να δράσει, μερικές γραμμές παρακάτω επανακτά την πρότερη- κατά τη διάρκεια του τοκετού- πανίσχυρη θέση του μέσα από την κατακλυσμιαία και ζωγόνο επιρροή που του ασκεί η επαφή μαζί τους· μια επαφή που ισορροπεί ανάμεσα στην εξάντληση που ενέχουν οι πραγματικές βρεφικές απαιτήσεις και ανάγκες και το κινητοποιό αντιρροπιστικό ισοδύναμό της:

«Δηλαδή είχα τέτοια κούραση αλλά και ταυτόχρονα τέτοια δύναμη που σου δίνουν αυτά τα δυο πλασματάκια που δεν μπορείς να την φανταστείς από πιο πριν.» (6, 33-35) (η συναισθηματική επιστροφή), «Αλλά σου λέω, είναι τόσο μεγάλη η κούραση αλλά και τόσο μεγάλη η δύναμη που παίρνεις από τα παιδιά τα ίδια... Από την πρώτη

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

στιγμή, το πώς θα σου πιάσει το χεράκι, το πώς θα σου το σφίξει, δεν υπάρχει αυτό το πράγμα..»

4.3 Η δομούμενη πατρική ταυτότητα

Το πέρασμα στη γονική ιδιότητα και η σταδιακή συγκρότηση της πατρικής ταυτότητας καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του λόγου των συμμετεχόντων στον οποίο και αναδύονται τρεις επιμέρους βασικές συνιστώσες, ενδεικτικές των αναπαραστάσεων γύρω από την πατρότητα αλλά και της δυναμικής που τις συνοδεύει στον τρόπο άσκησης του πατρικού ρόλου. Πιο συγκεκριμένα, η νέα πραγματικότητα που επέβαλε ο ερχομός του παιδιού φαίνεται για τους συμμετέχοντες να έλαβε τα χαρακτηριστικά προσωπικής κρίσης, εντός αλλά και βάσει της οποίας οι τελευταίοι κλήθηκαν να υποστηρίξουν την πολυδιάστατη γονική τους λειτουργία μαζί με τις όποιες επαγόμενες ανησυχίες και προβληματισμούς τη συνοδεύουν.

4.3.1 «Εν μέσω» και «πέραν» της προσωπικής κρίσης: η πατρότητα ως σημείο βιογραφικής τομής και επανατοποθέτησης. Στο λόγο των περισσότερων συμμετεχόντων, η στιγμή της γέννησης του πρώτου τους παιδιού μοιάζει να αποκτά τη θέση σημείου- ορόσημου για την προσωπική τους ιστορία το οποίο και προκαλεί μια σειρά από αλλαγές τόσο σε επίπεδο καθημερινών προτεραιοτήτων και μελλοντικού σχεδιασμού όσο και σε επίπεδο εσωτερικών ανακατατάξεων και επαναπροσδιορισμού.

Ο Έκτορας περιγράφει μέσα σε δύο γραμμές τη ριζική αυτή αλλαγή που επέφερε στη ζωή και στον «τρόπο σκέψης» του ο ερχομός του παιδιού, ενώ για τον Γιάννη και τον Κυριάκο- οι οποίοι το περιγράφουν πιο γλαφυρά και έντονα- η πατρότητα καθίσταται μια εμπειρία *über alles*, η οποία υπερκεράζει οτιδήποτε μέχρι στιγμής είχε προηγηθεί, αλλά και επιτρέπει στην αφηρημένη εν πολλοίς έννοια του «νοήματος της ζωής» να λάβει πια σάρκα και οστά· να αποκτήσει πρόσωπο και υπόσταση πραγματική:

«Είναι πάρα πολύ σημαντικό πράγμα και σου αλλάζει όλο σου το είναι, τον τρόπο σκέψης σου, τα πάντα..» (Έκτορας)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«για μένα θα θυμάμαι πάντα όταν γεννήθηκε η μικρή, μου έστειλε ο κολλητός μου ο Κώστας ένα μήνυμα και μου είπε “τόρα το νόημα της ζωής απέκτησε πρόσωπο”. Αυτό είναι για μένα η μικρή, αυτό είναι για μένα το να είσαι πατέρας. Αυτό είναι το νόημα της ζωής, ό, τι άλλο έκανα πριν, χωρίς να το μειώνω, ωχριά μπροστά σε αυτό» (Γιάννης)

«το παιδάκι αυτό έχει πραγματικά γεμίσει τη ζωή μου και ότι είναι μία πραγματικά μοναδική εμπειρία η πατρότητα η οποία δεν συγκρίνεται σε καμία περίπτωση με όσο ξέφρενα κι αν έχεις περάσει τα εργένικα σου χρόνια ή προ της έλευσης του παιδιού. Όταν γυρνάς σπίτι και έχεις ένα παιδάκι να σε περιμένει, είναι ό, τι καλύτερο μπορεί να συμβεί στη ζωή σου.» (Κυριάκος)

Στην περίπτωση του Γρηγόρη, ο ερχομός του παιδιού σηματοδοτεί και το πέρασμα σε μια πιο ενήλικη φάση ζωής που συνοδεύεται από την απέκδυση της παιδικής ανεμελιάς και την ανάγκη υιοθέτησης μιας «σοβαρότερης» και «ωριμότερης» στάσης ζωής από τη μεριά πια του γονέα:

«πλέον σοβαρεύουν λίγο τα πράγματα, ότι πλέον τελειώνει το παιδικό κομμάτι που ήμουν απλά ένας γιος που είχε γονείς. Πλέον από κει και πέρα γίνεσαι γονιός, χωρίς βέβαια να χάσεις άλλα πράγματα, ξεγνοιασιά και τα λοιπά. Αλλά νιώθεις ότι μπαίνεις σε ένα άλλο κομμάτι ζωής, πιο σοβαρό και πιο ώριμο. Αυτό.»

«Έχεις μία ζωή από πάνω σου πλέον. Διώχνεις πλέον το παιδί από πάνω σου και είσαι πατέρας»

Έτσι, για τον Γρηγόρη η νέα ζωή για την οποία ο ίδιος πια νιώθει υπεύθυνος φαίνεται να αποκτά ιεραρχικά εξέχουσα σημασία και θέση, καθίσταται «πάνω» και «μπροστά» από όλα:

«πλέον έρχεται στο προσκήνιο ένα παιδί και ξέρεις ότι... Δεν σκέφτεσαι βασικά κάτι άλλο, ξέρεις ότι είναι πάνω από όλα αυτό»

Στη φράση αυτή ειδικά μοιάζει να αναδύεται μια από τις βασικές παραμέτρους της επαγόμενης αλλαγής, η οποία συναντάται στις αφηγήσεις των περισσότερων συμμετεχόντων και αφορά στην πρωτοκαθεδρία που λαμβάνει πια το παιδί και οι ανάγκες του στη ζωή των τελευταίων. Ενδεικτικό είναι το απόσπασμα

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

από το λόγο του Γεράσιμου, ο οποίος ερχόμενος αντιμέτωπος- και εν μέρει απροετοίμαστος, τουλάχιστον από πλευράς αναμονών- με τις πραγματικές απαιτήσεις που ενέχει η ανατροφή ενός μωρού, αναγνωρίζει- ίσως και έμμεσα να παραπονιέται για- το βαθμό εξάρτησης και ικανοποίησης και των δικών του βασικών αναγκών από το αδιαπραγμάτευτο και άμεσο της βρεφικής απαιτητικότητας:

«απλά δεν περίμενα ότι θα άλλαζε τόσο πολύ την καθημερινότητα [...] όλα εξαρτώνται πια από το παιδί δηλαδή το πότε θα κοιμηθείς, το πότε θα ξυπνήσεις, πότε θα φας ειδικά όταν είναι μικρό»

Σε παρόμοια ποιοτική, από πλευράς περιεχομένου, γραμμή κινούνται και οι αναφορές που εντοπίζονται στις συνεντεύξεις του Έκτορα, του Γιάννη, του Αντώνη και του Ντίνου, οι οποίοι προσδίδουν στον ερχομό του παιδιού ιδιότητες ενός νέου «πρίσματος» νοηματοδότησης και οργάνωσης της ζωής και των επιλογών τους στις οποίες λαμβάνεται υπόψη πρωτίστως το παιδί:

«από τη στιγμή που αποκτήσεις παιδί και μετά αλλάζει λίγο κάπως το σενάριο. Πάει το μυαλό σου στο να αποκαταστήσεις το παιδί σου και μετά έχεις ολοκληρωθεί. Είναι μετά προτεραιότητα να αποκαταστήσεις το παιδί είτε η αποκατάσταση είναι επαγγελματική είτε προσωπική, εν πάση περιπτώσει να δεις το παιδί σου ευτυχισμένο.», «Ζεις για το παιδί σου, αυτό.» (Έκτορας)

«αφιερώνω όλο το χρόνο μου στη μικρή, αυτή είναι η προτεραιότητα»
(Γιάννης)

«Μόνο αυτό με ενδιαφέρει και ό, τι κάνω εξετάζεται μέσα από αυτή τη σκοπιά.. Ναι, δηλαδή το ότι δουλεύω το κάνω επειδή υπάρχει το παιδί μου. Δεν ξέρω αν είναι έτσι αλλά εγώ έτσι το νιώθω. Ολα είναι μέσα από το πρίσμα του παιδιού» (Γιάννης)

«δεν έχεις να σκεφτείς πια μόνο τον εαυτό σου, σκέφτεσαι πολλά και διάφορα πράγματα προκειμένου να πετύχεις κάτι άλλο που αφορά πια και στο παιδί» (Αντώνης)

Ο Ντίνος δε, που προέρχεται από οικογένεια διαζευγμένων γονέων με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για τη δική του προσωπική ιστορία και την όποια επιθυμία επανόρθωσης μπορεί να συνοδεύει την άσκηση του πατρικού ρόλου από τον ίδιο, εμφανίζεται πιο κατηγορηματικός και απόλυτος στο λόγο του από τους υπόλοιπους, θεωρώντας σχεδόν αδιανόητο για έναν πατέρα να υποβιβάζει τη

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

σημαντικότητα και την αξία του θεσμού της οικογένειας και, ειδικότερα, της ανατροφής ενός παιδιού προς όφελος των προσωπικών του απολαύσεων:

«δεν μπορεί ένας πατέρας πια να κάνει ένα παιδί και να το θέτει σε δεύτερη μοίρα, δηλαδή ιεραρχικά θέτει προτεραιότητες και πρώτα βάζει την οικογένειά του και μετά όλες αυτές τις επιλογές που τις είχε και πιο παλιά»

Πέρα ωστόσο από τα παραπάνω, υπάρχει μια σειρά από εξίσου σημαντικές αλλαγές που οι περισσότεροι πατέρες που συμμετείχαν στη συγκεκριμένη έρευνα επεσήμαναν ως επακόλουθο της έλευσης του παιδιού τους, και αφορούν είτε σε προσωπικές αξίες και προτεραιότητες που έτυχαν επανιεράρχησης, είτε σε προσωπικά χαρακτηριστικά τους που μέσα από την άσκηση του πατρικού τους ρόλου κατάφεραν να εξελίξουν και εν τέλει να αυτοβελτιωθούν.

Σε ό,τι αφορά την πρώτη κατηγορία, στο λόγο των συμμετεχόντων η επαγόμενη της πατρότητας επανιεράρχηση αποτυπώνεται κυρίως μέσα από δύο βασικές συνιστώσες. Στην πρώτη η κοινή θεματική που αναδύθηκε περιλαμβάνει την υποβάθμιση ή ελαχιστοποίηση της βαρύτητας που διάφορες προσωπικές επιδιώξεις ή άλλες πτυχές της προσωπικής τους ταυτότητας- κατά βάση η επαγγελματική ή οικονομική καταξίωση- μπορεί να κατείχαν μέχρι πρότινος, στοιχείο φυσικά που μοιάζει πλήρως συντονισμένο με την προαναφερθείσα επικυριαρχία της παρουσίας του παιδιού στη ζωή τους. Χαρακτηριστικές είναι οι αφηγήσεις του Γρηγόρη, του Μπάμπη και του Ντίνου, οι οποίοι αναγνωρίζουν στο πρόσωπο του παιδιού τους τη βασική πηγή της επανανοηματοδότησης ή και της δύναμής τους: μιας δύναμης ικανής να περιχαράκωνει προστατευτικά τους πατέρες στα «εν οίκω» (όπως εκφράζουν με παρόμοιο τρόπο ο Γρηγόρης και ο Μπάμπης) αλλά και να τους θωρακίζει απέναντι στις όποιες καθημερινές εξωτερικές «απειλές» (όπως αναλύει ο Ντίνος):

«Η αλλαγή είναι πιο πολύ σε κάποια πράγματα που ίσως να θεωρούσες όχι σημαντικά, αλλά τους έδινες λίγο παραπάνω σημασία π.χ. στον επαγγελματικό τομέα. Πλέον συνειδητοποιείς ότι υπάρχει και μία πολύ μεγαλύτερη προτεραιότητα στη ζωή σου και χαρά, ότι ό,τι και γίνει άμα είναι καλά το παιδάκι ή όταν γυρίσεις στο σπίτι και ανοίξεις την πόρτα και πει «ήρθες μπαμπά» και σε πάρει μία αγκαλιά, νομίζω ότι αυτό τα σβήνει όλα . Δεν λέω ότι λύνει προβλήματα, αλλά κάποια πράγματα δεν τους δίνεις την σημασία που τους έδινες. Καταλαβαίνεις ποια είναι η πραγματική αξία της ζωής .

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Οπότε ναι, σίγουρα άλλαξε πράγματα και με έκανε να επανιεραρχήσω καταστάσεις και να βάλω άλλες προτεραιότητες.» (Γρηγόρης)

«νομίζω ότι κάνοντας ένα παιδί αντιλαμβάνεσαι τελείως διαφορετικά τον κόσμο γύρω σου και αξιολογείς και τελείως διαφορετικά τον κόσμο γύρω σου. Προσωπικά είμαι έτσι σαν άνθρωπος, δεν με ενδιέφεραν πολλά πράγματα αλλά μετά το παιδί είναι ακόμα περισσότερο έτσι. Δηλαδή δεν θα κάτσω να ασχοληθώ με πράγματα τα οποία πώς να σου πω, μπορεί να πούνε για μένα, δεν θα αναλωθώ σε χαζομάρες για κανένα λόγο. Θα προτιμήσω να είμαι εγώ καλά μέσα μου με την οικογένειά μου και το παιδί μου... Δηλαδή όταν βλέπεις ότι υπάρχουν πιο σημαντικά πράγματα στη ζωή σου, τα ασήμαντα τα βγάζεις, ξέρεις, εκτός. Αυτό είναι το πιο βασικό κομμάτι που έχει αλλάζει στη δική μου συμπεριφορά», «μπορείς να είσαι ευτυχισμένος με πολύ λιγότερα πράγματα από αυτά που πίστευες, αυτό είναι που έχει αλλάξει και αυτό έρχεται μέσα από το παιδί. Δεν χρειάζεσαι τόσο πολλή δόξα ή το χρήμα ούτε την αναγνώριση» (Μπάμπης)

«για πράγματα που μπορεί να προκύψουν στην καθημερινότητα, στην εργασία σου, έξω στην αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους. Δεν κάθεσαι πιστεύω να ασχοληθείς πια με μικροπράγματα στη ζωή, που άλλες φορές μπορεί να έδινες σημασία και θα σε έτρωγε μέσα σου κάτι, για παράδειγμα κάτι που μπορεί να έγινε με συναδέλφους στην δουλειά με κάποιον στο δρόμο, ε αυτά τώρα τα προσπερνάς εύκολα πια, δεν κάθεσαι να αναλωθείς όταν έχεις αναθεωρήσει κάποια πράγματα θετικά στη ζωή και εισπράττεις δύναμη από το παιδί σου και όλο αυτό φυσικά το έχεις κερδίσει από το παιδί πιστεύω ότι ναι, τα προσπερνάς πια και αφοσιώνεσαι στα καλά της ζωής που είναι το παιδί.» (Ντίνος)

Η δεύτερη συνιστώσα αφορά στον επαναπροσδιορισμό της στάσης σημαντικής μερίδας των συμμετεχόντων απέναντι σε θέματα προσωπικής ασφάλειας και στην υιοθέτηση μιας περισσότερο υπεύθυνης συμπεριφοράς σύντονης με τις επιταγές που επιβάλλει πλέον η δημιουργία οικογένειας και η φροντίδα και ανατροφή ενός παιδιού. Έτσι, για το Μενέλαο και το Γεράσιμο η κατανάλωση αλκοόλ αποτελεί πια μια συνθήκη απόλαυσης υπό προϋποθέσεις και μόνο υπό συγκεκριμένες συνθήκες:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Ήμουν ρε παιδί μου πιο παλαβός πώς να το πω.. Για παράδειγμα το ποτό, τώρα είμαι ένα ποτό και αυτό αν είναι στο σπίτι, έξω ένα ποτό με το ζόρι και θα προσέχω, να είμαι ξεκούραστος και πολύ προσεκτικός» (Μενέλαος)

«Να πω ότι έχω αρχίσει να ενδιαφέρομαι περισσότερο για την ησυχία μου και την ασφάλειά μου είτε στο κομμάτι της δουλειάς είτε έξω, να έχω υπόψη μου και άλλους κινδύνους πια. Για παράδειγμα το βράδυ ακόμα και αν βρεθώ κάπου ή αν έχουμε σπίτι κόσμος, δεν θα πιω πάνω από δύο ποτήρια διότι θα σκεφτώ ξέρεις τι, αν γίνει κάτι και χρειαστεί κάτι η μικρή τι θα γίνει..» (Γεράσιμος)

Στην ίδια γραμμή κινείται και ο Έκτορας, ο οποίος μάλιστα προεκτείνει τον ανωτέρω συλλογισμό μιλώντας για την κοσμοθεωρία που χαρακτήριζε και τη στάση του απέναντι στη ζωή και το θάνατο πριν την πατρότητα. Η πάλαι ποτέ απελεύθερη ζωή του ατρόμητου-στον-φόβο-θανάτου καμικάζι εγκαταλείφθηκε, δίνοντας τη θέση της σε μια συντηρητική- αναλογικά με ό,τι ίσχυε προηγουμένως- στάση που κρατάει μακριά τον κίνδυνο μιας καταστροφικής έκβασης. Εκεί λοιπόν που άλλοι συμμετέχοντες φαίνεται να υποστηρίζουν ότι ζουν μέσα από το παιδί τους, ο Έκτορας μοιάζει να λέει εδώ ότι κυρίως χρειάζεται πια να ζει για το παιδί του:

«Πάρα πολύ! Εγώ καταρχάς πριν γίνω πατέρας δεν με ένοιαζε τι θα γίνει αύριο. Το κομμάτι του θανάτου δηλαδή το είχα στο μυαλό μου ότι δεν τρέχει τίποτα και άμα πεθάνεις. Έπαιρνα τη μηχανή και έτρεχα με 240 και μπορεί να μην φορούσα και κράνος, τώρα δεν υπάρχει περίπτωση να ανέβω στην μηχανή να πάρω ψωμί και να μην βάλω το κράνος. Δεν συζητώ να πηγαίνω με 240, γιατί τώρα σκέφτεσαι ότι δεν ζεις για σένα. Αυτή τη στιγμή σκέφτεσαι ότι δεν... Οτι άμα πεθάνεις, χτύπα ξύλο, αφήνεις πίσω συντρίμια, δεν είναι απλά τα πράγματα! Πρέπει να είσαι πολύ πιο προσεκτικός τώρα από ό,τι πριν και δεν το περίμενα αυτό ότι θα γίνει. Εγώ θεωρούσα ότι πάντα θα έχω την ίδια λογική για τη ζωή, κι όμως δεν είναι έτσι.»

Τέλος, αναφορικά με τη βελτιωμένη πλευρά που η πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναγνώρισε ως προσωπική κατάκτηση και επακόλουθο της άσκησης των πατρικών τους καθηκόντων, η ανάπτυξη οργανωτικών ικανοτήτων και η υιοθέτηση μιας εν γένει πιο υπεύθυνης στάσης αποτέλεσε τη βασική αναδυόμενη επωδό στο λόγο τους. Τα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις του Αντώνη, του Γεράσιμου, του Μενέλαου και του Ντίνου είναι αντιπροσωπευτικά:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Σαν άνθρωπος δεν ήμουν ποτέ τέλειος, μάλλον όχι δεν ήμουν τέλειος, δεν ήμουν υπεύθυνος εντελώς. Είμαι αρκετά ενοχλητικός σαν άνθρωπος οπότε ως προς την υπευθυνότητα και την οργανωτικότητα έχω αλλάξει λίγο» (Αντώνης)

«Εγώ τουλάχιστον έχω αρχίσει να γίνομαι ας πούμε πιο υπεύθυνος να το πω...» (Γεράσιμος)

«Βέβαια να σου πω ότι αυτή η περίοδος στη ζωή μου και γενικά η πατρότητα με έκανε οργανωτικό, δηλαδή δεν γινόταν διαφορετικά που ήμουν πιο χύμα πριν. Τώρα όλα πρέπει να μπουνε σε μία σειρά, δηλαδή από τότε μέχρι τότε θα γίνει το κάθε πράγμα» (Μενέλαος)

«και πιστεύω ότι κάποιος ο οποίος ενδεχομένως ήταν έτσι πιο αδρανής στον τρόπο με τον οποίο ζούσε, πια όταν φέρνει παιδιά στον κόσμο έτσι να αλλάξει η συμπεριφορά του στην καθημερινότητα, γίνεται πιο διεκδικητικός, πιο αποφασιστικός, πιο οργανωτικός» (Ντίνος)

Ο Μενέλαος και ο Ντίνος, ειδικότερα, θεωρούν πως έχουν κερδίσει και κάτι παραπάνω μέσα από την επαφή με το παιδί αλλά και τις αποφάσεις που καλείται κανείς να λάβει από τη θέση του πατέρα. Πιο συγκεκριμένα, ο Μενέλαος παρακινούμενος από τις θετικές αντιδράσεις που προκαλεί η διαλεκτικότερη στάση που διατηρεί στην επαφή με το παιδί του, αναγνωρίζει την αξία της «συζήτησης» υιοθετώντας πια μια παρόμοια επικοινωνιακή στρατηγική και στις υπόλοιπες, εκτός οικογενείας, συναναστροφές του, αποφεύγοντας έτσι προηγούμενες «εκρηκτικές» του αντιδράσεις:

«Ξέρεις τι, επειδή για μένα έχω πολύ καλές αντιδράσεις με το παιδί και από τη συζήτηση βγαίνει νόημα, πράγμα που δεν το είχα πολύ στον έξω κόσμο- δηλαδή στο έξω θα ήμουν συζητήσιμος όταν θα υπήρχε λόγος, όταν θα υπήρχε στόχος ότι πρέπει να είσαι συζητήσιμος- δηλαδή και θα τσακωνόμουν πιο εύκολα και θα προσπαθούσα να κάνω το δικό μου, είχα πιο πολλές λάθος αντιδράσεις, δεν ήμουν τόσο ήρεμος όσο είμαι τώρα. Τώρα είμαι πιο ήρεμος και με έχει βοηθήσει και στην επικοινωνία μου με τους έξω ότι βλέπω τη σχέση μου με το παιδί, δηλαδή το πώς αντιδράει και βλέπω και λέω ότι ξέρεις τι, για να αντιδράει έτσι ένα μωρό με την κουβέντα, οι μεγαλύτεροι θα αντιδρούν καλύτερα»

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Από την πλευρά του, ο Ντίνος επικεντρώνεται στην ωριμοποιητική πλευρά που έχει για τον ίδιο η επαφή με το παιδί κυρίως ως προς την ικανότητά του για συνθετική σκέψη, που βοηθά με τη σειρά της τη λήψη καθαρότερων και πιο συγκροτημένων αποφάσεων:

«φυσικά λειτουργείς και πιο ώριμα πιστεύω, δηλαδή παίρνεις αποφάσεις πιο ώριμες πια. Πιο ώριμες με την έννοια του ότι.. Πώς να το εξηγήσω.. Πιο ώριμες μάλλον αποφάσεις με την έννοια ότι αισθάνομαι εγώ προσωπικά ότι λειτουργώ ας πούμε με πιο ξεκάθαρες σκέψεις στο μυαλό μου, δηλαδή χωρίς ας πούμε να ξοδεύω για ανούσιους σκοπούς μέρος της σκέψης μου και να είμαι πια πιο συγκρατημένος και πιο ώριμος σαν προσωπικότητα, γιατί εντάξει, χρόνο με το χρόνο μεγαλώνοντας το παιδί, πιστεύω ότι ο ίδιος ο άνθρωπος μέσω των εμπειριών πια που αποκτά ωριμάζει.»

Αλλά και στο λόγο του Γρηγόρη μοιάζει να συμπυκνώνεται η ανωτέρω αναλυθείσα θεματική και να αναδεικνύεται η κινητοποιητική επίδραση που αισθάνεται ότι του ασκεί το παιδί προς την κατεύθυνση της αυτοβελτίωσης, προκειμένου να μπορεί επάξια ο ίδιος να λειτουργεί ως βάση και ως πρότυπο μίμησης με διπλό τρόπο: τόσο ως γονέας του βιολογικού του παιδιού όσο και ως επανορθωτικός ενήλικας προς τη δική του παιδική πλευρά:

«το θέμα είναι να καταλάβουμε ότι δεν δίνουμε μόνο εμείς στα παιδιά αλλά παίρνουμε και εμείς πάρα πολλά πράγματα. Και δεν εννοώ μόνο την αγάπη του, είναι ότι σε βάζουν συνεχώς σε έναν τρόπο να προσπαθήσουμε να σκεφτούμε στο πώς θα γίνουμε εμείς οι ίδιοι καλύτεροι άνθρωποι γιατί αν δεν γίνουμε εμείς δεν θα γίνουν ούτε αυτοί. Ένα παιδί, ανάλογα με το τι σκοπό έχεις εσύ για αυτό, νομίζω είναι το καλύτερο κίνητρο για να γίνεις και εσύ ο ίδιος ένας καλύτερος άνθρωπος και να φτιάξεις ίσως το παιδί που μπορεί όλοι να κρύβουμε μέσα μας.»

4.3.2 Ο σύνθετος πατρικός ρόλος: από την εμπειρική πατρική λειτουργία στην κοινωνική μύηση. Από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων στην προσπάθειά τους να σκιαγραφήσουν τη δική τους συμμετοχή και θέση στο νέο οικογενειακό περιβάλλον, αναδείχθηκε ο πολυδιάστατος ρόλος και τα καθήκοντα που απορρέουν από την άσκηση του γονικού τους ρόλου, καθήκοντα τα οποία φάνηκε ότι μεταβάλλονταν συν τω χρόνω αλλά και εναρμονίζονταν με τις αναπτυξιακές ανάγκες

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τόσο του παιδιού όσο και του οικογενειακού συστήματος που τελούσε σε δυναμικό μετασχηματισμό.

Ειδικότερα, οι περισσότεροι πατέρες της παρούσας έρευνας αναγνώρισαν στο πρόσωπό τους το ρόλο ενός καθησυχαστικού συμπληρωματικού βοηθού της μητέρας, ικανού αλλά και προορισμένου να μεταβολίζει τις όποιες ψυχικές ή πραγματικές δυσκολίες απέρρεαν από τη θέση της τελευταίας ήδη κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης αλλά και τους πρώτους περιγεννητικούς μήνες. Ο Γρηγόρης και ο Έκτορας θυμούνται κατά τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης της γυναίκας τους να αναλαμβάνουν ενεργητικότερο ρόλο σε ό,τι αφορά πρακτικές διευκολύνσεις ή οικιακές εργασίες, ενώ ο Κυριάκος στην αφήγησή του μένει περισσότερο στην εμπεριεκτική στάση που θεώρησε σημαντικό να κρατήσει προκειμένου να αποφορτίσει τη γυναίκα του από την όποια συναισθηματική ένταση ή ανησυχία συνόδευε την εγκυμοσύνη και την εξέλιξή της:

«στους τελευταίους τρεις μήνες, ειδικά τον τελευταίο ενάμιση, δεν μπορεί να κάνει πολλά πράγματα, βαραίνει αρκετά οπότε εκεί καλείσαι εσύ να βοηθήσεις περισσότερο» (Γρηγόρης)

«Εγώ να είμαι στη δουλειά, να φεύγω, να της αφήνω τα φάρμακά της, να βοηθάω στο σπίτι περισσότερο, να μην την αφήνω να κουράζεται, να προσπαθώ να είμαι δίπλα της ...» (Έκτορας)

«Προσπαθούσα να είμαι όσο το δυνατόν περισσότερο συμπονετικός απέναντί της, να την ενθαρρύνω, να της διώχνω από το μυαλό λίγο το άγχος για το αν θα πάνε όλα καλά, να τη βοηθάω πολύ περισσότερο- παρόλο που βοηθούσα και πριν την εγκυμοσύνη- με τις δουλειές του σπιτιού, εντάζει σαφώς με την εγκυμοσύνη προσπαθούσα να είμαι πιο δραστήριος όσον αφορά τις δουλειές του σπιτιού, το καθάρισμα και τα λοιπά. Και γενικά προσπαθούσα να βρω τρόπους ώστε να εκτονώσω τα νεύρα της και να της δώσω μία διαφορετική αύρα» (Κυριάκος)

Η εν λόγω στάση μοιάζει να συνεχίστηκε και με τον ερχομό του παιδιού στη ζωή και στο σπίτι, αλλά και να επεκτάθηκε μέσω της ενεργού συμμετοχής τους στη φροντίδα και την κάλυψη των βασικών αναγκών του παιδιού, κυρίως σε μια προσπάθεια απεμπλοκής της μητέρας από την αποκλειστική ευθύνη του βρέφους. Ενδεικτικά είναι τα αποσπάσματα από τις αφηγήσεις του Γρηγόρη, του Έκτορα, του

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Αντώνη αλλά και του Ντίνου στα οποία αναγνωρίζεται η σημαντικότητα που είχε για την ψυχική αποφόρτιση της μητέρας και την επιτέλεση του μητρικού της ρόλου η δική τους έμπρακτη και συναισθηματικά ευαίσθητη παρουσία· παρουσία που για τον Γρηγόρη λειτουργεί ως προστατευτική ασπίδα απέναντι στη δυάδα μητέρας- βρέφους και για τον Ντίνο ως υποστήλωμα της αρκετά-καλής μητρικής παρουσίας:

«η δική μου συμμετοχή την πρώτη περίοδο ήταν κυρίως να είμαι αυτός που θα προσπαθεί με τον καλύτερο τρόπο να ξεκουράσω όσο μπορώ και εγώ τη γυναίκα, ειδικά την πρώτη περίοδο, να την ξεκουράσεις είτε παίρνοντας το παιδί και κοιμίζοντάς το είτε να το κρατήσεις είτε να κάτσεις μαζί του να αφήσεις λίγο να χαλαρώσει είτε να ετοιμάσεις πράγματα που εκείνη δεν μπορεί να τα κάνει γιατί ασχολείται με τον μικρό... Εε νομίζω ότι ο πρώτος ρόλος του πατέρα είναι αυτός, να υποστηρίξει ψυχολογικά και σωματικά τη γυναίκα [...] χρειάζεται εσύ να τη βοηθήσεις, να βάλεις ένα πρόγραμμα και να προσπαθείς να το τηρήσεις, να είσαι εκεί και για αυτή και για το μωρό σε ό,τι χρειαστούν και για οτιδήποτε προκύψει» (Γρηγόρης)

«μπορούσα και εγώ για παράδειγμα- κάτι το οποίο και έκανα- να πω στη σύζυγο "κοιμήσου, ξεκουράσου και θα αναλάβω εγώ αν ξυπνήσει" να μην την ξυπνήσω τη σύζυγο και να της καλύψω εγώ το γάλα, να το φτιάξω, να αποστειρώσω τα μπιμπερό, να είμαι σε θέση να καλύψω τις ανάγκες του παιδιού χωρίς δηλαδή η γυναίκα μου να είναι όλη την ώρα σε αυτή την υπερένταση, ούτως ώστε να μπορεί να φέρει σε πέρας τα πράγματα. Και καλό είναι για μένα και ο μπαμπάς να συμμετέχει σε αυτό, δηλαδή για παράδειγμα στο τάισμα, στο άλλαγμα της πάνας» (Ντίνος)

«Γυρνώντας επομένως εγώ στο σπίτι προσπαθούσα να την αποφορτίσω από κάποια πράγματα για να μπορέσει να ξεκουραστεί, δυστυχώς όμως δεν γίνεται αλλιώς γιατί ό,τι και να κάνεις πάντα χρειάζεται η μάνα κάπου οπότε και εγώ κάποιες φορές έπρεπε να την ξυπνάω αλλά προσπαθούσα όσο μπορώ να την αποφορτίζω» (Έκτορας)

«εγώ ανέλαβα όλες τις υποχρεώσεις του σπιτιού, ό,τι μπορεί να φανταστείς και γενικότερα με οτιδήποτε μπορούσα να ξεκουράσω τη γυναίκα μου να το κάνω αυτό. Δηλαδή πράγματα τα οποία μπορούσα να τα κάνω και να την διευκολύνω, π.χ. να ασχοληθώ εγώ με το παιδί.» (Αντώνης)

Η συμμετοχή, ωστόσο, στην κάλυψη των πρώιμων βρεφικών αναγκών μοιάζει για τους περισσότερους ερωτηθέντες πατέρες της έρευνας να μην εδράζεται

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αποκλειστικά και μόνο στην πρόθεσή τους να βοηθήσουν συμπληρωματικά το έργο της μητέρας, αλλά αποκτά και ένα χαρακτήρα ισότιμης ενασχόλησης ή συναισθηματικής προσφοράς προς το παιδί και τον ξεχωριστό δεσμό που αναπτύσσουν μαζί του (και ο οποίος θα αναλυθεί ξεχωριστά σε μεταγενέστερο ξεχωριστό κεφάλαιο). Πιο συγκεκριμένα, ο Κυριάκος, ο Έκτορας και ο Γιάννης εκφράζουν έμπρακτα την επιθυμία τους να λειτουργούν ως εξίσου στοργικές γονικές φιγούρες με το να μετέχουν στο τάισμα, το πλύσιμο ή το κοίμισμα του μωρού, χωρίς βέβαια- τουλάχιστον για τους δύο τελευταίους- να παραγνωρίζουν το μοναδικό και κατ' επέκταση δυσανταχάστατο ρόλο της μητέρας- τροφού:

«Προσπαθούσα όσο μπορούσα να είμαι το ίδιο συμμετοχικός στην ανατροφή του παιδιού, στο να το καθαρίζω, να το κάνω μπανάκι, να το αλλάζω πάνες, να περνάμε ώρες μαζί» (Κυριάκος)

«ό,τι μπορεί να προσφέρει η μαμά προσφέρω και εγώ... Εντάξει βέβαια η μάνα είναι ξεχωριστή, αλλά προσπαθώ να είμαι δίπλα σε όλα και να συμμετέχω το ίδιο.» (Έκτορας)

«σηκωνόμουν τα βράδια, σηκωνόμασταν εναλλάξ.. Εντάξει θήλαζε η Μαρία, αλλά εγώ έπαιρνα τη μικρή για να την ρέψω, να την αλλάζω, να την πλύνω.. Μάλιστα το μπανάκι το κάνω εγώ γιατί γυρνάω αργά το βράδυ από το γραφείο και κοιτάω πάντα να το κάνω εγώ.. Δεν.. Τα κάνω όλα, να την ταΐσω, να την κοιμίσω, θέλω να κάνω όσα κάνει και η γυναίκα μου» (Γιάννης)

Ο Έκτορας, μάλιστα, σε παρόμοια γραμμή πλευσης με τον Γρηγόρη και τον Αντώνη, αναγνωρίζει την αξία της συναισθηματικής πληρότητας που το παιδί εισπράττει μέσα από το χρόνο που αφιερώνει κανείς για να το φροντίσει και να το περιποιηθεί:

«Γενικά θεωρώ ότι συμμετέχω πάρα πολύ και αυτό το καταλαβαίνουν τα παιδιά, δηλαδή από το ότι θα τους κάνουν μπάνιο, θα τους κοιμίσεις, θα τις αλλάξεις, θα τις ταΐσεις...» (Έκτορας)

«Όντως ασχολείσαι έχοντάς το αγκαλιά, γιατί και αυτό το γεμίζει ψυχολογικά» (Γρηγόρης)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Από εκεί και πέρα ο ρόλος μου σε αυτό το διάστημα ή και ακόμα είναι πότε θα χρειαστεί να την αλλάζω, να χρειαστεί να την κοιμίσω, γενικότερα ό,τι μπορώ να συμμετέχω, να της καθαρίσω τα παιχνίδια της, τα ποτήρια της πλέον που πίνει, να την κάνω βόλτα, να παίζω μαζί της, να περάσω χρόνο μαζί της και αυτό της αρέσει»
(Αντώνης)

Ακόμη και ο Μενέλαος, που στην αρχή ήταν αρκετά διστακτικός και αμήχανος στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει και περιποιείται κανείς ένα μωρό φοβούμενος κυρίως το ενδεχόμενο πρόκλησης βλάβης, σταδιακά και με την καθημερινή τριβή και φροντιστική ενασχόληση με την κόρη του δηλώνει πλέον καθόλα κινητοποιημένος και παρών σε οτιδήποτε προκύπτει, αφήνοντας μάλιστα και έμμεσα την αίσθηση πως έχει καταφέρει να αντικαταστήσει ή έστω να αναλάβει κατ' αποκλειστικότητα και χωρίς βοήθεια— «μόνος» του— μεγάλο μέρος της «μητρικής» φροντίδας:

«Εντάξει και εγώ δεν είχα αδέρφια, είχα τα ξαδέρφια βέβαια αλλά δεν είχα ποτέ ασχοληθεί πριν με παιδιά. Ακόμα και παιδιά, ειδικά μωρά, αυτά δεν τα πλησίαζα ποτέ γιατί φοβόμουν, έλεγα ξέρω γω αυτό είναι μωρό, μην πάθει κάτι, μην το.. Δεν ξέρω να το χειρίζομαι. Εντάξει να σου πω στην αρχή και με την κόρη μου φοβόμουν πάρα πολύ μην της κάνω τίποτα. Εντάξει, με τον καιρό συνηθίζεις και εξοικειώνεσαι...[...] τώρα είμαι μόνο εγώ. Εγώ θα την κάνω μπάνιο, εγώ θα την αλλάζω, εγώ θα της δώσω τα φάρμακα ή οπότε θα αρρωστήσει θα είμαι από πάνω της συνέχεια και αυτά»

Η σημερινή μάλιστα δική του στάση και ενεργητική συμμετοχή στη φροντίδα και περιποίηση της κόρης του περιγράφεται ως ριζικά διαφορετική από αυτό που ο ίδιος θυμάται ως ανάλογη ενασχόληση από το δικό του πατέρα:

«Εγώ αισθάνομαι ότι δεν έχει καμία σχέση ο πατέρας μου με το πώς είμαι εγώ με το παιδί μου σήμερα, καμία σχέση.»

«Τι να σου πω, ότι θα πρέπει να είμαι συνέχεια με το παιδί μην πάθει το παραμικρό που ο πατέρας μου δεν έχει καμία σχέση με αυτό»

Σε παρόμοια παραδοχή ως προς τη διαφοροποιημένη πατρική τους στάση συγκριτικά με παλαιότερες γονικές πρακτικές και πατρικά πρότυπα συμπεριφοράς καταλήγουν και ο Κυριάκος, ο Αντώνης και ο Γεράσιμος. Ειδικότερα, σε μια προσπάθεια απαλλαγής από παλαιότερα πατριαρχικά «δογματικά» πιστεύω μοιάζει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

να υιοθετούν μια «επιεικέστερη» στάση ενεργητικής παρουσίας και μοιράσματος με το παιδί τους, χωρίς ωστόσο να απεμπολείται- τουλάχιστον από πλευράς του Κυριάκου- μια προσπάθεια συγκερασμού «κλασικών» οικογενειακών αξιών σε μια πιο «σύγχρονη» προσέγγιση:

«προσπαθώ να συνδυάσω κάποιες αρχές και αξίες που προσπαθούσε να περάσει ο πατέρας μου σε μένα, δηλαδή τις κλασικές αξίες της ελληνικής οικογένειας με μία πιο σύγχρονη ματιά προσπαθώντας να αποφύγω τα λάθη που έκανε ο πατέρας μου.. Εντάξει όχι ακόμα στην παρούσα φάση, αλλά μετέπειτα όταν θα έχεις και τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, να προσπαθήσω να αποβάλω τον δογματισμό, την τιμωρία από την ανατροφή ενός παιδιού. Δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω αλλά τουλάχιστον αυτό έχω στο μυαλό μου.» (Κυριάκος)

«έχω διαφορετική νοοτροπία από τον πατέρα μου. Δηλαδή ο πατέρας μου ήταν μεγαλωμένος σε ένα πιο πατριαρχικό αυταρχικό μοτίβο που ίσως να τον μεγάλωσαν έτσι λιγάκι πιο διαφορετικό από αυτό που είμαι εγώ με την κόρη μου. Δηλαδή εγώ την κόρη μου θα την πάρω, θα την παίζω, θα τη ζουλιζω, θα την κάνω.. Εντάξει, δεν ξέρω πώς ήταν ο πατέρας μου όταν ήμουνα και εγώ μηνών, αλλά πιστεύω ότι ζω μέχρι τώρα καλύτερα την οικογένεια από ό,τι ζούσε εκείνος την οικογένειά του.» (Αντώνης)

«Νομίζω ότι ο πατέρας μου ήταν λίγο πιο αυστηρός, παρότι είχε εμπλοκή, δεν ήταν δηλαδή από τους πατεράδες που ξέρεις αφήνουν τα παιδιά τελείως στις μαμάδες τους, έκανε πράγματα μαζί μας. Είχα μία εικόνα.. Ναι, κοίταξε να δεις, είχα μία εικόνα αλλά όχι ότι.. Ηθελα κάτι ακόμα περισσότερο, είχα ένα διαφορετικό στυλ στο νου μου» (Γεράσιμος)

Με το πέρασμα των πρώτων μηνών ζωής του βρέφους, τη σταδιακή ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη αλλά και τη συγκριτική υποχώρηση των αρχικών απαιτήσεων για άμεση κάλυψη των βασικών αναγκών του, για την πλειονότητα των ερωτηθέντων πατέρων φάνηκε να έρχεται στο προσκήνιο μια ακόμα πτυχή του ρόλου τους που αφορά σε αυτό που σχηματικά θα μπορούσε κανείς να περιγράψει ως κοινωνική μύηση ή εισαγωγή του παιδιού στην εξωτερική πραγματικότητα.

Η εν λόγω πτυχή εκφράζεται κυρίως μέσα από τη συμμετοχή παιδιού και πατέρα σε ενεργητικές δραστηριότητες εκτόνωσης, παιχνιδιού ή εξερεύνησης του κόσμου εκτός της οικογενειακής εστίας ή και σε συνθήκες διαλεκτικής επικοινωνίας

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες που ευοδώνουν τη γλωσσική ανάπτυξη και εξοικείωση του παιδιού με τη σημαίνουσα λειτουργία των λέξεων. Έτσι, ο Αντώνης και ο Γεράσιμος αναγνωρίζουν στο λόγο τους τον εξερευνητικό και «παιχνιδιάρικο» χαρακτήρα που έχει η έκθεση του παιδιού τους στον κόσμο, στοιχείο που στον Γιάννη συμπληρώνεται και από την προστατευτική διάθεση που οφείλει, κατ' εκείνον, να χαρακτηρίζει την πατρική στάση:

«Γενικότερα από τη στιγμή που μεγάλωσε [...] δεν έχει αλλάξει πολύ ο ρόλος μου απλώς περνάω πιο δημιουργικά με το παιδί μου, δηλαδή να παίζω δημιουργικά μαζί της, να της δείξω πράγματα, να της δείξω τον κόσμο ή ό, τι καταλαβαίνει από αυτόν, να την πάω καμιά βόλτα με το καρότσι.. Αυτά γενικότερα, εκεί τοποθετείται ο ρόλος μου, αυτό είναι το πεδίο δράσης μου.» (Αντώνης)

«Κατά τα άλλα, τα πάντα.. [...] Το να παίζουμε, το να βγούμε μαζί στο πάρκο, παιδική χαρά, το να πάμε να κάτσουμε κάπου ξέρω γω- όσο κάθονται βέβαια τα παιδιά αυτής της ηλικίας- και.. Ακόμα και στο σουπερμάρκετ που μπορεί να χρειαστεί να πάω μόνος μου, θα την πάρω μαζί μου. Αυτά...» (Γεράσιμος)

«Ο πατέρας νομίζω χρειάζεται να είναι εκεί για να προστατεύει, να προφυλάσσει το παιδί από κινδύνους, να του δείχνει τι πρέπει να αποφεύγει αλλά και να του μάθει τι να προσέχει, να του μάθει πράγματα ρε παιδί μου γενικά για τον κόσμο» (Γιάννης)

Στην ίδια γραμμή κινείται και η αφήγηση του Μενέλαου, ο οποίος υποστηρίζει πως παρά την αρχική του επιθυμία – όπως είχε δηλώσει σε άλλο σημείο- να αποκτήσει αγόρι, μοιράζεται πια με την κόρη του τις ίδιες ενεργητικές και –με βάση τις δικές του αναπαραστάσεις- «ανδρικές» δραστηριότητες που θα μοιραζόταν και με το γιο του:

«Τα ίδια πράγματα κάνουμε, κυνηγητό, ξύλο, ποδόσφαιρο, την παίρνω στο γήπεδο σε δύο χαλαρά φιλικά χαχά!»

Από την πλευρά τους, για τον Γρηγόρη και τον Ντίνο η επαφή με το παιδί και η ενασχόληση μαζί του με τρόπο δημιουργικό και διαδραστικό μοιάζει να εμπλουτίζεται από τη θέση και την αξία που κατέχει για εκείνους η εκμάθηση της γλώσσας και η εδραίωση του λόγου· στον μεν πρώτο ως διεργασία νοηματοδότησης

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες των εννοιών, στον δεύτερο ως μέσο κατανόησης και ικανοποίησης των προερχόμενων από το παιδί αιτημάτων και αναγκών:

«Νομίζω ότι ζω αυτή τη στιγμή μία περίοδο που ονειρευόμουν... Είναι η φάση που «ο μπαμπάς θα παίζει μαζί μου», «θα τον φωνάζω και θα παίζουμε μαζί μπάλα», «θα τον φωνάζω να κάνουμε μαζί πράγματα». Μου αρέσει πάρα πολύ να παίζω μαζί του, να του μαθαίνω λέξεις φράσεις» (Γρηγόρης)

«Τώρα με το παιχνίδι, με το να κάθομαι κοντά στο παιδί και να του μιλάω, να πηγαίνουμε παρέα στις κούνιες, στην παιδική χαρά να παίζει και να έχει επαφή με τα παιδάκια, να συζητάω μαζί της και να μου λέει τι θέλει ώστε να βάζω στο πρόγραμμα της εβδομάδας τις ανάγκες της.. Αλλά κυρίως ναι, η συζήτηση και το παιχνίδι μας» (Ντίνος)

Πέρα ωστόσο από τα παραπάνω, σημαντική μερίδα των ερωτηθέντων αναγνώρισε ως βασικό κομμάτι αυτού που ανωτέρω αναλύθηκε ως ευθύνη της κοινωνικής μύησης του παιδιού, και την εκπαίδευση και εξοικείωση του τελευταίου με την κοινωνικά ορθή συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, ο Γρηγόρης, ο Μενέλαος αλλά και ο Κυριάκος (που προηγουμένως είχε αναφερθεί στην προσπάθειά του να υιοθετήσει μια εκμοντερνισμένη πλευρά των «κλασικών» αξιών της ελληνικής οικογένειας) εμφανίζονται, μέσω της άσκησης του πατρικού τους ρόλου ως εκπρόσωποι της διαπαιδαγώγησης και εκείνων των κοινωνικών αρχών και κανόνων που θα υποστηρίξουν την ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού τους:

«Το άλλο είναι να προσπαθήσει να του εμφυσήσει κάποιες αρχές που είναι αντικειμενικά σωστές-να είναι ειλικρινής, να μην λέει ψέματα, να είναι ευγενικός» (Γρηγόρης)

«Σίγουρα επίσης είναι σημαντικό να μπορεί ο γονιός να επηρεάσει το παιδί στη φάση που του κίνησε το ενδιαφέρον, να το κάνει να ακούσει, να αντιδράει σωστά το παιδί, να κοινωνικοποιηθεί πιο εύκολα, αυτά έχω εγώ στο μυαλό μου... Δηλαδή εγώ τη χαίρομαι πολύ όταν θα τη δω στον παιδικό ότι έχει φίλες, φίλους, ότι θα αντιδράει σωστά όταν θα την πειράζει ένα παιδάκι, δεν θα πάει να τσακωθεί» (Μενέλαος)

«Από εκεί και πέρα, εγώ προσπαθώ να το εφοδιάσω όσο το δυνατόν καλύτερα με αυτές τις ηθικές αξίες που ανέφερα πιο πριν, προσπαθώ να του δείξω τα αρνητικά του συγκεκριμένου κόσμου έτσι όπως τα βλέπω εγώ και τα αντιλαμβάνομαι, και από κει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

και πέρα θα προσπαθήσω να του εμφυσήσω όσο το δυνατόν καλύτερα την κριτική του σκέψη ώστε να μπορέσει και αυτός να εισέλθει στην κοινωνία σαν ένα μέλος αυτής.»
(Κυριάκος)

Παράλληλα με αυτό, η ευθύνη που απορρέει από τον πατρικό τους ρόλο δεν παύει για τον Μενέλαο και τον Αντώνη να επενδύεται και με μια ποιότητα μέντορα, που καλείται να είναι εκεί για να εκπαιδεύει συνάμα με το να προστατεύει:

«Όταν θα δω λοιπόν ότι ξεφεύγει και μπορεί να χτυπήσει, μπορεί να της φωνάξω, εκεί πέρα κοκαλώνει να το πω έτσι και έπειτα της μιλάω λέγοντάς της να προσέχει γιατί θα χτυπήσει και μετά κουβέντα μέχρι να ηρεμήσει ή της λέω να περιμένει να είμαι κοντά της για να την προσέχω. Γενικά όταν την δω να κάνει κάτι επικίνδυνο, π.χ. να πηγαίνει στο μάτι της κουζίνας ή έξω στο δρόμο της λέω σταματά για να σταματήσει πριν συμβεί κάτι κακό. Αυτός είναι νομίζω και ο ρόλος σου βέβαια»
(Μενέλαος)

«Μμμ.. Σίγουρα προστάτης.. Μμ.. Για κάποιο λόγο μου έρχεται η λέξη οδηγός, δεν ξέρω γιατί...» (Αντώνης)

Σε γενικές γραμμές, η διαδικασία κοινωνικοποίησης και ένταξης του παιδιού στην εξωτερική της οικογένειας τάξη πραγμάτων μοιάζει για τους συμμετέχοντες να λαμβάνει χώρα είτε μέσα από μια δική τους ενεργητική στάση έκθεσης του παιδιού στον κόσμο είτε συμπληρωματικά μέσα από την ανάληψη εκ μέρους τους ενός ρόλου «μυητή» των παιδιών στις ισχύουσες πολιτισμικές και κοινωνικές συμβάσεις και κανόνες συμπεριφοράς.

4.3.3 Η πατρική έγνοια: ανησυχίες και προβληματισμοί. Η συγκεκριμένη υποενότητα της υπό ανάλυση θεματικής γύρω από την πατρική ταυτότητα θεωρήθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί ως ξεχωριστή θεματική συνιστώσα, καθότι φάνηκε από το λόγο των συμμετεχόντων όχι μόνο να συσχετίζεται άμεσα με τα όσα αναλύθηκαν ανωτέρω αλλά και να χρωματίζει εμπλουτιστικά τη μεσο- και μακροπρόθεσμη στάση των συμμετεχόντων σε ό,τι αφορά την άσκηση των πατρικών τους καθηκόντων, αλλά και τη νοηματοδότηση του πατρικού τους ρόλου.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Έτσι, για τους περισσότερους πατέρες της παρούσας έρευνας η οικειοποίηση του ρόλου τους φαίνεται να συνοδεύεται και από μια σειρά προβληματισμών, προκλήσεων ή ανησυχιών που κατά βάση σχετίζονται με τις πραγματικές απαιτήσεις της εργασιακής τους απασχόλησης, της ανατροφής και οικονομικής διασφάλισης ενός παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, ο Κυριάκος και ο Αντώνης, παρότι βρίσκονται σε διαφορετικό εργασιακό καθεστώς (δημόσια έναντι ιδιωτικής απασχόλησης) μοιράζονται τον ίδιο φόβο απέναντι στην ευθύνη της οικονομικής εξασφάλισης των αναγκών ενός παιδιού· ευθύνη, μάλιστα, που για τον Μενέλαο ήταν εκ προοιμίου συνυφασμένη με τον πατρικό ρόλο:

«γιατί δεν ξέρεις [...] αν θα μπορέσεις να ανταποκριθείς στο οικονομικό του κομμάτι» (Κυριάκος)

«Έχω φοβίες, προς το παρόν όχι τόσο ως προς το πώς θα το μεγαλώσω το παιδί όσο να μην του λείψει αυτή τη στιγμή κάτι, και στην παρούσα φάση αλλά και πιο μετά. Αυτή η αβεβαιότητα είναι που με φοβίζει και με προβληματίζει. Στην παρούσα φάση αυτό είναι που σκέφτομαι, να μπορώ να του παρέχω ό,τι χρειάζεται. Δηλαδή θα χρειαστεί γιατρό, να μπορώ να του παρέχω γιατρό, θα χρειαστεί κάποιο άλλο αντικείμενο, να μπορώ να του το δώσω, δηλαδή ό,τι χρειαστεί να μπορώ να του το δώσω» (Αντώνης)

«Αυτό που σου είπα από την αρχή, ότι ξέρεις τι; Πρέπει να συντηρώ την οικογένειά μου, να είναι καλά η οικογένειά μου, αυτό. Με κάθε τρόπο δεν ξέρω τι θα κάνω πρέπει να βρω έναν τρόπο να είναι καλά η οικογένειά μου.. Ευτυχισμένοι να το πω έτσι, όχι να έχει τα άπειρα χρήματα, δεν μας ενδιαφέρει αυτό αρκεί να είναι όλοι ευτυχισμένοι. Σίγουρα να είναι όλοι καλά και να περνάνε καλά, αυτό είχα στο μυαλό μου για το ρόλο του πατέρα» (Μενέλαος)

Σε ευθεία γραμμή με τα λόγια του Μενέλαου βρίσκεται και η αφήγηση του Γεράσιμου, ο οποίος παρουσιάζεται εξίσου προβληματισμένος για το βάρος των μελλοντικών – στην παρούσα φάση για εκείνον- οικονομικών απαιτήσεων αναγνωρίζοντας, σε συζητήσεις του με άλλους πατέρες, την υπεραξία που έχει πια το χρήμα στη σύγχρονη υλιστική πραγματικότητα, αλλά και τη συσχέτισή του με την πατρική επάρκεια και αξία:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Φαίνεται να έχει μεγάλη σημασία πια το χρήμα, δηλαδή και το τι προσφέρει κανείς υλικά στο παιδί του.. Οπότε από ό,τι βλέπω μέχρι τώρα, διότι είναι ακόμα νωρίς για να έχω τέτοιου είδους.. Μπορεί να τους έχω σαν προβληματισμούς ίσως αλλά δεν είναι κάτι που το ζω ακόμα, αλλά βλέποντας ή συζητώντας με γονείς που τα παιδιά τους πηγαίνουν στο γυμνάσιο, αυτό το ότι πλέον ο πατέρας κρίνεται από το χρήμα βασικά, αισθάνεται ότι δεν είναι αρκετός, ότι δεν τα καταφέρνει να προσφέρει αυτά που θα ήθελε ή αυτά που προσφέρουν οι άλλοι...» (Γεράσιμος)

Η ανάγκη, μάλιστα, για την κάλυψη των οικονομικών αυτών απαιτήσεων και η επακόλουθη απουσία από το σπίτι, από τη μια μεριά δημιουργεί την επιπρόσθετη πρόκληση στο Μενέλαο και στο Γιάννη να καταφέρουν να συνδυάσουν την περιοριστική εργασιακή πραγματικότητα με την επιθυμία τους να περνούν περισσότερο και ουσιαστικό χρόνο με το παιδί τους· από την άλλη, επωμίζουν τον Ντίνο με την ευθύνη της ανεύρεσης εκείνης της χρυσής τομής που θα παρεμποδίσει την «υπερκάλυψη» και θα ευοδώσει- ίσως- την υγιή έλλειψη:

«Να είμαι πιο πολλή ώρα μαζί του, ξέρεις, χα.. Αλλά αυτό δεν γίνεται δυστυχώς έτσι όπως είναι το θέμα με τη δουλειά και την καθημερινότητα γενικά..» (Μενέλαος)

«Είναι διαρκώς κάθε μέρα ένας αγώνας να μπορέσω να τα συνδυάσω, να μην ξεφύγω στο πρόγραμμα για να μπορέσω να τα συνδυάσω, δουλειά και σπίτι για να έχω και χρόνο με την κόρη μου» (Γιάννης)

«σε τι βαθμό θα πρέπει να καλύπτονται οι ανάγκες του έτσι ώστε να μην υπερκαλύπτονται και αυτό μετά μας γυρίσει σε αντίθετη φορά, όλα αυτά» (Ντίνος)

Σε αυτόν ειδικά τον τελευταίο προβληματισμό του Ντίνου μοιάζει να εγείρεται η εξίσου σημαντική για αυτόν παράμετρος γύρω από την ευθύνη της ανατροφής και της διαπαιδαγώγησης, η οποία εμφανίζεται με παρόμοιο τρόπο και στις αφηγήσεις του Μενέλαου, του Γρηγόρη και του Γεράσιμου. Το βάρος που απορρέει από τον πατρικό τους ρόλο αναφορικά με τη διάπλαση του παιδικού χαρακτήρα με σκοπό την υιοθέτηση κοινωνικά αποδεκτών και χρήσιμων συμπεριφορών χρωματίζει το λόγο τους, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται στα κάτωθι αποσπάσματα:

«Και σίγουρα το δεύτερο είναι η ευθύνη, ότι έχεις την ευθύνη τώρα για αυτό το παιδί που έχεις φέρει στον κόσμο και με τι αρχές θα το μεγαλώσεις» (Μενέλαος)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«το πρώτο πράγμα που θέλεις για το παιδί σου είναι..ναι, καταρχάς να είναι καλά στην υγεία του και το επόμενο είναι η διαμόρφωση του χαρακτήρα. Δηλαδή σαφώς και κανείς δεν θέλει να βγάλει ένα γιο ξέρω γω εγκληματία, δολοφόνο, κλέφτη, ναρκομανή ή έστω με κάποιο πρόβλημα συμπεριφοράς. Νομίζω ότι για αυτό παλεύεις πιο πολύ, στο να διαμορφώσεις χαρακτήρα και να πεις είναι ένας άνθρωπος ευγενικός, σωστός. Τώρα μορφωμένος εντάζει, σαφώς και είναι προτέρημα αλλά το νόημα είναι να έχει καλό χαρακτήρα» (Γρηγόρης)

«και μετά πώς πρέπει να μεγαλώσεις το παιδί, πρέπει να το μεγαλώσεις με ποιες αρχές, δηλαδή να το μεγαλώσεις με τέτοιες αρχές που είναι πιο κοντά στις δικές σου ρισκάροντας όταν θα βγει έξω στην κοινωνία να το κατασπαράζουν, ή να το κάνουνς...; Να το μεγαλώσεις ενάντια στα δικά σου πιστεύω και γενικά σε κάποιες βασικές ειδικές αρχές που έχει η κοινωνία, όπως για παράδειγμα να σέβεσαι τους άλλους, τους νόμους και τελικά αυτό ίσως το βοηθήσει να ανέβει...; Είναι θέματα που περνάνε νομίζω από το μυαλό ενός πατέρα και τον προβληματίζουν...» (Γεράσιμος)

Για το Γρηγόρη και το Γεράσιμο, μάλιστα, η γαλούχηση του παιδιού μέσα από συγκεκριμένες ηθικές αξίες και αρχές, πέρα από την επιδιωκόμενη κοινωνική μύηση του παιδιού, μοιάζει να λαμβάνει και τη θέση μιας συναισθηματικής και ψυχικής «πανοπλίας» απέναντι στις προκλήσεις και τους κινδύνους που ελλοχεύουν στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, ο Γρηγόρης διερωτάται ανοιχτά για το κατά πόσο οι αξίες με τις οποίες θέλει να μεγαλώσει το γιο του θα φανούν ικανές μελλοντικά να τον προστατεύσουν από συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού:

«Ένα από τα πράγματα που με απασχολεί εμένα και τη γυναίκα νομίζω ότι είναι αυτό που λένε- που όντως πάντα ίσχυε- το κατά πόσο μπορεί να γλιτώσει ή να αντιμετωπίσει ένα παιδί το μπουλινγκ . Αυτό που σκέφτεσαι είναι ότι ίσως το παιδί μου το κάνω εγώ ευγενικό, να μην πειράζει και να μην ενοχλεί, και να αντιμετωπίσει καταστάσεις που μπορεί να το φέρουν σε δύσκολη θέση δηλαδή επιθέσεις λεκτικές, σωματικές από άλλα παιδιά της ηλικίας του»

Σε παρόμοιο ύφος, ο Γεράσιμος δείχνει να προβληματίζεται για τη γενικότερη ηθικο-κοινωνική διάσταση της σύγχρονης πραγματικότητας μέσα στην οποία το παιδί του θα κληθεί να συναναστραφεί, να σχετιστεί και να εκπαιδευτεί:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Το θέμα του σχολείου, το θέμα της κοινωνίας, αυτά νομίζω είναι πράγματα που δημιουργούν μεγάλους προβληματισμούς.. Για παράδειγμα τι θα γίνει στο σχολείο, πώς θα είναι τα πράγματα, με ποιους θα.. Τι θα είναι οι άνθρωποι έξω που θα αλληλεπιδράσει, οι παρέες της...»

Σε ένα γενικότερο επίπεδο, οι όποιοι προβληματισμοί εγείρονται γύρω από την ανάληψη της πατρικής ευθύνης, της διαπαιδαγώγησης και της ανατροφής ενός παιδιού μοιάζει για τους συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα να αποκτά κεντρική σημασία, και για κάποιους από αυτούς, μάλιστα, να επεκτείνεται στο διηνεκές του χρόνου. Η ανησυχία γύρω από την επάρκεια της υλικής, συναισθηματικής και ψυχολογικής «οχύρωσης» του παιδιού τους απέναντι στις προκλήσεις και τους κινδύνους της εξωτερικής πραγματικότητας φαίνεται να αποτελεί σημαντική συνιστώσα της προστατευτικής ή και προληπτικής λειτουργίας με την οποία και επενδύουν τη θέση και το ρόλο τους.

4.4 Το «σχετίζεσθαι» μετά τη γέννα...

Ο ερχομός του παιδιού για τα μέλη του οικογενειακού συστήματος δεν αποτελεί μόνο μια ενδοψυχική διεργασία, αλλά επηρεάζει και τη διαπροσωπική καθεστυκία τάξη πραγμάτων, είτε προσθέτοντας νέες παραμέτρους και ανοίγοντας νέους- ανεξερευνήτους μέχρι τότε- σχεσιακούς ορίζοντες, είτε μετασχηματίζοντας και «επανευρίσκοντας» τις ήδη υπάρχουσες σχεσιακές δυναμικές και ιστορίες. Για τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας η είσοδος του παιδιού στον οικογενειακό αστερισμό φάνηκε πως ακολουθήθηκε από μια σειρά αλλαγών και μετασχηματισμών που αφορούν τόσο στον αναπτυσσόμενο δεσμό τους με το παιδί όσο και στη δυναμική επίδραση αυτού στις ήδη υπάρχουσες σχέσεις των συμμετεχόντων με τη σύζυγό τους αλλά και με την οικογένεια προέλευσής τους. Η εν λόγω θεματική, επομένως, εστιάζει στην παρουσίαση των βασικών πτυχών που προέκυψαν από την ανάλυση των αφηγήσεων των ερωτηθέντων πατέρων σχετικά με τη νέα διαπροσωπική πραγματικότητα, όπως αυτή χρωματίστηκε από την ύπαρξη του νέου οικογενειακού μέλους στη ζωή τους.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

4.4.1 Ο δομούμενος δεσμός με το παιδί: η σταδιακή επένδυση της διακριτής πατρικής φιγούρας και ο καίριος ρόλος της διαντίδρασης. Για τους περισσότερους συμμετέχοντες η διεργασία της σύναψης δεσμού με το παιδί τους αποτέλεσε μια εν εξελίξει και σταδιακά επενδυόμενη- από πλευράς συναισθήματος- συνθήκη, χωρίς να προεξοφλείται από την «αυτεπάγγελτη» ιδιότητα που επιβάλλουν οι συγγενικοί δεσμοί αίματος ή από το ορόσημο του τοκετού. Σημαντικό ρόλο φαίνεται να έπαιξε η ψυχογνωστική ανάπτυξη του παιδιού, μέσω της οποίας κατέστη δυνατή η ικανότητα διαντίδρασης με τον πατέρα πέρα από την κάλυψη των βασικών πρώτων αναγκών αλλά και ξέχωρα από την κυρίαρχη- το πρώτο διάστημα- μητρική φιγούρα.

Πιο συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά την ετεροχρονισμένη και σταδιακή συναισθηματική επένδυση της σχέσης με το παιδί, οι περιγραφές του Αντώνη, του Γεράσιμου και του Κυριάκου είναι ενδεικτικές:

«Δηλαδή όταν μου το φέρανε, λέω "μόλιστα, αυτό είναι το μωρό μας" χεχε! Εκείνη την ώρα δεν μπορώ να πω ότι πλημμύρισα από συναισθήματα και τα λοιπά και τα λοιπά [...] σου λέω ότι στην αρχή δεν νιώθεις πολλά πράγματα, δεν σου μεταδίδει συναισθήματα, σου μεταδίδει μόνο τις βιολογικές του ανάγκες. (Αντώνης)

«με την πάροδο του χρόνου η σχέση μας εμβαθύνεται πολύ περισσότερο και συναισθηματικά και πιστεύω ότι δενόμαστε πολύ περισσότερο σε σχέση με το πρώτο διάστημα. Γιατί ειδικά το πρώτο δίμηνο και το παιδάκι ακόμα δεν έχει προσαρμοστεί καλά, ζορίζεται, έχει πόνους, δεν μπορεί να είναι διαδραστικός με τα υπόλοιπα άτομα, οπότε ναι μεν το αγαπάς και είσαι από πάνω του όλη την ώρα αλλά όταν αρχίζει να αντιδράει, δηλαδή να το τραγουδάς κάτι π.χ. και να σου χαμογελάει, να σε κοιτάζει, αυτά τα πράγματα σε κάνουν να δένεσαι ακόμα περισσότερο...» (Κυριάκος)

«Μετά από κάποιες στιγμές καταλαβαίνεις και λες ότι ξέρεις τι, αυτό είναι το μωράκι μας και αρχίζουν και σε πλημμυρίζουν συναισθήματα και για αυτό που έχουν μέσα και τη φροντίδα και την αγάπη» (Γεράσιμος)

Η συναισθηματικά αποεπενδεδυμένη διαπίστωση για τον ερχομό του παιδιού στη ζωή σε συνδυασμό με τις αυξημένες κατά το πρώτο διάστημα βιολογικές του ανάγκες σκιαγραφούν στο λόγο του Αντώνη τις περιορισμένες αρχικά δυνατότητες που αναγνώριζε για βαθύτερη και αμφίδρομη συναισθηματική επικοινωνία μαζί του. Η ίδια αίσθηση συναντάται και στην αφήγηση του Κυριάκου, όταν αναφέρεται από

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

τη μεριά του στις αναμενόμενες, σε γενικές γραμμές το πρώτο διάστημα, δυσκολίες προσαρμογής του βρέφους και τις ανεπαρκείς ακόμα δυνατότητές του για διαντίδραση.

Εξίσου ενδιαφέρουσες όμως είναι και οι αναφορές του Γιάννη, του Μενέλαου και του Μπάμπη οι οποίοι, κινούμενοι σε παρόμοια θεματική γραμμή, θυμούνται στο πρώτο διάστημα της ζωής του παιδιού είτε να κυριαρχεί από μέρους τους ένα αίσθημα «αποπραγματοποίησης», συναισθηματικής αποστασιοποίησης ή/ και αμηχανίας (όπως συναντάται στο λόγο των δύο πρώτων), είτε ο διαθέσιμος ψυχικός χώρος που δύναται να καταλάβει ο πατέρας να εμφανίζεται σημαντικά περιορισμένος (όπως εξομολογείται ο τελευταίος εκ των τριών):

«να σου πω την αλήθεια, στην αρχή το έβλεπα και μου άρεσε και ένιωθα στοργή και να την προστατεύσω, δεν μπορώ να πω ότι συνειδητοποιούσα ότι την αγαπάω [...] τότε ήμουν να την προστατεύσω, να τη φροντίσω, αλλά ένιωθα λίγο σαν εξωτερικός παρατηρητής, σαν όλα αυτά να γίνονται χωρίς να μπορώ να τα νιώσω πολύ εε, να σχετιστώ πλήρως» (Γιάννης)

«Συνειδητοποιώ σαν πατέρας ότι είμαι μετά τα δυόμισι της κόρης μου, δηλαδή μέχρι τα δυόμισι δεν πολυκαταλάβαινα τι συμβαίνει, σαν να ήμουν λίγο εκτός, δεν ξέρω πώς να στο περιγράψω, σαν να μην ήξερα τι να κάνω και πώς [...] Εντάξει σιγά σιγά άρχισα να το καταλαβαίνω και τον τελευταίο ενάμιση χρόνο είμαστε πάρα πολύ κοντά νομίζω.» (Μενέλαος)

«Αργότερα μεγαλώνοντας φυσικά και υπάρχει ρόλος και για τον πατέρα, αλλά στην αρχή ήταν πολύ δύσκολα, δεν υπάρχει πολύς χώρος για σένα» (Μπάμπης)

Στην προσπάθειά του, μάλιστα, ο Μπάμπης σε άλλο σημείο της αφήγησής του να περιγράψει με μεγαλύτερη σαφήνεια τον «αποκλεισμό» του από την αρχική αδιάσπαστη- όπως την περιγράφει- σχέση του βρέφους με τη μητέρα του, παρομοιάζει το περιγεννητικό διάστημα με την πρώτη περίοδο της εγκυμοσύνης· διάστημα όπου μητέρα και βρέφος αποτελούν ενιαία και αδιαίρετη ενότητα, που από ό,τι φαίνεται για τον ίδιο συνεχίζει να υφίσταται και μετά το σωματικό αποχωρισμό τους:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Οι πρώτες μέρες στο σπίτι είναι όπως είναι οι πρώτες μέρες στην εγκυμοσύνη νομίζω. Πάλι υπάρχει μία σχέση του παιδιού με τη μάνα τόσο δυνατή, που δεν νομίζω ότι μπορείς να μπεις εκεί μέσα, πολύ δύσκολα θα μπεις, ειδικά τις πρώτες μέρες.»

Αυτή η απόλυτη και αποκλειστική εξάρτηση του βρέφους από τη μητέρα-τροφό με τις όποιες επαγόμενες επιρροές φέρει και στη σχέση του βρέφους με τον πατέρα αναγνωρίζεται με εξίσου σαφή τρόπο και στο λόγο του Αντώνη και του Κυριάκου. Ο μεν πρώτος (που λίγο γραμμές παραπάνω είχε σταθεί στις κυρίαρχες απαιτήσεις που δημιουργούν οι αυξημένες βιολογικές ανάγκες του βρέφους) επισημαίνει με γλαφυρότητα τη συμβιωτική ποιότητα που είχε αρχικά η σχέση της κόρης του με τη μητέρα της, εδραιώνοντας έτσι ένα καθεστώς πραγματικού και ψυχολογικού «άβατου» για εκείνον. Ο δε Κυριάκος εξαίρει την προκαταβολική υπεροχή του δεσμού που η μητέρα αναπτύσσει με το βρέφος, υπεροχή μάλιστα που ο πατέρας δεν είναι σίγουρο πως θα μπορέσει να ισοσταθμίσει:

«Κοίταξε, ο πατέρας δεν μπορεί να κάνει πολλά στην αρχή, είναι λίγο εκτός από τη στιγμή που το παιδί ζητούσε αποκλειστικά τη μάνα, ξεκινάμε από αυτό. Ό, τι χρειαζότανε, στη μάνα κολλημένο, και είναι και λογικό κιόλας [...] Από τη στιγμή που η μάνα ήτανε συνέχεια στο παιδί το οποίο ήθελε κάθε μία με δύο ώρες να κοιμηθεί ή να φάει, κοιμότανε επάνω της, ήτανε μάλλον μία περίοδος που ήτανε αυτοκόλλητες, δεν μπορούσες εσύ να μπεις ανάμεσά τους.» (Αντώνης)

«Αλλά και συναισθηματικά πιστεύω ότι η σχέση που έχει η μητέρα με το παιδί δύσκολα μπορεί να την φτάσει ο πατέρας τουλάχιστον στην αρχή» (Κυριάκος)

Κομβικό σημείο για την αναγνώριση και τη σταδιακή ενίσχυση μιας διαφορετικής ποιοτικά φάσης σχετίζεσθαι αποτέλεσε για τον Μπάμπη η παύση του θηλασμού. Ο απογαλακτισμός του παιδιού φαίνεται να έσπασε το απαγορευτικό «εμπάργκο» του μητρικού μονοπωλείου, επιτρέποντάς του να βγει από το οικογενειακό παρασκήνιο και να διεκδικήσει μια ισότιμη και διαφοροποιημένη σχέση με το παιδί του· σχέση, μάλιστα, που δείχνει να υποστηρίζει και να αποζητά και το ίδιο το παιδί:

«Μπορώ να σου πω ότι από τότε που σταμάτησε το θηλασμό και μετά, δηλαδή από τους 10 μήνες και μετά, έχω μία πολύ καλύτερη σχέση πλέον με το παιδί γιατί έχει κάπως αποκοπεί από τη μητέρα του και είναι σε φάση που θέλει και εμένα πλέον και με

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αναζητά, οπότε μπορούμε να παίζουμε μαζί, μπορώ να κάνω τα πάντα πλέον με το παιδί και μόνος μου, χωρίς να είναι η γυναίκα μου στο σπίτι, ενώ πριν δεν μπορούσα να κάνω τίποτα σχεδόν [...] Πώς να σου πω, δεν είμαι πλέον ο τρίτος στη σχέση, δηλαδή να είναι αυτός με τη μάνα του και είμαι εγώ εκτός, είμαστε νομίζω και οι τρεις στο ίδιο επίπεδο πλέον.»

Η αναγνώριση της πατρικής παρουσίας και φιγούρας ως ξέχωρης και ψυχολογικά διακριτής από εκείνη της μητέρας σηματοδοτεί μια καινούργια σχεσιακή προοπτική και για πολλούς άλλους συμμετέχοντες πατέρες, οι οποίοι στο λόγο τους φαίνεται να απολαμβάνουν το προσωπικό κάλεσμα που τους απευθύνουν τα παιδιά τους· ένα κάλεσμα του οποίου, μάλιστα, η αξία μεγεθύνεται μέσα από έμμεσους υπαινιγμούς επικράτησης- ή έστω ισοφάρισης- της πατρικής παρουσίας απέναντι στο αντίπαλο μητρικό δέος:

«Μου αρέσει γενικά που όταν θέλει κάτι δεν απευθύνεται μόνο στη μητέρα του, δεν τη φωνάζει συνέχεια αλλά λέει πολλές φορές μέσα στη μέρα «μπαμπά μαζί» . Μου αρέσει, νομίζω ότι είναι η σχέση που θα ήθελα να έχω με τον μικρό μου, όταν έρχεται και με παίρνει αγκαλιά, όταν έρχεται και με πειράζει ο ίδιος γιατί ξέρει ότι θα τον πειράζω και εγώ» (Γρηγόρης)

«Νομίζω ότι είναι πολύ καλή η σχέση, δηλαδή και εγώ περιμένω να τη δω και αυτή περιμένει παρότι περνάει πάρα πολλές ώρες με τη σύζυγό μου που αυτό για μένα είναι χαρακτηριστικό» (Γεράσιμος)

«Τα δικά μου τα κορίτσια τα καταλαβαίνω από το ότι ακόμα και να κοιμάμαι, μπορεί να ζυπνήσουν το βράδυ και να έρθουν να ξαπλώσουνε δίπλα μου. Σήμερα που θα έλειπα από το σπίτι λόγω δουλειάς, δεν ήθελαν να φύγω, είχαμε κλάματα στο τηλέφωνο, "γιατί έφυγες;" και τέτοια.» (Εκτορας)

«Άπαξ και αρχίσει και καταλαβαίνει ποιος είσαι, ποιος είναι ο ρόλος σου μαζί της, καταλαβαίνει τη μυρωδιά σου και σε ξεχωρίζει και ηρεμεί και όλα αυτά, έχει αλλάζει πολύ η σχέση μας δηλαδή από το να δір ξεκινάει και έχει απογειωθεί πια αυτή η σχέση» (Αντώνης)

Συνάμα με αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ειδικότερη πτυχή του δεσμού που φάνηκε να χαρακτηρίζει το σύνολο σχεδόν των πατέρων της έρευνας που απέκτησαν κορίτσια, καθότι η αφήγησή τους μοιάζει να χρωματίζεται με μια αρκετά

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ξεκάθαρη οιδιπόδειας ποιότητας προβληματική. Ενδεικτικά θεωρούνται τα κάτωθι αποσπάσματα από το λόγο του Έκτορα, του Αντώνη και του Γεράσιμου:

«αλλά και τα κορίτσια όπως και να το κάνουμε έχουν ένα ιδιαίτερο δέσιμο με τον πατέρα [...] Καταρχήν, το βλέπω από τη γυναίκα μου και το δέσιμο που έχει ακόμη και τώρα με τον πατέρα της, είναι αυτές οι αδυναμίες που δεν κρύβονται.» (Έκτορας)

«Ίσως είμαι τυχερός που έχω και κόρη, δηλαδή δεν ξέρω αν και κατά πόσο ισχύει το οιδιπόδειο που λένε ανάμεσα σε μπαμπά και κόρη ή ανάμεσα σε γιο και μητέρα [...] Με τη μικρή.. Έρωτας, έρωτας! Και από μέρους της το καταλαβαίνω αυτό [...] Αν σκεφτώ εγωιστικά θα ήθελα να είμαι ο άντρας της ζωής της, δηλαδή όταν θα τη ρωτούν ποιος είναι ο πιο σπουδαίος άντρας να λέει εμένα χάχα!» (Αντώνης)

«Εντάξει, απέραντη αγάπη μπορώ να σου πω και ένα πολύ μεγάλο νοιάξιμο, μία αγάπη, είναι μία ιδιαίτερη σχέση που δεν μπορείς να την περιγράψεις με λόγια. Ένας καθηγητής μου παλιά μου είχε πει, όταν είχε πάει τριών το παιδί του- εμένα τότε είχε γεννήσει η γυναίκα μου- και μου λέει "όταν θα φτάσει σε αυτή την ηλικία, θα δεις τι σημαίνει πραγματικά έρωτας. Δεν υπάρχει ούτε Μαρία ούτε τίποτα, θα υπάρχει αυτό" και πραγματικά είναι έτσι. Είναι η απέραντη αγάπη αυτό που νιώθεις για αυτό το παιδί που τα ξεπερνάει όλα, ή τουλάχιστον αυτό νιώθω εγώ. Επειδή μου είχε πει κάτι λοιπόν ανάλογο και αυτός, φαντάζομαι ότι θα συμβαίνει και σε άλλους ή σε μεγάλο ποσοστό» (Γεράσιμος)

Έτσι, για τον Έκτορα ο δεσμός με την κόρη του- που δεν ξεφεύγει, κατά τα λεγόμενά του, από το αναπόφευκτο της οιδιπόδειας μοίρας του- αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία, λαμβάνοντας ίσως έμμεσα και ένα χαρακτήρα συναισθηματικής δικαίωσης στα μάτια του για την «αδυναμία» που η δική του γυναίκα τρέφει ακόμα προς το δικό της πατέρα. Την ίδια στιγμή, ο Αντώνης και ο Γεράσιμος από την πλευρά τους περιγράφουν εμφαντικά και με όρους ερωτικής εξιδανίκευσης τη σχέση με την κόρη τους· ο μεν Αντώνης ελπίζοντας στην ες αει διατήρηση μιας φανταστικής πρωτοκαθεδρίας στη ζωή της κόρης του, ο δε Γεράσιμος τονίζοντας τον υπερκεραστικό χαρακτήρα της αγάπης του προς αυτή, μιας αγάπης «απέραντης».

Για τη συντριπτική πλειοψηφία, ωστόσο, των συμμετεχόντων, σημείο- κλειδί για την περαιτέρω εξέλιξη και σταδιακή εμβάθυνση της σχέσης με τα παιδιά τους φάνηκε να αποτελεί η ικανότητα των τελευταίων να εμπλακούν σε μια

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ενεργητικότερη – από πλευράς επικοινωνίας- συνδιαλλαγή, η οποία υποστηριζόταν καλύτερα από τη σταδιακή αντιληπτική και ψυχοσυναισθηματική τους ωρίμανση. Τόσο ο Αντώνης όσο και ο Γιάννης στην αφήγησή τους εμφανίζονται αρκετά σαφείς ως προς αυτό, με τον δεύτερο μάλιστα- σε πιο κατηγορηματικό ύφος- να προσδίδει στο παιδί και τις αντιληπτικές του δυνατότητες πρωτεύοντα ρόλο για τη δομούμενη σχέση:

«μετά από λίγο καιρό εννοείται ότι είναι διαφορετική η σχέση, από τότε που ξεκινάει να ανταποκρίνεται σε αυτά που του λες και σε αυτά που του μεταφέρεις και τα λοιπά» (6, 30-32) (Αντώνης)

«η σχέση τους μαζί σου καθορίζεται από τα μωρά. Στην αρχή δεν αντιλαμβάνεται τίποτα, είναι ένα εντελώς αβοήθητο πλάσμα. Τώρα όμως συνεννοούμαστε αρκετά, καταλαβαίνει τι της λες και αυτό βοηθάει. Τη σχέση την καθορίζουν τα παιδιά και η αντίληψή τους» (Γιάννης)

Σε παρόμοια γραμμή κινείται και η «απόλαυση» που μοιάζει πια να εισπράττουν ο Γρηγόρης, ο Γεράσιμος και ο Ντίνος από την αμφίδρομη ποιότητα της επικοινωνίας και τη συναισθηματική ανταπόκριση του παιδιού είτε στα καλέσματα είτε στη φροντιστική τους στάση:

«Είναι υπέροχο, είναι η φάση του «απολαμβάνω τώρα το παιδί μου και συνάμα του μαθαίνω πράγματα». Είναι πολύ ωραία φάση, γιατί πλέον έχεις μπει σε άλλη φάση της επικοινωνίας. Πλέον μπορείς να επικοινωνήσεις πολύ πιο άνετα με τον μικρούλη και αυτός επικοινωνεί μαζί σου, μπορείς και εσύ να καταλάβεις πράγματα που σου λέει, μπορεί και αυτός να καταλάβει πράγματα που του λες» (Γρηγόρης)

«Η αλληλεπίδραση με το παιδί. Καταλαβαίνεις ότι τότε το βλέπεις, το αγγίζεις, αντιδρά και αυτό σε κάποια πράγματα, κλαίει ας πούμε και θα το πάρεις αγκαλιά και θα σταματήσει, ότι έχεις την ευθύνη του, ότι πλέον είναι μία διαφορετική υπόσταση, είναι ένα ξεχωριστό πλάσμα, αυτό. Και βλέποντας βεβαίως και του πώς συμπεριφέρεται αντίστοιχα η γυναίκα σου προς αυτό το παιδί, καταλαβαίνεις ότι είναι διαφορετικό πλάσμα ας πούμε» (Γεράσιμος)

«Βλέπω δηλαδή στην κόρη μας ότι παίρνει αγάπη από εμάς, από εμένα από το πώς με προσεγγίζει, το πώς μου μιλάει, δηλαδή είναι και η ίδια εκφραστική και μου το εξωτερικεύει αυτό, ναι. Δηλαδή με φωνάζει "μπαμπά!", με σφίγγει αγκαλιά, "μπαμπά σε

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

αγαπάω", "μπαμπά έλα εδώ να παίζουμε", δείχνει δηλαδή ότι θέλει να μοιραστεί το χρόνο της μαζί μου, "μπαμπά πάμε μαζί να μου ψωνίσεις από το κατάστημα παιχνιδιών αυτό το παιχνίδι", "μπαμπά να κάνουμε έκπληξη στη μαμά", "να κάνουμε μπάνιο μαζί, να δούμε τι θα φορέσω".. Ζητώντας κάποια πράγματα έτσι και από μένα πάει να πει ότι νιώθει ότι είμαι κοντά της, μπορεί να στηριχθεί πάνω μου, με αυτή την έννοια δηλαδή νιώθω ότι υπάρχει μία αμφίπλευρη αγάπη.» (Ντίνος)

Η αμφίδρομη αυτή θετική συναισθηματική ανταλλαγή αναδεικνύεται, μάλιστα, ακόμα περισσότερο στο λόγο του Ντίνου, του Μπάμπη, του Μενέλαου, του Γιάννη και του Γρηγόρη οι οποίοι εξαιρούν τη σημασία της συναισθηματικής «επιστροφής» που εισπράττουν από την επαφή με τα παιδιά τους. Είτε περιγράφεται με όρους θετικής αναπλήρωσης και αναζωγόνησης (όπως στην περίπτωση του Ντίνου), είτε με όρους συναισθηματικού «κέρδους» και «αποζημίωσης» (όπως συμβαίνει για τον Μπάμπη και τον Γιάννη), είτε ακόμα και με όρους «μαγικής» ανταπόδοσης (όπως εξομολογείται ο Μενέλαος), το βασικό επίνειο από τις αφηγήσεις τους μοιάζει να καθιστά την αλληλεπίδραση με το παιδί μια συνθήκη διπλού οφέλους, μια συνθήκη δηλαδή win- win:

«Αυτό είναι εκπληκτικό! Καταρχήν σου δίνει τέτοια δύναμη ψυχική η οποία μετά μεταφέρεται στο σώμα σου, σου δίνει δύναμη και σε γεμίζει με θετική ενέργεια γιατί αισθάνεσαι ότι δίνεις στο παιδί σου, δίνεις αγάπη και στην επιστρέφει με την έννοια ότι καθετί που της προσφέρεις στο ανταποδίδει με το χαμόγέλό της, με την αγκαλιά της, με την ομιλία της, με τα πάντα της. Κι όλο αυτό σε γεμίζει με θετική ενέργεια και κάθε μέρα ξεκινάει νιώθοντας ότι ζεις και για το παιδί σου και για να το έχεις χαρούμενο, και να παίρνεις δύναμη από την όλη της επιστροφή συναισθημάτων.» (Ντίνος)

«Όταν γυρνάς σπίτι και βλέπεις το παιδί σου χαρούμενο να τρέχει κατά πάνω σου, να μπουσουλάει πάνω σου ή να θέλει να σκαρφαλώσει πάνω σου και να σου χαμογελάει, τι να σου πω... Καθαρίζει το μυαλό σου από όλα τα υπόλοιπα, αυτό είναι ευτυχία και τότε καταλαβαίνεις πόσα πολλά κερδίζεις και εσύ από τη σχέση σου μαζί του» (Μπάμπης)

«πραγματικά το παιδί σε αποζημιώνει, σου επιστρέφει.» (Γιάννης)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Δηλαδή δίνεις αγάπη, σου δίνει αγάπη, και είναι ευτυχισμένο, το βλέπεις πώς το λένε. Του δίνεις και σου επιστρέφει και εκεί είναι όλη η μαγεία.» (Μενέλαος)

«κάθε μέρα ένα παιδί έχει πολλά πράγματα, το θέμα είναι να καταλάβουμε ότι δεν δίνουμε μόνο εμείς στα παιδιά αλλά παίρνουμε και εμείς πάρα πολλά πράγματα» (Γρηγόρης)

4.4.2 Η μετασχηματισμένη συντροφική σχέση: προκλήσεις και βελτιωτικά

επακόλουθα. Σημαντικό μέρος των αναφερόμενων από τους συμμετέχοντες αλλαγών εντοπίζεται στη δυναμική μετακίνηση που ο ερχομός του παιδιού φαίνεται πως επέφερε στη σχέση με τη σύζυγο και σύντροφό τους. Στη μετακίνηση αυτή προσδίδεται από μέρους τους ένα αμφίσημο πρόσημο, καθότι συνάμα με τις όποιες δυσκολίες ή περιορισμούς εντοπίζονται στη νέα συντροφική πραγματικότητα δεν παύουν να αναγνωρίζονται και στοιχεία διεύρυνσης και συναισθηματικής εμβάθυνσης του συντροφικού δεσμού, τα οποία και εν τέλει υπερτερούν στον προσωπικό τους απολογισμό.

Ωστόσο, παρότι οι αφηγήσεις τους εμπεριέχουν αναφορές γύρω από τις φαντασιακές αναμονές ή προσδοκίες τους πριν τον ερχομό του παιδιού για το τι μέλλει γενέσθαι στη σχέση με τη σύζυγό τους, παρουσιάζουν σημαντική ποικιλομορφία ως προς το επεκφρασμένο και προσδιορισμένο ή μη κόστος της επερχόμενης αλλαγής. Έτσι, για κάποιους από τους συμμετέχοντες, όπως ο Αντώνης και ο Μπάμπης, ο βασικός προβληματισμός περιστρεφόταν γύρω από την ενδεχόμενη αλλαγή της σεξουαλικής ζωής του συντροφικού ζεύγους ή την απάρνηση της ερωτικοποιημένης πλευράς της συζύγου τους υπό το βάρος του νεο-ενδυόμενου μητρικού ρόλου· ενός ρόλου που διακινεί, ίσως, αιμόμικτα άγχη τα οποία θέτουν στο προσκήνιο την ανάγκη αξιοποίησης ενός ψυχολογικού μηχανισμού που κινείται στο φάσμα τηςσχάσης της γυναικείας φιγούρας ως γυναίκας- ερωμένης και ως μητέρας-τροφού:

«Έχω ακούσει πολλά, επειδή αρκετοί φίλοι μου έχουνε κάνει παιδιά και μου λέγανε διαφορά για το σεξουαλικό κομμάτι μιας σχέσης και το πώς θα είναι» (Αντώνης)

«είχα ένα φόβο ναι. Μου λέγανε γενικά ότι μετά τη γέννα ο άντρας βλέπει τη γυναίκα σαν μάνα πλέον και όχι σαν γυναίκα. Αυτό το φόβο τον είχα και ένας φίλος

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

γυναικολόγος μού είχε πει κιόλας ότι αν σου δοθεί η ευκαιρία να είσαι μέσα στον τοκετό, να αρνηθείς και να μην είσαι. Γιατί όταν βλέπεις τη γυναίκα σου να γεννάει, υποσυνείδητα την έχεις στο μυαλό σου σαν μάνα και φεύγει αυτό το κομμάτι της γυναίκας. Αυτό ναι, με άγχωνε πολύ» (Μπάμπης)

Σε άλλες περιπτώσεις, όπως αυτή του Έκτορα και του Κυριάκου, παρότι η αλλαγή στη σχέση θεωρούνταν δεδομένη διακινώντας αρκετό προκαταβολικό άγχος, παρέμενε σε μεγάλο βαθμό άγνωστη ή μη προσδιορίσιμη:

«Η αλήθεια είναι ότι πάντα έχεις ένα άγχος σε αυτό το κομμάτι για το πώς θα είναι μετά η σχέση σας γιατί δεν μπορείς να το ξέρεις από την αρχή, αν και οι συνθήκες δεν σου αφήνουν να το σκεφτείς εκείνη τη στιγμή» (Έκτορας)

«Σίγουρα γνωρίζεις εκ των προτέρων φαντάζομαι ότι η σχέση σας πλέον με τη σύζυγο δεν θα είναι η ίδια όπως ήταν πριν το παιδί, είτε κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης είτε μετά τον ερχομό του παιδιού. Είναι κάτι το οποίο το θεωρείς de facto, αλλά σαφώς δεν ξέρεις πώς ακριβώς θα επηρεάσει τη σχέση σας» (Κυριάκος)

Τέλος, στην περίπτωση του Γρηγόρη η επικείμενη απώλεια της συντροφικής αποκλειστικότητας και φροντίδας άμα τη ελεύσει του παιδιού μοιάζει ήδη από την εγκυμοσύνη να εισήγαγε σταδιακά την έννοια της τριαδικότητας εις βάρος της δυαδικής ιδιωτικότητας:

«Μπορεί ίσως να σκεφτόμουν ότι θα μπει ένας άνθρωπος ανάμεσά μας και ότι αυτό είναι κάτι που θα πρέπει να το διαχειριστούμε μαζί με όλα τα άλλα, γιατί σαφώς- και ειδικά η μάνα την πρώτη περίοδο που είναι ό,τι πιο σημαντικό για το μικρό- ε περιμένεις και αντίστοιχα να μην ασχολείται τόσο με εσένα όσο πιο πριν που δεν είχε κανέναν άλλο . Οπότε θα μπεις εσύ λίγο στην άκρη και θα κάνεις και υπομονή»

« Ήδη δηλαδή από το προηγούμενο βράδυ είχαμε πάει με τη γυναίκα και είχαμε κάνει εισαγωγή, εε ειδικά όταν πέσαμε το βράδυ είπαμε ότι πλέον είναι το τελευταίο βράδυ που θα καθόμαστε εγώ και αυτή μόνοι μας, γιατί από κει και πέρα δεν θα ξαναείμαστε μόνοι»

Πέρα όμως από τις διάφορες προσδοκώμενες αλλαγές και τον όποιο βαθμό σύγκλισης ή απόκλισης μεταξύ τους, το σύνολο σχεδόν των πατέρων της παρούσας έρευνας ανέδειξε στο λόγο του ως βασική επενέργεια του ερχομού του παιδιού το

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

δραστικό περιορισμό του κοινού συντροφικού χρόνου. Είτε λόγω της επαναπροτεραιοποίησης που επιτάσσει η παιδική «πρωτοκαθεδρία», την οποία εντοπίζουν ο Γρηγόρης, ο Μενέλαος και ο Γεράσιμος, είτε λόγω του ασφυκτικού πια καθημερινού προγράμματος το οποίο καλούνται να φέρουν σε πέρας ο Μπάμπης, ο Έκτορας και ο Γιάννης με τις συζύγους τους, τα περιθώρια για συντροφικό μοίρασμα, όπως εξομολογείται ο Αντώνης, παρουσιάζονται πια «ελάχιστα»:

«Εντάξει, σαφώς και μία αλλαγή έχει υπάρξει όσον αφορά αυτό που περιμέναμε ειδικά στο χρόνο που μπορεί να αφιερώσει ο ένας στον άλλον . Αλλάζουν σαφώς οι προτεραιότητες και των δύο, πιο πολύ βασικά της μάνας και είναι και λογικό θεωρώ» (Γρηγόρης)

«Δύσκολα χάχα... Δεν είσαι μόνος πια, δεν έχεις χρόνο να περνάς με τον άλλον. Δηλαδή θα πρέπει το παιδί να μεγαλώσει για να έχεις ξανά χρόνο με τον άλλον. Τώρα αρχίζουμε πάλι να μπορούμε να κάτσουμε, μάλλον να κάτσει το παιδί μόνο του να δει λίγο κάτι στην τηλεόραση και να κάτσουμε και εμείς να δούμε κάτι στην άλλη τηλεόραση. Τώρα, πραγματικά τώρα ξεκινήσαμε, παλιά δεν έπαιζε να γίνει αυτό, ακόμα και πριν ένα μήνα.. Μαζί μου, και οι δύο..» (Μενέλαος)

«απλά δεν περίμενα ότι θα άλλαζε τόσο πολύ την καθημερινότητα. Από τη μία τα διάφορα άγχη, ξέρεις οικονομικά και τα λοιπά, και από την άλλη το θέμα της καθημερινότητας, ότι ρε παιδί μου δεν μπορείς να πεις ότι θα καθίσω με την γυναίκα μου ένα βράδυ να δω μία ταινία ή να καθίσουμε να φάμε και όλα αυτά, όλα εξαρτώνται πια από το παιδί δηλαδή το πότε θα κοιμηθείς, το πότε θα ζυπνήσεις, πότε θα φας ειδικά όταν είναι μικρό» (Γεράσιμος)

«Καταρχάς η καθημερινότητα μας φυσικά έχει αλλάξει [...] δεν προλαβαίνουμε να κάνουμε πράγματα που παλιότερα τα κάναμε μαζί με τόση ευκολία και άνεση, που δεν τα εκτιμούσαμε τόσο» (Μπάμπης)

«από την άλλη, αν εννοείς το κομμάτι του προσωπικού μας χρόνου, έχει περιοριστεί πάρα πολύ. Τρέχουμε και οι δύο» (Έκτορας)

«έχουν αλλάξει τα ωράρια μας τόσο πολύ που ο κοινός μας χρόνος είναι λίγος, και το έχουμε συζητήσει αυτό και το δουλεύουμε» (Γιάννης)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Ναι.. Χρόνος σαν ζευγάρι ελάχιστος, ελάχιστος ή μέχρι τώρα τουλάχιστον να πω ότι έχουμε παραπάνω από δύο ώρες να περάσουμε σαν ζευγάρι» (Αντώνης)

Ο Γιάννης, μάλιστα, και ο Γρηγόρης σε άλλο σημείο της αφήγησής τους μιλούν ανοικτά- σε αντίθεση με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες- για τις αλλαγές που έχουν επισυμβεί ειδικότερα στο ερωτικό ρεπερτόριο του συντροφικού ζεύγους. Ο μεν πρώτος εμφανίζεται προβληματισμένος ή έμμεσα δυσαρεστημένος για τον περιορισμό της σεξουαλικής ζωής του ζεύγους, προτρέχοντας βέβαια να ξεκαθαρίσει πως αφορά αποκλειστικά στις έκτακτες ανάγκες που επέφερε ο ερχομός του παιδιού παρά σε έλλειψη της ερωτικής επιθυμίας από πλευράς της συντρόφου του:

«έχουμε απομακρυνθεί σε κάποια πράγματα και έχουμε έρθει πιο κοντά σε κάποια άλλα. Δηλαδή έχουμε απομακρυνθεί σε ένα βαθμό στο ερωτικό κομμάτι σε σχέση με το πώς ήμασταν πριν [...] το ότι έχουμε απομακρυνθεί, πχ δεν κάνουμε σεξ όσο συχνά κάναμε, αυτό κάπου με προβληματίζει χωρίς όμως να είναι ότι εγώ θέλω να κάνουμε σεξ και η Μαρία δεν θέλει ή κάτι τέτοιο»

Ο Γρηγόρης, από την άλλη, προσδίδει κεντρική θέση στην εγκρατή στάση που χρειάζεται εκείνος και η γυναίκα του να επιδεικνύουν προκειμένου να προστατεύσουν τον «ζηλιάρη», όπως ισχυρίζεται (στο πλαίσιο ίσως μιας προβλητικής αμυντικής κίνησης), γιο τους από σκηνές ή συμπεριφορές που δεν είναι ακόμα σε θέση να κατανοήσει:

«αυτό που νομίζω ότι άλλαξε πιο πολύ είναι ότι δεν μπορείς πλέον να είσαι τόσο διαχυτικός όσο ήθελες να είσαι με τον σύντροφό σου , αυτό. Είτε γιατί ο μικρούλης ζηλεύει είτε γιατί δεν μπορεί να καταλάβει πράγματα ή πράξεις που μπορεί να επιτρέπονται μεταξύ σας ή πράγματα που γίνονται μόνο μέσα σε ένα ζευγάρι όπως ένα φιλί στο στόμα ή μία αγκαλιά παραπάνω.»

Τέλος, σε ό,τι αφορά τις αυξημένες απαιτήσεις που ενέχει η φροντίδα και η ενασχόληση με το παιδί, η επαγόμενη λελογισμένη κόπωση πολύ συχνά μπορεί να πυροδοτήσει σπασμωδικές αντιδράσεις ή συγκρουσιακές καταστάσεις τις οποίες το συντροφικό ζεύγος καλείται να αντιπαρέλθει. Ενδεικτικά είναι τα όσα αποκαλύπτουν ο Μπάμπης, ο Μενέλαος και ο Κυριάκος:

«Από την άλλη υπάρχουν κάποιες δυσκολίες φυσικά [...] Αν για παράδειγμα δεν έχει κοιμηθεί καλά το βράδυ, εε την επόμενη μέρα το πιο πιθανό είναι να μαλώσουμε

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

γιατί ούτε εμείς θα έχουμε κοιμηθεί καλά το βράδυ, οπότε λίγο τα νεύρα μας θα είναι τσιτωμένα» (Μπάμπης)

«Εντάξει τα δύο πρώτα χρόνια βέβαια ήταν πάρα πολύ δύσκολο, μεγάλο σχολείο, είχαμε κι οι δύο πάρα πολύ έντονες αντιδράσεις θα τσακωνόμασταν και θα εκνευριζόμασταν πιο εύκολα» (Μενέλαος)

«Σαφώς και η κούραση πολλές φορές όλης της ημέρας και από τις δουλειές του σπιτιού και από τη φροντίδα του μωρού μπορεί να επιφέρει πιο συχνούς μικροκαυγάδες [...] Κατά κύριο λόγο θα έλεγα ότι επηρέασε η κούραση από τη φροντίδα του παιδιού, η οποία και βγάζει περισσότερες εντάσεις κατά τη διάρκεια της ημέρας» (Κυριάκος)

Στον αντίποδα ωστόσο των ανωτέρω προκλήσεων και δυσκολιών, η νέα οικογενειακή πραγματικότητα με τον ερχομό του παιδιού μοιάζει να πυροδότησε μια σειρά από ψυχικές διεργασίες που, κατά τους συμμετέχοντες, οδήγησαν σε ένα δυναμικό και εμπλουτιστικό μετασχηματισμό της συντροφικής τους σχέσης. Το παιδί παρουσιάζεται να δρα καταλυτικά στην ενίσχυση και εμβάθυνση των συναισθηματικών δεσμών που προϋπήρχαν ανάμεσα στο συζυγικό- και νυν γονικό-ζευγάρι, λειτουργώντας παράλληλα αντιρροπιστικά στις όποιες δυσμένειες χρειάστηκε ή χρειάζεται να αντιμετωπίσουν.

Πιο συγκεκριμένα, ο Γρηγόρης, ο Γεράσιμος και ο Μπάμπης εξαίρουν την ξεχωριστή σημασία που έχει το παιδί ως κοινό δημιούργημα του ζευγαριού, είτε μέσω της αντισταθμιστικής του επιρροής στις όποιες δυσκολίες προκύπτουν είτε μέσω της ενίσχυσης που παρέχει σε μια προϋπάρχουσα θετική συντροφική συνθήκη:

«είναι όμως κάτι που περνιέται ή ξεχνιέται στο δευτερόλεπτο όταν για παράδειγμα βάζεις το μικρούλι ανάμεσα και λες "κοίτα τι φτιάξαμε, τι δημιουργήσαμε". Είναι γενικά... Σου αλλάζει τη ζωή προς το ευχάριστο, έχεις και δύσκολες στιγμές, είναι και κάτι το οποίο δένει ουσιαστικά περισσότερο εσένα με εκείνη. Και όχι τόσο από την άποψη της δέσμευσης όσο από την άποψη τη συναισθηματική.» (Γρηγόρης)

«Και σίγουρα εντάξει, το παιδί νομίζω τελικά αν είναι καλή η σχέση τη δένει ακόμα περισσότερο. Έτσι και στη δική μας περίπτωση, είχαμε μία καλή σχέση νομίζω ότι αυτό έχει επιδράσει και στο πως έχει μεγαλώσει μέχρι τώρα το παιδί και.. Είμαστε καλά ρε παιδί μου, ναι» (Γεράσιμος)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Αλλά η σχέση μεταξύ μας νομίζω ότι είναι και λίγο καλύτερη από ό,τι ήταν πριν το παιδί, σαν να την βοήθησε κι άλλο» (Μπάμπης)

Με παρόμοιο τρόπο περιγράφουν τη θετική αυτή συντροφική εξέλιξη και ο Ντίνος με τον Έκτορα, διασαφηνίζοντας ωστόσο τον κομβικότερο ρόλο που παίζουν κυρίως οι εμπειρίες και οι προκλήσεις που συνοδεύουν τον ερχομό του παιδιού. Ειδικά στην περίπτωση του Έκτορα, η αναπάντεχη δίδυμη κύηση και η επισφαλής ιατρικά περίοδος της εγκυμοσύνης της συζύγου του φαίνεται να έδρασε προκαταβολικά ενισχυτικά και να ισχυροποίησε το δεσμό του συντροφικού ζεύγους πριν ακόμα οικειοποιηθούν το γονικό τους ρόλο:

«Όλα αυτά πιστεύω ότι το ζευγάρι, όλες αυτές οι εμπειρίες τέλος πάντων φέρνουν το ζευγάρι πιστεύω πιο κοντά και είναι κάτι το οποίο και εγώ και η σύζυγος έτσι έχουμε συζητήσει και το έχουμε παραδεχτεί, ας πούμε, συμβαίνει στη ζωή μας πια.» (2, 15-18) (Ντίνος)

«Εκτός αυτού όλα αυτά που μας τύχανε κατά την εγκυμοσύνη και με το ότι ήταν δίδυμα μας δέσανε και πιο πολύ σαν ζευγάρι γιατί δεν είχαμε από κάπου αλλού βοήθεια και είχαμε ο ένας τον άλλον. Οπότε δεθήκαμε πάρα πολύ σε αυτό το κομμάτι» (Έκτορας)

Ο Γιάννης, από την πλευρά του, ως προέκταση της βαθύτερης αυτής ένωσης που αισθάνεται πως απέκτησε με τη γυναίκα του αναγνωρίζει πια και τη συγκρότηση ενός νέου γονικού «πυρήνα», του δικού τους· ενός πυρήνα που ψυχολογικά σηματοδοτεί και την απεμπλοκή από τις δικές τους οικογένειες προέλευσης, μαζί με τις όποιες επαγόμενες επαναπροτεριοποιήσεις αυτή φέρει:

«Έχουμε έρθει πολύ πιο κοντά στο κομμάτι ότι τώρα νιώθουμε πιο πολύ ότι είμαστε ένας πυρήνας. Δηλαδή ο ερχομός του παιδιού με έφερε πιο κοντά εμένα με τη Μαρία, νιώθουμε ότι τώρα γίναμε μία οικογένεια και ότι το παιδί ήταν ο καταλύτης για να αποσυνδεθούμε εμείς από τις οικογένειές μας και ότι πλέον εμείς είμαστε η οικογένεια, ο πυρήνας. Οι άλλοι έρχονται δεύτεροι» (Γιάννης)

Την εν λόγω συνειδητοποίηση μοιάζει να συνοδεύει και η εμπλουτισμένη πια εικόνα που ο Γιάννης έχει περί «συντρόφου- γονέα» και την οποία μάλιστα μοιράζεται από κοινού με τον Κυριάκο. Οικειοποιούμενοι την πατρική τους ιδιότητα, αναγνωρίζουν στο πρόσωπο της γυναίκας τους όχι μόνο την ερωτική αλλά και τη

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

μητρική φυσική της υποστήριξη και λειτουργία. Ο Κυριάκος, μάλιστα, προσπαθεί στο λόγο του να βρει την κατάλληλη λέξη ώστε να εκφράσει το συναισθηματικό μετασχηματισμό του ερωτικού του συναισθήματος σε άλλα «αγνότερα» αισθήματα αγάπης και συντροφικότητας: εν τέλει, τη βρίσκει στην προσφώνηση της γυναίκας-«μητέρας του παιδιού (τ)ου».

«Δηλαδή δεν είναι μόνο η γυναίκα μου η Μαρία, είναι και η μητέρα του παιδιού μου πια. Και το ίδιο ισχύει και για αυτήν, επειδή το έχουμε συζητήσει, δεν είμαι πλέον το αγόρι της ή ο άντρας της, είμαι ο άντρας του παιδιού της.» (Γιάννης)

«τη σύντροφό σου που τόσα χρόνια την έχεις βιώσει κάπως αλλιώς, πιο ερωτικά, ξεκινάς από ένα ερωτικό επίπεδο και φτάνεις σε ένα επίπεδο συντροφικότητας άλλο που ουσιαστικά είσαι και εσύ πιο υπερπροστατευτικός απέναντί της, δεν τη βλέπεις τόσο ερωτικά όσο την έβλεπες πριν το παιδί, τη βλέπεις με πιο αγνά συναισθήματα αγάπης, να τη φροντίζεις και να τη βοηθήσεις ακόμα περισσότερο, οπότε.. [...] Νομίζω ότι είναι, πώς να το πω, ψάχνω την κατάλληλη λέξη.. Γενικότερα η γυναίκα σου νομίζω ότι μπαίνει σε ένα πλαίσιο "η μητέρα του παιδιού μου", αυτοστιγμής νομίζω ότι αποκτάει.. όσο και να τη σέβεσαι, αποκτά αμέσως ένα ακόμα μεγαλύτερο επίπεδο σεβασμού προς το πρόσωπό της, γιατί αυτή η γυναίκα έχει φέρει στον κόσμο το παιδί σου» (Κυριάκος)

Σε μια συνολική θεώρηση των ανωτέρω αλλαγών, γίνεται εύκολα αντιληπτό το μέγεθος τόσο των πραγματικών – εξωτερικών- αλλαγών και συμβιβασμών που οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας κλήθηκαν να διαχειριστούν σε διαπροσωπικό συντροφικό επίπεδο, όσο και των βαθύτερων εσωτερικών- ψυχολογικών- διεργασιών που διαδραματίστηκαν και οδήγησαν σε μια μετασχηματισμένη και σαφώς πιο εμπλουτισμένη αντίληψη, ενδο- και δια- προσωπική.

4.4.3 «Επανασυναντώντας» τους πατρικούς γονείς: «εκεί που είσαι ήμουν, κι εδώ που είμαι θα έρθεις». Η τρίτη και βασική διάσταση που αναδείχθηκε από το λόγο των συμμετεχόντων σε ό,τι αφορά το διαπροσωπικό και ευρύτερο οικογενειακό σκηνικό περιλαμβάνει τις παρατηρούμενες αλλαγές που οι πατέρες της έρευνας εντόπισαν γύρω από το πώς αντιλαμβάνονται ή στέκονται σήμερα απέναντι στους δικούς τους γονείς: αλλαγές στις οποίες ομοφώνως σχεδόν όλοι αναγνώρισαν και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

συμπεριέλαβαν το δραστικό ρόλο που έπαιξε το προσωπικό τους βίωμα, κυρίως το ότι κλήθηκαν και οι ίδιοι να επιτελέσουν και να οικειοποιηθούν ψυχικά το γονικό τους ρόλο. Αυτό που εντοπίστηκε σχεδόν αυτούσιο- με μικρές διαφοροποιήσεις και παραλλαγές- ως περιεχόμενο στο λόγο τους συμπυκνώνεται στην κατανόηση και την εναισθησία που μπορούν πια να δείχνουν- ακριβώς λόγω της βιωματικής επαφής με τα δικά τους παιδιά- απέναντι στις συναισθηματικές ή συμπεριφορικές αντιδράσεις που θυμούνται να εισπράττουν από τους γονείς των δικών τους παιδικών χρόνων.

Πιο αναλυτικά, ο Γεράσιμος και ο Έκτορας περιγράφουν με ζωντανό και εμφαντικό τρόπο ένα είδος διαγενεακής μεταβίβασης και ταύτισης ανάμεσα στις δικές τους τωρινές αντιδράσεις ή συμπεριφορές και τις αντίστοιχες των γονέων τους. Στο Γεράσιμο η συνειδητοποίηση αυτή συνοδεύεται από ένα αίσθημα θυμηδίας, ενώ στον Έκτορα φαίνεται να διακινεί περισσότερο ενοχικής ποιότητας συναισθήματα, τα οποία και προστρέχει να «τακτοποιήσει» μέσω μιας εκλογικευτικής και πρωθύστερης αντίληψης για την κυκλικότητα των γεγονότων και των καταστάσεων της ανθρώπινης ζωής:

«Σίγουρα, πάρα πολύ πάρα πολύ! Και είναι λίγο αστείο, γιατί ξέρεις, όταν είσαι μικρός, πράγματα που σου λένε ή σου κάνουνε, όταν δεν είσαι ακόμα γονέας δεν το καταλαβαίνεις. Το πιο απλό για παράδειγμα που είναι το φαγητό που σου έλεγαν "φάε" και εσύ έλεγες "έλα μωρέ, τι θα πάθω;" και αυτό το κάνεις εσύ μετά στο παιδί σου, μέχρι και τα πιο σοβαρά. Πάρα πολύ, πάρα πολύ πραγματικά και αυτό βέβαια έχει και το κωμικό στοιχείο χαχα! Αλλά ναι, πάρα πολύ!» (Γεράσιμος)

«Καταρχήν, το μόνο που θα πω είναι το εξής: Πιάνω τον εαυτό μου πολλές φορές να κάνει και να λέει πράγματα στα παιδιά μου που το έκαναν οι γονείς μου σε μένα και έλεγα ότι ποτέ δεν θα τα κάνω εγώ στα δικά μου παιδιά!!! Αυτό μόνο θα πω γιατί είναι πολύ σημαντικό, δηλαδή βλέπουμε ότι δεν είναι και πολύ εύκολο να μεγαλώνεις παιδιά και καταλαβαίνεις τους γονείς σου σε πολλά πράγματα που ερχόσουν σε αντίθεση όσο ήσουν ελεύθερος και μόνος σου ή μωρό παιδί ακόμα. Και τώρα καταλαβαίνω και πολλές φορές λέω μήπως τους αδικήσα ή μήπως τους αδικούσα τότε. Όμως οι γονείς έτσι είναι, και εγώ ξέρω από τα παιδιά μου ότι θα έρθω σε κόντρα και σε σύγκρουση αλλά θα το καταλάβουν και αυτά με το πλήρωμα του χρόνου...» (Έκτορας)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Την ίδια γραμμή κατανόησης και γονικής ενσυναίσθησης μοιράζονται στις αφηγήσεις τους ο Γιάννης, ο Αντώνης, ο Κυριάκος και ο Γρηγόρης. Στην προσπάθειά τους να αποδώσουν τη συναισθηματική εγκυροποίηση που μπορούν να δείξουν πια απέναντι στους γονείς των παιδικών και εφηβικών τους χρόνων, χρησιμοποιούν όρους όπως «σαράκι», «εμμονή» ή «δικαιολογία» της γονικής έγνοιας, η οποία μάλιστα για τον Γρηγόρη συντονίζεται και με τον ολοκληρωτισμό που χαρακτηρίζει την παρουσία του παιδιού στη ζωή του κάθε γονέα (που κι αυτός, βέβαια, κάποτε υπήρξε παιδί):

«Ναι, πολυ, πολύ! Είναι αυτό που λέγαν οι γονείς μας "θα γίνεις και εσύ γονιός και θα καταλάβεις". Έγινα γονιός και κατάλαβα [...] Τώρα καταλαβαίνω τις ανησυχίες που είχαν οι γονείς μας, τώρα καταλαβαίνω τι σημαίνει αυτό το πράγμα. Αυτό το πράγμα το πώς να στο πω, το σαράκι.. Δεν ξέρω πώς να στο περιγράψω αλλιώς» (Γιάννης)

«τώρα το μόνο που μπορώ να καταλάβω είναι ότι αυτή η εμμονή που είχανε με το τι έγινε το παιδί, πού είναι το παιδί, πάρτο τηλέφωνο, αυτό που εμένα σαν παιδί με ενοχλούσε μέσα από όλο αυτόν τον έλεγχο που μου ασκούσανε, πλέον απλά αρχίζω και το καταλαβαίνω, το κατανοώ. Αυτό μπορώ να σου πω μέχρι εδώ, αν είναι αυτό το οποίο ρωτάς... Προς το παρόν ο έλεγχος που μου ασκούσαν τότε καταλαβαίνω από πού προέρχεται.» (Αντώνης)

«Σαφώς πλέον μπορείς να καταλάβεις κάποιες συμπεριφορές πολύ καλύτερα τις οποίες είχαν όταν αντιμετώπιζαν εσένα ως παιδί τους, δηλαδή πλέον δικαιολογείς πολύ περισσότερες συμπεριφορές τους που στα εφηβικά ή παιδικά σου χρόνια τις έβλεπες και μπορεί να σου προκαλούσαν εκνευρισμό. [...] Σαφώς και άλλαξε την οπτική που έβλεπα τους γονείς μου μπαίνοντας στο δικό τους ρόλο, το ρόλο του γονέα, και προσπαθώ να είμαι πιο ελαστικός και να δείχνω περισσότερη κατανόηση απέναντι σε τέτοιες συμπεριφορές» (Κυριάκος)

«ίσως σου δίνει να καταλάβεις κάποια πράγματα. Δεν ξέρω αν θα δικαιολογήσεις, αλλά νομίζω ότι το πρώτο που καταλαβαίνεις είναι ότι έρχεσαι πλέον στη θέση των γονιών σου και βλέπεις το πώς νιώθουν αυτοί για σένα, νομίζω ότι αυτό καταλαβαίνεις [...] Και το πρώτο που νιώθεις είναι ότι ξέρεις ότι όπως ο μικρός είναι τα πάντα για σένα, έτσι και εσύ είσαι τα πάντα για τους γονείς σου.» (Γρηγόρης)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Την ίδια στιγμή, για κάποιους από τους συμμετέχοντες η ανάληψη του γονικού ρόλου δεν συνοδεύτηκε απλώς από μια επαναφήγηση της πρότερης στάσης των δικών τους γονέων, αλλά και από τη διεκδίκηση εκ μέρους τους μιας διαφορετικής στάσης και επαφής μαζί τους στο σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, ο Μπάμπης, έχοντας δηλώσει την κατανόηση που δείχνει πια απέναντι στα άγχη και τις ανησυχίες που ταλαιπωρούσαν τους δικούς του γονείς όταν εκείνος απολάμβανε τη «ριψοκίνδυνη» φύση της νιότης του, αναγνωρίζει μια βελτίωση της σχέσης και των επαφών που διατηρεί μαζί τους. Αισθανόμενος ίσως μεγαλύτερο πλέον το συναισθηματικό βάρος για έναν γονιό που δεν βλέπει συχνά το παιδί του, ή- σε μια προέκταση του ανωτέρω συλλογισμού- θέλοντας αναδρομικά να ακυρώσει τη δική του μέχρι πρότινος «τυπική» τους επαφή και, έτσι, να ελπίζει σε μια αντίστοιχη ανταποδοτική στάση από το δικό του παιδί, είναι αυτός που τελικά θα τους επισκεφθεί συχνότερα:

«Ναι φυσικά, δηλαδή τα κλασικά αυτά που λέγαν οι γονείς μας τα λέω, και εγώ. Και εμένα ο πατέρας μου έτσι μου έλεγε, και μου λεγε “όταν θα κάνεις παιδί θα καταλάβεις”, ε τώρα ναι το καταλαβαίνω. Αυτό που λες ναι, ισχύει, λέω πόσο δίκιο είχαν... Δηλαδή κάτι βράδια που εγώ γύριζα 5:00 το πρωί σουρωμένος με το αυτοκίνητο, μόνο και μόνο στην ιδέα τρέμω αυτή τη στιγμή και το παιδί είναι ενός. Ναι ναι, και με τη γυναίκα μου που το συζητάμε, τα μισά λεμε να κάνει από αυτά που κάναμε εμείς σαν φοιτητές... Και λέμε οι γονείς μας πώς μπορούσαν, πώς κοιμόντουσαν τα βράδια όταν εμείς λείπαμε από το σπίτι ή όταν εμείς φεύγαμε, χαχα!»

«Όχι, τους καταλαβαίνω πλέον απόλυτα και οι σχέσεις μας νομίζω... Εγώ με τους γονείς μου γενικά είχα μία σχέση η οποία ήταν λίγο πιο τυπική. Έχει αλλάξει λίγο ναι, έχει γίνει πιο καλή. Δηλαδή αυτό που μου έλεγαν, εγώ με τους γονείς μου μένω στο ίδιο σπίτι, από πάνω εγώ και κάτω εκείνοι. Μπορεί να τύχαινε και μία εβδομάδα να μην τους δω, ε τώρα θα πάω κατάλαβες, τέτοια πραγματάκια»

Τέλος, στη δική του αφήγηση ο Ντίνος εξομολογείται τον διπλό τρόπο με τον οποίο ο ερχομός του παιδιού συνέβαλε τόσο στον επαναπροσδιορισμό της θέσης του απέναντι στο διαζύγιο των γονιών του (το οποίο έχει φανεί και από προηγούμενες ενότητες και αναφορές του ότι καθόρισε σημαντικά την οικογενειακή και προσωπική του ιστορία) όσο και στην ανάληψη εκ μέρους του μιας πιο ισότιμης, «διαφοροποιημένης» και ενήλικης στάσης απέναντί τους:

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

«Οι γονείς μου είχανε τους δικούς τους λόγους για τους οποίους είχαν χωρίσει, τότε ενδεχομένως όμως να μην αντιλαμβανόμουν κάποια πράγματα όπως τα αντιλαμβάνομαι σήμερα, κάνοντας δηλαδή το παιδί μου. Ναι, η αλήθεια είναι ότι είμαι πιο ευαισθητοποιημένος σε πράγματα που έχουν να κάνουν με το παιδί και αντίστοιχα με το πώς είχαν διαχειριστεί καταστάσεις οι γονείς μου»

«Τώρα δηλαδή εντάζει, εγώ σίγουρα είμαι πιο ξεκάθαρος στον τρόπο με τον οποίο μιλώ με τους γονείς μου, πιο ξεκάθαρος στον λόγο μου απέναντί τους, έτσι, δηλαδή αισθάνομαι ότι έχω πια αλλάξει με αυτό τον τρόπο, μιλάω με πιο ξεκάθαρες κουβέντες μαζί τους όντας και ο ίδιος γονέας. Μπορεί αυτό να μην αρέσει αλλά ναι, νιώθω ότι μπορεί να υπάρχει αυτή η διαφοροποίηση.»

Κεφάλαιο 5

Συζήτηση

5.1 Σύνοψη ευρημάτων παρούσας έρευνας

Σκοπό της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας αποτέλεσε η συστηματική ποιοτική μελέτη του ενδοψυχικού, συναισθηματικού και διαπροσωπικού «οδοιπορικού» προς την πατρότητα που βίωσαν και μοιράστηκαν στις αφηγήσεις τους άντρες που έγιναν για πρώτη φορά γονείς. Η εν λόγω μελέτη, θέλοντας να προσεγγίσει σφαιρικά και από ψυχοκοινωνικής πλευράς τη μετάβαση αυτή προς το «γίγνεσθαι-πατέρας» χωρίς ωστόσο να χάσει ειδικότερες πτυχές του προσωπικού βιώματος των συμμετεχόντων σε ό,τι αφορά την αντίληψη και νοηματοδότηση της εξωτερικής αλλά και ενδοψυχικής τους πραγματικότητας, ακολούθησε τις μεθοδολογικές αρχές που διέπουν την ΕΦΑ. Σε συνέχεια των αναφορών που προηγήθηκαν κατά την παρουσίαση της μεθοδολογικής προσέγγισης, για τη συνθετική παρουσίαση και ανασκόπηση των αποτελεσμάτων η παρούσα ενότητα κρίθηκε σκόπιμο να εμπλουτιστεί όπου κρίνεται απαραίτητο, εκτός από σχετικά βιβλιογραφικά δεδομένα, και με μια ψυχοδυναμική προσέγγιση μέσω της οποίας να συμπληρωθεί και να ενισχυθεί το αναδειχθέν ερευνητικό υλικό αναγόμενο σε ανωτέρου επιπέδου ψυχολογικές και θεωρητικές προεκτάσεις.

Από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων προέκυψε ένα πλούσιο θεματικό υλικό το οποίο, κατανοημένο σε τέσσερις βασικές θεματικές, καλύπτει ένα σημαντικό εύρος της βιωμένης εμπειρίας των συμμετεχόντων προς την πατρότητα. Πιο συγκεκριμένα, οι κεντρικοί άξονες πάνω στους οποίους φάνηκε να οργανώνεται ο λόγος των υποκειμένων της έρευνας αφορούν στη σκιαγράφηση της επιθυμίας τους να αποκτήσουν παιδί (με τα όποια πραγματικά και συναισθηματικά εχέγγυα την υποστηρίζουν), στην προπαρασκευαστική και «εγκυμονούσα» της πατρικής λειτουργίας περίοδο και την επακόλουθη πραγματική συνάντηση με το βρέφος, καθώς και στις ριζικές διαφοροποιήσεις και αλλαγές που επέφερε τόσο σε επίπεδο προσωπικής ταυτότητας όσο και σε επίπεδο διαπροσωπικής δυναμικής η σταδιακή οικειοποίηση του πατρικού ρόλου και της συνοδής σε αυτόν λειτουργίας.

Σε ό,τι αφορά τη γενική προβληματική που αναδύθηκε πάνω στην επιθυμία των συμμετεχόντων να αποκτήσουν παιδί, αυτή φάνηκε να καθορίζεται τόσο από

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ψυχολογικούς παράγοντες διαπροσωπικής και ενδοψυχικής ποιότητας όσο και από κοινωνικά κατευθυνόμενες ή προσανατολισμένες κατασκευές και αναπαραστάσεις. Ως προς το πρώτο σκέλος, κομβικός ρόλος για την επιθυμία και, εν τέλει, την απόφαση των συμμετεχόντων να αποκτήσουν παιδί αποδόθηκε από τους τελευταίους στα θετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά που οι ίδιοι αναγνωρίζουν στη σχέση τους με τη σύντροφό τους. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στη στέρεη και συναισθηματικά πλούσια και βαθιά σχέση που διατηρούσαν με τη μετέπειτα σύζυγό τους πριν αποκτήσουν παιδί, η οποία μοιάζει να λειτουργήσει ως βάση ή ασφαλιστική δικλείδα για την απόφασή τους να αποχωριστούν τη δυαδική αποκλειστικότητα που απολάμβαναν ως ζευγάρι και να μετακινηθούν σε μια νέα οικογενειακή πραγματικότητα: μια πραγματικότητα εντός της οποίας το παιδί ως καρπός του υποκείμενου ερωτικού τους συναισθήματος θα εισήγαγε με την παρουσία του την τριαδικότητα ανοίγοντας έτσι καινούργιους σχεσιακούς ορίζοντες στον οικογενειακό αστερισμό (οι οποίοι και θα συζητηθούν εκτενέστερα παρακάτω). Από πλευράς βιβλιογραφικής ανασκόπησης, ένας σεβαστός όγκος ερευνών μοιάζει να συντονίζεται με τα ανωτέρω αλλά και να επεκτείνει τη μεσο- και μακρο-πρόθεσμη αξία τους, υποστηρίζοντας τη σημαντικότητα που κατέχει μια πρότερη λειτουργική συντροφική σχέση που χαρακτηρίζεται από συνεργατικότητα, σύμπνοια και αμοιβαία αισθήματα αγάπης και σεβασμού, στο μέγαλωμα, τη φροντίδα και την ψυχογνωστική ανάπτυξη των παιδιών μέσω μιας κοινά υποστηριζόμενης γονικής συμμαχίας (Brown, Shoppe-Sullivan, Mangelsdorf & Neff, 2010; Feinberg, Jones, Kan & Goslin, 2010; Morrill, Hines, Mahmood & Cordova, 2010; Suess et al., 1992).

Πέραν ωστόσο του εξελικτικού, φυσικού ή αβίαστου χαρακτήρα που έλαβε για τη συντροφική σχέση η απόφαση τεκνοποίησης, ειδικότερη μνεία από τους συμμετέχοντες έγινε και στον καταλυτικό ρόλο που έπαιξε η συγκεκριμένη σύντροφος, στο πρόσωπο της οποίας μπόρεσαν να οραματιστούν και να αναγνωρίσουν τη μητέρα των παιδιών τους και την ίδια στιγμή- όπως γλαφυρά μάλιστα περιέγραψε ένας από αυτούς- να καρπωθούν κι εκείνοι τη δυνατότητα της γενετήσιας φύσης τους οικειοποιούμενοι τον πατρικό τους ρόλο. Η ιδιαίτερη βαρύτητα, μάλιστα, που δείχνει να έχει για τον τελευταίο αυτό συμμετέχοντα η επιλογή της κατάλληλης μελλοντικής μητέρας των παιδιών του επιτρέπει να αναδειχθεί η κεντρική θέση που καταλαμβάνει για εκείνον η μητέρα- τροφός εντός της οικογενειακής πραγματικότητας, λειτουργώντας άλλοτε ως συνδετικός και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

άλλοτε ως καθοδηγητικός ιστός του έγγαμου βίου· στοιχείο που συνάδει με παλαιότερες αλλά και πιο πρόσφατες αναφορές και περιγραφές του τρόπου λειτουργίας και οργάνωσης της ελληνικής οικογένειας, με τη γυναίκα να κατέχει τα πρωτεία της επιρροής στα «εν οίκω» τεκταινόμενα (Maridaki-Kassotaki, 2000; Loizos & Papataxiarchis, 1991; Triandis et al., 1968; Doumanis, 1983; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995).

Εκτός όμως από τα παραπάνω, μοιάζει εδώ στο λόγο των συμμετεχόντων να αποτυπώνεται με αρκετά ευδιάκριτο τρόπο αυτό που- από ψυχοδυναμικής πλευράς- θα ονόμαζε κανείς και ως κληροδόχημα της μετουσιωμένης οιδιπόδειας επιθυμίας τους. Πιο συγκεκριμένα, με το πέρας του οιδιπόδειου σταδίου και την- καλώς εχόντων των πραγμάτων- εσωτερίκευση του Υπερεγώ από το παιδί, ο πατέρας τίθεται στη θέση του κατόχου του απαγορευμένου αντικειμένου- στη συγκεκριμένη περίπτωση, της μητέρας- (Julien, 1991) το οποίο και το ίδιο το παιδί θα μπορέσει μελλοντικά να αποκτήσει αναζητώντας το σε κάποιο άλλο πια πρόσωπο, που θα έχει κάτι από τη μητέρα, στη θέση της μητέρας. Συνάμα με αυτό και από μια μετα-κλαϊνική ψυχοδυναμική θεώρηση, δύναται επιπλέον στη δευτερογενή μετουσιωμένη επιθυμία του ενήλικου πια άντρα για παιδί να αναγνωριστεί η παραίτησή του από την αρχική επιθυμία του να κατέχει το στήθος της μητέρας υπέρ της επιθυμίας του να αποκτήσει παιδί από την ίδια και μελλοντικά από κάποια σαν αυτή (Ross, 1982a), οδεύοντας έτσι με ευνοϊκότερες συνθήκες προς μια «υγιή» πατρότητα (Kubie, 1974).

Στην ίδια γραμμή πλευσης μπορεί κανείς να τοποθετήσει και τον κομβικό ρόλο που διάφοροι θεωρητικοί έχουν αποδώσει στην «κατάλληλη» (όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν και οι συμμετέχοντες) μητέρα για τη μετέπειτα δομούμενη σχέση του πατέρα με το παιδί (Balint, 1993, Lee & Doherty, 2007; Rane & McBride, 2000). Παρότι στο λόγο των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας δεν υπήρξαν άμεσες αναφορές σε αυτό, έμμεσα σε αρκετά σημεία των αφηγήσεών τους αφέθηκε να εννοηθεί ο διαμεσολαβητικός και καίριος ρόλος που διαδραματίζει η μητέρα είτε σε ό,τι αφορά την ευκταία, κατά τον Diamond (1998), «γονική συμμαχία» που έπεται της σύλληψης και γέννησης του βρέφους είτε σε ό,τι αφορά το βαθμό της πατρικής εμπλοκής στη διαδικασία μεγάλωματος, φροντίδας και ανατροφής του παιδιού, όπως υποστήριξε ο Atkins (1984).

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Στην παρούσα έρευνα, πάντως, η θετική προϋπάρχουσα σχέση με τη συγκεκριμένη σύντροφο αποτυπώθηκε και στη μετασχηματισμένη ποιότητα που προσέδωσαν στη σχέση τους αυτή και μετά τον ερχομό του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που φάνηκε να υπερτερεί και στον τελικό απολογισμό τους επί της νέας συντροφικής πραγματικότητας ήταν η διεύρυνση, η εμβάθυνση και ο περαιτέρω συναισθηματικός εμπλουτισμός της σχέσης με τη σύντροφό τους, παρά τις όποιες δυσκολίες και αλλαγές επέφερε ο ερχομός του παιδιού από πλευράς περιορισμού του κοινού και αποκλειστικού συντροφικού τους χρόνου, αλλά και από πλευράς παροδικών συγκρουσιακών καταστάσεων μεταξύ του συντροφικού ζεύγους. Σε ανάλογα συμπεράσματα είχε καταλήξει και η μελέτη της Fägerskiöld (2008) σε Σουηδούς νεαρούς άντρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες οι οποίοι στις αφηγήσεις τους ανέφεραν πως η γέννηση του παιδιού λειτούργησε ισχυροποιητικά του συντροφικού δεσμού, ενώ το ίδιο το παιδί προσείλκυε το αμοιβαία μοιραζόμενο ενδιαφέρον και των δύο γονέων, παρά τον περιορισμένο κοινό χρόνο που οι δύο γονείς μπορούσαν να έχουν ως ζευγάρι ειδικά τους πρώτους μήνες ζωής του βρέφους, αλλά και την επαγόμενη κόπωση που μπορεί ενίοτε να δημιουργούσε εντάσεις. Οι τελευταίες ωστόσο δεν φάνηκε να βιώνονται απειλητικές ως προς το συναισθηματικό σύνδεσμο των γονέων ο οποίος εν τέλει βιώθηκε ως ισχυροποιημένος. Τα ευρήματα, ωστόσο, συγκεκριμένα σε αυτό τον τομέα φαίνεται να είναι αντιφατικά, δεδομένων των αποτελεσμάτων άλλων αντίστοιχων ερευνών (Ahlborg & Strandmark, 2001). Αυτό όμως που σε κάθε περίπτωση φαίνεται να παίζει καθοριστικό ρόλο και να ενισχύει ή να αποδυναμώνει το συζυγικό δεσμό και τη συντροφική ικανοποίηση είναι τόσο ο βαθμός εμπλοκής και των δύο γονέων στο μέγαλωμα και τη φροντίδα του βρέφους όσο και ο βαθμός εναισθησίας του ενός γονέα για τον άλλο (Shapiro, Gottman, & Carrere, 2000), στοιχείο που στην περίπτωση της παρούσας έρευνας μοιάζει να συντονίζεται αλλά και να ισχυροποιείται από τα θετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της συντροφικής σχέσης που προϋπήρχαν της έλευσης του παιδιού για την πλειψηφία των συμμετεχόντων.

Για κάποιους από τους συμμετέχοντες, μάλιστα, το παιδί φάνηκε να λαμβάνει και έναν προσωπικό εξελικτικό χαρακτήρα, εντασσόμενο στην προοδευτική πορεία ενηλικίωσης και ψυχοσυναισθηματικής τους ωρίμανσης. Έτσι, η γενεσιουργός πράξη της τεκνοποίησης μοιάζει για αυτή τη μερίδα των συμμετεχόντων να εντάσσεται, μέσα από όρους όπως «ολοκλήρωση» ή «κύκλος», στη «φυσική» και προορισμένη

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

εξέλιξη της πορείας ζωής τους· μιας πορείας που, για κάποιον από αυτούς, ενέχει δημιουργικές προκλήσεις αλλά και εμπλουτιστικές προεκτάσεις της προσωπικής ενήλικης εικόνας εαυτού του. Συναφής με την ανωτέρω διαπίστωση κρίνεται η έννοια του «γενεσιουργού μελήματος» του Erikson (1963), σύμφωνα με την οποία εντός της επιθυμίας για παιδί στον άντρα δύναται να ενυπάρχει και μια τάση αυτοπραγμάτωσης και προέκτασης του εαυτού στο χρόνο. Η επιθυμία αυτή, αναδυόμενη συνήθως στη φάση της ενήλικης ζωής, στοχεύει δευτερογενώς στη δημιουργία και καθοδήγηση της επόμενης γενιάς, ενώ παράλληλα μπορεί να λειτουργεί αντισταθμιστικά των όποιων ναρκισσιστικών πληγμάτων, υπαρξιακών φόβων ή αγωνιών θανάτου ανακινούνται με την πάροδο του χρόνου. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια αντισταθμιστική ψυχική κίνηση και λιβιδινική ενορμητική επένδυση ζωής απέναντι στην απειλή και το φόβο της φθοράς που επιφυλάσσει το προσωρινό της ανθρώπινης ύπαρξης.

Σε επίπεδο κοινωνικά καθορισμένων αναπαραστάσεων και παρουσιών εξωτερικών συνθηκών, η στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην έννοια της «εις γάμον» οικογένειας αλλά και στις σύγχρονες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες αναδύθηκε στο λόγο τους λαμβάνοντας κεντρική θέση και ασκώντας σημαντική επιρροή στην τελική υλοποίηση της απόφασής τους να αποκτήσουν παιδί.

Πιο συγκεκριμένα, για την πλειοψηφία των συμμετεχόντων ο έγγαμος βίος αναδείχθηκε ως άμεση και «φυσιολογική» συνισταμένη της αμοιβαίας συμφωνίας των συντρόφων να γίνουν γονείς, λαμβάνοντας στο λόγο τους άλλοτε τη θέση της «φυσιολογικής» εξέλιξης της συντροφικής σχέσης και άλλοτε το χαρακτήρα μιας προαπαιτούμενης κοινωνικής κατοχύρωσης η οποία θα εγκυροποιούσε και, εν τέλει, θα ευόδωνε την υλοποίηση της επιθυμίας τους να αποκτήσουν παιδί. Μοιάζει επομένως, η απόφασή τους να εναρμονίζεται με παλαιότερα παραδοσιακά οικονομικά οικογενειακά μοντέλα (Becker & Tomes, 1986) στα οποία ο γάμος και η επιλογή τεκνοποίησης εμφανίζονται αμοιβαίως συνδεδεμένα. Παρόλα αυτά, σε μια πιο σύγχρονη βιβλιογραφική ανασκόπηση συναντά κανείς νεότερες ψυχοκοινωνικές θεωρήσεις εντός των οποίων η τεκνοποίηση και η επιλογή της έγγαμης συντροφικής ζωής αποτελούν πια δύο διακριτές και πλήρως διαφοροποιημένες συνθήκες (Ellwood & Jencks, 2004; Edin & Kefalas, 2005; Gibson-Davis, McLanahan, & Edin, 2005)· κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν φάνηκε να συνοδεύει τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Συνάμα με τη διαφαινόμενη επιταγή το παιδί να αποτελεί προϊόν μιας έγγαμης σχέσης, η αναδυόμενη υποχρέωση της οικονομικής διασφάλισης των απαιτήσεων που συνοδεύουν τον ερχομό του στην οικογενειακή ζωή φάνηκε να κατέχει εξίσου σημαντικό και ρυθμιστικό ρόλο στην απόφαση τεκνοποίησης των συμμετεχόντων της έρευνας αλλά και στον αντιλαμβανόμενο πατρικό τους ρόλο. Παρότι οι ιδιαίτερες απαιτήσεις και οι επαγόμενες επιπτώσεις που δύναται να επιφέρει η σύγχρονη οικονομική κρίση δεν φάνηκαν να αντικατοπτρίζονται στο λόγο των συμμετεχόντων όπως συνέβη σε ανάλογες ερευνητικές προσπάθειες (Conger et al., 2002; Parke et al., 2004), υπάρχουν δύο σημαντικά συγκλίνοντα στοιχεία.

Το πρώτο από αυτά αφορά στο ειδικό βάρος που φάνηκε ότι κατέχει για τους συμμετέχοντες η επαγγελματική σταθερότητα και η οικονομική ευμάρεια στο αίσθημα αυταξίας του άνδρα – πατέρα, τόσο σε συνάρτηση με την επιτέλεση των πατρικών τους καθηκόντων όσο και στην αίσθηση της αντρικής τους ταυτότητας εν γένει. Με άλλα λόγια, ο πατροπαράδοτος ρόλος του πατέρα «κουβαλητή» ή «τροφού-προμηθευτή» της οικογένειας, όπως περιγράφεται και σε παλαιότερα θεωρητικά κείμενα (Canitz, 1980), συνεχίζει να εμφανίζεται ως κραταιά και ζώσα διάσταση της αναπαράστασης που συνοδεύει την πατρότητα, ενώ δεν μοιάζει να συνδέεται απαραίτητα ως προϋπόθεση για την άσκηση του μητρικού ρόλου. Ενδεικτική είναι η αντίστοιχη έρευνα των Edin & Kefalas (2004) σε δείγμα 162 γυναικών που έγιναν μητέρες, οι οποίες παρά τη χαμηλή εισοδηματική τους κατάσταση και αψηφώντας τους όποιους οικονομικούς κινδύνους αυτή ενέχει πήραν την απόφαση να αποκτήσουν παιδί παρακινούμενες από τη νοηματοδοτούσα λειτουργία που η μητρότητα θα προσέφερε στη ζωή τους ως ενεργητική πράξη δηλωτική της προσωπικής τους χρησιμότητας και αυταξίας.

Η δεύτερη συνιστώσα που αναδείχθηκε από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις τους ως προς τον ειδικότερο αντίκτυπο που είχε στον καθένα η οικονομική κρίση, αφορά στην καταλυτική, υπερκεραστική επίδραση που άσκησε η επιθυμία τους να αποκτήσουν παιδί, για την οποία μάλιστα ήταν διατεθειμένοι να προβούν σε εναλλακτικές αντιρροπιστικές αναζητήσεις για την ενίσχυση του συζυγικού εισοδήματος και τη διαχείριση της όποιας οικονομικής στενότητας. Παρότι παλαιότερες έρευνες σχετικές με το βίωμα της πατρότητας σε άντρες με χαμηλή εισοδηματική δύναμη έχουν αναδείξει αντιφατικά ευρήματα ως προς την επίδραση της τελευταίας στην εμπειρία τους

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

(Anderson, 1993; Nelson, 2004) αφήνοντας το εν λόγω πεδίο ανοιχτό σε περαιτέρω διερεύνηση, στην παρούσα ερευνητική προσπάθεια οι συμμετέχοντες, χωρίς να απαρνηθούν την κοινωνική αναμονή του «πατέρα- κουβαλητή», εμφανίζονται θιασώτες μιας συγκεκριμένης ψυχολογικής γραμμής που συμπυκνώνεται για αυτούς στη ρήση «νυν υπέρ πάντων η επιθυμία».

Εν ολίγοις, η τελική απόφαση της τεκνοποίησης μοιάζει για τους ερωτηθέντες της παρούσας έρευνας να είναι το αποτέλεσμα ενός δυναμικού συγκερασμού της προσωπικής τους επιθυμίας για απόκτηση παιδιού και των συνοδών ενδοψυχικών της ερεισμάτων με την ταυτόχρονη ικανοποίηση των όποιων κοινωνικών αναμονών και οικονομικών απαιτήσεων συνοδεύουν την ανατροφή του· συγκερασμός που συναντά και επιβεβαιώνει την κοινωνικο-ψυχολογική διάσταση που χαρακτηρίζει το βιώμα της πατρότητας.

Κατά κοινή ομολογία, πάντως, της συντριπτικής πλειοψηφίας των συμμετεχόντων, η πατρότητα συνέβη σε μια κατάλληλη για αυτούς περίοδο ζωής κατά την οποία βρίσκονταν σε μια σταθερή συντροφική σχέση, είχαν μια σταθερή επαγγελματική θέση και κατ' επέκταση μια οικονομικά ασφαλή ποιότητα ζωής. Οι κοινές αυτές κοινωνικο-δημογραφικές διαστάσεις είναι πολύ πιθανό- αν όχι βέβαιο- πως επέδρασαν καθοριστικά στις αφηγήσεις τους και συνέβαλαν στην ανάδειξη των παρόμοιων αλλαγών και εμπειριών στις οποίες οι τελευταίοι στάθηκαν και οι οποίες αναλύονται ευθύς παρακάτω.

Το αφηγηματικό υλικό που προέκυψε από τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων ανέδειξε, επίσης, την πλούσια και δυναμική, από πλευράς συναισθηματικής και φαντασιακής επένδυσης, εσωτερική πορεία που έλαβε χώρα καθόλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης μέχρι την πραγματική επαφή τους με το βρέφος· πορεία με συγκλίνουσες διακυμάνσεις, που φάνηκαν να επηρεάζονται από το εξελικτικό στάδιο της κύησης, αλλά και με εκλεκτικές διαφοροποιήσεις ανάλογες του βαθμού επένδυσης των συμμετεχόντων στη διαδικασία της τεκνοποίησης. Σε παρόμοια συμπεράσματα έχει καταλήξει πληθώρα ερευνητικών και μετα-αναλυτικών βιβλιογραφικών προσπαθειών (Chin et al., 2011; Premberg et al., 2008; Goodman, 2005) οι οποίες ανέδειξαν το πλούσιο εύρος των συναισθηματικών, φαντασιακών και συμπεριφορικών αντιδράσεων, προσδοκιών και απαιτήσεων ως δηλωτικών της εκκινούσας γονικής λειτουργίας ήδη από την περίοδο της εγκυμοσύνης.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα η εγκυμοσύνη ως επιθυμητό και επιδιωκόμενο γεγονός φάνηκε να επενδύεται από συναισθηματικής πλευράς θετικά από τους συμμετέχοντες οι οποίοι εξέφρασαν κατά κύριο λόγο χαρά και ενθουσιασμό στην είδηση της κυοφορίας, με κάποιους, βέβαια, από αυτούς να περιγράφουν και σωματικές συνιστώσες της υπερχειλίζουσας συναισθηματικής φόρτισής τους. Αυτό που ξεχώρισε με αρκετή ευκρίνεια στο λόγο τους είναι μια τριμερής χρονική διάκριση της εγκυμοσύνης κατά την οποία τα όποια συναισθήματα περιγράφησαν ακολουθούν ή συντονίζονται τόσο με τις απαιτήσεις και προκλήσεις όσο και με τις ενδο- και διαπροσωπικές προσαρμογές που το κάθε τρίμηνο επιτάσσει.

Έτσι, στο πρώτο τρίμηνο, πέρα από τον ενθουσιασμό και την ικανοποίηση που συνόδευσε την είδηση της εγκυμοσύνης, φάνηκε να κυριαρχεί κατά κύριο λόγο το άγχος και η ανησυχία γύρω από τη σωματική υγεία του εμβρύου και της συζύγου τους, ενώ σκιαγραφήθηκε και ως η περίοδος με τη μεγαλύτερη αγωνία σχετικά με τη μετέπειτα εξέλιξη της εγκυμοσύνης (στοιχείο, άλλωστε, που συντονίζεται και με τις γενικές ιατρικές επισημάνσεις περί του επισφαλούς πρώτου τριμήνου της κύησης, αλλά και την αναγκαιότητα διεξαγωγής μιας σειράς εξειδικευμένων ιατρικών και εργαστηριακών εξετάσεων). Το δεύτερο τρίμηνο χαρακτηρίστηκε από τους περισσότερους συμμετέχοντες ως η πιο απολαυστική και συναισθηματικά ήρεμη φάση της εγκυμοσύνης, ενώ σε αυτήν την περίοδο, επίσης, η εξοικείωσή τους με την ιδέα του κυοφορούντος εμβρύου άρχισε να σχηματοποιεί και τη σταδιακή ανάληψη της επερχόμενης πατρικής ευθύνης. Τέλος, το τρίτο τρίμηνο αναδείχθηκε ως το τρίμηνο της «αναμονής» και της ανυπομονησίας που γεννά η επικείμενη πια πραγματική επαφή με το βρέφος χωρίς να απουσιάζουν αναφορές για αναζωπύρωση των αρχικών αγχωδών σκέψεων γύρω από την ασφαλή και ομαλή διεξαγωγή και έκβαση του τοκετού, καθώς και αμφιβολίες ως προς την προσωπική τους επάρκεια στην τέλεση των πατρικών τους καθηκόντων.

Τα ευρήματα της σχετικής ερευνητικής και βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι εξίσου πλούσια και ενίοτε αντιφατικά. Από τη μία πλευρά, σε αυτά αποτυπώνεται συχνά η εντύπωση των αντρών περί ενός «κυοφορούντος ζεύγους» (π.χ. με τη χρήση του α' πληθυντικού σε αναφορές τους γύρω από την εγκυμοσύνη) και η πρόθεσή τους να εμπλακούν ενεργά σε ό,τι περιλαμβάνει αυτή η περίοδος – π.χ. με το να συνοδεύουν τη σύντροφό τους στις ιατρικές εξετάσεις και επισκέψεις ή να παρακολουθούν μαθήματα σχετικά με τον ερχομό και τη φροντίδα του βρέφους,

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

κινήσεις που κατά βάση λειτουργούν ψυχολογικά προπαρασκευαστικά και για το δικό τους επερχόμενο πατρικό ρόλο, ενώ παράλληλα παρέχουν μια αίσθηση ενεργούς συμμετοχής τους σε αυτό που μοιάζει να λαμβάνει χώρα αποκλειστικά στο σώμα της μητέρας (Chandler & Field, 1997; Diemer, 1997; Greenhalgh et al., 2000). Την ίδια στιγμή, εξίσου συχνά παρατηρείται να βιώνουν με αμφιθυμικά συναισθήματα τα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης, ταλαντευόμενοι ανάμεσα στον ενθουσιασμό για το κυοφορούν έμβρυο και στην αγωνία επί των επερχόμενων- και σε μεγάλο βαθμό αναπόφευκτων- ενδοψυχικών και διαπροσωπικών αλλαγών (Donovan, 1995; Draper, 2003; Finnbogadottir, Svalenius, & Person, 2003; Gage & Kirk, 2002). Πάντως, μια πρόσφατη σχετικά μετασύνθεση ερευνών της Goodman (2005) από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια επιβεβαίωσε την ανωτέρω θέση, αναδεικνύοντας ένα ευρύ φάσμα συναισθηματικών αντιδράσεων στους άντρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες το οποίο κυμαινόταν από την πλήρη αβοηθησία έως το αίσθημα πληρότητας σε ό,τι αφορά τις προσδοκίες και τις απαιτήσεις που επέφερε ο νέος τους ρόλος.

Πέραν της συναισθηματικής επένδυσης που αναλύθηκε ανωτέρω, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων πατέρων αναφέρθηκε και στην εκκινούσα, επίσης κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης, διεργασία φαντασιακής επένδυσης του βρέφους είτε αυτό αφορούσε στα εξωτερικά χαρακτηριστικά του είτε αφορούσε σε σκηνές διαντίδρασης και δομούμενου δεσμού τους μαζί του. Έτσι, διερωτήσεις γύρω από τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά του μωρού, περιγραφές φροντιστικής ενασχόλησης μαζί του που ταυτόχρονα σχηματοποιούσαν και μια πρώτη αίσθηση τριαδικότητας κατέλαβαν ευκρινή θέση στις αφηγήσεις πολλών από αυτούς, ενώ οι σύγχρονες και εξειδικευμένες απεικονιστικές ιατρικές μέθοδοι φαίνεται πως κατέστησαν την εικόνα του εμβρύου πιο διαυγή και, ως εκ τούτου, δεκτικότερη σε προβολές και φαντασιακές διεργασίες από μέρους των συμμετεχόντων.

Συγγενής με τα ανωτέρω είναι και η θέση του Gurwitt (1989) όταν αναφέρεται στην ευκολότερη φαντασιωσική επένδυση που επιτρέπουν στον πατέρα οι φυσικές και ορατές πλέον μεταβολές στο σώμα της μητέρας από τον τρίτο μήνα εγκυμοσύνης και έπειτα, θέτοντας ήδη σε μετασχηματισμό τη δυαδική σχέση του συντροφικού ζεύγους προς όφελος της τριαδικότητας, αλλά και πυροδοτώντας εκ νέου το αίσθημα άγχους ή ευθύνης που συνοδεύει την επερχόμενη γέννηση. Την ίδια στιγμή, δανειζόμενος κανείς τον ορισμό που οι Condon & Corkindale (1998) απέδωσαν στην έννοια του δεσμού μεταξύ του πατέρα και του βρέφους ως του

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

υποκειμενικού εκείνου αισθήματος αγαπής που αναπτύσσεται στον πατέρα για το αγέννητο ακόμα παιδί, εύκολα μπορεί να αναγνωρίσει και στην παρούσα έρευνα την ψυχοσυναισθηματική εξέλιξη και πορεία που ακολούθησε και στους εν λόγω συμμετέχοντες η αναπτυσσόμενη πατρική ταυτότητα ως μια σύνθετη και σταδιακά εξελισσόμενη, ήδη πριν από τη γέννηση, εσωτερική διεργασία, η οποία μάλιστα συνεχίζει να αναπτύσσεται και να τροποποιείται για αρκετό χρονικό διάστημα μετά τη γέννηση του βρέφους (Perren et al., 2003) επηρεάζοντας κατ' επέκταση και τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις ξέχωρα από εκείνες με τη μητέρα (Condon & Dunn, 1988). Η επιθυμία, άλλωστε, στον πατέρα ήδη από την προγεννητική περίοδο για τη δημιουργία δεσμού με το βρέφος, παρά τις όποιες δυσκολίες δημιουργεί το μη χειροπιαστό ακόμα της ύπαρξης του αγέννητου παιδιού, συναντάται και σε άλλα σχετικά κείμενα (Donovan, 1995; Gage & Kirk, 2002). Ενδεικτικές είναι οι ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις που προέρχονται από το έργο των Greenberg & Morris (1974), οι οποίοι εντυπωσιασμένοι από τα συναισθήματα έλξης και έξαρσης, το αυξημένο αίσθημα αυτοεκτίμησης και την έντονη επιθυμία του πατέρα να κοιτάζει και να αγγίζει το μωρό του κάνουν λόγο για μια βασική και προϋπάρχουσα, σχεδόν έμφυτη, τάση σε όλους τους άνδρες για σύναψη δεσμού με το βρέφος, η οποία φυσικά επηρεάζεται και μετασχηματίζεται στην πορεία από τις ισχύουσες κοινωνικές συνιστώσες αλλά και από ιδιοσυγκρασιακούς παράγοντες του ίδιου του βρέφους.

Η στιγμή του τοκετού, με τη σειρά της, για τους περισσότερους συμμετέχοντες φάνηκε να αποκτά ιδιάζουσα σημασία και να συνοδεύεται από έντονη συναισθηματική και σωματική φόρτιση, και οι δύο ενδεικτικές του συγκινησιακού υπερερεθισμού που βίωσαν και της επακόλουθης αδυναμίας μεταβολισμού του. Ως κομβικά κοινά σημεία στις αφηγήσεις τους αναδείχθηκαν η άγνοια γύρω από την εξέλιξη της διαδικασίας του τοκετού και το συνοδό αίσθημα αποκλεισμού που αυτή γεννούσε, λειτουργώντας αθροιστικά στην αγωνία και επιτείνοντας την αναμονή τους. Μάλιστα, ο τοκετός ως συνθήκη αγωνιώδους αναμονής σε τρεις από τους συμμετέχοντες συνοδεύτηκε από εξίσου έντονες σωματικές ενοχλήσεις ή ανησυχίες οι οποίες υφέθηκαν μόνο με το ομαλό πέρας της όλης διαδικασίας. Ειδικά ως προς αυτές τις σωματικές εκδηλώσεις, μπορεί κανείς να διακρίνει την ύπαρξη μιας ασυνείδητης ταύτισης του άντρα με την κυοφορούσα γυναίκα του και, κατ' επέκταση, να μεταφράσει τα εν λόγω συμπτώματα ως ατομική εκδήλωση της συναισθηματικής φόρτισης που τους προκαλεί η εμπειρία της εγκυμοσύνης της συντρόφου τους

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

(Borgas, 1989; Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Σε παρόμοια γραμμή ψυχολογικής ανάγνωσης κινείται και η θέση της Κανελλοπούλου (1992), η οποία αναγνωρίζει σε πολλά από αυτά τα συμπτώματα την ανάγκη ίσως που «γεννάται» στον άνδρα, μέσα από το πέρασμα στην πράξη, το πατρικό σημαίνον να πάρει υλική μορφή στο σώμα, «να κάνει την πορεία του μέσα στο Πραγματικό» (Κανελλοπούλου, 1992 σελ. 32), δεδομένου ότι για να μπορέσει να είναι κανείς πατέρας χρειάζεται, πέρα από τη συμβολική τάξη του σημαίνοντος του πατέρα, και την ερμηνεία της πατρότητας σε πράξη, ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται το να νιώσει την εγκυμοσύνη της γυναίκας του.

Με τη σειρά της, η στιγμή της πρώτης επαφής και πραγματικής συνάντησης με το βρέφος χρωματίστηκε με ανάμεικτα συναισθήματα ενθουσιασμού, αμηχανίας, σύγχυσης και ταραχής, ενδεικτικά ίσως και της ψυχολογικής αδυναμίας που βίωσαν οι ερωτηθέντες πατέρες της έρευνας γύρω από την επάρκειά τους να καλωσορίσουν το νέο μέλος αλλά και να οικειοποιηθούν τον πατρικό τους ρόλο. Όπως άλλωστε έχει επισημάνει και η Friedman σε παλαιότερο κείμενό της, «το-γίγνεσθαι-γονέας είναι ο μόνος καθοριστικός ρόλος στη ζωή ενός ανθρώπου για τον οποίο ελάχιστα είναι κανείς προετοιμασμένος» (1992, σελ.61). Σε μια γενικότερη, πάντως, θεώρηση των όσων περιέγραψαν οι συμμετέχοντες γύρω από την εμπειρία του τοκετού και της πρώτης επαφής τους με το βρέφος, είναι εύκολο κανείς να εντοπίσει αντίστοιχες αντιδράσεις σε αρκετές παρεμφερείς μελέτες οι οποίες εστιάζουν στην εμπειρία των πατέρων στη φάση του τοκετού και του ερχομού του παιδιού στον κόσμο και στις οποίες επισημαίνονται αισθήματα αβοηθητότητας, άγχους και έλλειψης ικανότητας για δράση (Greenhalgh et al., 2000; Hallgreen et al., 1999; Vehviläinen-Julkunen, & Liukkonen, 1998). Στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις οι πατέρες περιγράφουν τον εαυτό τους ως ευάλωτο, απροετοίμαστο και ενίοτε με ένα αίσθημα αποπροσανατολισμού στον τόπο και στο χρόνο, ενώ δεν είναι λίγοι αυτοί που επισημαίνουν και την ανάγκη τους για ψυχολογική υποστήριξη την περίοδο εκείνη (Draper, 2003; Vehviläinen-Julkunen & Liukkonen, 1998; Henderson & Brouse, 1991).

Η ειδικότερη πτυχή της παρουσίας ή απουσίας των πατέρων από τον τοκετό φάνηκε να επιδρά διαφοροποιητικά στην εμπειρία που κατέθεσαν και οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας, και να συντονίζεται με τον προβληματισμό που έχει περιγραφεί κατά καιρούς γύρω από την είσοδο ή μη των αντρών στο πάλαι

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ποτέ άβατο της αίθουσας των τοκετών (Coutinho, Antunes, Duarte, Parreira, Chaves & Nelas, 2016; Chan & Paterson-Brown, 2002; Draper, 1997). Από τη μία μεριά, οι συμμετέχοντες που έζησαν την εμπειρία του τοκετού από την αίθουσα αναμονής του μαιευτηρίου φάνηκε να περιγράφουν τον εαυτό τους ως ξένο προς το πλαίσιο, με το χώρο του μαιευτηρίου να φαντάζει ανοίκειος και σταδιακά να επιτείνεται το αίσθημα αποκλεισμού τους από κάτι στο οποίο οι ίδιοι ήταν ενεργοί μέτοχοι εν τη γενέσει του. Σε μια τέτοια συνθήκη οι άντρες μπορεί άλλοτε να βρίσκονται υπό το καθεστώς ενός δέους που ενεργοποιεί υπαρξιακά ζητήματα και φόβους πάνω σε θέματα ζωής και θανάτου (Shapiro, 1985), και άλλοτε να αισθάνονται αμήχανοι, περιφερειακοί (Brown, 1982). Καλούμενοι να παίξουν το ρόλο του «παθητικού υποστηρικτή» ή του «ενδιαφερόμενου θεατή» (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995) τίθενται σε δεύτερο πλάνο και σε πλήρη αντίστιξη με αυτό που έχουν συνηθίσει ή που προβλέπεται για εκείνους να κάνουν, όταν χειριζόμενοι μια αγχογόνο συνθήκη «ξέρουν» ότι πρέπει να πάρουν τα πράγματα στα χέρια τους με έναν ενεργητικό, δυναμικό, «αρσενικό» τρόπο. Χαρακτηριστικά, δε, της ανωτέρω θέσης είναι και τα αποτελέσματα της πρόσφατης έρευνας των Sapountzi-Krepia, Psychogiou, Sakellari, Tsiligiri & Vehvilainen-Julkunen (2015) σε Έλληνες πατέρες γύρω από την εμπειρία του τοκετού των συντρόφων τους, στην οποία αναδείχθηκε η σημασία που είχε για εκείνους η ενεργητική τους παρουσία κατά τη διάρκεια του τοκετού.

Από την άλλη πλευρά, ο μοναδικός πατέρας της παρούσας έρευνας ο οποίος μπόρεσε να παρακολουθήσει από κοντά όλη την πορεία του τοκετού μέχρι και τη γέννα περιέγραψε με τα θερμότερα λόγια το συνοδό συναίσθημα της εμπειρίας του αυτής, στην οποία μάλιστα δεν ήταν απλώς παρατηρητής αλλά ενεργός- πρακτικά και συμβολικά- μετέχων αναλαμβάνοντας να κόψει τον ομφάλιο λώριο και έτσι, να λύσει τα συμβιωτικά δεσμά μεταξύ μητέρας και βρέφους. Η ένταξη του πατέρα στον τοκετό και η απόδοση σε αυτόν ενός πιο ενεργού ρόλου αντικατοπτρίζει κατά βάση τη συμβολική σημασία της πατρικής παρουσίας, ενός «τρίτου» μεταξύ της δυάδας μητέρας- βρέφους, λειτουργώντας παράλληλα ως υπόμνηση της συνεισφοράς του στη σύλληψη (This, 2014). Πέραν αυτών, κατά τους Graham & McKee (1980, όπως συναντάται στις Δραγώνα & Ναζίρη, 1995) η παρουσία του πατέρα μέσα στον τοκετό τον καθιστά μάρτυρα του πόνου και του κινδύνου που εκείνη διέτρεξε προσαυξάνοντας στα μάτια του το κύρος της ίδιας και δικαιώνοντας, εν τέλει, και τη δική της πολύτιμη συνεισφορά στη γέννα.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Η περιγεννητική περίοδος για τους ερωτηθέντες χρωματίστηκε κυρίως από τις προκλήσεις που οι τελευταίοι κλήθηκαν να διαχειριστούν καθώς και από τα αντιρροπιστικά ισοδύναμα που κατέστησαν βιώσιμη την επαναπροσαρμογή τους στη νέα καθημερινότητα. Η κεντρική, καθολική σχεδόν, αναδυόμενη επωδός στο λόγο τους αφορά στην έντονη σωματική κόπωση που συνόδευε τις αυξημένες απαιτήσεις του πρώτου καιρού τόσο γύρω από την κάλυψη των βρεφικών αναγκών όσο και από την ανάγκη συμβιβασμού των γονικών με τα εργασιακά τους καθήκοντα, στοιχείο που συναντάται με παρόμοιο τρόπο και σε άλλες αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες (Fägerskiöld, 2008). Την ίδια στιγμή, σημαντική μερίδα των ερωτηθέντων πατέρων εστίασε σε ειδικότερες αλλαγές στη συντροφική καθημερινότητα και αλληλόδραση, είτε αυτές είχαν να κάνουν με χωροταξικές μεταβολές αναγκαστικού ή εκούσιου «αποκλεισμού» τους από το συζυγικό κρεβάτι είτε αφορούσαν στην ανεύρεση από μέρους τους στρατηγικών ψυχικής ανθεκτικότητας και μεταβολισμού των δυνητικά εκρηκτικών ή συγκρουσιακών καταστάσεων που πυροδοτούσε η επιβαρυνόμενη σωματική και ψυχολογική κατάσταση της λεχώνας μητέρας αλλά και η δική τους. Ο Emanuel (2002) αποτυπώνει επακριβώς και με ψυχολογική μεστότητα την ανωτέρω προβληματική όταν υποστηρίζει ότι *«το γίνεσθαι-πατέρας για το παιδί, τη μητέρα και το ζευγάρι είναι μια σύνθετη διαρκής διαδικασία μέσω ενός αναπτυξιακού κύκλου, και αναπόφευκτα συγκρουσιακή, καθώς προϋποθέτει την εξέλιξη νέων όψεων και πλευρών της προσωπικότητάς τους, της λειτουργίας και της ζωής τους, όπως επίσης και την επαναφύπνιση συνειδητών και ασυνείδητων βρεφικών φαντασιώσεων και συγκρούσεων του παρελθόντος. Καμία πραγματική εξέλιξη δεν λαμβάνει χώρα χωρίς τον πόνο, και το να αντέχει κανείς αυτόν τον πόνο εξαρτάται από την ικανότητα να τον εμπεριέχει και να τον μεταβολίζει με τη βοήθεια ενός εσωτερικευμένου συστήματος εμπεριέχοντος / εμπεριέκτη»* (σελ. 131).

Η δεύτερη βασική θεματική συνιστώσα γύρω από την οποία αναπτύχθηκε ο λόγος των συμμετεχόντων αναφορικά με την περιγεννητική περίοδο αφορά στην πρωτοκαθεδρία των βρεφικών αναγκών και την απαίτηση για ικανοποίησή τους στο «εδώ και τώρα», καθώς και στη συνακόλουθη αποκλειστική ευθύνη για την κάλυψή τους από τους νέους γονείς. Αυτή η ολοκληρωτική εξάρτηση και δέσμευση του βρέφους από τους ίδιους τούς έφερε αντιμέτωπους με την άγνοιά που είχαν ως προς το χειρισμό και την κάλυψη των διαρκώς παρουσών και έντονων βρεφικών απαιτήσεων. Ειδικά πάνω σε αυτό το σημείο έχουν διατυπωθεί διάφορες και εν μέρει

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες αντικρουόμενες ψυχολογικές ερμηνείες. Πιο συγκεκριμένα, από τη μία πλευρά υποστηρίζεται η υπόθεση πως η οικειοποίηση του γονικού ρόλου μέσω της ανεύρεσης του κατάλληλου τρόπου απάντησης στα διαρκή βρεφικά αιτήματα και ανάγκες ίσως καλεί τους πατέρες να αναζητήσουν ή να απευθυνθούν στο δικό τους εσωτερικευμένο γονικό τρόπο λειτουργίας, όπως αυτός εγκαταστάθηκε από τη δική τους πρώιμη και βιωματική επαφή και σχέση με τους δικούς τους γονείς (Feldman, 1989). Στον αντίποδα, κατά άλλους αυτό που αρκετά συχνά εκδηλώνεται ειδικά κατά την πρώιμη, περιγεννητική περίοδο δεν είναι τόσο μια στάση ταύτισης των γονέων με τις δικές τους γονικές φιγούρες όσο οι ασυνείδητοι, μη-τυγχάνοντες επεξεργασία δικό τους πρώιμοι φόβοι της πρώτης εκείνης περιόδου, που όμως τώρα προβάλλονται στο παιδί και προκαλούν τη δική τους ικανότητα επίλυσης και μεταβολισμού (Marks, 2002).

Σε ποια, επομένως, γραμμή από τις δύο κινούνται οι πατέρες της παρούσας έρευνας; Απάντηση στο ανωτέρω δίλημμα είναι πιθανό να δίνουν- δρώντας συμπληρωματικά- όσα αναφέρουν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες ως αντιρροπιστικά ισοδύναμα, εξωτερικά και εσωτερικά, τα οποία και κατέστησαν εφικτό τον επανασυντονισμό τους στη νέα οικογενειακή τάξη πραγμάτων. Αναφορικά με τα πρώτα, η πλειοψηφία τους αναγνώρισε την καθησυχαστική επίδραση που άσκησε το ευρύτερο υποστηρικτικό πλαίσιο που τους περιέβαλλε, είτε αυτό αφορά στους πατρικούς και μητρικούς γονείς είτε αφορά στον παιδίατρο. Τα πρόσωπα αυτά μοιάζει σαν άλλος έμπειρος «τρίτος» να συνέδραμαν ενεργά όταν οι δικές τους ικανότητες και περιθώρια ψυχικού μεταβολισμού στένευαν, υποστηρίζοντάς τους απέναντι στην παλινδρομημένη ψυχική κατάσταση άγχους, αβοηθησίας ή άγνοιας στην οποία περιήλθαν ενδύομενοι τον «νεογέννητο»- και ως εκ τούτου ασχημάτιστο ακόμα- γονικό τους ρόλο. Η υποστηρικτική αυτή παρουσία του ευρύτερου οικογενειακού ή ιατρικού πλαισίου μοιάζει να κατέχει, έτσι, τη θέση ενός «τρίτου» που ελευθερώνει τη νεοσυσταθείσα οικογένεια από τη δεσμευτική και επικίνδυνη συγχώνευση της, λειτουργώντας παράλληλα ως ψυχολογικό και πραγματικό «κράτημα» προς τους νέους γονείς απέναντι στα όποια πρώιμα άγχη γεννούν οι άγνωστες μέχρι εκείνη τη στιγμή πτυχές της πατρικής τους λειτουργίας. Την ίδια στιγμή, σε ό,τι αφορά στα εσωτερικά ψυχικά τους εχέγγυα οι συμμετέχοντες εξήραν τον ισχυρό αντιρροπιστικό χαρακτήρα που έλαβε για εκείνους το αίσθημα αγάπης και φροντίδας που οι ίδιοι ένιωσαν και απηύθυναν στο παιδί αλλά και που εισέπρατταν

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες από εκείνο υπό μορφή συναισθηματικής ανταπόδοσης και, εν τέλει, υπεραναπλήρωσης των όποιων δυσκολιών συνάντησαν.

Το ερώτημα που τίθεται άρα εδώ- εν είδει προπαρασκευαστικής και μη καταληκτικής απάντησης- είναι το εξής: Πώς μπορεί κανείς να είναι σε θέση να υποστηρίξει μια πλούσια συναισθηματικά πατρική- και γονική, γενικότερα- λειτουργία η οποία να χαρακτηρίζεται από την ικανότητα για αμφίδρομη συναισθηματική διάδραση και ικανοποίηση (παρόμοια με αυτή που εκφράζουν στο λόγο τους και οι συμμετέχοντες), αν όχι ταυτιζόμενος με το αβοήθητο βρέφος που έχει μπροστά του αλλά και αντλώντας από τα δικά του καλά γονικά αντικείμενα, από τις δικές του πρώιμες εμπειρίες φροντίζεσθαι, από τα δικά του βιωματικά γονικά αποθέματα; Μήπως αυτό που πιθανόν μαρτυρούν οι αφηγήσεις των πατέρων της παρούσας έρευνας δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια υγιής και αναγκαία παλινδρόμηση «στην υπηρεσία του Εγώ» (Kris, 1936), «στην υπηρεσία της ανάπτυξης» (Blos, 1967) ή εν τέλει, κατά τον Balint (1968), μια παλίνδρομη «κίνηση προς τα εμπρός»; Μήπως δηλαδή, σε τελική ανάλυση, αυτό που περιγράφουν οι συμμετέχοντες δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια ωριμοποιητική διεργασία συγκερασμού από τη μία πλευρά της ανάγκης τους να υποστηριχθούν ως «νεογέννητοι» γονείς από δικά τους οιωνεί φροντιστικά πρόσωπα αναφοράς, και από την άλλη της ικανότητάς τους να αξιοποιήσουν την παλίνδρομη αυτή κίνηση προκειμένου, ταυτιζόμενοι με τους δικούς τους γονείς, να προσφέρουν στο παιδί τους κάτι από αυτό που εκείνοι εισέπραξαν και κατάφεραν να αφομοιώσουν ως καλή γονική λειτουργία;

Επί της ουσίας, αυτό που σκιαγραφούν και που προτείνουν οι ανωτέρω σκέψεις είναι να ιδωθεί η γονική- και ειδικότερα εδώ η πατρική- λειτουργία ως μια εν εξελίξει ψυχική διεργασία και διάσταση της προσωπικής ταυτότητας του άντρα η οποία δομείται και επενδύεται ως ένα άλλο- συμβολικά ιδωμένο- «βρέφος». Η επιταγή αυτή που δημιουργείται στους νέους πατέρες για παλινδρόμηση μοιάζει να συνοδεύεται από μια διπλή, παράλληλη ψυχική ταύτιση που εξυπηρετεί κι έναν διπλό ρόλο: πρώτον, να μπορέσουν να αισθανθούν και, στο μέτρο του δυνατού, να μεταβολίσουν τα όποια πρώιμα άγχη γεννούν οι έντονες ανάγκες του ανυπεράσπιστου βρέφους που έχουν μπροστά τους-αλλά και που κάποτε ήταν κι εκείνοι- και την ίδια στιγμή μέσα από αυτή την παλινδρόμηση να συναντήσουν τις δικές τους πρώιμες φροντιστικές γονικές φιγούρες- με τις οποίες επίσης καλούνται να ταυτιστούν- και να τις αξιοποιήσουν πια επί το γονικό τους έργον.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Ο ανωτέρω συλλογισμός μοιάζει εν μέρει να επιβεβαιώνεται και από τη μετασχηματισμένη θέση τους απέναντι στους δικούς τους γονείς, όπως οι ίδιοι οι ερωτηθέντες ανέδειξαν στο λόγο τους ως μια εξίσου σημαντική ψυχική τους μετατόπιση από πλευράς σχεσιακής δυναμικής, αναφερόμενοι στην κατανόηση και την εναισθησία που μπορούν πια να δείχνουν απέναντι στις συμπεριφορικές ή συναισθηματικές αντιδράσεις που θυμούνται από τους γονείς των παιδικών και εφηβικών τους χρόνων. Η διαφαινόμενη στις αφηγήσεις τους προσπάθεια για συναισθηματική εγκυροποίηση των γονέων του δικού τους παιδικού παρελθόντος εκφράστηκε κυρίως μέσα από μια μορφή διαγενεακής μεταβίβασης και ταύτισης που οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν ανάμεσα στις δικές τους τωρινές αντιδράσεις ή συμπεριφορές και τις αντίστοιχες των γονέων τους. Την ίδια στιγμή, για κάποιους από τους συμμετέχοντες η ανάληψη του γονικού ρόλου συνοδεύτηκε και από τη διεκδίκηση εκ μέρους τους μιας διαφορετικής, περισσότερο ισότιμης στάσης απέναντι στους γονείς τους στο σήμερα. Μέσα από αυτή την κίνηση, είναι πιθανό να εξυπηρετείται αυτό που ήδη έχει αναλυθεί ανωτέρω στη θεωρητική τοποθέτηση του Ross (1986) ως μια από τις βασικές διαστάσεις της επιθυμίας του άντρα να αποκτήσει παιδί και η οποία αφορά στην ανάγκη αναπλήρωσης των γονέων της βρεφικής και παιδικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, προσφέροντας ο ενήλικας άντρας στους γονείς του το παιδί που δεν μπορεί να είναι πια για αυτούς έχει και εκείνος την ευκαιρία να επανορθώσει τις δικές του πρότερες γονικές αναπαραστάσεις και τη συνοδό συναισθηματική τους επένδυση, και να οδεύσει με αυτόν τον τρόπο σε έναν υγιή και ψυχολογικά «ενήλικο» επαναπροσδιορισμό του δια βίου διλήμματος «αποχωρισμός - εξατομίκευση», ανατρέποντας- ταυτιζόμενος μαζί τους- τον μέχρι πρότινος εξαρτητικό ρόλο γονέα-παιδιού που κατείχε (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995).

Η ανωτέρω θέση επιβεβαιώνεται και από την ανατρεπτική και εκ βάθους μετασχηματιστική ποιότητα που απέδωσαν οι συμμετέχοντες στον ερχομό του παιδιού τους, ο οποίος φάνηκε να αποκτά τη θέση μιας «βιογραφικής τομής» (Sevon, 2011; Ketokivi, 2008; Crathern, 2003)· τη θέση, δηλαδή, ενός σημείου-ορόσημου για την προσωπική ιστορία τους υπερκεράζοντας ό,τι είχε προηγηθεί και προκαλώντας μια σειρά από αλλαγές, τόσο επαναπροσδιοριστικές όσο και βελτιωτικές. Πιο συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά την αναδυόμενη επανιεράρχηση προσωπικών αξιών και προτεραιοτήτων, η πρωτοκαθεδρία που το παιδί λαμβάνει πια στη ζωή τους εκκίνησε μια αλυσιδωτή διεργασία επαναπροτεραιοποίησης και προσωπικής

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

επανενηματοδότησης μέσα από την οποία τα προσωπικά θέλω περιήλθαν σε δεύτερη μοίρα, ενώ προηγούμενες προσωπικές επιδιώξεις, φιλοδοξίες ή ιδιότητες κυρίως οικονομικής ή επαγγελματικής φύσεως- συρρικνώθηκαν χάνοντας σημαντικό μερίδιο από την πρότερη υπεραξία τους. Την ίδια στιγμή, σημαντική μερίδα των συμμετεχόντων αναγνώρισε τη βελτιωτική επίδραση που το παιδί είχε στους ίδιους, είτε βοηθώντας τους να αναπτύξουν ή να εξελίξουν τις οργανωτικές τους ικανότητες είτε προσκαλώντας τους να υιοθετήσουν μια πιο υπεύθυνη στάση ζωής σύντονής με τις επιταγές που επιβάλλει πλέον η δημιουργία οικογένειας. Για έναν, μάλιστα, από τους συμμετέχοντες η εν λόγω αλλαγή έλαβε μια περαιτέρω προέκταση στην προσωπική του κοσμοθεωρία, μεταβάλλοντας τη στάση του απέναντι στην αξία που κατέχει πια η ζωή και ο θάνατος για τον ίδιο. Σε γενικές γραμμές, στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων εύκολα μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την ευρεία αναδιοργάνωση που η πατρότητα επέφερε τόσο σε επίπεδο εσωτερικών ψυχικών στοιχείων όσο και σε επίπεδο εκδηλούμενης συμπεριφοράς, λαμβάνοντας έτσι δικαιολογημένα και σε συμφωνία με παλαιότερες θεωρητικές τοποθετήσεις (Cowan et al., 1991) αλλά και νεότερα ερευνητικά δεδομένα (Edhborg et al., 2015; Perren et al., 2003) τα ποιοτικά χαρακτηριστικά μιας κρίσης η οποία επιβάλλει μια νέα ψυχική και εξωτερική τάξη πραγμάτων αλλά και που ταυτόχρονα παρέχει το περιθώριο για βελτιωτικές εξελίξεις και μετασχηματισμούς της αντιλαμβανόμενης προσωπικής ταυτότητας (Habib, 2012).

Αξίζει, βέβαια, εδώ να επανέλθουμε σε ένα βασικό σημείο αναφοράς για την καλύτερη κατανόηση των όποιων ποικίλων μεταβολών συναντώνται στη ζωή ενός άντρα που γίνεται πατέρας για πρώτη φορά: από μόνη της η ψυχική αναστάτωση που συνοδεύει τον ερχομό ενός παιδιού και την οποία ο τελευταίος καλείται να διαχειριστεί, εκ προοιμίου θέτει στο προσκήνιο ζητήματα επανα-ιεράρχησης ενδοπροσωπικών και διαπροσωπικών ισορροπιών τα οποία και προκαλούν μια σημαντικού βαθμού αποσταθεροποίηση. Ο βαθμός που αυτή η αποσταθεροποίηση θα εκφραστεί και η μορφή που θα λάβει καθορίζεται τόσο από την προσωπική ιστορία του καθενός όσο και από το υπόβαθρο της συζυγικής σχέσης εντός της οποίας προστίθεται το νέο μέλος. Πέρα όμως από τις όποιες παθολογικές ή σοβαρά διαταρακτικές συμπεριφορές μπορεί αυτή να λάβει (συνθήκη που δεν εμφανίστηκε στους εν λόγω συμμετέχοντες), είναι χρήσιμο να έχει κανείς υπόψη του την ψυχολογική αναστάτωση που εν γένει προκαλείται την περίοδο της μετάβασης ενός άντρα στην πατρότητα ως αναμενόμενη έκφραση μιας εξελικτικής ψυχικής

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

διεργασίας η οποία μπορεί να λειτουργήσει σε δεύτερο χρόνο υποστηρικτικά του δεσμού που σταδιακά θα δομήσει με το παιδί του.

Ειδικότερα ως προς τον αντιλαμβανόμενο αυτό δεσμό, οι ερωτηθέντες πατέρες ανέδειξαν τη σταδιακή συναισθηματική επένδυσή του, η οποία φάνηκε για αυτούς να μην προεξοφλείται από τη βιολογική τους συγγένεια, αλλά να επηρεάζεται κυρίως τόσο από την ψυχογνωστική ανάπτυξη του παιδιού όσο και από την επαγόμενη «απεξάρτησή» του από την κυρίαρχη μητρική φιγούρα για την κάλυψη των πρώιμων αναγκών επιβίωσής του. Αρκετοί από τους συμμετέχοντες περιέγραψαν τις συνθήκες πραγματικού και ψυχολογικού «άβατου» που συνόδευε τη μητρική πρωτοκαθεδρία στη ζωή του βρέφους κατά την περιγεννητική περίοδο, με αποτέλεσμα εκείνοι να αισθάνονται αποκλεισμένοι, αποστασιοποιημένοι ή έστω περιορισμένοι, χωρίς δυνατότητες επιρροής στη σφαίρα που περιέβαλλε τη δυάδα μητέρας- βρέφους. Μοιάζει, επομένως, εδώ στο λόγο τους να περιγράφουν κάτι από αυτό που ο Britton (1989) είχε ορίσει ως «τρίτο» τρόπο σχετίζεσθαι: ο πατέρας, δηλαδή, καθίσταται παρατηρητής της σχέσης του παιδιού με τη μητέρα και όχι ενεργός μέτοχός της, σχεδόν προοικονομώντας ή προετοιμάζοντας το έδαφος για αυτό που- καλώς εχόντων των πραγμάτων- θα βιώσει και το ίδιο το παιδί κατά την οιδιπόδεια φάση ανάπτυξης, όταν κληθεί εκείνο πια να λάβει το ρόλο του παρατηρητή της σχέσης μεταξύ της μητέρας και του πατέρα του. Την ίδια στιγμή, στο λόγο των συμμετεχόντων αναδύεται και ο ακρογωνιαίος ρόλος που η βιολογική ανωριμότητα και οι πρώιμες βρεφικές ανάγκες παίζουν στη δόμηση του συναισθηματικού δεσμού του βρέφους με τη μητέρα, χρωματίζοντας καθοριστικά και εν τη γενέσει της τη μητρική λειτουργία (Etchegoyen, 2002; Lansky, 1992)· στοιχείο που στην περίπτωση του πατέρα εμφανίζεται ετερεχρονισμένα, και όχι απαρέγκλιτα επιβαλλόμενο από τους δεσμούς αίματος.

Η αναγνώριση της πατρικής φιγούρας από τα παιδιά ως ξέχωρης και διακριτής από τη μητρική σηματοδότησε μια καινούργια σχεσιακή προοπτική, η οποία έγινε δεκτή από τους συμμετέχοντες με αρκετά ένθερμο τρόπο. Η απεύθυνση αυτή στον πατέρα ως ένα «δεύτερο άλλο», ένα εναλλακτικό και εξίσου διαθέσιμο προς ανάπτυξη δεσμού αντικείμενο (Greenspan, 1982; Limentani, 1991) επηρεάστηκε, κατά τα λεγόμενα των ερωτηθέντων, σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα του παιδιού να εμπλακεί σε μια ενεργητικότερη – από πλευράς επικοινωνίας- συνδιαλλαγή, η οποία υποστηριζόταν από τη σταδιακή αντιληπτική και

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ψυχοσυναισθηματική του ωρίμανση. Οι βελτιωμένες, μάλιστα, αντιληπτικές και επικοινωνιακές ικανότητες του παιδιού καθιστούσαν ευκολότερο και για τους πατέρες να αποκωδικοποιήσουν τα μηνύματα της βρεφικής συμπεριφοράς και να σχετιστούν μαζί τους. Φυσικά, η απόδοση πρωτεύοντος ρόλου στις επικοινωνιακές δυνατότητες του παιδιού έχει αναδειχθεί και από άλλες αντίστοιχες έρευνες ως κομβικό στοιχείο τόσο για την ανάπτυξη και τη συναισθηματική επένδυση της σχέσης τους στο διηνεκές όσο και για την οικειοποίηση του γονικού ρόλου εκ μέρους των πατέρων (Fletcher, 2011). Ενδεικτικά είναι τα ευρήματα της έρευνας της Fägerskiöld (2008), η οποία επίσης κατέδειξε τη σημασία που είχε για την ανάπτυξη του δεσμού με το παιδί η ικανότητα των πατέρων να αναγνωρίζουν τα «σήματα» στη συμπεριφορά του και να είναι σε θέση να τους δώσουν ένα νόημα, να τα «ονοματίσουν».

Σημαντικό επακόλουθο της ανωτέρω συνθήκης αποτέλεσε για τους συμμετέχοντες η δυνατότητα εγκαθίδρυσης μιας αμφίδρομης συναισθηματικής συνδιαλλαγής, στην οποία τόσο οι συμμετέχοντες όσο και τα παιδιά τους εμφανίζονται να βγαίνουν κερδισμένοι από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Ειδικά για τους πρώτους, η συναισθηματική επιστροφή την οποία απολαμβάνουν και η οποία περιγράφηκε άλλοτε με όρους θετικής αναπλήρωσης και αναζωογόνησης και άλλοτε με όρους συναισθηματικού «κέρδους» και «αποζημίωσης», συντονίζεται πλήρως με τη σχετική αμερικανική και ευρωπαϊκή κλινική βιβλιογραφία και τον καθοριστικό ρόλο που αυτή αποδίδει στην πατρική εμπλοκή για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του βρέφους αλλά και την ψυχική ευημερία των ίδιων των πατέρων (Gunsberg, 1982; Parke & Tinsley, 1987; Yogman, 1982). Τόσο η ίδια η θεωρία του δεσμού πλέον όσο και τα σύγχρονα συναφή ερευνητικά αποτελέσματα υποδεικνύουν την αξία της ξεχωριστής σχεσιακής δυναμικής που αναπτύσσεται μεταξύ του πατέρα, της προσωπικής του ιστορίας, της αναπαράστασης που έχει για το βρέφος και της συμπεριφοράς του απέναντί του με τέτοιον τρόπο ώστε η σχέση μαζί του και η ποιότητα που αυτή θα λάβει να αυτονομείται και όχι απλά να συμπληρώνει τη σχέση με τη μητέρα (Caldera & Lindsey, 2006; Bowlby, 2010). Το σημαντικό στοιχείο εδώ είναι πως ο πατέρας φαίνεται να εκπροσωπεί την παρουσία ενός άλλου, του «τρίτου προσώπου» στη δυαδική σχέση μεταξύ μητέρας – βρέφους, που παράλληλα σκέφτεται για αυτό, εμπλέκεται μαζί του και δημιουργεί σχέση μέσω της οποίας του παρέχει έναν ξεχωριστό ψυχικό χώρο ώστε να μπορέσει όντας απελευθερωμένο από

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

την αποκλειστικότητα της αρχικής συμβιωτικής σχέσης με τη μητέρα να αποκτήσει σταδιακά επίγνωση της δικής του υποκειμενικότητας (Etchegoyen, 2002).

Η ιδιαίτερη συμβολή του ψυχοαναπτυξιακού παράγοντα αναδείχθηκε, εκτός από το πεδίο του δομούμενου δεσμού, και στις περιγραφές των συμμετεχόντων γύρω από τον πατρικό τους ρόλο. Αυτός φάνηκε να εμπλουτίζεται με παραπάνω από μία διαστάσεις και καθήκοντα που μεταβάλλονταν συν τω χρόνω αλλά και εναρμονίζονταν με τις αναπτυξιακές ανάγκες τόσο του παιδιού όσο και του οικογενειακού συστήματος που τελούσε σε δυναμικό μετασχηματισμό.

Έτσι, κατά τη φάση των πρώτων μηνών ζωής του βρέφους οι ερωτηθέντες πατέρες της έρευνας αναγνώρισαν την επιταγή να δράσουν εμπεριεκτικά και αποσυμφορητικά προς τη μητέρα, αναλαμβάνοντας χρέη άλλοτε ενός καθησυχαστικού πρακτικού και συναισθηματικού υποστηρικτή της και άλλοτε ενός συμπληρωματικού βοηθού της για την κάλυψη των αναγκών του παιδιού όταν εκείνη αδυνατούσε. Η προσπάθεια αυτή για απεμπλοκή της μητέρας από την αποκλειστική ευθύνη του βρέφους με τρόπο έμπρακτο και συναισθηματικά ευαίσθητο αποτυπώνεται και σε άλλες σχετικές έρευνες. Οι Darwin et al. (2017) στη δική τους σχετική μελέτη κατέληξαν σε παρόμοια αποτελέσματα απευθυνόμενοι σε άντρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες, οι οποίοι περιέγραψαν μια εξίσου φροντιστική και ευαίσθητη στάση τόσο προς τη σύντροφό τους όσο και προς το βρέφος, προκειμένου να καταστεί βιώσιμη η γενικευμένη αναστάτωση που ακολούθησε της εγκυμοσύνης στις συντρόφους τους. Μάλιστα, ο «προστατευτικός» και «υποστηρικτικός» ρόλος που απέδωσαν ως απαραίτητα συστατικά μιας «αρκετά καλής» πατρικής λειτουργίας εκτεινόταν, πέρα από την οικονομική και υλική διασφάλιση, στην ενεργή συμμετοχή τους στη φροντίδα του βρέφους και τη συναισθηματική υποστήριξη της μητέρας.

Μοιάζει εδώ, επομένως, να αναδεικνύεται με γλαφυρό τρόπο μια αλυσίδα αλληλεξαρτώμενων σχέσεων εντός των οποίων εξυπηρετείται και ευοδώνεται η «πρωταρχική μητρική ενασχόληση» (Winnicott, 1956). Η «πανταχού παρούσα προστατευτική λειτουργία» του πατέρα, όπως αποτυπώθηκε στο έργο του Diamond (1997) και αναγνωρίστηκε από την Gilmore (1990) ως διαπολιτισμικά κυρίαρχη διάσταση για τον ενήλικα άντρα που αναλαμβάνει τον πατρικό ρόλο, μοιάζει να δρα ως άλλο «διευκολυντικό περιβάλλον» που ευνοεί την εδραίωση της ευκαταίας, κατά τον Bowlby (1988), ασφαλούς βάσης σχετίζεσθαι μεταξύ μητέρας-βρέφους. Την ίδια

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

στιγμή, λειτουργώντας ως εναλλακτικό καλό «εαυτο-αντικείμενο» (Kohut, 1977), ο πατέρας παρέχει μια δεύτερη ευκαιρία στο βρέφος να μεταβολίσει τις όποιες πρώιμες και απαιτητικές ανάγκες του αδυνατεί να καλύψει η μητέρα, βοηθώντας έτσι στην παγίωση των βασικών εγωτικών λειτουργιών που αφορούν στη ρύθμιση του συναισθήματος, την ανοχή στη ματαίωση και τη διαχείριση των παρορμήσεων (Greenspan, 1982; Herzog, 1982).

Με το πέρασμα των πρώτων μηνών ζωής του βρέφους και τη σταδιακή ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη, για την πλειονότητα των ερωτηθέντων πατέρων φάνηκε να έρχεται στο προσκήνιο το ζήτημα της κοινωνικής μύησης και εισαγωγής του παιδιού στην έξωθεν της οικογένειας πραγματικότητα. Οι ίδιοι αναγνώρισαν στο πρόσωπό τους το καθήκον της διαπαιδαγώγησης και εξοικείωσης του παιδιού είτε με τη σημαίνουσα λειτουργία και χρήση της γλώσσας είτε με τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες ευ φέρεσθαι, ενώ δεν έλειψαν από μέρους τους και οι αναφορές μιας διασκεδαστικής και ενεργητικής επαφής με το παιδί μέσα από ευχάριστες και διαδραστικές συνθήκες παιχνιδιού, εξερεύνησης και εκτόνωσης. Στα ανωτέρω ευρήματα μπορεί κανείς να αναγνωρίσει την ενδιαφέρουσα συνάντηση διαφόρων θεωρητικών τοποθετήσεων γύρω από τη λειτουργία και τον εκφερόμενο ρόλο του πατέρα, όπως αυτός εκφράζεται στα κείμενα της Mahler (1955) και της Greenacre (1957) οι οποίες περιγράφουν την ευοδωτική παρουσία του πατέρα στην εξερεύνηση του εξωτερικού κόσμου από το παιδί και τη σταδιακή αυτονόμησή του από την αρχική συμβιωτική κατάσταση με τη μητέρα, ή και στα κείμενα του Lacan (1946) ο οποίος εναποθέτει στον πατέρα το χρέος να εισαγάγει το «νόμο του γλωσσικού συστήματος» και, έτσι, να αποτρέψει τον φαντασιωσικό απατηλό δεσμό μεταξύ της μητέρας και του παιδιού.

Καταλαβαίνει κανείς, επομένως, πως η πατρότητα- τουλάχιστον με τον τρόπο που και οι παρόντες συμμετέχοντες την εξέφρασαν- αποτελεί μια πολύπλευρη και σύνθετη ιδιότητα, η οποία δεν αφορά μόνο στη βιολογική σύνδεση με το νεόφερτο μέλος της οικογένειας ούτε στην εκπλήρωση των κοινωνικών απαιτήσεων και εκκρεμοτήτων. Απεναντίας, παραπέμπει σε μια διαφορετική ψυχοσυναισθηματική διαδικασία που καλεί τον άνδρα-υποκείμενο στην επιτέλεση της συμβολικής του λειτουργίας η οποία με τη σειρά της θα επιτρέψει στο παιδί τη νοηματοδότηση του κόσμου και της εμπειρίας του, αλλά και την είσοδό του στον πολιτισμό από τη θέση πια του υποκειμένου· του υποκειμένου που «αναδύεται όταν τεθεί το ερώτημα της

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ιδιαιτερότητάς του: “Ποιος είμαι; Ποιος είσαι;” και το οποίο συνοδεύει την άλλη ερώτηση “Τι επιθυμείς; Τι επιθυμώ;”» (Λίποβατς, 2007 σελ. 179).»

Σε μια γενικότερη, πάντως, θεώρηση του ρόλου του πατέρα, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας φαίνεται να συνοψίζονται και εν πολλοίς να συμπυκνώνονται στην τοποθέτηση της Hurstel (1987) περί της πανανθρώπινης αναγνώρισης των τριών βασικών διαστάσεων της πατρότητας που αφορούν στη λειτουργία του γεννήτορα, του παιδαγωγού και τροφού και στη λειτουργία του ονομαδότη και εγγυητή των κοινωνικών κανόνων. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξε και η πιο πρόσφατη έρευνα των Habib & Lancaster (2006) πάνω στη μελέτη της αναδυόμενης αντίληψης περί της πατρότητας σε άντρες που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες σε συσχετισμό με τον αναπτυσσόμενο δεσμό τους με το βρέφος. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων εξέφρασε πολλαπλές εκδοχές ως προς την αντιλαμβανόμενη εικόνα εαυτού που καλούνταν πλέον να υποστηρίξουν (πατέρας, σύζυγος, φίλος, εργαζόμενος, παιδί οικογένειας προέλευσης), ενώ φάνηκε να ταυτίζονται ποικιλοτρόπως με διάφορες διαστάσεις που παραπέμπουν στον πατρικό ρόλο και την τέλεσή του. Οι τρεις συχνότερες διαστάσεις αφορούσαν στα εξής: παιδαγωγός/ προπονητής, συναισθηματικός υποστηρικτής (emotional supporter), πάροχος φροντίδας (caregiver). Και αυτοί οι συμμετέχοντες φάνηκε να αντιλαμβάνονται την πατρότητα ως κάτι πολυδιάστατο που δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε μία μόνο από τις παραπάνω διαστάσεις, αλλά απεναντίας αφορά στην απαίτηση για ταυτόχρονη επιτέλεσή τους εντός μιας φιλοσοφίας λειτουργικής συμπληρωματικότητας, απαλλαγμένης από παρωχημένες διχοτομήσεις του τύπου «κουβαλητής vs πρόσωπο φροντίδας».

Ειδική μνεία από τους παρόντες συμμετέχοντες έγινε στη διαφοροποιημένη πατρική στάση που επέδειξε μεγάλη μερίδα εξ αυτών συγκριτικά με παλαιότερα «πατρικά» πρότυπα συμπεριφοράς. Η προσπάθεια να απαλλαγούν από παλαιότερα πατριαρχικά «δογματικά» πιστεύω υιοθετώντας μια «επιεικέστερη» στάση ενεργητικής παρουσίας αλλά και ισότιμης με τη μητέρα φροντιστικής ενασχόλησης με το παιδί συντονίζεται με περιγραφές από ανάλογες ποιοτικές ερευνητικές προσπάθειες (Barclay & Lupton, 1999; Fägerskiöld, 2008; Henwood & Procter, 2003; Machin, 2016). Σε αντιστροφή, μάλιστα, της θέσης του Johnson (2002) σχετικά με αυτό που προβλέπεται πια- πέρα από αυτό που δικαιούνται- οι πατέρες να υποστηρίξουν, η συμμετοχή που οι τελευταίοι αποζητούν να έχουν ακόμα και στην

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

κάλυψη των πρώιμων βρεφικών αναγκών φαίνεται να εκφράζεται εδώ από τους ίδιους περισσότερο ως δικαίωμα παρά ως υποχρέωση ή κοινωνική επιταγή. Μοιάζει, με άλλα λόγια, να αποτυπώνεται πια στην αφήγησή τους με πιο ξεκάθαρο και γνήσιο τρόπο η προσωπική τους επιθυμία να διεκδικήσουν ολοένα και μεγαλύτερο μερίδιο συμμετοχής στη φροντίδα του παιδιού, χωρίς αυτή να εκκινείται αποκλειστικά και μόνο από τις διαφοροποιημένες κοινωνικές συμβάσεις επιτέλεσης του πατρικού ρόλου. Ίσως, βέβαια, μέσα από τη συγκεκριμένη υποθεματική των αποτελεσμάτων να γίνεται και ευκολότερα κατανοητή η διάκριση που είχε προηγηθεί στο αρχικό θεωρητικό μέρος γύρω από τις έννοιες του ρόλου, της λειτουργίας και του προσώπου του πατέρα. Σε τελική ανάλυση, ίσως και να καθίσταται πιο προφανής η σημασία που έχει το να διακρίνει κανείς τα πρόσωπα (μητέρα – πατέρας) από τις λειτουργίες (μητρική – πατρική) και να μπορέσει να τα δει σε μια συμμετρική συμπληρωματικότητα, εντός της οποίας ένας πατέρας μπορεί- και καλό είναι να μπορεί- να επιτελέσει ένα μέρος της μητρικής λειτουργίας (αντλώντας από τη δική του εσωτερικευμένη μητρική φιγούρα) και αντίστροφα (Davis, 2002).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι ερωτηθέντες πατέρες περιέγραψαν μια διαφοροποιημένη σε σχέση με το παρελθόν δική τους στάση απέναντι στο παιδί, δεν έλειψαν από το λόγο τους αναφορές και προβληματισμοί γύρω από την ευθύνη της οικονομικής εξασφάλισης και του βιοπορισμού της οικογένειας, ευθύνη που εμφανίστηκε ως άρρηκτα και προκαταβολικά συνυφασμένη, ακόμα και σήμερα, με την άσκηση του πατρικού ρόλου. Για κάποιον μάλιστα από τους συμμετέχοντες, η υπεραξία του χρήματος στη σύγχρονη καταναλωτική πραγματικότητα εκφράστηκε ως άμεσα συσχετισμένη με την πατρική αξία και επάρκεια. Την ίδια στιγμή, η παράλληλη πρόκληση της ανατροφής και διαπαιδαγώγησης του παιδιού για την υιοθέτηση «χρηστών» ηθών και κοινωνικά αποδεκτών τρόπων συμπεριφοράς φάνηκε για πολλούς από τους συμμετέχοντες να αποκτά ακόμη ιδιαιτερη σημασία εντός της σύγχρονης ηθικο-κοινωνικής ρευστότητας.

Εκτός από τις ανωτέρω ειδικότερες προκλήσεις που συνοδεύουν την άσκηση του πατρικού ρόλου και που έχει φανεί ότι διαφοροποιούνται από τις αντίστοιχες των συντρόφων τους (Nyström & Öhrling, 2004; Matthey et al., 2000) μπορεί κανείς να αναγνώσει και μια άλλη, λανθάνουσα διάσταση. Μπορεί, δηλαδή, πίσω από αυτή την απόπειρα εξασφάλισης, αμυντικής θωράκισης και γαλουχισμού των παιδιών, να αναγνώσει κι έναν ελλοχεύοντα δικό τους προβληματισμό γύρω από τις μέχρι

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

πρότινος δικές τους κραταιές ηθικές αξίες που μοιάζουν πια ευάλωτες ή ελλιπείς απέναντι στις ραγδαίες αλλαγές που επιφέρει η περιρρέουσα ηθικοκοινωνική μεταβολή. Αρκούν άραγε τα δικά τους αξιακά εφόδια του χθες για αυτό που γιγαντώνεται μπροστά τους και που τα παιδιά τους θα κληθούν να αντιμετωπίσουν αύριο; Μπορούν πρωτίστως οι ίδιοι να νιώσουν ασφαλείς και στη συνέχεια να εφοδιάσουν τα παιδιά τους με επαρκή αξιακά εχέγγυα; Όπως και να έχει, αυτό που σε τελική ανάλυση διαφαίνεται είναι ένας σοβαρός και προφανώς μη καταληκτικός προβληματισμός απέναντι στο πώς τελικά καλούνται να σταθούν οι νέοι πατέρες απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις και με ποια παρελθοντικά, παραδοσιακά ερείσματα επιλέγουν να συνεχίσουν.

Σύγχρονες, πάντως, ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες υποστηρίζουν τον εξίσου σημαντικό- και για μερικούς αναντικατάστατο- ρόλο και συμβολή του πατέρα στην παιδική ανάπτυξη και ψυχοσυναισθηματική ωρίμανση (Κόντου, 2004), στοιχείο που φαίνεται να απέχει παρασάγγας από τις θεωρητικές τοποθετήσεις ή – ορθότερα διατυπωμένο- τη θεωρητική μεροληψία περί της «απουσίας» του πατέρα των αρχών του 20ου αιώνα. Την ίδια στιγμή, βέβαια, η ανάλογη ερευνητική βιβλιογραφία υποστηρίζει πως παρά την ισότιμη πλέον σχέση μεταξύ του άντρα και της γυναίκας, συνεχίζουν να παρατηρούνται διακριτά, περισσότερο πατρικά (βασισμένα κυρίως στο παιχνίδι, τη διασκέδαση και τη στοχοπροσήλωση) και μητρικά (βασισμένα στη φροντίδα) γονικά μοτίβα συμπεριφοράς και εμπλοκής ακόμα και σε οικογένειες όπου οι πατέρες συμμετέχουν ενεργά στην ανατροφή και φροντίδα του παιδιού (Deutsch, 2001).

Παρά ταύτα, κατά γενική ομολογία η σύγχρονη επονομαζόμενη «κουλτούρα περί πατρότητας» (Genesoni & Tallandini, 2009) παρουσιάζει τον πατρικό ρόλο ως διαφοροποιημένο από το αποκλειστικό καθήκον του «κουβαλητή» και του «τηρητή της πειθαρχίας» των παλαιότερων γενεών, εμπλέκοντάς τον ενεργά στη διαδικασία ανατροφής και μεγάλωματος (McBride, Brown, Bost, Shin, Vaughn & Korth, 2005). Η μητέρα, βέβαια, συνεχίζει να ηγείται των περισσότερων καθημερινών υποχρεώσεων και αναγκών φροντίδας του παιδιού, ωστόσο οι ανωτέρω επισημαινόμενες αλλαγές είναι ενδεικτικές της σύνθετης επανεπεξεργασίας που υπόκειται ο ρόλος του πατέρα και η λειτουργία που αυτός καλείται να επιτελέσει σε επίπεδο ενδοπροσωπικό, ζεύγους, οικογένειας και κοινωνίας. Η διαδικασία της μεταστροφής αυτής προς λιγότερο συντηρητικές και απολυταρχικές αντιλήψεις περί

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες του πατρικού ρόλου και περισσότερο υποστηρικτικές, συναισθηματικά προσανατολισμένες πατρικές πρακτικές είχε ήδη υποστηριχθεί και σε προηγούμενες εκτενείς ανασκοπήσεις επί του θέματος τη δεκαετία του '80, παρότι για την εποχή εκείνη η αντίληψη περί ενός στοργικού, συναισθηματικού πατρικού προτύπου αντέκρουε ακόμα σε κραταιές συντηρητικές πατριαρχικού τύπου προκαταλήψεις (Hangsleben, 1980; Hanson & Bozett, 1986).

Την ίδια στιγμή, βέβαια, η τάση μείωσης των κοινωνικά προσδιορισμένων ανισοτήτων και η άμβλυνση των στερεότυπων σημείων αναφοράς που μπορεί να λειτουργούσαν όχι μόνο περιοριστικά αλλά και ως δικλείδες ασφαλείας για τους νέους γονείς, καθιστούν επισφαλές πια το πεδίο άσκησης του γονικού ρόλου καλώντας τους τελευταίους στη συγκρότηση μιας νέας ταυτότητας στην οποία τα δικά τους γονικά πρότυπα ανατροφής φαίνεται να μην αρκούν, πυροδοτώντας έτσι ένα βασικό ερώτημα: «πώς διαφοροποιείται τελικά ο πατέρας από τη μητέρα και με ποιον τρόπο υποστηρίζεται αυτό μέσα στη σύγχρονη γονική στάση και λειτουργία»; (Δραγώνα & Ναζίρη, 1995). Η Κανελλοπούλου (1992) προσφέρει μια ενδιαφέρουσα προέκταση στο παραπάνω ερώτημα όταν διερωτάται: *«Τι γίνεται σήμερα από την πλευρά του πατέρα; Ο πατέρας έχει πεθάνει και πορευόμαστε προς μια “κοινωνία χωρίς πατέρα” (Mitscherlich, 1969); Προς μια παρακμή της εικόνας του (Lacan, 1938; Tellenbach, 1976); Προς μια επανάσταση εναντίον της εξουσίας του (Mendel, 1976); Η οι πατέρες γίνονται μητέρες χωρίς “ειδική θέση” (Naouri, 1985); Τέλος, μήπως εγκυμονούνται πρωτότυπες μορφές πατρότητας, μία κανούργια “μερίδα του πατέρα” (Delaisi de Parseval, 1981);»* (σελ. 7)

Ειδικά τα τελευταία δύο ερωτήματα φαίνεται να αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα σήμερα, δεδομένων των ριζικών κοινωνικο-πολιτικών μεταβολών που συντελούνται τόσο από πλευράς θεσμικής οργάνωσης και αναγνώρισης όσο και από πλευράς αναπαραστάσεων και προσδοκιών γύρω από τη δομή και τη μορφή της οικογένειας γενικά αλλά και τη θέση του πατέρα (νομική, οικονομική) εντός της ειδικότερα. Για να μπορέσει αυτό να γίνει κατανοητό χρειάζεται κανείς να έχει υπόψη του πως η πατρική λειτουργία αποτελεί το δυναμικό αποτέλεσμα μεταξύ του ψυχικού και του κοινωνικού πεδίου με τα οποία και συνδέεται. Εξάλλου, η οποιαδήποτε εξέλιξη της πατρικής λειτουργίας συντελείται στο πεδίο του ψυχισμού, γίνεται εμφανής και εν τέλει εκφράζεται στο κοινωνικό επίπεδο.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Το ενδιαφέρον και άξιο λόγου πλέον φαινόμενο είναι πως η διάκριση των διαφόρων λειτουργιών που καλείται να επιτελέσει ο πατέρας προς τη μητέρα και το παιδί γίνεται εμφανής και στο σύγχρονο δυτικό κόσμο. Οι ριζικές πολιτικές και θεσμικές αλλαγές που παρατηρούνται στο θεσμό της οικογένειας σε διάφορες δυτικές κοινωνίες φαίνεται να μετασχημάτισαν την έννοια της πατρικής εξουσίας και τον τρόπο που αυτή πλέον εκπροσωπείται. Η πάλαι ποτέ συγκεντρωτική συλλογιστική των βασικών διαστάσεων της πατρότητας στο ίδιο πρόσωπο φαίνεται πως έπαψε να υπάρχει ως αποκλειστική εναλλακτική. Η αλλαγή του θεσμοθετημένου οικογενειακού δικαίου γύρω από την έννοια της γονικής μέριμνας και κατ' επέκταση την άσκηση της πατρικής εξουσίας, η ραγδαία εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης και των τεχνητών μεθόδων αναπαραγωγής, καθώς και η ανάδυση νέων μορφών οικογένειας των οποίων η σύνθεση μπορεί να διαφέρει σημαντικά από την «παραδοσιακώς» νοούμενη οικογενειακή σύσταση επέφεραν με τη σειρά τους σημαντικές συνέπειες στον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτείται στη σύγχρονη εποχή το «γίγνεσθαι- πατέρας»: κυρίως ισχυροποίησαν τη διάκριση των διαφόρων πτυχών της πατρικής λειτουργίας στη γενετική – βιολογική γονική σχέση, στη νομική γονική σχέση (η οποία παραπέμπει κυρίως στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που χαρακτηρίζουν τη συγγένεια μεταξύ ενός παιδιού και του γονέα του) και στην ψυχοκοινωνική πλευρά της σχέσης η οποία πλάθεται και αναπτύσσεται σταδιακά με την εκατέρωθεν συναισθηματική επένδυση (Κόντου, 2004). Η διάσπαση αυτής της ενότητας της πατρικής λειτουργίας καθιστά με έναν τρόπο όλο και πιο επίκαιρο- θα τολμούσα να πω σε κάποιες περιπτώσεις και επιτακτικό- το ερώτημα «ποιος είναι ο πατέρας;», ερώτημα που αποκτά μια ειδική μάλιστα βαρύτητα στις περιπτώσεις αξιοποίησης των νέων μεθόδων τεχνητής αναπαραγωγής (κατά τις οποίες μπορεί ο «βιολογικός» πατέρας να διαφέρει από τον πατέρα που θα συμμετάσχει στη φροντίδα και την ανατροφή του βρέφους), στις περιπτώσεις των μονογονικών οικογενειών καθώς και στις οικογένειες των ομόφυλων ζευγαριών που επιλέγουν να μεγαλώσουν ένα παιδί. Η ανωτέρω επισήμανση δεν έχει ως σκοπό να προκαταβάλει μια οποιαδήποτε απάντηση ή έκβαση, αλλά να θέσει ένα σημείο προβληματισμού το οποίο μπορεί να δια φωτίσει ή τουλάχιστον να συμπληρώσει το βασικό ερευνητικό σκοπό που ευελπιστεί να κάλυψε η ανωτέρω ερευνητική προσπάθεια γύρω από την εμπειρία και τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων περί του πατρικού σημαίνοντος. Όλοι οι παραπάνω προβληματισμοί κρίνεται χρήσιμο να μείνουν ανοικτοί προς διερεύνηση, επεξεργασία, αμφισβήτηση αλλά και γόνιμο μελλοντικά αναστοχασμό.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

5.2 Περιορισμοί – Μελλοντικές κατευθύνσεις

Όπως έχει ήδη ειπωθεί και αναλυθεί παραπάνω, σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να μελετηθεί η εμπειρία της μετάβασης στη γονική πατρική ιδιότητα σε νέους ενήλικες και ειδικότερα, να εξεταστούν σε βάθος οι διεργασίες εκείνες που προσδιορίζουν και εμπλέκονται στην υποκειμενική και διαπροσωπική διάσταση της διαδικασίας του «γίγνεσθαι- πατέρας» εντός του σύγχρονου ελληνικού κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου. Ο ανωτέρω στόχος καθόρισε και την επιλογή της ΕΦΑ ως της καταλληλότερης ερευνητικής μεθόδου που θα μπορούσε να αποτυπώσει την πολυπλοκότητα αλλά και το εύρος του υπό μελέτη φαινομένου, διατηρώντας μια συμπληρωματική συμμετρία ανάμεσα στο κοινά μοιραζόμενο βίωμα και τις διαφοροποιητικές ενδοατομικές αποχρώσεις. Ειδικότερα, μάλιστα, για το δεύτερο σκέλος, κρίθηκε σκόπιμο η σύνοψη και η εποπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων να εμπλουτιστεί με μια ψυχοδυναμική προσέγγιση που να είναι σε θέση να αναδείξει περαιτέρω λανθάνουσες ενδοψυχικές διεργασίες των συμμετεχόντων. Με αυτόν τον τρόπο κατέστη εφικτό στον ερευνητή να καταλήξει σε κοινές αναδυόμενες θεματικές συνισταμένες, χωρίς παράλληλα να χαθεί η μοναδικότητα της κάθε περίπτωσης-στοιχείο που συνάδει και με τον ιδιογραφικό προσανατολισμό της εν λόγω μεθοδολογίας. Παρόλα αυτά, δεν παύουν να αναγνωρίζονται ορισμένοι βασικοί περιορισμοί που κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν.

Σε πρώτο επίπεδο, η ίδια η φύση της επιλεχθείσας ποιοτικότητας μεθοδολογικής προσέγγισης καθιστά επισφαλής τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων προς όφελος, ωστόσο, της εις βάθος ανάλυσης και κατανόησης. Ειδικά ως προς τα δειγματοληπτικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης έρευνας, το σύνολο των συμμετεχόντων αφορούσε σε ετερόφυλα ζευγάρια που οι πατέρες προέρχονταν από τη μεσαία τάξη, βρίσκονταν σε σταθερή σχέση με τη σύζυγο και συμβία τους, διατηρούσαν ήδη μια σταθερή επαγγελματική και κατ' επέκταση οικονομική θέση, συμμετείχαν ενεργά στη φροντίδα και το μέγαλωμα του παιδιού τους με συνέπεια και με υποστηρικτική διάθεση προς τη σύντροφό τους. Παρότι οι κοινές αυτές μεταβλητές δύνανται να ισχυροποιούν την κατανόηση της εμπειρίας που αναδείχθηκε μέσα από τις αφηγήσεις τους, η έλλειψη ποικιλομορφίας αποτελεί ένα σημαντικό περιορισμό. Η συμπερίληψη συμμετεχόντων από διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα ή και η διεξαγωγή, μελλοντικά, ανάλογων ερευνητικών προσπαθειών σε πληθυσμούς είτε διαφορετικής κοινωνικο-οικονομικής προέλευσης

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες και θέσης είτε διαφορετικού οικογενειακού μοντέλου (που να περιλαμβάνει ίσως μονογονικές οικογένειες, ομόφυλα ανάδοχα ζευγάρια, γονείς σε διάσταση) θα μπορούσαν να προσφέρουν ένα μεγαλύτερο εύρος στα συλλεχθέντα δεδομένα και να επεκτείνουν τον επιστημολογικό στοχασμό σε καίρια και εν εξελίξει πεδία της αντιλαμβανόμενης οικογενειακής πραγματικότητας. Επιπλέον, δεδομένης της ιδιαίτερης θέσης που φάνηκε να κατέχει στο λόγο των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας τόσο η εξωτερική όσο και η ενδοψυχική «επανασυνάντηση» με τους δικούς τους γονείς, χρήσιμη θεωρείται μελλοντικά η διερεύνηση της ειδικότερης αυτής σχεσιακής δυναμικής εντός της εξελικτικής της πορείας.

Πέρα από τα ανωτέρω, η έρευνα διεξήχθη με τη λήψη μιας ατομικής συνέντευξης από τους συμμετέχοντες, στην οποία καλύφθηκε ένα ευρύ χρονικό φάσμα που εκτεινόταν από την προ της εγκυμοσύνης περίοδο μέχρι και τρία χρόνια ζωής των παιδιών. Ωστόσο, αν λάβει κανείς υπόψη του τη διαδικασία νοηματοδότησης της εμπειρίας ως μια εν γένει δυναμική και εξελισσόμενη διεργασία, κατανοεί πως μια διαχρονική, τμηματοποιημένη διεξαγωγή της έρευνας με περισσότερες συνεντεύξεις ανά συμμετέχοντα ίσως να μπορούσε, παρακολουθώντας από κοντά και εν τη γενέσει της την αναπτυσσόμενη βιοματική εγγραφή της εμπειρίας, να αποτυπώσει με μεγαλύτερη ψυχολογική ευκρίνεια τις δυναμικές μετασχηματιστικές συνιστώσες του υπό μελέτη φαινομένου της πατρότητας.

Τέλος, σε ένα ειδικότερο- από πλευράς προσωπικής προτίμησης του ερευνητή- επίπεδο, είναι πιθανό σε διάφορα σημεία της σύλληψης και διεξαγωγής του ερευνητικού πλάνου αλλά και της ανάλυσης των αποτελεσμάτων της έρευνας οι περιγραφές να χρωματίστηκαν με ψυχοδυναμικά προσανατολισμένες αναφορές και σχόλια. Δεδομένης της ανωτέρω επίγνωσης και για λόγους διατήρησης της επιστημολογικής αξιοπιστίας και εγκυρότητας, καθόλη τη διάρκεια της έρευνας ο ερευνητής θεώρησε σκόπιμο να κρατά ημερολόγιο καταγραφής προσωπικών σκέψεων, συναισθημάτων και προβληματισμών με σκοπό η προσέγγιση του προς μελέτη υλικού να καταστεί- στο μέτρο του δυνατού- απαλλαγμένη από προσωπικές προβολές και διαστρεβλωτικές ερμηνείες. Πέραν αυτού, υιοθετήθηκε η λεπτομερής ανάλυση των βημάτων που ακολουθήθηκαν και που προτείνονται στην ΕΦΑ, με σκοπό τη διαυγέστερη και ανοιχτή-προς-αξιολόγηση εκτίμηση της ερευνητικής πορείας και ανάλυσης.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

5.3 Συμβολή της έρευνας

Από αναπτυξιακής και κλινικής πλευράς, οι πρώιμες σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιού θεωρούνται καθοριστικές για τη μετέπειτα ψυχοσυναισθηματική εξέλιξή του. Όπως έχει επισημανθεί και παραπάνω, παρότι αρχικά η έρευνα γύρω από τη θεωρία του δεσμού εστίασε κατά κόρον γύρω από τη δυάδα μητέρας- βρέφους, η σύγχρονη ερευνητική τάση κινείται περισσότερο προς την εξέταση των τριαδικών αλληλεπιδράσεων, συμπεριλαμβανομένου πλέον του πατέρα, αλλά και της κάθε δυαδικής σχέσης ξεχωριστά. Υπό αυτό το πρίσμα, η παρούσα έρευνα, εστιάζοντας στη σχέση πατέρα – βρέφους, ευελπιστεί να διεύρυνε την εννόηση της σχέσης γονέα-βρέφους πέρα από τα αρχικά περιορισμένα στεγανά των πρώτων ψυχολογικών θεωριών στις οποίες ο πατέρας αναφερόταν είτε ως υποστηρικτική φιγούρα συμπληρωματική της μητέρας είτε ως εκπρόσωπος της εξουσίας και της υπερεγωτικής λειτουργίας εν γένει. Μέσω της ποιοτικής μεθοδολογικής ανάλυσης που ακολουθήθηκε, ο ερευνητής στόχευσε στην πληρέστερη κατανόηση και την εις βάθος ερμηνεία της εκφραζόμενης εκ των αφηγήσεων σχέσης μεταξύ πατέρα – βρέφους / παιδιού μέσα από τα μάτια πια του πρώτου και εντός του σύγχρονου ηθικοκοινωνικού πεδίου (με όποιες συνεπιδράσεις μπορεί αυτό να ακολουθείται).

Σε μια συνολικότερη πάντως θεώρηση, διάφορες πτυχές τόσο των ειδικών αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας όσο και της γενικότερης σχετικής ανασκόπησης (Genesoni & Tallandini, 2009; Goodman, 2005; Kowlessar, Fox, & Wittkowski, 2015; Steen, Downe, Bamford, & Edozien, 2012; Chin et al., 2011; Nyström & Öhrling, 2004; Darwin et al., 2017; Poh, Koh, & He, 2014) καταδεικνύουν τις αλλαγές που αναδύονται σε επίπεδο ενδοψυχικό, διαπροσωπικό αλλά και κοινωνιολογικό μαζί με τις όποιες επαγόμενες προκλήσεις τους, θέτοντας στο προσκήνιο το ζήτημα του τι σημαίνει «πατέρας» αλλά και την ανάγκη ανάπτυξης στοχευμένων στην πατρότητα προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και διαχείρισης των προκλήσεών της.

Δεδομένου πλέον του διευρυμένου ρόλου και συμμετοχής του πατέρα στη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών αλλά και στην επιστημονική κλινική έρευνα, εύκολα γίνεται αντιληπτή η επίδρασή της δικής του ψυχοκοινωνικής προσαρμογής και λειτουργικότητας τόσο στην ψυχική ευημερία των παιδιών (Barlow, Smailagic, Huband, Roloff, & Bennett, 2012) όσο και στη σχέση που αναπτύσσει η μητέρα με το

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

βρέφος (Amato, 2001)· στοιχείο που ισχυροποιεί- αλλά και ισχυροποιείται από- τη θέση που πρεσβεύει την εμπεριεκτική υποστηρικτική λειτουργία του πατέρα προς το υποσύστημα μητέρα-βρέφος αλλά και προς το κάθε μέρος του ξεχωριστά, ειδικά κατά την πρώτη περίοδο οικειοποίησης του γονικού του ρόλου στην οποία και εντρύφησε η εν λόγω ερευνητική προσπάθεια.

Η παραπάνω θέση αποκτά, μάλιστα, μια ειδικότερη βαρύτητα σήμερα υπό το πρίσμα της περιρρέουσας κρίσης, η οποία φαίνεται να διαμορφώνει ένα σύνθετο και δυναμικό πλέγμα αντιπαράθεσης οντολογικής, κοινωνικής και οικονομικής εντός της οποίας το υποκείμενο καλείται να διατηρήσει την αίσθηση της συνέχειας και συνοχής του εαυτού του προκειμένου να ξεπεράσει την απειλή που υψώνεται εμπρός του. Αυτή η προβληματική της διαπλοκής των ψυχοκοινωνικών φαινομένων με τις ενδοψυχικές και διαπροσωπικές διεργασίες αναπόδραστα αφήνει το ίχνος της και εντός του συζυγικού και πατρικού πεδίου δράσης, το οποίο αποτέλεσε και το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Βιβλιογραφικές Παραπομπές

- Abelin, E. L. (1971). The role of the father in the separation-individuation process. In J. B. McDevitt & C. F. Settlage (Eds.), *Seperation-Individuation* (pp. 229-252). New York: International Universities Press.
- Abelin, E. L. (1975). Some further observations and comments on the earliest role of the father. *International Journal of Psycho-Analysis*, 56, 293-302.
- Adisson, R. B. (1999). A grounded hermeneutic editing approach. In B. F. Crabtree and W. L. Miller (Eds.), *Doing qualitative research* (pp. 145-161). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.
- Ahlborg, T., & Strandmark, M. (2001). The baby was the focus of attention—first-time parents' experiences of their intimate relationship. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 15(4), 318-325. DOI: 10.1046/j.1471-6712.2001.00035.x
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355. DOI: 10.1037/0893-3200.15.3.355
- Anderson, E. (1993). Sex codes and family life among inner-city youths. In R. Lerman and T. Ooms (Eds.), *Young Unwed Fathers: Changing Roles and Emerging Policies* (pp. 74-98). Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Areias, M. E. G., Kumar, R., Barros, H., & Figueiredo, E. (1996). Correlates of postnatal depression in mothers and fathers. *The British Journal of Psychiatry*, 169(1), 36-41. DOI: 10.1192/bjp.169.1.36
- Arlow, J. .A. (1981). Theories of pathogenesis. *Psychoanalytic Quarterly*, 50(4), 488-514.
- Ashworth, P. (2008). Conceptual foundations of qualitative psychology. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, (pp. 4-25). London: Sage Publications Ltd.
- Atkins, R. (1984). Transitive vitalization and its impact on father-representation. *Contemporary Psychoanalysis*, 20(4), 663-676. DOI: 10.1080/00107530.1984.10745762
- Bäckström, C., & Wahn, E. H. (2011). Support during labour: first-time fathers' descriptions of requested and received support during the birth of their child. *Midwifery*, 27(1), 67-73. DOI: 10.1016/j.midw.2009.07.001
- Balint, E. (1993). *Before I was I*. London: Free Association Books.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Balint, M. (1968). *The basic fault*. London: Tavistock.
- Barclay, L., & Lupton, D. (1999). The experiences of new fatherhood: A socio-cultural analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 29(4), 1013–1020. DOI: 10.1046/j.1365-2648.1999.00978.x
- Barker, C., Pistrang, N., & Elliott, R. (2002). *Research methods in clinical psychology: An introduction for students and practitioners* (2nd ed.). Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Barlow, J., Smailagic, N., Huband, N., Roloff, V., & Bennett, C. (2012). Group-based parent training programmes for improving parental psychosocial health. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 6, Art. No.: CD002020. DOI: 10.1002/14651858.CD002020.pub3.
- Bartlett, E. E. (2004). The effects of fatherhood on the health of men: a review of the literature. *Journal of Men's Health and Gender*, 1(2-3), 159-169. DOI: 10.1016/j.jmhg.2004.06.004
- Becker, G. S., & Tomes, N. (1986). Human capital and the rise and fall of families. *Journal of Labor Economics*, 4(3, Part 2), S1-S39.
- Belsky, J., Rosenberger, K., & Crine, K. (1995). The origins of attachment security: “Classical” and contextual determinants. In S. Goldberg, R. Muir and J. Kerr (Eds.), *Attachment Theory: Social, Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 153-184). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Benedek, T. (1959). Parenthood as a developmental phase. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7, 389-417. DOI: 10.1177/000306515900700301
- Benedek, T. (1970). Parenthood during the life cycle. In E. J. Anthony and T. Benedek (Eds.), *Parenthood: Its Psychology and Psychopathology* (pp. 185-206). Boston: Little, Brown.
- Benjamin, J. (1991). Father and daughter: Identification with difference- A contribution to gender heterodoxy. *Psychoanalytic Dialogues*, 1(3), 277-299. DOI: 10.1080/10481889109538900
- Benvenuti, P., Marchetti, G., Tozzi, G., & Pazzagli, A. (1989). Psychological and psychopathological problems of fatherhood. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynaecology*, 10, 35-41.
- Bibring, G. (1959). Some considerations of the psychological process in pregnancy. *Psychoanalytic Study of the Child*, 14(1), 113-121. DOI: 10.1080/00797308.1959.11822824

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Biggerstaff, D., & Thompson, A. R. (2008). Interpretative phenomenological analysis (IPA): A qualitative methodology of choice in healthcare research. *Qualitative Research in Psychology*, 5(3), 214-224. DOI: 10.1080/14780880802314304
- Biller, H. (1974). Paternal deprivation, cognitive functioning and the feminized classroom. In A. Davis (Ed.), *Child Personality and Psychopathology* (pp. 11-52). New York: Wiley.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 22(1), 162-186. DOI: 10.1080/00797308.1967.11822595
- Borgen, L. Y. (1989). Pregnancy symptoms in the expectant man. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynaecology*, 10, 43-51.
- Bowlby, J. (1970). *Attachment and Loss*, Vol. 1. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base*. New York: Basic Books.
- Bowlby, R. (2010). Fathers' role as attachment figures: An interview with Sir Richard Bowlby. *Early Child Development and Care*, 180(1-2), 25-32. DOI: 10.1080/03004430903414679
- Brazelton, T. B., Yogman, M. W., Als, H., & Tronick, E. (1979). The infant as a focus for family reciprocity. In M. Lewis and L. A. Rosenblum (Eds.), *The Child and Its Family* (pp. 29-43). New York: Plenum.
- Britton, R. (1989). The missing link: Parental sexuality in the oedipus complex. In J. Steiner (Ed.), *The Oedipus Complex Today* (pp. 83-101). London: Karnac.
- Brown, A. (1982). Fathers in the labour ward: Medical and lay accounts. In L. McKee and M. O'Brien (Eds.), *The Father Figure* (pp. 104-119). London: Tavistock Publications.
- Brown, G. L., Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S. C., & Neff, C. (2010). Observed and reported supportive coparenting as predictors of infant-mother and infant-father attachment security. *Early Child Development and Care*, 180(1/2), 121-137. DOI: 10.1080/03004430903415015
- Burgner, M. (1985). The oedipal experience: Effects on development of an absent father. *International Journal of Psycho-Analysis*, 66, 311-319.
- Bury, M. (1982). Chronic illness as biographical disruption. *Sociology of Health and Illness*, 4(2), 167-182.
- Caldera, Y. M., & Lindsey, E. W. (2006). Coparenting, mother-infant interaction and infant-parent attachment relationship in two-parent families. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 275-283. DOI: 10.1037/0893-3200.20.2.275

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Canevar, J. O., & Butts, N. T. (1977). Fatherhood and emotional illness. *American Journal of Psychiatry*, 143(3), 429-431. DOI: 10.1176/ajp.134.4.429
- Canitz, H. (1980). *Πατέρας: Ο νέος ρόλος του άνδρα στην οικογένεια*. Αθήνα: Νότος.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (1989). *The changing life cycle: A framework for family therapy*. New York: Gardner.
- Castle, H., Slade, P., Barranco-Wadlow, M., & Rogers, M. (2008). Attitudes to emotional expression, social support and postnatal adjustment in new parents. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 26(3), 180-194. DOI: 10.1080/02646830701691319
- Cath, S. H., Gurwitt, A. R., & Gunsberg, L. (1989). *Fathers and Their Families*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Chan, K. K., & Paterson-Brown, S. (2002). How do fathers feel after accompanying their partners in labour and delivery?. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 22(1), 11-15. DOI: 10.1080/01443610120101628
- Chandler, S., & Field, P. A. (1997). Becoming a father: First-time fathers' experience of labor and delivery. *Journal of Nurse-Midwifery*, 42(1), 17-24. DOI: 10.1177/0884217505274581
- Chang, J. J., Halpern, C. T., & Kaufman, J. S. (2007). Maternal depressive symptoms, father's involvement, and the trajectories of child problem behaviors in a US national sample. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161(7), 697-703.
- Chapman, L. L. (1992). Expectant fathers' roles during labor and birth. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 21(2), 114-119. DOI: 10.1111/j.1552-6909.1992.tb01729.x
- Chin, R., Hall, P., & Daiches, A. (2011). Fathers' experiences of their transition to fatherhood: a metasynthesis. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 29(1), 4-18. DOI: 10.1080/02646838.2010.513044
- Chodorow, N. (1974). Family structure and feminine personality. In M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (Eds.), *Woman, Culture and Society* (pp. 43-66). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Clinton, J. F. (1986). Expectant fathers at risk for couvade. *Nursing research*, 35(3), 290-295. DOI: 00006199-198609000-00007

- Coates, R., Ayers, S., & de Visser, R. (2014). Women's experiences of postnatal distress: a qualitative study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 14(1), 359. DOI: 10.1186/1471-2393-14-359
- Condon, J. T., & Corkindale, C. J. (1998). The assessment of parent-to-infant attachment: Development of a self-report questionnaire. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 16(1), 57-76. DOI: 10.1080/02646839808404558
- Condon, J. T., & Dunn, D. J. (1988). The nature and determinants of parent-to-infant attachment in the early post-natal period. *Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27(3), 293-299. DOI: 10.1097/00004583-198805000-00005
- Condon, J. T., Boyce, P., & Corkindale, C. J. (2004). The first-time fathers study: A prospective study of the mental health and wellbeing of men during the transition to parenthood. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 38(1-2), 56-64. DOI: 10.1111/j.1440-1614.2004.01298.x
- Conger, R. D., Wallace, L. E., Sun, Y., Simons, R. L., McLoyd, V. C., & Brody, G. H. (2002). Economic pressure in African American families: a replication and extension of the family stress model. *Developmental Psychology*, 38(2), 179. DOI: 10.1037/0012-1649.38.2.179
- Cook, L. S., White, J. L., Stuart, G. C., & Magliocco, A. M. (2003). The reliability of telephone interviews compared with in-person interviews using memory aids. *Annals of Epidemiology*, 13(7), 495-501. DOI: 10.1016/S1047-2797(03)00039-5
- Coutinho, E. C., Antunes, J. G. V. C., Duarte, J. C., Parreira, V. C., Chaves, C. M. B., & Nelas, P. A. B. (2016). Benefits for the father from their involvement in the labour and birth sequence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 217, 435-442. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.02.010
- Cowan, C. P., Cowan, P. A., Heming G., & Miller, N. B. (1991). Becoming a family: Marriage, parenting, and child development. In P. A. Cowan and E. M. Hetherington (Eds.), *Family transitions* (pp. 79-109). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Crathern, E. (2011). *Disrupted biographies: the lived experiences of first time fathers with a preterm infant in a neonatal intensive care unit*. Doctoral dissertation, University of Sheffield.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.
- Crotty, M. (1998). *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process*. Australia: Allen & Unwin.
- Da Costa, D., Zelkowitz, P., Dasgupta, K., Sewitch, M., Lowensteyn, I., Cruz, R., ... & Khalifé, S. (2017). Dads get sad too: depressive symptoms and associated factors in expectant first-time fathers. *American Journal of Men's Health*, 11(5), 1376-1384. DOI: 10.1177/1557988315606963
- Darwin, Z., Galdas, P., Hinchliff, S., Littlewood, E., McMillan, D., McGowan, L., & Gilbody, S. (2017). Fathers' views and experiences of their own mental health during pregnancy and the first postnatal year: a qualitative interview study of men participating in the UK Born and Bred in Yorkshire (BaBY) cohort. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 17(1), 45. DOI: 10.1186/s12884-017-1229-4
- Davé, S., Nazareth, I., Senior, R., & Sherr, L. (2008). A comparison of father and mother report of child behaviour on the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Child Psychiatry and Human Development*, 39(4), 399-413. DOI: 10.1007/s10578-008-0097-6
- Davé, S., Petersen, I., Sherr, L., & Nazareth, I. (2010). Incidence of maternal and paternal depression in primary care: a cohort study using a primary care database. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164(11), 1038-1044. DOI: 10.1001/archpediatrics.2010.184
- Davis, M. F. (2002). Fathers in the internal world. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 67-92). London & New York: Routledge.
- Delaisi de Parseval, G. (1981). *La Part du Père*. Paris: Seuil.
- Deutsch, F. M. (2001). Equally shared parenting. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 25-28. DOI: 10.1111/1467-8721.00107
- Devereux, G. (1949). Post-partum parental observances of the Mohave Indians. *Transactions of the Kansas Academy of Sciences*, 52(4), 458-465. DOI: 10.2307/3625692
- Dheensa, S., Metcalfe, A., & Williams, R. A. (2013). Men's experiences of antenatal screening: a metasynthesis of the qualitative research. *International Journal of Nursing Studies*, 50(1), 121-133. DOI: 10.1016/j.ijnurstu.2012.05.004

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Diamond, M. J. (1986). Becoming a father: A psychoanalytic perspective on the forgotten parent. *Psychoanalytic Review*, 73(4), 445-468.
- Diamond, M. J. (1997). Boys to men: The maturing of masculine gender identity thorough paternal watchful protectiveness. *Gender and Psychoanalysis*, 2(4), 443-468.
- Diamond, M. J. (1998). Fathers with sons: Psychoanalytic perspectives on “good-enough” fathering throughout the life cycle. *Gender and Psychoanalysis*, 3, 243-299.
- Diamond, M. J. (2005). *The irritable male syndrome: Understanding and managing the 4 key causes of depression and aggression*. New York: Rodale Books.
- Diemer, G. A. (1997). Expectant fathers: influence of perinatal education on stress, coping, and spousal relations. *Research in Nursing & Health*, 20(4), 281-293. DOI: 10.1002/(SICI)1098-240X(199708)20:4<281::AID-NUR2>3.0.CO;2-C
- Dor, J. (1985/1994). *Εισαγωγή στην ανάλυση του Lacan: 1. Το ασυνείδητο δομημένο σαν γλώσσα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Douglas, M. (2002). *Purity and Danger*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203361832
- Doumanis, M. (1983). Mothering in Greece: From collectivism to individualism. *Behavioural Development: A Series of Monographs*, 146.
- Dragonas, T., Thorpe, K., & Golding, J. (1992). Transition to fatherhood: A cross-cultural comparison. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, 13(1), 1-19. DOI: 10.3109/01674829209016702
- Draper, J. (1997). Whose welfare in the labour room? A discussion of the increasing trend of fathers' birth attendance. *Midwifery*, 13(3), 132-138. DOI: 10.1016/S0266-6138(97)90003-6
- Draper, J. (2002). ‘It's the first scientific evidence’: men's experience of pregnancy confirmation. *Journal of Advanced Nursing*, 39(6), 563-570. DOI: 10.1046/j.1365-2648.2002.02325.x
- Draper, J. (2003). Men's passage to fatherhood: an analysis of the contemporary relevance of transition theory. *Nursing Inquiry*, 10(1), 66-78. DOI: 10.1046/j.1440-1800.2003.00157.x
- Dubisch, J. (1992). Κοινωνικό φύλο, συγγένεια και θρησκεία: Αναπλάθοντας την ανθρωπολογία της Ελλάδας. Στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

(Επιμ.), *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα* (σελ. 99-126). Αθήνα: Καστανιώτης.

Dudley, M., Roy, K., Kelk, N., & Bernard, D. (2001). Psychological correlates of depression in fathers and mothers in the first postnatal year. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 19(3), 187-202. DOI: 10.1080/02646830124397

Dunn, J., & Polmin, R. (1990). *Separate Lives*. London, New York: Basic Books.

Δραγώνα, Θ., & Ναζίρη, Δ. (1995). *Οδεύοντας προς την πατρότητα: Εξιχνίαση μιας παραγνωρισμένης πορείας*. Αθήνα: Εξάντας.

Ebtinger, R. (1978). Aspects psychopathologiques de la paternité (œdipe-père). *Confrontations Psychiatriques*, 16, 149-188.

Edhborg, M., Nasreen, H. E., & Kabir, Z. N. (2015). "I can't stop worrying about everything"—Experiences of rural Bangladeshi women during the first postpartum months. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 10(1), 26226. DOI: 10.3402/qhw.v10.26226

Edin, K., & Kefalas, M. (2005). Unmarried with children. *Contexts*, 4(2), 16-22. DOI: 10.1525/ctx.2005.4.2.16

Eerola, P., & Huttunen, J. (2011). Metanarrative of the "new father" and narratives of young Finnish first-time fathers. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 9(3), 211-231. DOI: 10.3149/fth.0903.211.

Elliott, R., & Timulak, L. (2005). Descriptive and interpretive approaches to qualitative research. In J. Miles and P. Gilbert (Eds.), *A handbook of research methods for clinical and health psychology* (pp. 147-159). Oxford, New York: Oxford University Press.

Ellwood, D. T., & Jencks, C. (2004). The uneven spread of single-parent families: What do we know? Where do we look for answers. *Social Inequality*, 1, 3-77.

Emanuel, R. (2002). On becoming a father: reflections from infant observation. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 131-146). London, New York: Routledge.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. New York: Norton.

Etchegoyen, A. (2002). Psychoanalytical ideas about fathers. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 20-41). London & New York: Routledge.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Fägerskiöld, A. (2008). A change in life as experienced by first-time fathers. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 22(1), 64-71. DOI: 10.1111/j.1471-6712.2007.00585.x
- Feinberg, M. E., Jones, D. E., Kan, M. L., & Goslin, M. C. (2010). Effects of family foundations on parents and children: 3.5 years after baseline. *Journal of Family Psychology*, 24(5), 532-542. DOI: 10.1037/a0020837
- Feldman, M. (1989). The Oedipus complex: manifestations in the inner world and the therapeutic situation. In R. Britton, M. Feldman and E. O'Shaughnessy (Eds.), *The Oedipus Complex Today* (pp. 103-128). London: Karnac Books.
- Feldman, S. S., Nash, S. C., & Aschenbrenner, B. G. (1983). Antecedents of fathering. *Child Development*, 54(6), 1628-1636.
- Fenwick, J., Bayes, S., & Johansson, M. (2012). A qualitative investigation into the pregnancy experiences and childbirth expectations of Australian fathers-to-be. *Sexual & Reproductive Healthcare : Official Journal of the Swedish Association of Midwives*, 3(1), 3-9. DOI: 10.1016/j.srhc.2011.11.001.
- Fink, B. (1997/ 2006). *Κλινική Εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση* (Ρινόπουλος Λ. επιμ., Ηλιάδης Ν. μετάφρ.). Αθήνα: Πλέθρον.
- Finnbogadóttir, H., Svalenius, E. C., & Persson, E. K. (2003). Expectant first-time fathers' experiences of pregnancy. *Midwifery*, 19(2), 96-105. DOI: 10.1016/S0266-6138(03)00003-2
- Fletcher, R. (2011). *The Dad Factor: How father-baby bonding helps a child for life*. Warriewood, NSW: Finch Publishing.
- Fletcher, R. J., Feeman, E., Garfield, C., & Vimpani, G. (2011). The effects of early paternal depression on children's development. *Medical Journal of Australia*, 195(11-12), 685-689. DOI: 10.5694/mja11.10192
- Fletcher, R. J., Garfield, C. F., & Matthey, S. (2015). Fathers' perinatal mental health. In J. Milgrom and A. W. Gemill (Eds.), *Identifying Perinatal Depression and Anxiety: Evidence-Based Practice in Screening, Psychosocial Assessment and Management* (pp. 165-176). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Fock, N. (1967). South American birth customs in theory and practice. In C. S. Ford (Ed.), *Cross-Cultural Approaches: Readings in Comparative Research* (pp. 126-144). New Haven: HRAF Press.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Fonagy, P., & Target, M. (1995). Understanding the violent patient: The use of the body and the role of the father. *International Journal of Psycho-Analysis*, 76, 487-501.
- Freeman, T. (2008). Psychoanalytic concepts of fatherhood: Patriarchal paradoxes and the presence of an absent authority. *Studies in Gender and Sexuality*, 9(2), 113-139. DOI: 10.1080/15240650801935156
- Freeman, T. (1951). Pregnancy as a precipitant of mental illness in men. *British Journal of Medical Psychology*, 24(1), 49-54. DOI: 10.1111/j.2044-8341.1951.tb00395.x
- Freeman, H., Newland, L. A., & Coyl, D. D. (2010). New directions in father attachment. *Early Child Development and Care*, 180(1-2), 1-8. DOI: 10.1080/03004430903414646
- Freitas, C. J., Williams-Reade, J., Distelberg, B., Fox, C. A., & Lister, Z. (2016). Paternal depression during pregnancy and postpartum: an international Delphi study. *Journal of Affective Disorders*, 202, 128-136. DOI: 10.1016/j.jad.2016.05.056
- Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality (1905). In J. Strachey, A. Freud, A. Strachey, A. & A. Tyson (Eds.) (1953), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works*, (pp. 123-246). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis.
- Freud, S. (1910/1957). *A special type of choice of object made by men* (Contributions to the psychology of love 1). In J. Strachey (Ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XI (1910): Five Lectures on Psycho-Analysis, Leonardo da Vinci and Other Works* (pp. 163-176). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis.
- Freud, S. (1913/ 2013). *Τοτέμ και ταμπού* (Αντωνίου Χ. μετάφρ.). Αθήνα: Επίκουρος
- Freud, S. (1921). Group psychology and the analysis of the ego. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, Vol. XVII (pp. 65-144). London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-analysis.
- Freud, S. (1930/ 2013). *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* (Πατσογιάννης Β. μετάφρ.). Αθήνα: Πλέθρον

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Freud, S. (1939/ 1997). *Ο άνδρας Μωυσής και η μονοθεϊστική θρησκεία* (Αναγνώστου Λ. μετάφρ.). Αθήνα: Επίκουρος
- Freud, A. (1987). A psychoanalyst's view of sexual abuse by the parents. In P. Mrazek and C. Kempe (Eds.), *Sexually Abused Children and their Families* (pp. 33-34). Oxford: Pergamon Press.
- Friedman, M. (1992). *Family nursing: Theory and assessment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Fuchs, V. (1988). *Women's Quest for Economic Equality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Furstenberg, F. F., Kennedy, S., McLoyd, V. C., Rumbaut, R. G., & Settersten, R. A. (2004). Growing up is harder to do. *Contexts*, 3(3), 33-41.
- Gaddini, E. (1976). On father formation in child development. *International Journal of Psycho-Analysis*, 57, 397-401.
- Gage, J. D., & Kirk, R. (2016). First-time fathers: perceptions of preparedness for fatherhood. *Canadian Journal of Nursing Research Archive*, 34(4), 15-24.
- Gallinsky, E., Howes, C., Kontos, S., & Shinn, T. (1994). *The Study of Children in Family Child Care and Relative Care: Highlights of Findings*. New York: Families and Work Institutes.
- Genesoni, L., & Tallandini, M. A. (2009). Men's psychological transition to fatherhood: an analysis of the literature, 1989–2008. *Birth*, 36(4), 305-318. DOI: 10.1111/j.1523-536X.2009.00358.x.
- Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece: From collectivist to individualist. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20(1), 80-91. DOI: 10.1177/0022022189201005
- Γεώργας, Δ. (1990). *Κοινωνική ψυχολογία (Τόμος Α'): Στάσεις, αντίληψη του προσώπου, στερεότυπα, επιθετικότητα, δυαδικές σχέσεις και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Gibson-Davis, C. M., Edin, K., & McLanahan, S. (2005). High hopes but even higher expectations: The retreat from marriage among low-income couples. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1301-1312. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2005.00218.x
- Gill, H. S. (1991). Internalization of the absent father. *International Journal of Psycho-Analysis*, 72, 243-252.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Gilmore, D. D. (1990). *Manhood in the Making*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Glasser, M. (1985). "The weak spot"- some observations on male sexuality. *International Journal of Psychoanalysis*, 66(4), 405-414.
- Goodman, J. H. (2005). Becoming an involved father of an infant. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing*, 34(2), 190-200. DOI: 10.1177/0884217505274581
- Grawitz, M. (2006/ 2001). *Μέθοδοι των κοινωνικών επιστημών* (2^{ος} τόμος, επιμ. Ελληνικής έκδοσης: Γ. Κατερέλος). Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Greenacre, P. (1957). The childhood of the artist. *Psychoanalytic Study of the Child*, 12, 47-72.
- Greenberg, M. (1985). *The Birth of a Father*. New York: Continuum.
- Greenberg, M., & Morris, N. (1974). Engrossment: the newborn's impact upon the father. *American Journal of Orthopsychiatry*, 44(4), 520. DOI: 10.1111/j.1939-0025.1974.tb00906.x
- Greenhalgh, R., Slade, P., & Spiby, H. (2000). Fathers' coping style, antenatal preparation, and experiences of labor and the postpartum. *Birth*, 27(3), 177-184. DOI: 10.1046/j.1523-536x.2000.00177.x
- Greenspan, S. I. (1982). "The second other": The role of the father in early personality formation and the dyadic-phallic phase of development. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child: Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 123-138). Boston: Little, Brown.
- Grossman, F. K., Eichler, L. S., & Winickoff, S. A. (1980). *Pregnancy, birth, and parenthood*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gunsberg, L. (1982). Selected critical review of psychological investigations of the early father-infant relationship. In S. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child: Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 65-82). Boston: Little, Brown.
- Gunsberg, L. (1989). Issues in fathering and how they are reflected in the psychoanalytic treatment of men. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and L. Gunsberg (Eds.), *Fathers and Their Families* (pp. 507-523). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Gurwitt, A. (1989). Flight from fatherhood. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and L. Gunsberg (Eds.), *Fathers and Their Families* (pp. 167-188). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Habib, C. (2012). The transition to fatherhood: A literature review exploring paternal involvement with identity theory. *Journal of Family Studies*, 18(2-3). DOI: 10.5172/jfs.2012.2606.
- Habib, C., & Lancaster, S. (2006). The transition to fatherhood: Identity and bonding in early pregnancy. *Fathering: A Journal of Theory, Research and Practice about Men as Fathers*, 4(3), 235-253. DOI: 10.3149/fth.0403.235.
- Hallgreen, A., Kihlgren, M., Forslin, L., & Norberg, A. (1999). Swedish fathers' involvement in and experiences of childbirth preparation and childbirth. *Midwifery*, 15(1), 6-15. DOI: 10.1016/S0266-6138(99)90032-3
- Hangsleben, K. L. (1980). Transition to fatherhood: literature review. *Issues Health Care Women*, 2(5-6):81-97.
- Hanson, S. M., & Bozett, F. W. (1986). The changing nature of fatherhood: the nurse and social policy. *Journal of Advanced Nursing*, 11(6), 719-727. DOI: 10.1111/j.1365-2648.1986.tb03390.x
- Hartman, A. A., & Nicolay, R. C. (1966). Sexually deviant behavior in expectant fathers. *Journal of Abnormal Psychology*, 71(3), 232. DOI: 10.1037/h0023360
- Henderson, A., & Brouse, A. (1991). The experiences of fathers during the first three weeks of life. *Journal of Advanced Nursing*, 16(3), 293-298. DOI: 10.1111/j.1365-2648.1991.tb01652.x
- Henwood, K., & Procter, J. (2003). The 'good father': Reading men's accounts of paternal involvement during the transition to first-time fatherhood. *British Journal of Social Psychology*, 42(3), 337-355. DOI: 10.1348/014466603322438198
- Heritier, F. (1978). Fécondité et stérilité: La traduction de ces notions dans le champ ideologique aus stade pre-scientifique. In E. Sullerat (Ed.), *Le Fait Feminin* (pp. 387-403). Paris: Fayard.
- Herzog, J. M. (1982). On father hunger: The father's role in the modulation of aggressive drive and fantasy. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child: Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 163-174). Boston: Little, Brown.
- Hill, R. (1949). *Families Under Stress*. New York: Harper.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Howarth, A. M., Scott, K. M., & Swain, N. R. (2017). First-time fathers' perception of their childbirth experiences. *Journal of Health Psychology*, DOI: 10.1177/1359105316687628
- Howitt, D. (2016). *Introduction to Qualitative Research Methods in Psychology. Putting theory into practice*. London: Pearson.
- Hurstel, F. (1987). La fonction paternelle aujourd'hui: Problèmes de théorie et questions d' actualité. *Enfance*, 40(1), 163-179.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Jackson, D. D. (1965). The study of the family. *Family Process*, 4(1), 1-20. DOI: 10.1111/j.1545-5300.1965.00001.x
- Jarvis, W. (1962). Some effects of pregnancy and childbirth on men. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 10(4), 689-700. DOI: 10.1177/000306516201000404
- Johansson, T. (2011). Fatherhood in transition: paternity leave and changing masculinities. *Journal of Family Communication*, 11(3), 165-180. DOI: 10.1080/15267431.2011.561137.
- Johnson, M.P. (2002). An exploration of men's experience and role at childbirth. *The Journal of Men's Studies*, 10(2), 165–177.
- Jordan, P. (1990). Laboring for relevance: expectant and new fatherhood. *Nursing Research*, 39(1), 11-16.
- Julien, Ph. (1991). *Le Manteau de Noé: Essai sur la paternité*. Paris: Desclée de Brouwer.
- Kane, P., & Garber, J. (2004). The relations among depression in fathers, children's psychopathology, and father-child conflict: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 24(3), 339-360. DOI: 10.1016/j.cpr.2004.03.004
- Κανελλοπούλου, Β.-Λ. (1992). *Η λειτουργία του πατέρα*. Αθήνα. (μονογραφία).
- Κατάκη, Χ. (1998). *Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας*. Σειρά: Ανθρώπινα Συστήματα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κατούντα, Σ. (2007). Από τη μητρική αγάπη στην παιδοκτονία. *Σύγκριση*, 18, 125-148. DOI: [10.12681/comparison.10289](https://doi.org/10.12681/comparison.10289)

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Keefe, H. A., & Leiferman, J. A. (2009). Early parental depression and child language development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(3), 254-262.

DOI: 10.1111/j.1469-7610.2008.01973.x

Ketokivi, K. (2008). Biographical disruption, the wounded self and the reconfiguration of significant others. In E. Widmer & R. Jallinoja (Eds.), *Beyond the nuclear family: Families in a figurational perspective. Population, family and society* (Vol. 9, pp. 255–277). Bern: Peter Lang.

Kirshner, L. A. (1992). The absence of the father. *Journal of the American*

Psychoanalytic Association, 40(4), 1117-1138. DOI:

10.1177/000306519204000407

Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press.

Κόντου, Μ. (2004). *Το πατρικό πρότυπο στην ελληνική οικογένεια: Η αντίληψη που έχουν διαμορφώσει τα παιδιά της προεφηβικής αναπτυξιακής ηλικίας (5ης και της 6ης δημοτικού) για τη συμπεριφορά του πατέρα τους και τη σχέση τους μαζί του, ο βαθμός διαφοροποίησης ή ταύτισης της αντίστοιχης αντίληψης του πατέρα για τη συμπεριφορά του, τη σχέση του με το παιδί του και τις απόψεις του για την πατρότητα, διερεύνηση πιθανών παραγόντων που επηρεάζουν τη μεταξύ τους σχέση*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο

Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. DOI:

10.12681/eadd/17516

Kowlessar, O., Fox, J., & Wittkowski, A. (2015). The pregnant male: a metasynthesis of first-time fathers' experiences of pregnancy. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*. 33(2), 106-127. DOI: 10.1080/02646838.2014.971404.

Kris, E. (1936). The psychology of caricature. *International Journal of Psycho-Analysis*, 17, 285-303.

Κρουσταλάκης, Γ. (2005). *Διαπαιδαγώγηση: Πορεία ζωής*. Αθήνα: Έκτυπο.

Kubie, L. (1974). The drive to become both sexes. *Psychoanalytic Quarterly*, 43(3), 349-426.

Kupferer, H. (1965). Couvade: Ritual or real illness. *American Anthropologist*, 67(1), 99-102.

Lacan, J. (1946). *Propos sur la Causalité Psychique. Ecrits*. Paris: Seuil.

Lacan, J. (1966). *Ecrits*. Paris: Seuil.

Lacan, J. (2001). *Autres écrits*. Paris: Seuil.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Lamb, M. E. (2004). *The role of the father in child development (4th ed.)*. New Jersey: Wiley.
- Lamb M. E, & Lewis, C. (2010). The development and significance of father-child relationships in two-parent families. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development, 5th ed.* (pp. 94-153). Hoboken, NJ: John Wiley.
- Lansky, M. R. (1989). Some determinants of the male analyst's capacity to identify with female patients. *International Journal of Psycho-Analysis*, 70(3), 405-418.
- Lansky, M. R. (1992). Symptom, system, and personality in fathers who fail. In M. R. Lansky (Ed.), *Fathers who Fail: Shame and Psychopathology in the Family System* (pp. 3-13). Hillsdale, N. J.: The Analytic Press.
- Layland, W. R. (1985). In search of a loving father. In A. Samuels (Ed.), *The Father: Contemporary Jungian Perspectives* (pp. 154-169). London: Free Association Books.
- Leach, L. S., Poyser, C., Cooklin, A. R., & Giallo, R. (2016). Prevalence and course of anxiety disorders (and symptom levels) in men across the perinatal period: a systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 190, 675-686. DOI: 10.1016/j.jad.2015.09.063
- Lee, C. Y. S., & Doherty, W. J. (2007). Marital satisfaction and father involvement during the transition to parenthood. *Fathering*, 5(2), 75-97.
- LeMasters, E. E. (1957). Parenthood as crisis. *Marriage and Family Living*, 19(4), 352-355. DOI: 10.2307/347802
- Lemmer, C. (1987). Becoming a father: a review of nursing research on expectant fatherhood. *Maternal Child Nursing Journal*, 16(3), 261-75.
- Levi- Strauss, C. (1949/ 1969). *The Elementary Structures of Kinship* (Needham R. ed., Bell J. H., von Sturmer J. R. & Needham R. trans.). London: Eyre & Spottiswoode.
- Lewis, C. (1982). A feeling you can't scratch? The effect of pregnancy and birth on married men. In N. Beail and J. McGuire (Eds.), *Fathers: Psychological Perspectives* (pp. 43-70). London: Junction Books.
- Liebenberg, B. (1969). Expectant fathers. *Child and Family*, 8, 265-277.
- Limentani, A. (1991). Neglected fathers in the aetiology and treatment of sexual deviations. *International Journal of Psycho-Analysis*, 72(4), 573-584.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Lipkin, M., & Lamb, G. S. (1982). The couvade syndrome: an epidemiologic study. *Annals of Internal Medicine*, 96(4), 509-511. DOI: 10.7326/0003-4819-96-4-509
- Λίποβατς, Θ. (2007). *Το Όνομα του Πατέρα και η Δυσφορία Μέσα στον Πολιτισμό*. Αθήνα: Πόλις.
- Loewald, H. W. (1951/ 1980). Ego and reality. Reprinted in *Papers on Psychoanalysis* (pp. 3-20). New Haven: Yale University Press.
- Loizos, P., & Papataxiarhis, E. (1991). Gender and kinship in marriage and alternative contexts. In P. Loizos and E. Papataxiarhis (Eds.), *Contested Identities* (pp. 3-25). Princeton: Princeton University Press.
- Λυδάκη, Α. (2012). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Lupton, D., & Barclay, L. (1997). *Constructing fatherhood: Discourses and experiences*. London: Sage.
- Machin, A. (2016). The transition to fatherhood. *NCT Perspectives*, 30, 1-10.
- Madsen, S. A. (2011). Between autonomy and attachment: Psychotherapy for men with postnatal depression. In C. Blazina and D. S. Shen-Miller (Eds.), *An International Psychology of Men* (pp. 315-340). London: Routledge.
- Mahler, M. S., & Gosliner, B. J. (1955). On symbiotic child psychosis: Genetic, dynamic and restitutive aspects. *Psychoanalytic Study of the Child*, 10, 195-212.
- Mahler, M., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books.
- Magovcevic, M., & Addis, M. E. (2008). The Masculine Depression Scale: development and psychometric evaluation. *Psychology of Men & Masculinity*, 9(3), 117-132. DOI: 10.1037/1524-9220.9.3.117
- Maridaki-Kassotaki, K. (2000). Understanding fatherhood in Greece: father's involvement in child care. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 16(3), 213-219. DOI: 10.1590/S0102-37722000000300004
- Marks, M. (2002). Letting fathers in. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 93-106). London, New York: Routledge.
- Marks, M., & Lovestone, S. (1995). The role of the father in parental postnatal mental health. *British Journal of Medical Psychology*, 68(2), 157-168.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Matthey, S., Barnett, B., Ungerer, J., & Waters, B. (2000). Paternal and maternal depressed mood during the transition to parenthood. *Journal of Affective Disorders*, 60(2), 75-85. DOI: 10.1016/S0165-0327(99)00159-7
- Matthey, S., Barnett, B., Ungerer, J., & Waters, B. (2000). Paternal and maternal depressed mood during the transition to parenthood. *Journal of Affective Disorders*, 60(2), 75–85.
- McBride, B. A., Brown, G. L., Bost, K. K., Shin, N., Vaughn, B., & Korth, B. (2005). Paternal identity, maternal gatekeeping, and father involvement. *Family Relations*, 54(3), 360-372. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2005.00323.x
- McDougall, J. (1989). The dead father. *International Journal of Psycho-Analysis*, 70, 205-220.
- McWilliams, N. (1991). Mothering and fathering processes in the psychoanalytic art. *Psychoanalytic Review*, 78(4), 525-545.
- Meltzer, D. (1988). *Sexual States of Mind*. Strath Tay, Perth: Clunie Press.
- Menget, P. (1979). Temps de naître, temps d' être: La couvade. In M. Izard and P. Smith (Eds.), *La Fonction Symbolique* (pp. 245-264). Paris: Gallimard.
- Mezulis, A. H., Hyde, J. S., & Clark, R. (2004). Father involvement moderates the effect of maternal depression during a child's infancy on child behavior problems in kindergarten. *Journal of Family Psychology*, 18(4), 575.
- Michaels, C. S. (1989). So near and yet so far: The nonresident father. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and L. Gunsberg (Eds.), *Fathers and Their Families* (pp. 409-423). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Miller, T. (2001). Falling back into gender? Men's narratives and practices around first-time fatherhood. *Sociology*, 46, 1094–1109. DOI: 10.1177/0038038511419180
- Miller, W. L., & Crabtree, B. F. (1999b). Clinical research: a multimethod typology and qualitative roadmap. In B. F. Crabtree and W. L. Miller (Eds.), *Doing qualitative research* (pp. 3-30). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.
- Miller, W. L., & Crabtree, B. F. (1999a). Depth Interviewing. In B. F. Crabtree and W. L. Miller (Eds.), *Doing qualitative research* (pp. 127-143). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd.
- Millet, L., Karkous, E., Jorda, P., & Cabal, P. (1978). Psychoneuroses of paternity. Puerperal psychoneuroses in man. *Annales medico-psychologiques*, 136(3), 417-449.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Moran, D. (2013). *Introduction to Phenomenology* (2nd ed.). London: Routledge.
- Morrill, M. I., Hines, D. A., Mahmood, S., & Cordova, J. V. (2010). Pathways between marriage and parenting for wives and husbands: The role of coparenting. *Family Process*, 49(1), 59-73. DOI: 10.1111/j.1545-5300.2010.01308.x
- Muir, R. (1989). Fatherhood from the perspective of object relations theory and relational systems theory. In S. H. Cath, A. Gurwitt and L. Gunsberg (Eds.), *Fathers and their Families* (pp. 47-61). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Μωραΐτης, Δ. (1953). *Ιστορία της Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Α. Ε. Μπλαζουδάκης.
- Edwards, A. C., Nazroo, J. Y., & Brown, G. W. (1998). Gender differences in marital support following a shared life event. *Social Science & Medicine*, 46(8), 1077-1085. DOI: 10.1016/S0277-9536(97)10039-9
- Nelson, T. J. (2004). Low-income fathers. *Annual Review of Sociology*, 30, 427-451. DOI: 10.1146/annurev.soc.29.010202.095947
- National Institute of Child Health and Human Development (2000). Factors associated with fathers' caregiving activities and sensitivity with young children. *Journal of Family Psychology*, 14(2), 200-219.
- Nyström, K., & Öhrling, K. (2004). Parenthood experiences during the child's first year. *Journal of Advanced Nursing*, 46(3), 319-30.
- Ogden, T. (1989). *The Primitive Edge of Experience*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Paige, K. E., & Paige, J. M (1981). *The politics of reproductive ritual*. Berkeley: University of California Press.
- Parke, R. D., Coltrane, S., Duffy, S., Buriel, R., Dennis, J., Powers, J., ... & Widaman, K. F. (2004). Economic stress, parenting, and child adjustment in Mexican American and European American families. *Child Development*, 75(6), 1632-1656. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2004.00807.x
- Parke, R., & Tinsley, B. (1987). Family interaction in infancy. In J. D. Osofsky (Ed.), *Handbook of Infant Development*, 2nd ed. (pp. 579-641). New York: John Wiley.
- Paulson, J. F., & Bazemore, S. D. (2010). Prenatal and postpartum depression in fathers and its association with maternal depression: a meta-analysis. *Jama*, 303(19), 1961-1969. DOI: 10.1001/jama.2010.605
- Paulson, J. F., Bazemore, S. D., Goodman, J. H., & Leiferman, J. A. (2016). The course and interrelationship of maternal and paternal perinatal depression.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Archives of Women's Mental Health*, 19(4), 655-663. DOI: 10.1007/s00737-016-0598-4
- Perren, S., von Wyl, A., Simoni, H., Stadlmayr, W., Burgin, D., & von Klitzing, K. (2003). Parental psychopathology, marital quality, and the transition to parenthood. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73(1), 55–64. DOI: 10.1037/0002-9432.73.1.55
- Phillips, A. (1988). *Winnicott*. London: Fontana Press.
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Psychological Journal*, 20(1), 7-14. DOI: 10.14691/CPJ.20.1.7
- Plantin, L., Mansson, S. E., & Kearney, J. (2003). Talking and doing fatherhood: on fatherhood and masculinity in Sweden and Britain. *Fathering*, 1, 3–26.
- Pleck, J. H., & Masciadrelli, B. P. (2004). Paternal involvement by U.S. residential fathers: levels, sources, and consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development*, 4th ed. (pp. 222–271). Hoboken, NJ: JohnWiley & Sons.
- Poh, H. L., Koh, S. S. L., Seow, H. C. L., & He, H. G. (2014). First-time fathers' experiences and needs during pregnancy and childbirth: A descriptive qualitative study. *Midwifery*, 30(6), 779-787. DOI: 10.1016/j.midw.2013.10.002
- Premberg, A., Hellström, A. L., & Berg, M. (2008). Experiences of the first year as father. *Scandinavian Journal of Caring Science*, 22(1), 56-63. DOI: 10.1111/j.1471-6712.2007.00584.x.
- Ramchandani, P. G., Stein, A., O'Connor, T. G., Heron, J. O. N., Murray, L., & Evans, J. (2008). Depression in men in the postnatal period and later child psychopathology: a population cohort study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(4), 390-398. DOI: 10.1097/CHI.0b013e31816429c2
- Rane, T. R., & McBride, B. A. (2000). Identity theory as a guide to understanding fathers' involvement with their children. *Journal of Family Issues*, 21(3), 347-366. DOI: 10.1177/019251300021003004
- Raskin, V. D., Richman, J. A., & Gaines, C. (1990). Patterns of depressive symptoms in expectant and new parents. *The American Journal of Psychiatry*, 147(5), 658. DOI: 10.1176/ajp.147.5.658

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Resnik, S. (1989). El padre en el psicoanalysis. *Revista de psychoanalysis, Asociacion Psicoanalitica Argentina*, 4, 499-517.
- Retterstol, N. & Opjordsmoen, S. (1991) Erotomania erotic self reference psychosis in old maids: a long term follow up. *Psychopathology*, 24(6), 388–397.
- Revault d' Allonnes, C. (1991). *Etre, Faie, Avoir un Enfant*. Paris: Plon.
- Rimmerman, A., & Sheran, H. (2001). The transition of Israeli men to fatherhood: a comparison between new fathers of pre-term/full-term infants. *Child & Family Social Work*, 6(3), 261-267. DOI: 10.1046/j.1365-2206.2001.00201.x
- Robson, C. (2010/ 1993). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (2^η έκδ., επιμ. ελληνικής έκδοσης: Κ. Μιχαλοπούλου). Αθήνα: Guteenberg.
- Rosaldo, M. Z. (1974). Woman, culture and society: A theoretical overview. In M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (Eds.), *Woman, Culture and Society* (pp. 17-42). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Ross, J. M. (1979). The roots of fatherhood: Excursions into a lost literature. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child: Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 3-20). Boston: Little, Brown.
- Ross, J. M. (1982a). Fathering: a review of some psychoanalytic contributions on paternity. *International Journal of Psychoanalysis*, 60(3), 317-326.
- Ross, J. M. (1982b). The roots of fatherhood: Excursions into a lost literature. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child* (pp. 3-20). Boston: Little, Brown.
- Ross, J. M. (1982c). In search of fathering: a review. In S. H. Cath, A. R. Gurwitt and J. M. Ross (Eds.), *Father and Child* (pp. 21-32). Boston: Little, Brown.
- Russell, G, & Radojevic, M. (1992). The changing role of fathers? Current understanding and future directions for research and practice. *Infant Mental Health Journal*, 13, 296–311.
- Samuels, A. (1985). *The Father. Contemporary Jungian Perspectives*. London: Free Association Press.
- Sanderson, S., & Thompson, V. (2002). Factors associated with perceived paternal involvement in childrearing. *Sex Roles*, 46(3-4), 99-111. DOI: 10.1023/A:1016569526920
- Sapountzi-Krepia, D., Psychogiou, M., Sakellari, E., Tsiligiri, M., & Vehvilainen-Julkunen, K. (2015). Greek fathers' experiences from their wife's/partner's

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- labour and delivery: A qualitative approach. *International Journal of Nursing Practice*, 21(5), 470-477. DOI: doi.org/10.1111/ijn.12326
- Schleiermacher, F. (1998). *Schleiermacher: Hermeneutics and Criticism: And Other Writings* (Andrew Bowie ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumacher, M., Zubaran, C., & White, G. (2008). Bringing birth-related paternal depression to the fore. *Women and Birth*, 21(2), 65-70. DOI: 10.1016/j.wombi.2008.03.008
- Scott-Heyes, G. (1982). The experience of perinatal paternity and its relation to attitudes, to pregnancy and childbirth. In N. Beail and J. McGuire (Eds.), *Fathers: Psychological Perspectives*. Junction Books: London.
- Sevón, E. (2012). 'My life has changed, but his life hasn't': Making sense of the gendering of parenthood during the transition to motherhood. *Feminism & Psychology*, 22(1), 60-80. DOI: 10.1177/0959353511415076
- Shapiro, J. L. (1985). The lost cord: becoming a father in the age of feminism. *Unpublished paper, Santa Clara, CA, University of Santa Clara*.
- Shapiro, A. F., Gottman, J. M., & Carrere, S. (2000). The baby and the marriage: Identifying factors that buffer against decline in marital satisfaction after the first baby arrives. *Journal of Family Psychology*, 14(1), 59. DOI: 10.1037/0893-3200.14.1.59
- Smith, J.A. (1997). Developing theory from case studies: self-reconstruction and the transition to motherhood. In N. Hayes (Ed.), *Doing Qualitative Analysis in Psychology* (pp. 187-200). Hove: Psychology Press.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, method and research*. London: Sage Publications Ltd.
- Smith, J.A., Harré, R., & Van Langenhove, L. (1995). Idiography and the case study. In J.A. Smith, R. Harré and L. Van Langenhove (Eds.), *Rethinking Psychology* (pp. 56-69). London: Sage Publications Ltd.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2008). Interpretative Phenomenological Analysis. In J. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (pp. 53-80). London: Sage.
- Spinelli, C., Vassiliou, V., & Vassiliou, G. (1970). Milieu-development and male female roles. In G. Seward and R. Williamson (Eds.), *Sex Roles in Changing Society*. New York: Random House.
- Spitz, R. (1965). *The First Year of Life*. New York: International Universities Press.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Steen, M., Downe, S., Bamford, N., & Edozien, L. (2012). Not-patient and not-visitor: A metasynthesis fathers' encounters with pregnancy, birth and maternity care. *Midwifery*, 28(4), 422-431. DOI: 10.1016/j.midw.2011.06.009
- Steinberg, S., Kruckman, L., & Steinberg, S. (2000). Reinventing fatherhood in Japan and Canada. *Social Science and Medicine*, 50, 1257-72.
- Stern, D. H. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.
- St John, W., Cameron, C., & McVeigh, C. (2005). Meeting the challenge of new fatherhood during the early weeks. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 34(2), 180-189. DOI: 10.1177/0884217505274699
- Strauss, R., & Goldberg, W. A. (1999). Self and possible selves during the transition to fatherhood. *Journal of Family Psychology*, 13(2), 244. DOI: 10.1037/0893-3200.13.2.244
- Stoetzel, J. (1978). *La psychologie sociale*. Paris: Flammarion.
- Storey, A. E., Walsh, C. J., Quinton, R. L., & Wynne-Edwards, K. E. (2000). Hormonal correlates of paternal responsiveness in new and expectant fathers. *Evolution and Human Behavior*, 21(2), 79-95. DOI: 10.1016/S1090-5138(99)00042-2
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques* (2nd ed.). London: Sage Publications Ltd.
- Suess, G. J., Grossmann, K., & Sroufe, L. A. (1992). Effects on infant attachment to mother and father on quality of adaptation in preschool: From dyadic to individual organization of self. *International Journal of Behavioural Development*, 15(1), 43-65. DOI: 10.1177/016502549201500103
- Sutin, A. R., Terracciano, A., Milaneschi, Y., An, Y., Ferrucci, L., & Zonderman, A. B. (2013). The effect of birth cohort on well-being: The legacy of economic hard times. *Psychological Science*, 24(3), 379-385. DOI: 10.1177/0956797612459658
- Swedin, G. (1996). Modern Swedish fatherhood: the challenges and the opportunities. *Reproductive Health Matters*, 7(4), 25-33.
- Target, M., & Fonagy, P. (2002). Fathers in modern psychoanalysis and in society: the role of the father and child development. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 45-66). London & New York: Routledge.

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Teichman, Y., & Lahav, Y. (1987). Expectant fathers: Emotional reactions, physical symptoms and coping styles. *British Journal of Medical Psychology*, 60, 225-232. DOI: 10.1111/j.2044-8341.1987.tb02735.x
- This, B. (2014). *Le père: acte de naissance*. Paris: Le Seuil.
- Thomson, D. (1936). Fatherhood in the Wik Moka tribe. *American Anthropologist*, 38, 374-393. DOI: 10.1525/aa.1936.38.3.02a00030
- Towne, R. D., & Afterman, J. (1955). Psychosis in males related to parenthood. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 19(1), 19-26.
- Triandis, H., Vassiliou, V., & Nassiakou, M. (1968). Three cross-cultural studies of subjective culture. *Journal of Personality and Social Psychology, Monograph Supplement*, 8(4), 1-42.
- Trowell, J. (1997). The psychodynamics of incest. In E.V. Welldon and C. Van Velsen (Eds.), *A Practical Guide to Forensic Psychotherapy* (pp. 33-41). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Trowell, J. (2002). Setting the scene. In J. Trowell and A. Etchegoyen (Eds.), *The Importance of Fathers: A Psychoanalytic Re-evaluation* (pp 3-19). London & New York: Routledge.
- Tsekeris, C., Ntali, E., Koutrias, A., & Chatzoulis, A. (2017). Boomerang kids in contemporary Greece: Young people's experience of coming home again. *GreeSE: Hellenic Observatory papers on Greece and Southeast Europe*, Paper No 108. London: LSE.
- Vehviläinen-Julkunen, K., & Liukkonen, A. (1998). Fathers' experiences of childbirth. *Midwifery*, 14(1), 10-17. DOI: 10.1016/S0266-6138(98)90109-7
- Veskrna, L. (2010). Peripartum depression—does it occur in fathers and does it matter?. *Journal of Men's Health*, 7(4), 420-430. DOI: doi.org/10.1016/j.jomh.2010.10.004
- Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the Break-up*. London: Grant McIntyre Ltd.
- Wang, S. Y., & Chen, C. H. (2006). Psychosocial health of Taiwanese postnatal husbands and wives. *Journal of Psychosomatic Research*, 60(3), 303-307. DOI: 10.1016/j.jpsychores.2005.08.012
- Wee, K. Y., Skouteris, H., Pier, C., Richardson, B., & Milgrom, J. (2011). Correlates of ante-and postnatal depression in fathers: a systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 130(3), 358-377. DOI: 10.1016/j.jad.2010.06.019

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Williams, R. A., Dheensa, S., & Metcalfe, A. (2011). Men's involvement in antenatal screening: A qualitative pilot study using e-mail. *Midwifery*, 27(6), 861-866. DOI: 10.1016/j.midw.2010.09.004
- Williamson, M. T. (1987). Sex differences in depression symptoms among adult family medicine patients. *Journal of Family Practice*, 25(6), 591-594.
- Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology* (3rd ed.). London: Open University Press.
- Winnicott, D. W. (1956). Primary maternal preoccupation. In *Collected Papers: From Pediatrics to Psycho-analysis* (pp. 300-305). New York: Basic Books.
- Winnicott, D. W. (1957). *The Child and the Outside World: Developing Relationships*. London: Tavistock.
- Winnicott, D. W. (1958). The capacity to be alone. In D.W. Winnicott (Ed.), *The Maturation Processes and the Facilitating Environment* (pp. 29-36). London: Karnac Books.
- Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *International Journal of Psycho-Analysis*, 43, 238-245.
- Winnicott, D. W. (1962). The theory of the parent-infant relationship- further remarks. *International Journal of Psycho-Analysis*, 41, 585-595.
- Wynne-Edwards, K. E., & Reburn, C. J. (2000). Behavioral endocrinology of mammalian fatherhood. *Trends in Ecology & Evolution*, 15(11), 464-468. DOI: 10.1016/S0169-5347(00)01972-8
- Yogman, M. W. (1982). Development of the father-infant relationship. In: H. E. Fitzgerald, B. M. Lester and M. W. Yogman (Eds.), *Theory and Research in Behavioral Pediatrics. Vol. 1* (pp. 221-279). New York: Plenum Press.
- Zaslow, M. J., Pedersen, F. A., Cain, R. L., Suwalsky, J. T., & Kramer, E. L. (1985). Depressed moods in new fathers: Associations with parent-infant interaction. *Psychology Monographs*, 11(2), 135-150.
- Zayas, L. H. (1987). Psychodynamic and developmental aspects of expectant and new fatherhood: Clinical derivatives from the literature. *Clinical Social Work Journal*, 15(1), 8-19.
- Zilboorg, G. (1931). Depressive reactions related to parenthood. *American Journal of Psychiatry*, 10, 927-962. DOI: 10.1176/ajp.87.6.927

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Έντυπο συναίνεσης συμμετοχής σε ερευνητική εργασία

Τίτλος:

Η εμπειρία της μετάβασης στην πατρότητα σε άντρες που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες

Επιστημονική Υπεύθυνη: Λίσσυ Κανελλοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ, email: lcanel@psych.uoa.gr, τηλ.: 2107277509

Ερευνητής: Απόστολος Κούτριος, Μεταπτυχιακός Φοιτητής ΠΜΣ Κλινικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ, email: lkoutrias@gmail.com, τηλ.: 6983529754

1. Σκοπός της ερευνητικής εργασίας

Σκοπός της μελέτης είναι να περιγραφούν και να κατανοηθούν σε βάθος οι εμπειρίες της μετάβασης στην πατρότητα σε ενήλικες άντρες οι οποίοι έγιναν πατέρες για πρώτη φορά. Η μελέτη αυτή αποσκοπεί στην κατανόηση του πώς επιδρά η συγκεκριμένη εμπειρία στον ενήλικα «νέο» πατέρα μέσα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

2. Διαδικασία

Στο πλαίσιο μιας συνέντευξης που θα ηχογραφηθεί και μετά θα απομαγνητοφωνηθεί κατά λέξη θα απαντήσετε σε μια σειρά ερωτήσεων, με στόχο να περιγραφεί και να γίνει κατανοητή η δική σας εμπειρία ως ενήλικου άντρα που έχει αποκτήσει την πατρική ιδιότητα.

3. Διάρκεια

Η συνέντευξη αναμένεται να διαρκέσει περίπου μία ώρα.

4. Εμπιστευτικότητα και Ανωνυμία

Οι πληροφορίες είναι απόλυτα εμπιστευτικές και κανείς άλλος εκτός του ερευνητή δεν έχει πρόσβαση σε αυτές. Το ακουστικό αρχείο της συνέντευξης θα φυλαχθεί σε ντουλάπι ασφαλείας στο γραφείο του ερευνητή, θα κρυπτογραφηθεί ηλεκτρονικά και θα καταστραφεί αμέσως μετά την απομαγνητοφώνησή του.

5. Κίνδυνοι και ενοχλήσεις

Η διαδικασία που θα ακολουθηθεί δεν εμπεριέχει κανέναν κίνδυνο. Μπορείτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε οποιαδήποτε ερώτηση. Επίσης, μπορείτε να διακόψετε τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή θέλετε.

6. Προσδοκώμενες ωφέλειες

Η συμμετοχή σας στην έρευνα αυτή θα βοηθήσει στην περιγραφή και κατανόηση του τρόπου που βιώνεται η μελετώμενη εμπειρία της πατρότητας, στον εμπλουτισμό της υπάρχουσας επιστημονικής γνώσης και στην ανάπτυξη ενός γόνιμου αναστοχασμού ο οποίος δύναται να ωφελήσει και τον τρόπο που εσείς οι ίδιοι αντιλαμβάνεστε την ιδιότητα του πατέρα.

7. Δημοσίευση δεδομένων – αποτελεσμάτων

Η συμμετοχή σας στην έρευνα συνεπάγεται ότι συμφωνείτε με τη μελλοντική δημοσίευση των αποτελεσμάτων της, με την προϋπόθεση ότι οι πληροφορίες θα είναι ανώνυμες. Δε θα ζητηθεί πουθενά το όνομά σας. Πρόσβαση στα δεδομένα θα έχουν μόνο ο ερευνητής και η επιβλέπουσα καθηγήτρια.

8. Πληροφορίες

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

Μη διστάσετε να κάνετε ερωτήσεις γύρω από το σκοπό ή τη διαδικασία της έρευνας. Αν έχετε οποιαδήποτε αμφιβολία ή ερώτηση, ζητήστε διευκρινίσεις.

9. Ελευθερία συναίνεσης

Η συμμετοχή σας στην εργασία είναι εθελοντική. Είστε ελεύθερος να μην συναινέσετε ή να διακόψετε τη συμμετοχή σας όποτε το επιθυμείτε.

10. Δήλωση συναίνεσης

Διάβασα το έντυπο αυτό και κατανοώ τις διαδικασίες που θα ακολουθήσω. Συναινώ να συμμετάσχω στην ερευνητική εργασία.

Ημερομηνία: / / 2018

Υπογραφή Συμμετέχοντος

Υπογραφή Ερευνητή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β**ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ**

1. Συστάσεις και Ευχαριστίες
2. Ενημέρωση των συμμετεχόντων για την έρευνα και το σκοπό της (Έντυπο συναίνεσης συμμετοχής σε ερευνητική εργασία) και έγγραφη συγκατάθεσή τους
3. Αρχικές οδηγίες: «Η συνέντευξη θα διαρκέσει περίπου μία ώρα. Η συζήτηση που θα κάνουμε αφορά στη δική σας προσωπική εμπειρία γύρω από την πατρότητα και σκοπός μας είναι να κατανοήσουμε το πώς επιδρά η συγκεκριμένη εμπειρία στον ενήλικα «νέο» πατέρα μέσα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Προκειμένου να μπορέσω να ακούσω τη δική σας εμπειρία, θα μιλάω όσο το δυνατόν λιγότερο. Θεωρώ πως δε θα υπάρξουν δύσκολες ερωτήσεις, αν ωστόσο για οποιοδήποτε λόγο αισθανθείτε άβολα κάποια στιγμή, μπορείτε να μου το πείτε και να αποσύρω την πιθανή ερώτηση ή και να διακόψουμε τη συνέντευξη. Όπως καταλαβαίνετε, δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις, αυτό το οποίο μας ενδιαφέρει είναι τα προσωπικά σας βιώματα και οι δικές σας απόψεις πάνω σε αυτό το θέμα, τις οποίες και θα θέλαμε να κατανοήσουμε. Μπορεί, ωστόσο, κάποιες φορές να χρειαστεί να σας κάνω κάποιες ερωτήσεις που ίσως σας φανούν ότι έχουν αυτονόητη απάντηση, αλλά αυτό θα γίνει προκειμένου να κατανοήσω καλύτερα αυτά που θα μου λέτε. Είστε έτοιμος να ξεκινήσουμε την ηχογράφηση;»
4. Δημογραφικά στοιχεία («Ας ξεκινήσουμε με κάποια πιο γενικά πράγματα για εσάς, προκειμένου να σας γνωρίσω κι εγώ καλύτερα»)
5. Συνέντευξη:
 - Πώς είναι για σας το να είστε πατέρας; Τι σημαίνει για σας το να είστε πατέρας;
 - Πώς φανταζόσασταν την πατρότητα πριν αποκτήσετε παιδί; Πώς είχατε στο μυαλό σας το ρόλο του πατέρα;
 - Πώς πήρατε την απόφαση να αποκτήσετε παιδί; Τι ήταν αυτό που σας έκανε να θέλετε να αποκτήσετε ένα παιδί;
 - Η παρούσα οικονομική κατάσταση επηρέασε την απόφασή σας αυτή; Αν ναι, με ποιον τρόπο;
 - Πώς ήταν για σας το άκουσμα της πληροφορίας ότι θα γίνετε πατέρας;
 - ο Πώς νιώσατε; Τι σκεφτήκατε;
 - Πώς βιώσατε την περίοδο της εγκυμοσύνης;
 - ο Τι θυμάστε από τότε; Πώς ήταν η περίοδος αυτή για εσάς;
 - ο Πώς ήταν η σχέση με τη σύντροφό σας; Υπήρχε κάτι που να σας φόβιζε;
 - Πώς ήταν για σας η στιγμή του τοκετού;
 - ο Πώς νιώσατε όταν πρωτοαντικρίσατε το μωρό σας;
 - Πώς ήταν το πρώτο διάστημα μετά τη γέννηση του μωρού;

Εμπειρίες αντρών που έγιναν για πρώτη φορά πατέρες

- Υπήρχαν δυσκολίες; Αν ναι, ποιες;
- Υπήρχαν πράγματα που να λειτουργήσαν υποστηρικτικά/ που να σας βοήθησαν; Αν ναι, ποια;
- Πώς αντιληφθήκατε το δικό σας ρόλο στην πρώτη αυτή φάση; Ποια ήταν η δική σας συμμετοχή / ευθύνη το πρώτο διάστημα;
- Πώς θα περιγράφατε το ρόλο σας ως πατέρα;
 - Υπήρξαν αλλαγές στο δικό σας ρόλο από την αρχή της εγκυμοσύνης έως σήμερα; Αν ναι, ποιες;
- Ο ερχομός του παιδιού έχει αλλάξει τον τρόπο που αντιλαμβάνεστε τον εαυτό σας / τους άλλους / τον κόσμο;
- Πώς θα περιγράφατε τη σχέση με το παιδί σας;
 - Υπήρξαν αλλαγές που να παρατηρήσατε στη μεταξύ σας σχέση; Αν ναι, ποιες; Τι πιστεύετε ότι έπαιξε ρόλο σε αυτές;
- Πώς θα περιγράφατε τη σχέση με τη σύντροφό σας;
 - Ο ερχομός του παιδιού επηρέασε με κάποιον τρόπο τη μεταξύ σας σχέση; Αν ναι, με ποιον τρόπο;
 - Υπήρξαν αλλαγές που χρειάστηκε να κάνετε στην προσωπική σας ζωή είτε ως ζευγάρι είτε ως ευρύτερη οικογένεια;
- Πώς είναι σήμερα η σχέση με τους δικούς σας γονείς;
 - Πώς είναι για σας να είστε εκτός από παιδί και γονέας;
 - Άλλαξε κάτι στον τρόπο που αντιλαμβανόσασταν κάποια πράγματα γύρω από τους δικούς σας γονείς;
- Πώς είναι για έναν νέο πατέρα να μεγαλώνει το παιδί του στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα;
 - Υπάρχουν πράγματα που να σας ανησυχούν ή να σας προβληματίζουν;
 - Υπάρχουν πράγματα που να σας δίνουν δύναμη;
- Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να συμπληρώσετε;